

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL

HAZAI ENCIKLOPÉDIÁK ÉS LEXIKONOK
WIKIPÉDIA-FEJLESZTÉS FELSŐOKTATÁSI
KERETEK KÖZÖTT

ADAT- BÁZIS – JOG (ADATBÁZISOK
SZERZŐI JOGI KÉRDÉSEI)

EGY KÉTSZÁZ ÉVES KÖNYVTÁR
VIZSONTAGSÁGAI: AZ EGRI FŐEGYHÁZMEGYEI
KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉBŐL

A NÉPMŰVELÉS C. FOLYÓIRAT (1906–1918)
A MODERN KÖZKÖNYVTÁRAKÉRT
(3. RÉSZ: 1912–1918)

AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET ÉVFORDULÓJA
BEMUTATJUK AZ ELTE RUSZISZTIKAI
KÖZPONT KÖNYVTÁRÁT
AZ OLVASÁSNÉPSZERŰSÍTÉS EURÓPAI TRENDJEI

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2009/1

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2009/1

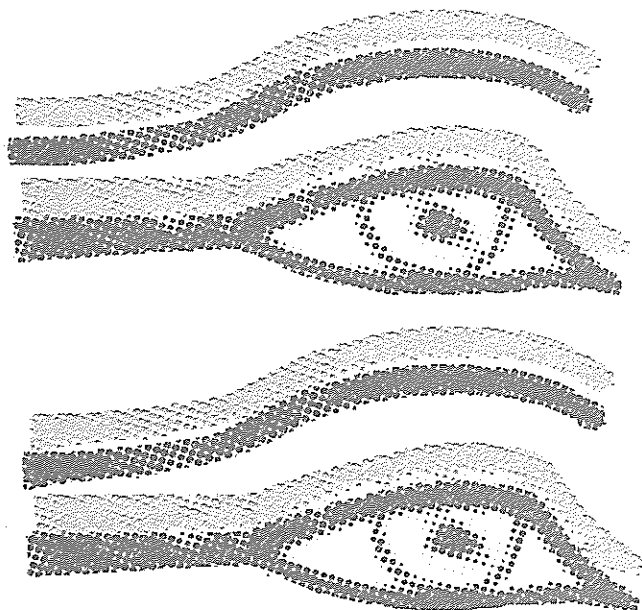
KISS JENŐ KÖNYVTÁRA @ BÚVÓPATAKOK A MAGYAR KÖNYVTÁRI
RENDSZERBEN: A MINISZTERIUMI SZAKKÖNYVTÁRAK @ MOLNÁR
JÁNOS ÉS A MAGYAR KÖNYV-HÁZA @ ÁTTEKINTÉS AZ ONLINE
AUDIOVIZUÁLIS SZOLGÁLTATÁSOK VILÁGÁRÓL @ A KÖNYVEK ÉS
AZ OLVASÁS SZEREPE A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉNEK MAGYAR NYELVŰ
ILLEMTANKÖNYVEIBEN @ A NÉPMŰVELÉS (1906–1918) C. FO-
LYÓIRAT A MODERN KÖZKÖNYVTÁRAKÉRT (2. RÉSZ: 1911) @ A CI-
GÁNYSÁG KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA ÉSZAKKELET-CSEHORSZÁGBAN @
IDEGEN NYELVŰ KÖNYVEK BESZERZÉSE AZ AMERIKAI KÖNYVTÁ-
RAKBAN @ HYBRARY – A JÖVŐ HIBRID KÖNYVTÁRA @ WEB-ALA-
PÚ SZERVEZŐ ESZKÖZÖK KÖNYVTÁROSOKNAK @ INDIA KÖNYV-
TÁRÜGYE @ WIKIK A KÖNYVTÁRI MUNKÁBAN

A TARTALOMBÓL:

**Könyvtári
Intézet**

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2009/1

19. (55.) ÉVFOLYAM, 2009. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

☞ **Szerkesztőbizottság:** dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rácz Ágnes. ☞ **Borítóterv:** Gerő Éva, grafikus | **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ☞ **Szerkesztőség:** Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, **Telefon:** 224-3795, 224-3796, **Fax:** 224-3875, 3759-984, **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ☞ **Megjelenik:** negyedévenként. **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. **Külföldi előfizetési ára:** 100 euró. ☞ **Terjeszti:** Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ☞ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Monok István. ☞ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác. Felelős vezető: Szabó Gábor ☞ **HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)**

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARICAE

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science Abstracts (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, EBSCO)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)

A folyóirat megjelenését az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

OKM

OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM

www.okm.gov.hu

nka

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői: ADOMÁNNÉ ZOLNAI Dóra (MTA Atommag Kutató Intézet – ATOMKI – Könyvtára, Debrecen), AMBERG Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), BÁNFI Szilvia (OSZK, Bp.), DÉVAI Péter (Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Levéltár, Bp.), FOGARASSY Miklós (a Könyvtári Intézet ny. főmunkatársa, Bp.), HAJNAL WARD Judit (Rutgers University, New Jersey, USA), KATSÁNYI Sándor (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ny. fősztályvezetője, Bp.), KOVÁCS Béla Lóránt (Debreceni Egyetem, Informatika Kar, Könyvtárinformatika Tanszék, Debrecen), KOVÁCS Mária (Nyugat-Magyarországi Egyetem, Savaria Egyetemi Központ Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), KÖVENDI Dénes (Könyvtári Intézet, a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom ny. főszerkesztője, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE Központi Könyvtár ny. főigazgató-helyettese, Bp.), NÉMETH Márton (OSZK, Bp.), PÉTERFI Rita (Könyvtári Intézet, Bp.), POGÁNY György (Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), SONNEVEND Péter (Kaposvári Egyetem, Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Kar, Társadalomelméleti és Könyvtártudományi Tanszék, Kaposvár), TÓTH Gyula (a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár- és Információtudományi Tanszék ny. tanszékvezetője, Szombathely), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME-OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

ABSTRACTS	5
------------------------	---

TANULMÁNYOK

TÓTH Gyula: Kiss Jenő könyvtára	11
AMBERG Eszter: Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben: a minisztériumi szakkönyvtárak	17
NÉMETH Márton: Áttekintés a modern online audio-vizuális szolgáltatások világáról	29
POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Molnár János és a Magyar Könyv-háza	37
ADOMÁNNÉ ZOLNAI Dóra: A könyvek és az olvasás szerepe a művelt ember életében a 20. század első felében a magyar nyelvű illetemkönyvek alapján	51
KOVÁCS Béla Lóránt: David Hume mint könyvtáros	57
KÖVENDI Dénes: Bóday Pál (1921–2009) emléke	61

Elődeink üzenik ...

SONNEVEND Péter: A Népművelés (1906–1918) c. folyóirat a modern közkönyvtárakért 2. rész: 1911	65
---	----

KITEKINTÉS

PÉTERFI Rita: Közös utak. A cigányság könyvtári ellátása Északkelet-Csehországban	81
HAJNAL WARD Judit: Nemzetközi könyvvásárló körúton: idegen nyelvű könyvek az amerikai könyvtárakban	88
SCHRADER, Andreas – SIEWEKE, Beate: Hybrary – a jövő hibrid könyvtára (Töm.: <i>Viszocsekné Péteri Éva</i>)	99
COOKE, Nicole: Web-alapú szervező eszközök szakképzett könyvtárosok számára (Töm.: <i>Viszocsekné Péteri Éva</i>)	105
FALCINELLI, Daniele – BAZZOCCHI, Silvia: Könyvtár és nemzetköziség: a „Szolidáris Könyvtárak” kampány (Töm.: <i>Mohor Jenő</i>)	111

SETH, Renu: India könyvtárügyi rendszere (Töm.: Mohor Jenő)	116
COYLE, Caren: Az elektronikus olvasás megkönnyítése. (Töm.: Dévai Péter)	122

KÖNYVSZEMLE

Teljessé vált a főváros könyvtárának története KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A főváros könyvtárának története 1945–1998. (Ism. Fogarassy Miklós)	125
Posztmodern könyvtár – hagyományos építőelemekből BRUIJNZEELS, Rob – TIGGELEN, Nicoline: Bibliotheken 2040. Die Zukunf neu entwerfen. (Ism.: Katsányi Sándor)	131
Könyvtár és társadalom vonzásában. Köszöntőkönyv dr. Tóth Gyula 70. születésnapjára. (Szerk. Czövek Zoltán, Koltay Tibor, Pálvölgyi Mihály) (Ism.: Pogány György)	135
A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa VELENCZEI Katalin: A székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa. (Ism. Bánfi Szilvia)	139
A Hatágú Síp Alapítvány legújabb kiadványai SZABÓ Sándor: A magyar nyelv és irodalom kútfői, POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A könyvkultúra kutatásának kútfői, POGÁNY György: A történelem,, a vallási irodalom és a Biblia-kiadások kútfői és szakirodalma, PLIHÁL Katalin: A térképnyomatás művészete a kezdetektől a 19. század végéig. (Ism.: Kovács Mária)	142
Wikis: eszközök az információs munkához és az együttműködéshez KLOBAS, Jane et. al: Wikis. Tools for information work and collaboration. (Ism.: Dévai Péter)	149

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK)

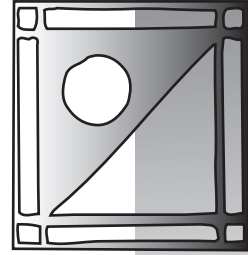
Tisztelt Olvasók!

*Ez évtől kezdődően a külföldi könyvtártudományi folyóiratcikkeket is a HUMANUS adatbázisban dolgozzuk fel (a MANCI helyett). Mivel az átállás, a nyomtatott változat előállításához hosszabb időt vesz igénybe, a mostani számból kimarad a Külföldi folyóirat-figyelő rovat. A 2. számban e rovat kétszeres tartalommal jelenik majd meg.
Köszönjük megértésüket!*

A Szerkesztők

A számot szerkesztette: Kovács Katalin és Murányi Lajos

STUDIES

Jenő Kiss' library

TÓTH Gyula

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 11–16.

Jenő Kiss (1933–2003) was responsible for public library supply in Budapest in the period 1980 through 1998 as director-general of the Metropolitan Szabó Ervin Library (FSZEK). The era under his leadership was characterised by reforms, and his innovations have led to fundamental transformation.

When he took over the management of FSZEK, he had to cope with severe difficulties in operation, as well as with the tension between the central library's functions as a special library (in the fields of sociology, local history and music) and the partitioned library system in which an approach of popular education was dominating. By demolishing the over-hierarchical organisational structure, by delegating decisions to the level of action he made efforts to develop a new management style based on involving staff members.

His reforms were directed at creating a user-centred library. With his staff he has elaborated new functions for the central library, and, to strengthen the operation of the library system, he has designated six libraries to perform central roles (as regional centres). His measures – aiming at a stock adapted to user needs, at the alternative arrangement of library holdings (family library, double-decker library, foundation of the Central Supply Unit KESZ), a brave weeding policy, the operation of community information services, the introduction the fee-based multimedia and specialised services – have all been directed at implementing user services corresponding to a European standard.

What he had left as his bequest to his successors included the conceptual devel-

opment plan of FSZEK, an up-to-date library policy adapted to potentialities, plans for the reconstruction of the central library, and an adaptable model for further developing the member libraries of the metropolitan library system.

Government libraries in the Hungarian library system

AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 17–28.

Government libraries and their staff exist as rather hidden institutions in today's Hungarian librarianship. They are underrepresented in library literature, one third of them do not provide regular statistical data, they do not have a professional forum or a special section within the Association of Hungarian Librarians, where they could discuss professional issues.

As part of a survey carried out by the Hungarian Library Institute into libraries not open for the wide public, 13 libraries at ministries (and other bodies) were investigated, their situation is presented here supported by statistical data. Ten libraries use integrated library system. OPACs are accessible typically via the relevant organisation's intranet, and are thus integrated into the governmental information system. For these special libraries to become real information centres within the governmental information system – among others – their closer co-operation is absolutely necessary.

When establishing the institutional bases of electronic public services these special libraries require special attention. They should become the primary transfer points and knowledge centres in this new environment. To this end, the range of dynamic, interactive and user-friendly services should be enlarged in special libraries as well.

It is a prerequisite of a successful and efficient future operation that government libraries become more open, and their services (or part of them) become accessible for all citizens, i.e. these libraries become visible and citizens become acquainted with their information products and resources.

An overview about the world of modern online audiovisual services

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 29–36.

Technological advancement gives way to new ways of use and consumption transforming content provision. User behaviour has superseded legal solutions related to obsolete technological environment. It will, in all likelihood, compel the old players to develop new business models, and will make it inevitable to reconsider the issues of copyright protection.

The article provides a systematic overview of the complex world audio services accessible on the internet: illegal broadcasting based on file-sharing versus one-way broadcasting (legal and illegal versions) with frontal (traditional) servers; the operation of video-sharing portals and their connection with traditional players; the operation of online film services with examples from Danish and Norwegian libraries; problems of the transformation of audiovisual services (issues of hardware and software compatibility), successful business conditions for copy-protected products. The role and use of podcasting (transportable playing devices) in the information work of libraries and museums is discussed as well.

The author points out that these services require a solution which does not lead to acts of crime by the internet-using community, and, at the same time, creates legal regulations which can be complied with, and benefits traditional market players. Libraries and publishers can, in co-operation, offer rich content to users on the internet.

János Molnár and his Magyar könyv-háza

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 37–49.

János Molnár (1728–1804) was a Jesuit monk, canon at Szepes (translator, cultivator of the Hungarian language, pedagogue, and author of church history works). He played an important part in Hungarian culture in the period of Enlightenment. From among his life work his undertaking entitled Magyar Könyv-háza

(House of the Hungarian Book); having appeared in the period 1783–1804 deserves special attention. As regards its genre, the Magyar Könyv-háza is a transition between a journal and a multi-volume book, is a periodical publication which includes predominantly texts by the editor. The content of contributions is of encyclopaedic nature; their structure is similar to lexicons and dictionaries, while their role is similar to recommendatory book lists.

The antecedents of this genre include the work entitled *Myriobiblos* by the 9th-century Constantinople Patriarch, Photius. *Myriobiblos* published the presentations of and criticisms on books read by the patriarch himself. In the Magyar Könyv-háza Molnár did not provide critical evaluations because he presented only works which he had deemed acceptable, worth reading. He reviewed first of all books on religion, education and ethics, later he published the biographies and career descriptions of famous people, and included works on geography, science, literature and linguistics.

Molnár was interested in book culture and the history of printing. He was acquainted with Michael Denis' textbooks on book history (*Einleitung in die Bücherkunde*) and the collection list of old books compiled by György Pray.

In 11 years 22 volumes (issues) were published of the Magyar Könyv-háza, and the first four volumes can be considered as recommendatory bibliographies. The article analyses in detail the subjects of individual volumes, and refers to the bibliographic aspects of Molnár's oeuvre.

The study reviews the subjects of individual volumes, and describes Molnár's commitment as a bibliographer.

The role of books and reading in the life of educated persons in the first half of the 20th century, based on Hungarian-language manuals of etiquette

ADOMÁNNÉ ZOLNAI Dóra

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 51–56.

The manuals of etiquette from the 19th and 20th centuries have regulated how to properly behave in private life. The author investigated how the concepts of books, reading and libraries appeared in these

manuals. Those from the 19th century dealt with reading just in a peripheral way, in relation with educating children, and did not keep the role of reading materials important, nor did they recommend them as a topic of conversation.

The importance of reading started to be more frequently mentioned in the manuals of etiquette after World War I, in the chapters on culture. Reading was considered as an important activity for developing erudition. It is parents and teachers who recommended proper reading materials, which included mainly Hungarian classics and general works on cultural history. The manuals in this period already propose books as a conversation topic. Some authors, nevertheless, warn against the dangers of reading, because, in their view, greedy reading may mean an escape from life's trials. Unemployment as a result of economic and social problems, as well as an increase in leisure time have both given an impetus to reading. Non-fiction works have become popular, and the interest in these has signified the appearance of a new group of readers. The author of another manual mentions reading as a tool of self-education, and finds that, in addition to fiction, travel descriptions, art books, biographies are desired reading materials, while he recommends that pulp fiction and adventure books should be avoided. Libraries started to be discussed in two contexts, referring to the lending library on the one hand, and promoting to set up family libraries on the other. One of the authors attached a list of reading materials from the works of Hungarian and foreign authors. When promoting the reading of newspapers and journals it is mentioned that the tabloid press should be excluded, however, it is worth collecting, even binding volumes of journals with rich content.

In the pre-World War II years the authors warn that reading materials may exert an influence on ideology. The manuals of etiquette appeared again after a long break in the 50s and 60s, with books and reading being mentioned with less emphasis: reading has become again an individual activity not regulated by the etiquette.

Dave Hume as librarian

KOVÁCS Béla Lóránt

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 57–60.

David Hume (1711–1776) was a major figure in British Empiricism. Few people know that the writing of his work *History of England* was enabled by his years spent as Keeper of the Edinburgh Faculty of Advocates' Library.

The Advocates' Library was opened in 1689, originally as a special library of literature on legislation in Scotland. When the library moved into the building of the Scottish Parliament, the collection was substantially enlarged with works on history in addition to law. According to the Copyright Act of 1710 it acquired also the books distributed by merchants on the British Isles. Hume acted in the period 1751–1757 as the Keeper of this library of national importance which had, however, operated as a private foundation.

The library's acquisition principles and the librarian's independence were at stake when the Library's Trustees reprimanded Hume for purchasing several "indecent French books unworthy of a place in a learned Library". As a result, it was ordered that all acquisitions needed the approval of the Library's Trustees. Hume's sphere of responsibility has been restricted by the interests of the Library's Trustees, and he regarded it as a personal insult. The debate ended by Hume selling the criticised works, but after that the Library's Trustees had no say on purchases, so the work became governed by Hume's enlightened approach.

Remembering Pál Bóday (1921-2009)

KÖVENDI Dénes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 61–64.

A tribute to the librarian and journalist Pál Bóday (1921–2009), innovator of the documentation of library science literature in Hungary, who has initiated to publish an information bulletin about special literature from Hungary and abroad for librarians. He was a leading staff member of the Centre for Library Science and Methodology in the 1960s and 1970s.

MESSAGES FROM THE PAST...

The Journal Népművelés (1906–1918) for modern public libraries, Part 2: 1911

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 65–80.

The first part of this article was published in *Könyvtári Figyelő* 2008. issue 4. (pp. 641–658.) and presented the life of the journal in the period 1906–1910. In this part the author analyses the library-related articles of the 1911 volume, among them the studies in a special issue on libraries. The authors in the relevant issue include prominent librarians. Ervin Szabó in his article *What do they read and what should they read?* acknowledges respect to readers' needs, but calls attention to the „educating” role of libraries. Béla Köhalmi discusses the relationship between libraries and liberal education, based on the practice of the Oxford training school of workers (Ruskin College) and the Vienna People's House (Volksheim). Frigyes Ozorai deals with issues of the relationship between public libraries and schools, another article with the importance of children's libraries. László Dienes investigated library centralisation, referring to American and German examples. Theoretical studies are followed by reports about public libraries in England, the public library network in Russia and library development in Germany. The series of articles continues in the next issue.

FROM ABROAD

Common ways. Library services to the Roma in the North-eastern part of the Czech Republic

PÉTERFI Rita

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 81–87.

The Goethe Institute Prague organised in November 2008 a conference in Ostrava under the title „Com-

mon ways”, with the participation of librarians from the Visegrád countries, about library supply to minorities. The host country presented a library having been set up on the example of the Gandhi Secondary Grammar School (Pécs, Hungary), with the assistance of Mrs. Elizabeth Macan (Goethe Institute) in Ostrava Vitkovice, specialising in library services to Roma students living in the neighbourhood. The article reports on the implementation of this undertaking.

The foreign language acquisitions experience in American libraries

Judit HAJNAL WARD

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 88–98.

Non-English language books require a special treatment in American libraries because their acquisition is different from the quick and high-standard practice in the case of American publications. The author as a practising acquisitions librarian discusses in detail the process of book ordering at the international book market, presents the databases assisting cataloguing, the possibilities of ordering bibliographic records, the electronic management of orders and invoices, the search for antiquarian copies, the follow-up of delivery, the quality factors of book distribution services etc. She praises the creative and liberal practice of European book traders. Acquisitions librarians active in the international arena also have to be creative, possess problem-solving skills, in addition to being well-informed in the fields of both language and culture.

SCHRADER, Andreas – SIEWEKE, Beate: Hybrary – The hybrid library of the future. = http://isnm.de/schrader/tmp/IOS/N11_Schrader_Sieweke_Library-OfTheFuture.doc (Reviewed by Éva Viszocsek Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 99–104.

COOKE, Nicole A.: Web-based organizational tools for professional librarians. = *Public Services Quarterly*, 4. vol. 2008. 2. no. 137–150. p. (Reviewed by Éva Viszocsek Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review), , vol. 55. 2009. no. 1. pp. 105–110.

Libraries and international co-operation. The Italian campaign

FALCINELLI, Daniele – BAZZOCCHI, Silvia: Biblioteche e cooperazione internazionale. La campagna „Biblioteche solidali”. = *Bollettino AIB*, 47. vol. 2007. 4. no. 485–492. p. (Reviewed by Jenő Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 111–115.

SETH Renu: Storehouses of knowledge to educate the Masses. The Indian library system: a present day scenario. = *BuB – Forum Bibliothek und Information*, 58. vol. 2006. 9. no. 622–628. p. (Reviewed by Jenő Mohor)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 116–121.

COYLE, Caren: Managing technology. E-reading = *Journal of Academic Librarianship*, 34. vol. 2008. 2. no. 160–162. p. (Reviewed by Péter Dévai)

Könyvtári Figyelő (Library Review), , vol. 55. 2009. no. 1. pp. 122–124.

BOOK REVIEWS

The monograph on the history of the Budapest city library now complete

KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: *A főváros könyvtárának története 1945–1998.* (Reviewed by Miklós Fogarassy)

Könyvtári Figyelő (Library Review), , vol. 55. 2009. no. 1. pp. 125–129.

Post-modern library – from traditional building blocks

BRUIJNZEELS, Rob – TIGGELEN, Nicole: *Bibliotheken 2040.* (Reviewed by Sándor Katsányi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), , vol. 55. 2009. no. 1. pp. 131–134.

Attracted by library and society: a tribute to Gyula Tóth on the occasion of his 70th birthday

Könyvtár és társadalom vonzásában: köszöntőkönyv dr. Tóth Gyula 70. születésnapjára. (Ed. Czövek Zoltán, Koltay Tibor, Pálvölgyi Mihály) (Reviewed by: György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), , vol. 55. 2009. no. 1. pp. 135–138.

Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca episcopatus Alba-Regalensis asservantur (BEpAlb Cat.)

VELENCZEI Katalin: A székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlb Cat) (Reviewed by Szilvia Bánfi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), , vol. 55. 2009. no. 1. pp. 139–141

New books from the Hatágú Síp Foundation:

Sources of Hungarian linguistics and literature; Sources of research into book culture; Sources and literature of history, religion and Bible editions; The art of map printing from the beginnings to the late 19th century

SZABÓ Sándor: A magyar nyelv- és irodalomtudomány kútfői; POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A könyvkultúra kutatásának kútfői; POGÁNY György: A történelem, a vallási irodalom és a Biblia-kiadások kútfői és szakirodalma; PLIHÁL Katalin: A térképnyomtatás művészete a kezdetektől a 19. sz. végéig. (Reviewed by Mária Kovács)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 142–148.

Wikis: tools for information work and collaboration / Jane KLOBAS (et al.)

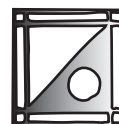
(Reviewed by Péter Dévai)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 55. 2009. no. 1. pp. 149–155.

To our readers

From 2009 the selected articles of international LIS journals are catalogued in a new database HUMANUS (instead of the MANCI database). As the change-over to the new database, and the production of a printed version of abstracts in this journal (in the From foreign library and information journals section) takes longer than usual, you do not find abstracts in this issue 1, however, issue 2 will contain abstracts again, including those meant for issue 1. Thank you for your understanding!

The Editors

Kiss Jenő könyvtára

TÓTH Gyula

Elhangzott 2008. december 16-án a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban a Kiss Jenő (1933–2003) főigazgató tiszteletére rendezett emlékülésen.

Nem Kiss Jenőről a barátról, nem a kollégáról akarok beszélni, azt megteszik mások. Nem az otthoni/házi/családi könyvtáráról lesz szó. *Kiss Jenő könyvtára a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*. Az, amit 1998 őszén átadott utódának. Kiss Jenő könyvtára az, melyről 200 lapnyi terjedelemben ír(hat)tam az intézményi monográfia 2. kötetében *Visszatérés a Szabó Ervin-i alapokhoz és korszerűsítés* címmel.¹ Egy korábbi címváltozatban az 1980–1998 közti egész Kiss Jenő-korszakot reformkorszaknak neveztem. Erről mondanék néhány gondolatot. Hozzáteszem, nem csak az övé volt, munkatársaié is, miként a századelő könyvtára – mégis Szabó Ervin neve fémjelzi azt. Kiss Jenő könyvtárán szintén rajta van az általa hívott, kiválasztott vagy befogadott munkatársak keze nyoma, s azoké is, akik korábról ott voltak, és elfogadták, csatlakoztak törekvéseihez. (Nem sorolom, kik. Nem akarok senkit kihagyni.)

Előrebocsátom azt is, számos elképzelés nem, főleg nem úgy valósult meg, ahogy Kiss Jenő szerette volna. Hiányoztak a feltételek. Nem adatott meg neki, mint nagy elődjének sem, hogy angolszász viszonyok között dolgozhasson. Kiss Jenő sem nyugat-európai körülmények között tevékenykedett. Sőt. Törekvéseinek egyik fő mozgatója, hogy áldatlan körülmények között is fenntartsa azt, s lehetőleg javítsa eredményeit. Vezetésével és számos újításuk következtében, éppen hogy a körülmények ellenére születtek meg az eredmények. Feltételek hiányában kompromisszumra, meghátrálásra, irányváltásra kényszerültek. A Kiss Jenővel nyugalomba vonultaktól az utódok koncepcionálisan kész könyvtárat, a körülményekhez szabott könyvtárpolitikát, a központ bővítő rekonstrukciójához kidolgozott terveket, a hálózat egyes tagjait megszüntetve megtartó, továbbfejleszthető modellt örököltek. Ez nem azt jelenti, hogy mindent készen kapott utód és csapata.

Mérlegelhettem, miként mutassam be Kiss Jenő könyvtárát. Mozaikokból összerakom álmai könyvtárát. Az említett könyvrészletet túlon-túl zsugorítva, tudományos apparátussal kiegészítve bemutatom, milyenné lett a FSZEK 18 év alatt. Leírom, milyen a „magyar” public library fővárosi változata, annak ismét országosan is példás zászlóshajója. Végül úgy döntöttem, saját olvasatomban mutatom be Kiss Jenő könyvtárát, ami a hely- és időszűke miatt, csaknem lehetetlen vállalkozás.

Kiss Jenő könyvtára közművelődési könyvtár. Ehhez kapott indíttatást pályája elején, először Békéscsabán. Ám az a népkönyvtári fajtából való, sajátosan szocialista népkönyvtár volt. *Kőhalmi Béla*, s így Szabó Ervin tanítványaként és *Lipták Pál* mellett Kiss Jenő korán megérezhette, nem ilyen az eszményi könyvtár. Hitvallása másként szól: „*Meggyőződéselem, hogy csak egy irányban nem lehet, nem szabad a könyvtárnak politizálnia. (...) én és kortársaim még az ötvenes évek elején [!] (...) komolyan hittük, hogy a könyvtárat a pártatlan tájékoztatás terepévé lehet és kell formálni (...) Akkoriban az egész könyvtárügy 'poros' volt [én teszem hozzá: porosz is és szovjet is! TGY], tehát bármelyik területéhez nyúltunk is, minden változtatás forradalminak számított. Persze akartuk is a változásokat, és terveink voltak a különböző reformokra...*”²

Kiss Jenő könyvtára közkönyvtár, public library. Nem bukkantam nyomára, volt-e 1980 táján, s mit tartalmazott programja. De az biztos, hogy amikor a nem haszontalan, ám mégis csak szerényebb szakszervezeti könyvtárügyben tett kitérő után, majd minisztériumi közművelődési/kulturális irányításbeli tapasztalatok birtokában az ország legnagyobb köz(művelődési) könyvtárában találta meg helyét, az öröklöttől eltérő, másfajta könyvtár megvalósításához látott hozzá.

Kiss Jenő könyvtára tehát a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Amikor nyugállományba vonulása alkalmából az interjút készítő *Pobori Ágnes* megjegyezte, a Szabó Ervin Könyvtár, amely ma

létezik, az Ön vezetése alakult ki, és a változások, ha tetszik a reformok az Ön kezdeményezésére indultak el – Kiss Jenő így válaszolt: „*Hát igen, sokat kellett változtatni, de nem egyedül csináltam. A Szabó Ervin Könyvtár amikor én idejöttem, mondhatni 'csökkent' volt. Nemcsak strukturájában, de szellemiségében is (...) Így hát nem mondom, hogy könnyű volt a helyzetem, amikor bármit is meg akartam változtatni. Különböben minden, amit elkezdtünk, valóban újdonságnak számított, nemcsak a FSZEK-ben, de a szakmán belül is...*”

Kiss Jenő ízes-találó kifejezésével a *csökkent*, a fejlődésben megakadt, csökevényes, fejletlen, visszamaradt Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár rossz tárgyi-anyagi körülmények közt vergődött. Az egyoldalúan tudományos szakkönyvtári központ és az elaprózott, a központtal és egymással alig kapcsolatban álló népkönyvtári (azaz szocialista nevelőfunkciós) jegyeket magán viselő közművelődési hálózat különállásától, kettősségtől is szenvedett. Halvány remény mutatkozott ugyan a központ elhelyezésének megoldására, de a fény hamar kihunyott. Hálózatában megindult ugyan a kerületenként hierarchiát kínáló főkönyvtári átalakítás – mégis szinte minden területen, ezen is, változtatásra, reformra volt szükség. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, az átvett intézmény állapota, a rossz és romló külső körülmények közötti helytállás kényszere változtatásért kiáltott, a nagyarányú vezetéváltás pedig lehetőséget kínált.

Kiss Jenő reformjaiban három pillérre támaszkodott. 1992-es szakmai programjában³ írta: a FSZEK-ben „*eltöltött 12 év alatt igyekeztem megújítani ennek a nagy közművelődési könyvtárhálózatnak a tevékenységét. Egyrészt a főváros lakosságának tényleges igényei, másrészt a mai európai tendenciák, valamint a saját régi hagyományaink alapján olyan új megoldásokat vezettem be, amelyeket az országban elsőként mi alkalmaztunk, és jelentős mértékben hozzájárultunk a könyvtári tevékenység megújításához.*” Törekvései sarokpontjait később így foglalta össze: „*a használók igényeihez messzemenően alkalmazkodó kínálat, újfajta állomány kihelye-*

zés, családi könyvtárak, bátrabb selejtezési politika, közhasznú információs szolgálat, új típusú szolgáltatások és új dokumentumok bevezetése, a gyermekszolgálat integrálása, központi ellátó szolgálat, stb. (...) kidolgoztuk a központi könyvtár új funkciórendszerét és megkezdjük annak gyakorlati megvalósítását.”

Nincs idő a változtatások sorrendjét követni. Kiss Jenő könyvtárának csak jellemzői idézhetők meg. Lényeges, hogy a követett fő irány nem változott, azt sikerült tartani. Részletkérdésekben kényszerült visszafordulásra, kanyarokra, megtorpanásokra Kiss Jenő. A vezetés, a könyvtárpolitika a lehetőségek és realitások művésze.

A kor levegőjében voltak változásra készítő jelek: erősödő reformszellem, lépések a piacgazdaság felé, második gazdaság, szabad szombat, stb. Fellendülőben volt a kultúra iránti kereslet, a szociokulturális változások szele érződött (növekvő információszükséglet, változó könyvtárhasználati szokások). Ezek (is) nyitott/abb, utilitárius könyvtárt sürgettek, amely információs, szórakoztató és közéleti fórum, klub, rekreációs és menedékhely, előkerült a szociális funkció, stb. *Kiss Jenő a főváros közönsége használói könyvtárát akarta létrehozni.* A porosztas gyakorlat, a tudományos és a népkönyvtári kettősség nyomasztó terhe alatt – ennek megvalósítása a lehető legnagyobb teljesítmény! A változás a központra és hálózatára egyaránt hatással volt. *Ebben benne van* (és ez magyar novum) az *állományapasztás*, a Szabó Ervin-i „csak semmi ballasztot ne cipeljen a könyvtár” elvének a hálózatban átütő erejű, a központban (megőrző funkció!) óvatosabb megvalósítása. Benne van a központban több évtizedes késéssel megvalósított, (a névadóhoz méltatlanul sokáig nélkülözött) *szabadpolc* bevezetése, jóllehet a fiókhálózatban – a körülmények és méretek függvényében – már jóval korábban megvalósult. Más nézőpontból a használói könyvtár megvalósulása az is, hogy a korábbi, nem ritkán erőn felül vállalt, bibliográfiára alapozott, tudományos *tájékoztatót átállították a közhasznú tájékoztatásra* – az állampolgár mindennapi igé-

nyeinek kielégítésére és boldogulására szolgáló, közvetlen, konkrét segítséget nyújtó szolgáltatásra. Ez sem ment könnyen, és az sem véletlen, hogy először a hálózatba tervezték, mégis a központ szervezte meg, hogy azután a technika segítségével kiterjesszék a rendszerre is.

Az 1980-as évek elején még a főkönyvtári rendszert mindenütt bevezették, ott is – nem kevés fenntartói nyomásra! –, ahol a feltételek hiányoztak, s helyenként a cél karikatúrája jött létre. Az 1980-as és 1990-es évek fordulójának hierarchikus *körkörös védelmi rendszere* – a családi, a kétfedeles, kerületközi és a Központi Ellátó Szolgálat (KESZ) – már *nem vált teljes körűvé és így torzzá.* A hálózati tagkönyvtáraknak talán ha fele lett családi, vagy az azt is magában foglaló kétfedelessé, és csak ott, ahol az új elrendezés, a megtisztított állomány, a barátságos környezet hívogató tudott lenni.

Ennél is kevesebb helyen sikerült (a körülmények miatt!) Kiss Jenő közművelődési törekvéseit valóra váltani. Korábbi posztján szerzett tapasztalataira épített, amikor már 1985-ben⁴, 1986-ban⁵, sőt még 1999-ben Noszvajon is felrótta a szakmának, hogy az „*különbéle görcsös elzárkózásai miatt további megújulási lehetőségeket is elszalasztott (...)* Ilyennek bizonyult például a népművelés, illetve az éppen akkor közművelődéssé újult tevékenység felfogásának eléggé kénytelen-kelletlen fogadása. Az 1970-ben rendezett Országos Közművelődési Konferencia, az 1974-es párthatározat és az 1976-os közművelődési törvény kínálta a lehetőségeket a könyvtáraknak a közművelődési feladatok bátrabb vállalására (ami egyébként 'csak' a korszerű könyvtári felfogás kezdeményezőbb kezelését kívánta volna meg), s ezzel együtt arra, hogy jobb helyre kerüljenek a kulturális irányítás szemléletében és – ami ezzel jár – a feltételek javításában. A könyvtáraknak azonban jórészt 'sikerült' megőrizniük 'ártatlanságukat', ezért azután meglehetősen szárnyaszegettek és szegények maradtak.”⁶ A minisztérium közművelődést irányító posztjáról érkező Kiss Jenőt ez motivál(hat)ta, amikor meghirdette a *közöségi ház* programot, mert „*meggyőződésünk,*

hogy az érdeklődés és az érdekek azonosságára épülő közösségek létrehozásának egyik útja az, hogy a könyvtárra mint élő szervezetre támaszkodjunk, kihasználva és továbbfejlesztve annak adottságait és kezdeményezéseit” – írta ennek kapcsán.⁷

A családi és kétfedeles könyvtárak szervezése alkalom volt a *gyermek könyvtári ellátásának újragondolására* is. Nem vitatható, hogy a FSZEK által kezdeményezett önálló gyermekkönyvtárak sikeresek voltak – a maguk idején. Az 1980-as évek végére az izolációs politika hátrányai is felszínre, s végül feladásra kerültek: reagálni kellett a gazdaságossági szempontok mellett a gyermekek és olvasási szokásaik változásaira is. Az egész családot kiszolgáló eszmény sikerét viszont akadályozta, hogy nem ritkán a gyerekek és szolgálatuk látta kárát az anyagi nehézségeknek, az audiovizuális hordozók mindent magával ragadó voltának, a hagyományos olvasás és gyermekkönyvtárosi attitűd háttérbe szorulásának.

A *Központi Ellátó Szolgálat (KESZ)* sem egészen az lett, aminek tervezték: ti. a ritkán keresett, nagy információértékű dokumentumok gyűjteménye, a hálózat gyűjteményjellegét kiteljesítő, *Katsányi Sándor* szellemesen találó kifejezésével: reciprok könyvtár. A KESZ-ről kialakított kép ambivalens: hatalmas szerepe volt a fiókok jobb ellátásában, hasznos szolgáltatásokat vezetett be, de többször kényszerült alapelveinek módosítására, anyagiak hiányában azok feladására, s lett – éppen fordítva – tömegigények kielégítője. Talán régi reflexek is gátolták, hogy igazán hálózattá szervezze a FSZEK működését.

Kiss Jenő és csapata nem szorgalmazta az amúgy is csak az 1980-as évtized második felére előirányzott *kerületközi könyvtárak* létrehozását. Hiányoztak hozzá a jól telepített, nagy, lehetőleg megyei könyvtári méretű, megfelelő állományi és személyi ellátottságú, rendszerbe illeszkedő fiókok. Az 1980-as évtized elején épült 1000–1500 négyzetméternyi alapterületű fiókkönyvtárak egy-egy *szakrészleg* megvalósítását is nehezen tudták teljesíteni. Így számos

szakrészleg virtuális összeadásával a központ általános jellegét pótolni hivatott megoldás sem teljesült, legfeljebb helyi előnyöket hozott. Amikor az 1990-es évek közepén, az előző évtizedet is meghaladó mértékű gazdasági nyomásra, nem kis ellenállást legyűrve, létrehozták a *hat regionális központot* – éppen, mert kényszerhelyzetben és feltételek hiányában születtek –, ezek sem igazán illeszkedtek a korábbi érzékletesen megfogalmazott koncepcióba. Ahogy létrehozták, inkább hasonlítottak az 1949 utáni körzeti könyvtárakra, közvetítő/ellátó, adminisztratív hivatalokra, mintsem a megálmodott rendszer fontos, talán eltúlzott lépcsőjére.

A többször szóba hozott elégtelen feltételek, a gazdasági nyomás kikényszerítettek további változtatásokat. Pl. *költségtudatos szemléletet*, s vele a túlhierarchizált szervezet lebontását és a *döntési mechanizmusok cselekvési szintre delegálását*. Kiss Jenő 1992 őszi pályázatában írta, hogy ezen célkitűzések elfogadtatása is heves viták közepette zajlott, hiszen gyökeresen különböztek attól, amit a munkatársak tanultak, megszoktak. Kiss Jenő következetesen törekedett a munkatársak részvételén, bevonásán alapuló vezetési stílus kialakítására. Nehéz körülmények között, folyamatos alkalmazkodással sikerült elérni, hogy a könyvtár ezen a területen sem maradhatott azonos az 5–10 évvel korábbi önmagával.⁸

Anélkül, hogy a modern menedzsment-elveket túllihették volna, a munkatársakat bevonták a döntési folyamatokba. Vitatkozás könyvtárt csináltak. Papp István szavaival: „*participatív*” vezetést vezettek be.⁹ Magyarországon mindenkit megelőzve készítettek *stratégiai terveket*. Nem kevés gondot, tanulási időt igényelt a civilszervezetekkel megosztott vezetési módszerek kialakítása. Ezt is a rendszerváltás első éveiben zajló gyors változások kényszerítették ki.

Költségvetési bevételi kényszer (is) hozta a *téritéses szolgáltatások* bevezetését. Ezek eleinte szinte intézményfenntartó túlzásokat eredményeztek. Mivel az új, nem nyomtatott ismerethordozók szinte kínálták magukat, s az állampolgárok sem tiltakoztak, sőt kifejezetten igé-

nyelték, legalizálták a térítéses szolgáltatásokat. Mintegy „melléktermékként” végbevitték, Magyarországon ismét elsőként, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár *multimédiássá* tételét. Hozzájárultak a paradigmaváltáshoz: a könyv felőli értelmezés helyett és a hordozó zárójelbe tételével, a könyvtárnak ismeret/tudás/információ gazdálkodó intézményként tételéhez.¹⁰

Kiss Jenő leckéje volt, hogy kialakítsa a *szakmai irányelvek* – 1972-ben elmulasztott – *budapesti megfelelőjét, helyreállítsa* a FSZEK-ben a klasszikus (fővárosi) public library modelljét, megtalálja a szakkönyvtár (a szociológia, a helyismereti/helytörténeti Budapest és a zenei gyűjtemény), valamint a hierarchikusan rétegzett fiókhálózat egységét. Mire megbízatása véget ért, ez is megtörtént. A használói könyvtár azért a legnagyobb paradigma-váltás, mert nyomában nem lehetett központi sémára, a hatalom által befolyásoltan, központilag irányítottan könyvtárt csinálni. A használóra figyelő, az őt képviselő könyvtárban mindennek meg kellett változnia: a gyarapításnak éppúgy, mint a feltárásnak, az „állomány kihelyezésének” ugyanúgy, mint a szolgáltatásoknak, az állampolgárhoz, a használóhoz való viszonyulásnak. A könyvtárfenntartásnak. A könyvtár egész megszervezésének. Ezért Kiss Jenő könyvtára más, mint elődeié vagy legtöbb kortársáé.

Ha visszapillantunk Kiss Jenő 18 évére, az általa indított reformokra, újításokra, kimutatható, hogy nem állt mellé rendesen a szakma sem. Ez nemcsak az állománykivonásra érvényes, mint panaszolta, de a családi könyvtári, kétfedeles könyvtári akcióra és KESZ-re, vagy a közhasznú tájékoztatásra, vagy a nem nyomtatott dokumentumok, ráadásul térítéses, vagyis az ingyenes könyvtárt megkérdőjelező akciókra egyaránt igaz. Kevés támogatást kapott a központ megújítására való törekvések esetében is. Megvaló, a családi könyvtár, a térítéses szolgáltatások esetében én – a Szabó Ervin irodalomon felnőtt, belőle egész szakmai életemben élő, s a public library iránt végig lelkesedő – is meginogtam, s

nem mindig értettem Kiss Jenő és munkatársai törekvéseit. Igazak Noszvajon mondott szavai: „*A[z 1997-es] törvény lényegében visszaigazolta azokat a törekvéseket, amelyek az utóbbi évtizedben a megújulást jelezték a könyvtárügyben (pl. a helyben használat ingyenessége, a gyerekek ingyenes könyvtárhasználata, térítéses szolgáltatások, országos ellátórendszer működtetése stb.)*” Talán az én tévedéseimnek is némi helyreigazítása volt, amikor korszaka történetének zárásaként így összegeztem: „*A Kiss Jenő-korszak (...) évtizedes lemaradások pótlása, romló körülmények kivédésére irányuló előremenekülés időszaka volt. Hazahozták, a főváros körülményeire alkalmazták a polgári demokratikus, a használat középpontba helyező liberális közkönyvtár eszméjét, szellemét és gyakorlatát. (Meglehet, már az 1960-70-es években és ebben a korszakban is, és vidéken is voltak számosan hívei az igazi public librarynak – lásd a békéscsabai szabadpolc, a megyei könyvtárakban megszervezett tájékoztató szolgálat, stb.). Számos esetben megelőzték környezetüket, például szolgáltak a hazai könyvtárügy számára.*”¹¹

Mindezek alapján, magam, s talán a kortársak nevében is, megkövetem Kiss Jenőt: akkor nem ismertük fel igazát, nem álltunk eléggé szorosan mellé korszakos törekvéseiben. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetéről szóló kötetben – utólag – talán sikerült igazságot szolgáltatni Kiss Jenőnek.

Jegyzetek

1. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula: A fővárosi könyvtárának története 1945–1998. Bp.: FSZEK, 2008. 256–454. p.
2. POBORI Ágnes: „A feladatok önmagukban meghatározzák a jövőt.” Beszélgetés Kiss Jenő főigazgatóval nyugdíjba vonulása előtti utolsó pillanatban. = Könyvtári Híradó, 1998. 10. sz. 1–4. p.
3. Szakmai program a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár működtetésére és fejlesztésére. 1992. október 15. 5 p.
4. KISS Jenő: A magyar könyvtárak negyven éve. = Könyvtári Figyelő, 1985. 4. sz. 361. p

5. KISS Jenő: Hagyományos és új szellemi szolgáltatások. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. = Társadalmi Szemle, 1986. 5. sz. 80–84. p.
6. KISS Jenő: Emlékek, élmények, észrevételek – az ötvenéves közművelődési könyvtárügyről. = Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 81. p.
7. KISS Jenő: Hagyományos... i.m. 83. p.
8. 1992. október 6-én kelt KISS Jenő: Beszámoló az 1988–1992. között végzett vezetői munkámról c. 5 lap terjedelmű gépirat a FSZEK irattárában.
9. PAPP István: Ha halkán szól a zene, akkor is lehet táncolni. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 1. sz. 15. p.
10. POBORI Ágnes i.m. 1–4. p.
11. KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula i.m. 451–452. p.

Megújult a HUMANUS honlapja <http://www.oszk.hu/humanus/>

A Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa (HUMANUS) az Országos Széchényi Könyvtár által kezdeményezett és kidolgozott szolgáltatás, amely 2008 februárja óta „publikus”. Az adatbázis építésének és működtetésének alapelve, hogy a könyvtárak szervezett, közös munkájával valósuljon meg a tárgykörbe tartozó bibliográfiai adatfeldolgozás. Az OSZK egyik célja, hogy az eddigi partnerek mellé további együttműködő feleket, könyvtárakat vonjon be a munkába.

A honlapon új menüpontokat, aloldalakat szerkesztettünk a jobb tájékoztatás érdekében a felhasználók, illetve a könyvtáros szakmai közösség számára:

„Az adatbázis bemutatása”, illetve a „Súgó” oldalakon ismertetjük a részdokumentumok (tanulmányok, cikkek) bibliográfiai feldolgozására kifejlesztett adatbázis sajátosságait és használatának módját, a keresési lehetőségeket.

(Megjegyezzük, hogy a keresési lehetőségek továbbfejlesztése még nem zárult le.)

A „Könyvtáraknak” menüpontban ismertetjük a szolgáltatást, a működési formától a kapcsolatfelvétel módjáig. A „Folyóiratok, évkönyvek listája” menüponton keresztül mutatjuk meg az adatbázisban folyamatosan feldolgozott időszaki kiadványokat, de ezen a helyen, „a feldolgozó intézményre vár” ugróponttal lehet tájékozódni azokról a lapokról is, amelyek még nem találtak gazdára – azzal a nem titkolt szándékkal, hogy vállalkozó szellemű közreműködőket találjunk.

Elsősorban a megyei és városi könyvtárak gyors tájékozódása érdekében kínáljuk fel a „megjelenési helyenként” ugrópontot, ahol megyénként, illetve településenként csoportosítottuk a feldolgozást igénylő forrásokat. (A lista a 2002-ig az IKER adatbázisban feldolgozott lapok, illetve a 2003 után indultak közül az OSZK-ba köteles példányként beérkezett időszaki kiadványok számbavételével készült, várjuk kiegészítéseiket és javasolataikat is az esetleg innen hiányzó, de a HUMANUS gyűjtőkörébe tartozó lapokra.)

Bízunk abban, hogy a HUMANUS megtalálja a helyét a könyvtári tájékoztatás eszközei, forrásai között. Reméljük, hogy a hazai könyvtárak vezetői, munkatársai segítőkész partnernek mutatkoznak az adatbázis közös építésében.

Érdeklődésüket, kérdéseiket, észrevételeiket, javasolataikat egyaránt bizalommal várjuk: Tamás Kincsó osztályvezető (Humantudományi Bibliografiai Osztály, kincso@oszk.hu) és Rácz Ágnes gyűjteményfejlesztési és feldolgozási igazgató (racz@oszk.hu)

Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben:

a minisztériumi szakkönyvtárak

AMBERG Eszter

Jelen tanulmány egyrészt kapcsolódik a 2006 szeptemberében a Könyvtári Intézet kutatási és szervezetfejlesztési osztályán indult vizsgálat-hoz, amely a nem nyilvános könyvtárak helyze-tével foglalkozott, másrészt szeretne – a statisztikai adatok elemzésén túl – képet adni a hazai kormányzati könyvtárak közül a minisztériumi szakkönyvtárakról.

A kormányzati könyvtárak – köztük a minisztériumi könyvtárak is – búvópatakként léteznek a mai magyar könyvtári rendszerben. A könyvtári szakirodalomban alulreprezentáltak, egyhar-maduk nem szolgálat rendszeresen statisztikai adatokat, nincs semmilyen szervezetük, fórumuk (vagy a Magyar Könyvtárosok Egyesületében szekciójuk), ahol az őket érintő szakmai kér-déseket megvitathatnák. Pedig hatékonyabbá tehetné e könyvtárak munkáját a tapasztalatok egymás közötti cseréje, és segítséget jelentene

egy kormányzati könyvtári irányelv kidolgozá-sa is (harmonizálva a kormány e-közigazgatás-stratégiájával). Talán ezzel az összeállítással sikerül ráirányítanunk az érintettek figyelmét a kormányzati könyvtárakra és a kormányzati információs szolgáltatásokra.

Definíciók

Az IFLA Kormányzati Könyvtárak Szekciója 2007 augusztusában jelentette meg irányelveit és bevált gyakorlatait a kormányzati könyvtárak számára (továbbiakban: Irányelv).¹ Az Irányelv olyan kérdésekkel foglalkozott, mint például a kormányzati könyvtárak típusai, a felhasználók azonosítása és szükségleteik felmérése, gyűjteményfejlesztés, menedzsment, személy(zet)i és pénzügyi kérdések, marketing, együttműködési

lehetőségek stb. Ezek az Irányelvek egyrészt a kormányzati hivatalnokoknak szeretnének segíteni, hogy felismerjék a kormányzati könyvtárak fontosságát, ezáltal a könyvtárak még inkább találkozhatnak elsősorban a köztisztviselők, a kormányzati szakemberek, de nem utolsósorban persze a nagyközönség szükségleteivel is. Másrészt az Irányelv segítséget és tanácsot is ad a kormányzati könyvtárosoknak, miként tudják gazdagítani, fejleszteni gyűjteményüket és szolgáltatásaikat.

Az IFLA definíciója szerint kormányzati könyvtárnak nevezzük a kormányzat által alapított és fenntartott könyvtárakat, amelyeknek a *célközönsége a kormányzat munkatársai*, de hangsúlyozzák, hogy az általuk kiszolgált közönség szélesebb, mint a kormányzati munkában foglalkoztatottak köre.

Az MSZ EN ISO 2789:2003 szabvány szerint kormányzati könyvtár, „amelyet valamely kormányzati (önkormányzati) szolgálat, szervezet vagy ügynökség (hivatal), vagy a parlament kiszolgálására tartanak fenn, beleértve a nemzeti, nemzeti és helyi (regionális) kormányzati szerveket”.²

A montesquieu-i hatalommegosztási elv³ alapján az IFLA a kormányzati könyvtárakat három típusba sorolja:

- a törvényhozó hatalom könyvtárai (pl. kongresszusi vagy parlamenti könyvtárak);
- a végrehajtó hatalom könyvtárai (pl. minisztériumok könyvtárai, követségi könyvtárak, rendvédelmi szervek könyvtárai stb.);
- a bírói hatalom könyvtárai (pl. Legfelsőbb Bíróság könyvtára, más bírósági könyvtárak).

A vizsgált könyvtárak köre

Az IFLA tipológiájához igazodva, a végrehajtó hatalom könyvtárai közül a Miniszterelnöki Hivatal (MeH) és tíz minisztérium⁴ összesen tizenhárom szakkönyvtárát vizsgáltam. E könyvtárak többsége minisztérium vagy minisztériumi háttérintézmény fenntartásában, jellemzően zárt rendszerben működnek. Kivételt képeznek –

– vagyis nyilvánosak – a következő könyvtárak: Országos Egészségügyi Információs Központ és Könyvtár [továbbiakban: Medinfo] jogutódja, az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet Egészségpolitikai Szakkönyvtár [továbbiakban: *ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár*]⁵ és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (*OPKM*).⁶ Mindkét intézmény egyben országos szakkönyvtár is. Ugyancsak nyilvános, de nem tartozik az országos szakkönyvtárak közé a *Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtára*.

A fentiekén kívül a zárt kormányzati szakkönyvtárak is részei a közigazgatási információs rendszernek, a nemzeti könyvtári rendszernek, és mind az európai, mind a globális, világméretű (könyvtári) információs rendszernek. Ezért is kulcsfontosságúnak tartom, hogy a minisztériumi könyvtárak egymással is, ill. más szakterületi könyvtárral is szorosabb együttműködésre lépjenek. (A kormányzati szakkönyvtárak közötti együttműködés lehetőségeit *Földi Józsefné*, a Pénzügyminisztérium Könyvtárának vezetője 2000. évi⁷, ill. a szerző 2001. évi⁸ szakdolgozata tárgyalta részletesebben.)

A napjainkat jellemző *dinamikusan változó intézményi (és persze technológiai) környezetben a minisztériumi szakkönyvtárak és könyvtárosok kénytelenek folyamatosan újra definiálni helyüket és szerepüket. Legutóbb, 2008 áprilisában a miniszterelnök ismét átalakította kormányát, ezért célszerűnek tartom felsorolni azokat a minisztériumi könyvtárakat, amelyekre a jelenlegi vizsgálódásom kiterjedt. Nevezetesen:*

- *Egészségügyi Minisztérium* (Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet Egészségpolitikai Szakkönyvtár),
- *Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium* Szakkönyvtár,
- *Gazdasági és Közlekedési Minisztérium* Könyvtára,
- *Honvédelmi Minisztérium* (MH Támogató Dandár 1. Üzemeltető Osztály Katonai Kézi Könyvtár),

- *Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Könyvtára,*
- *Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár és a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár),*
- *Külügyminisztérium Könyvtára,*
- *Oktatási és Kulturális Minisztérium (Oktáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum),*
- *Pénzügyminisztérium Könyvtára,*
- *Szociális és Munkaügyi Minisztérium (Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Központi Könyvtár és a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felnőttképzési Szakkönyvtár⁹),*
- *Miniszterelnöki Hivatal Könyvtár és Dokumentáció.*

A felsorolt minisztériumi (vagy háttérintézményi) könyvtárak közül a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Könyvtára – jelenleg Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Könyvtára – tulajdonképpen csak papírforma szerint létezik a minisztérium ún. Kommunikációs Főosztály operatív feladatai között, de nincs(enek) szakképzett könyvtárosa(i), s a reprezentatív könyvtárterem sajtótájékoztatók színhelyéül és díszletéül szolgál. A könyvtár 2005 óta már nem szolgáltat statisztikai adatokat sem.

Ezek a gyűjtemények szervezetileg általában az adott minisztérium kommunikációs vagy a humánpolitikai főosztályhoz tartoznak, de a folyamatos átalakulásban lévő intézményi környezet következtében ez is gyakran változik. A szervezeti struktúra mellett a felettes személyek is sűrűn változnak, nagy a fluktuáció, ezáltal legtöbbször változik az elvárás is a könyvtárral szemben. Ami sajnálatos módon a sok változás közepette állandónak tekinthető, az a könyvtárról megfogalmazott prekonceptiók, mint: pl. „minek a könyvtár, amikor az interneten min-

dent megtalálni” vagy „aki a könyvtárba jár, az nem eléggé leterhelt”(hiszen jut ideje olvasgatni) stb.

Többek között ezért lenne fontos e szakkönyvtárak társadalmi és gazdasági szerepének tudatosítása és szolgáltatásainak megismertetése, és nemcsak a fenntartóval, hanem az érdeklődő nagyközönséggel is. Az „önmegmutatás” jól megtervezett marketing nélkül nem valósítható meg. Napjainkban az egyik leghatékonyabb reklám: az informatív *honlap*. A vizsgált 13 szakkönyvtárból hat érhető el a minisztériumi háttérintézmény honlapjáról, ill. rendelkezik önálló honlappal. Az ügyfélközpontú közigazgatás kialakításával párhuzamosan elengedhetetlen, hogy a többi hét minisztériumi könyvtár is kilépjen az intranetról az internetre!

Gyűjtőkör

A minisztériumi könyvtárak fontos szerepet játszottak és játszanak a tudományos és a hivatali munka közvetlen segítségével. Fő feladatuk a kormányzat munkájának támogatása. A könyvtárak gyűjtőköre szakterületenként oszlik meg, de kialakultak bizonyos átfedések is (pl. a vezetés- és szervezéstudomány, a pénzügy, az interdiszciplináris területek esetében). Fontos kiemelni, hogy e könyvtárak *gyűjteménye egyedülálló*, gondoljunk például az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár egészségpolitikai gyűjteményére és az Egészségügyi Világszervezettel (WHO), az Európai Unió egészségüggyel, és a Kábítószerrel foglalkozó különgyűjteményeire; az MH Támogató Dandár 1. Üzemeltető Osztály Katonai Kézikönyvtár hadtudományi gyűjteményére; a VKKI Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár és a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár környezetvédelmi, vízgazdálkodási, madár- és természetvédelmi gyűjteményeire; a Külügyminisztérium Könyvtárának a politikatudományt, a diplomáciát, a nemzetközi kapcsolatokat és az egyes országok külpolitikáját felölelő gyűjteményére; a Pénzügyminisztérium Könyvtárának pénzügyi

és számviteli gyűjteményére vagy az NSzFI Felnőttképzési Szakkönyvtárának felnőttképzéssel, foglalkoztatáspolitikával, munkaüggyel, humánpolitikával gazdag gyűjteményére.

A minisztériumi könyvtárak szolgáltatásai:

- Mindegyik könyvtárra jellemző: helyben használat, kölcsönzés, fénymásolás, irodalomkutatás, témafigyelés, (online) referenz, internethasználat¹⁰, elektronikus katalógus¹¹
- Bizonyos könyvtárakra jellemző: könyvtárközi kölcsönzés, fordítás, sajtószemle, szakfolyóiratok tartalomjegyzékének és cikkeinek szolgáltatása, adatbázis-építés, adatbázisok használatának segítése, hírlevél szolgáltatás (pl. az új szerzeményekről, jogszabályváltozásokról)¹²

Szolgáltatásaikat a könyvtáraknak össze kell hangolniuk a fenntartó terveivel, igényeivel, és közben folyamatosan fejleszteniük is kell, hogy minél jobban és gyorsabban ki tudják ezeket az igényeket elégíteni. A fenntartóknak pedig érdeke (a kormányzati információs stratégiai alapelveket követve), hogy az elektronikus kormányzat megteremtését elősegítendő, az e könyvtárakban felhalmozott információt és tudást kamatoztassák és a nagyközönség szolgálatába bocsássák, elősegítve a tudás alapú társadalom fejlődését.

Statiztika

Mivel a jövő nem más, mint a múltból kiinduló jelen továbbgondolása, ezért következzen néhány, a minisztériumi könyvtárakat jellemző statisztikai adat.

Az adatszolgáltatók száma ebből a körből évről évre változik, amely az egyes könyvtárak szervezeti változásaival, összevonásokkal magyarázható. E tanulmány előzményét jelentő vizsgálódásunknak köszönhetően 2007-ben már két olyan minisztériumi szakkönyvtár is adatszolgáltató lett, amely eddig nem. Az adatszolgáltatási kötelezettség a kormányzati szakkönyvtárakra is vonatkozik az 1997. évi CXLI. tv. és az évente megjelenő statisztikai kormányrendelet értelmében, amely az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program módosított és új adatgyűjtéseiről szól.

A bemutatásra kerülő táblázatokban a három nyilvános (közte a két országos szakkönyvtár) adatait és a többi nem nyilvános minisztériumi szakkönyvtári adatokat *közös táblázatban* szerepeltettem, de a két országos szakkönyvtár adatait elkülönítve is megadtam, hogy a zárt szakkönyvtárakra jellemző mutatók is jól láthatók legyenek.

Heti nyitva tartási órák

Év	Adatszolgáltatók száma	Nyitva tartási órák száma		A vizsgáltból a 2 országos szakkönyvtár nyitva tartási óráinak száma		A vizsgáltból a többi minisztériumi szakkönyvtár nyitva tartási óráinak száma	
		Összesen	Átlag	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2003	11	387	35,2	92	46,0	295	32,8
2004	11	314	28,5	86	43,0	228	25,3
2005	10	339	33,9	86	43,0	253	31,6
2006	9	315	35,0	91	45,5	224	32,0
2007	11	383	34,8	83	41,5	300	33,3

A heti nyitva tartási órák száma megfelelő, a könyvtárak harmadában heti 40 órás vagy ennél hosszabb szolgáltatási idővel.¹³ Megállapítható,

hogy az utóbbi öt évben az egyes könyvtárak nyitva tartási ideje nem sokat változott. Bár e könyvtárak nyitva tartása – érthetően – a hiva-

👁 BÚVÓPATAKOK A MAGYAR KÖNYVTÁRI RENDSZERBEN 👁

tali időhöz igazodik, érdemes lenne időnként felmérni, hogy a könyvtárhasználók mennyire elégedettek vele, és ha szükséges, módosítani kellene a nyitva tartást.

Helyben használható állomány

Év	Adatszolgáltatók száma	Összes állomány nagysága (db)		A vizsgáltból a 2 országos szakkönyvtár állományának nagysága (db)		A vizsgáltból a többi minisztériumi szakkönyvtár állományának nagysága (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	891502	81045,6	591171	526838	300331	33370,1
2004	11	899000	81727,3	588791	531958	310209	34467,6
2005	10	887219	88721,9	581058	535325	306161	38270,1
2006	9	867277	96364,1	580656	540232	286611	40944,4
2007	11	882743	80249,4	586436	545322	296307	32923,0

Éves gyarapodás (kötetek száma)

Év	Adatszolgáltatók száma	Gyarapodás (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár gyarapodása (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár gyarapodása (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	15416	1401,4	8288	7162	7128	792,0
2004	11	15394	1399,4	8506	7384	6888	765,3
2005	10	12998	1299,8	6997	5713	6001	750,1
2006	9	13976	1552,9	7690	4878	6286	898,0
2007	11	9412	855,6	5770	5090	3642	404,6

Állománygyarapítás összege (a kifizetett számlák alapján)

Év	Adatszolgáltatók száma	Gyarapítás (eFt)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár gyarapítása (eFt)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár gyarapítása (eFt)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	79220	7201,8	32668	26241	46552	5172,4
2004	11	57352	5213,8	23712	7490	33640	3737,7
2005	10	55849	5584,9	28704	19813	27145	3393,1
2006	9	37687	4187,4	17442	4100	20245	2892,1
2007	11	29930	2720,9	10434	8234	19496	2166,2

A szakkönyvtárak éves állománygyarapodása 2006-ig folyamatosan, 2007-ben pedig drasztikusan, 55%-kal csökkent. Ezzel párhuzamosan az éves állománygyarapításra fordított összeg 25%-kal, a helyben lévő állomány nagysága pedig 20%-kal csökkent. 2003-ban két, 2007-ben pedig egy szakkönyvtárnak nem volt költségvetése, így állományuk csak tiszteletpéldányokkal gyarapodhatott. Az éves állománygyarapodás mértéke az OFI-OPKM-ben évek óta a legnagyobb, és bár azt hihetnénk, hogy ehhez a könyvtár gyarapításra fordított összege – mint országos szakkönyvtár – messze a legmagasabb, de az utóbbi két évben ez még sincs így. A dokumentumokat a könyvtárak kétharmada önállóan, a többiek a központi beszerző szervezetten, az ún. Központi Szolgáltatási Főigazgatóságon (KSZF) keresztül szerzik be.

A szakkönyvtárak helyiségeiben a használók rendelkezésére álló számítógépek száma 2003-ról 2004-re a negyedére csökkent, amely az OPKM gépparkjának amortizációjával és selejtezésével, továbbá a Medinfo és jogutódja, az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár “összeköltözésével” magyarázható. A könyvtárak számítógép-ellátottsága átlagosan megfelelő, az internet-hozzáféréssel rendelkező gépek aránya 85–90%. Sajnos meg kell jegyezni, hogy 2007-ben is még három olyan minisztériumi könyvtárt találunk, ahol csak egy internetes számítógép állt a használók rendelkezésére. Nem okoz meglepetést, hogy a legtöbb számítógéppel és internet-hozzáféréssel, mint nyilvános országos

Használók számára fenntartott számítógépek száma

Év	Adatszolgáltatók száma	Számítógépek száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár számítógépeinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár számítógépeinek száma (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	49	4,4	33	23	16	1,7
2004	11	36	3,3	20	16	16	1,7
2005	10	39	3,9	19	16	20	2,5
2006	9	38	4,2	21	16	17	2,4
2007	11	40	3,6	18	13	22	2,4

ebből internet-hozzáféréssel rendelkezik

Év	Adatszolgáltatók száma	Internet-hozzáférések száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	44	4,0	29	19	15	1,6
2004	11	32	2,9	18	14	14	1,5
2005	10	33	3,3	17	14	16	1,6
2006	9	32	3,5	19	14	13	1,8
2007	11	38	3,4	18	13	20	2,2

szakkönyvtárak, az OFI-OPKM és a Medinfo jogutódja, az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár rendelkezik.

Könyvtári személyzet

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Alkalmazottak száma (fő)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	125	11,4	96	78	29	3,2
2004	11	103	9,4	75	67	28	3,1
2005	10	105	10,5	78	71	27	3,3
2006	9	109	12,1	90	77	19	2,7
2007	11	97	8,8	75	61	22	2,4

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	64	5,8	41	31	23	2,5
2004	11	53	4,8	30	26	23	2,5
2005	10	51	5,1	29	26	22	2,7
2006	9	50	5,5	34	26	16	2,3
2007	11	52	4,7	35	26	17	1,8

2003–2004 között 17%-kal csökkent e szak-
könyvtárak összlétszáma, de a felső- és közép-
fokú könyvtáros szakképesítésűek aránya válto-
zatlan maradt. Az összlétszám enyhe növekedése
mellett 2005–2006 között a könyvtáros szakké-
pesítésűek aránya 10%-kal csökkent e könyv-
tárakban, majd 2007-re az összlétszám 11%-
os csökkenésével párhuzamosan a könyvtáros
szakképesítésűek aránya 17%-kal emelkedett.
Leszámítva az OFI-OPKM-et és az ESKI Egészség-
politikai Szakkönyvtárát, ahol összesen 61,

ill. 14 főt alkalmaznak¹⁴, a többi minisztériumi
szakkönyvtárban átlagosan 3 főt foglalkoztat-
nak, melyből 2 fő felső- vagy középfokú könyv-
táros szakképesítésű. Hangsúlyozom még egy-
szer, hogy *átlagosan*, hiszen a skála egyik végén
találjuk a Külügyminisztérium Könyvtárát, ahol
mind a 4 főfoglalkozású alkalmazott felsőfokú
könyvtáros végzettségű, a skála másik végén
pedig olyan egyszemélyes könyvtárát találunk,
ahol a könyvtárosnak nincs szakképesítése.

Forgalmi adatok

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Összes regisztrált használó (fő)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban regisztrált használó (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált használó (fő)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	9278	843,4	3655	2562	5623	624,7
2004	11	8610	782,7	3038	2583	5572	619,1
2005	10	7769	776,9	2284	2214	5485	685,6
2006	9	7064	784,8	1968	1682	5096	728,0
2007	11	13991	1271,9	7557	7259	6434	714,8

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Könyvtárhasználatok (személyes- és távhasználat) összesen (alkalom)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	120146	10922,4	88263	82377	31883	3542,5
2004	11	155072	14097,4	140872	132950	14200	1577,7
2005	10	338947	33894,7	324885	317668	14062	1757,8
2006	9	309914	34434,8	292716	285007	17198	2456,9
2007	11	314835	28621,4	268389	260209	46446	5160,6

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Távhasználatok összesen (alkalom)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	45951	4177,4	41639	41100	4312	479,1
2004	11	92104	8373,1	90064	88052	2040	226,6
2005	10	279674	27967,4	277731	276886	1943	242,8
2006	9	258721	28746,7	252472	247353	6249	892,7
2007	11	266549	24231,7	239999	234224	26550	2950,0

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Kölcsönzött dokumentumok összesen (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárból kölcsönzött dokumentumok (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárból kölcsönzött dokumentumok (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	70303	6391,2	47632	44433	22671	2519,0
2004	11	86032	7821,1	75318	45939	10714	1190,4
2005	10	72154	7215,4	60725	40946	11429	1428,6
2006	9	55124	6124,8	45204	36663	9920	1417,1
2007	11	44658	4059,8	30995	24349	13663	1518,1

A regisztrált használók száma 2005-től növekvő tendenciájú, bár 2007-ben kissé csökkent, ugyanakkor a folyamatosan növekvő összes könyvtárhasználat (a személyes- és távhasználatok) száma 52%-kal emelkedett. 2005-ben az összes vizsgált könyvtár esetében (főleg a 2 országos szakkönyvtárnak köszönhetően) a könyvtárhasználatok kiugróan, 140%-kal emelkedtek, ebből a távhasználat 24%-kal. 2007-ben a többi minisztériumi könyvtárban is megugrik a használatok száma. Míg az összes vizsgált könyvtár vonatkozásában (főleg a 2 országos szakkönyvtár miatt) a kölcsönzött dokumentumok száma 2004-ben 22%-kal emelkedett, majd innentől kezdve évről-évre markáns, átlagosan évi 20%-os csökkenés figyelhető meg, addig a többi minisztériumi szakkönyvtárban 2004-ben a felére csökkent a kölcsönzött dokumentumok száma, majd évről-évre kissé emelkedik a számuk. Tehát összességében megállapíthatjuk, hogy az utóbbi három évben – a külföldi és a hazai könyvtárhasználati tendenciával megegyezően – a távhasználatok teszik ki a minisztériumi könyvtárak használatának több, mint 80%-át, ezzel párhuzamosan a kölcsönzött dokumentumok száma majdnem a felére csökkent. Ha a 2 országos szakkönyvtárt nem számítjuk, akkor a többi minisztériumi szakkönyvtárban a távhasználatok az összes könyvtárhasználat kb. 60%-át teszik ki. Azaz a hagyományos dokumentumok gyűjtése, megőrzése mellett kiemelt figyelmet kell fordítani e könyvtáraknak is a különböző,

új formátumokban megjelenő digitális tartalmak beszerzésére és szolgáltatására egyaránt, összhangban a közigazgatás célkitűzéseivel, amelyek – többek között – az elektronizáltság és a szolgáltatások hatékonyságának a növelése. A vizsgált 13 könyvtárból 10 könyvtárban van integrált könyvtári rendszer: hárman TINLIB-et¹⁵, ketten saját fejlesztésű rendszert¹⁶, további két könyvtár HUNTÉKA-t¹⁷, egy-egy könyvtár pedig az OLIB-ot¹⁸, a Q-Tékát¹⁹ és a SZIKLA-t²⁰ használja. Természetesen online katalógus azon könyvtárakban van, amelyek integrált könyvtári rendszerrel rendelkeznek. Ez lenne a feltétele annak, hogy a könyvtárak elhagyva intézményeik kereteit, megjelenjenek a „szupersztrádán”, nyitva ezáltal a nagyközönség és a kormányzat tisztségviselőinek széles rétege felé. Lényeges kérdés tehát, hogy valamennyi könyvtár rendelkezzen integrált könyvtári rendszerrel. Az OPAC-ok jellemzően az intézményi intraneteken keresztül érhetőek el, s ezen keresztül integrálódni tudnak a kormányzati információs rendszerbe. Ahhoz azonban, hogy e szakkönyvtárak a kormányzati információs rendszer tényleges információs központjaivá váljanak – többek között – elengedhetetlen a könyvtárak közötti szorosabb együttműködés.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv hat kiemelt területre koncentrálna öleli fel a 2007–2013 közötti időszakra vonatkozó fejlesztéseket. A tervezett fejlesztések sorában helyet kap a közigazgatás teljesítményének növelése is, amelyre irányuló beavatkozásokat az Államreform prioritáson belül az Államreform Operatív Program (ÁROP) és az Elektronikus Közigazgatás Operatív Program (EKOP) tartalmazza. Ennek keretében kell megvalósítani – többek között – az intézmények és rendszerek összekapcsolását a szolgáltatási portfólió és tudásbázis lehető leg szélesebb körű kihasználása érdekében. Az e-közzolgáltatások belső intézményi alapjainak megteremtése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a szakkönyvtárakat, amelyeknek az információk elsődleges közvetítőivé és tudásközpontokká kell válniuk ebben az új környezetben. Ennek érdekében a dinamikus, interaktív és felhasználóbarát szolgáltatások körét kell szélesíteni a szakkönyvtárakban is. A szakkönyvtáraknak, csakúgy mint a közigazgatásnak, az ún. „shared services” egymással megosztott és integrált szolgáltatási kultúra felé kell elmozdulnia²¹, hogy a közigazgatási rendszerek még hatékonyabban és átláthatóbban működjenek, illetve jobban lehessen fókuszálni a felhasználók igényeire.

A hatékony, átlátható és szolgáltató közigazgatás kialakítása érdekében, az E-Közigazgatás 2010 Stratégia²² alapján hét átfogó program megvalósítására kell törekedni, köztük található az Interoperabilitási és a Tudásmenedzsment átfogó program. A dokumentum szerint az Interoperabilitási átfogó program célja az állampolgárok és vállalkozások igényei köre szerveződő közigazgatási szolgáltatások kiépítése, valamint a szolgáltató állam modell megvalósítása, a hatékonyság növelése az ügyintézési folyamatok egyszerűsítésével és az interoperabilitás lehetőségeinek kihasználásával. E célok elérését az Átfogó Programban meghatározott akciók támogatják, köztük pl. az Információmenedzsment. A közzsféra az egyik legnagyobb információtermelő és -birtokos. Az itt „keletkezett dokumentumok és információk

rendszerben történő tárolása és hozzáférhetővé tétele, információk termékekben és szolgáltatásokban hasznos tartalomforrást jelentenek a vállalkozások, az állampolgárok és a közigazgatás számára egyaránt. [...] A közigazgatás alapinformációt hordozó dokumentumok kezelése, az újrahasznosítható információk kinyerése, tárolása és az információk szolgáltatása jelenleg ágazati vagy intézményi koncepciók alapján, eltérő minőségben történik. Így a közigazgatáson belüli információk jelentős része elveszik a közigazgatás többi szereplője, a vállalkozások és az állampolgárok részére.”²³ Fontos, hogy a közigazgatás interoperabilitását biztosító egységes információmenedzsment kialakítása során a szakkönyvtárak és a könyvtárosok is helyet kapjanak a koncepciót kidolgozó szakértői csapatokban.

A Tudásmenedzsment átfogó program célja pedig, hogy aktiválja a közzsférában felhalmozott megosztott, rejtett tudást, pontosabban az elektronikus működéshez és az ügyfélközpontú szolgáltatások kialakításához szükséges alapvető képességek és kultúra kiépítése a központi kormányzatban és a regionális, kistérségi és helyi önkormányzati szinteken. „*A hazai közigazgatási reform szükségessé teszi, hogy központi, regionális, kistérségi és helyi e-kormányzati fejlesztések közös tudásbázisra épüljenek, az elkülönült szigetszerű, alacsony hatékonyságú fejlesztések helyett interoperabilitási keretrendszerre épülő, ügyfélcentrikus fejlesztések valósuljanak meg.*”²⁴ A kormányzati középtávú stratégia szerint az E-közigazgatási Tudásközpont biztosítja az e-közigazgatásra vonatkozó tudás rendszerezését, strukturált tárolását, adatbázisba rendezését, szintetizálását és új tudás generálását. A Tudásközpont négy pilléren épül, amelyek közül a minisztériumi könyvtárosok számára leginkább az *e-Tudásbázis* építésében való részvétel lenne a legkézenfekvőbb, amely biztosítaná az e-közigazgatásra vonatkozó legkülönbözőbb információk strukturált módon való gyűjtését, rendszerezését, adatbázis(ok)ba szervezését. Fontos, hogy minden könyvtáros tudatosítsa fenntartójában egyértelmű katalizáló

szerepét e területen is, hogy még véletlenül se épüljön tudásközpont vagy tudásbázis könyvtárosok nélkül!

A könyvtáraknak – és azon belül a kormányzati szakkönyvtáraknak is – jelentős szerepük van az e-Közigazgatás 2010 Stratégiában és a Magyar Információs Társadalom Stratégiában²⁵ egyaránt megfogalmazott általános célok (a versenyképes információs társadalom, a gazdasági hatékonyság növelése, a „szolgáltató állam” megvalósítása stb.) elérésében. A szolgáltató közigazgatás és a kormányzati munka jellege teljességet, pontosságot és gyorsaságot kíván mind a könyvtártól, mind könyvtárostól. A XXI. században nem kétséges, hogy a könyvtáraknak, s így a kormányzati szakkönyvtáraknak is, össze kell fogniuk ahhoz, hogy megfelelően elláthassák feladataikat, ill. minél szélesebb körű szolgáltatásokat nyújthassanak. Csak így válhatnak a kormányzati könyvtárak az adott intézmény, jelen esetben minisztérium, tényleges információs (vagy tudás) központjaivá. Ahhoz, hogy ez bekövetkezessen, biztosítaniuk kell a könyvtáraknak, hogy a különböző információkhoz formától és helytől függetlenül, minél gyorsabban hozzá lehessen férni. Ezenkívül pedig olyan információszolgáltatási modellre van szükség, amely a könyvtárosok proaktív kezdeményezőseire építve folyamatosan meg tud felelni a változó igényeknek. Az elsődleges célközönség, a közszolgák igényeinek kiszolgálásán túl nyitni kell a nagyközönség felé is az igényeikre szabott szolgáltatásokkal annak érdekében, hogy a már meglévő szakmai tudásbázist minél hatékonyabban ki lehessen aknázni. Gondolok itt a különböző online távoli hozzáférést biztosító alkalmazásokra és szolgáltatásokra, e- tájékoztatásra stb.

A fentiekkel összefüggésben nagyon fontosnak tartom a szolgáltatások minőségbiztosításának bevezetését a kormányzati szakkönyvtárak körében is, melynek célja – mint ismeretes – a könyvtári szolgáltatások minőségének *folyamatos* tökéletesítése, a szolgáltatások hatékonyságának *folyamatos* feltérképezése és permanens növelése azért, hogy minél elégedettebb legyen a

szolgáltatást igénybevevő, a szolgáltató (könyvtár) és a szolgáltatásért felelős intézmény, a minisztérium.

Véleményem szerint a jövőbeni sikeres és hatékony működés feltétele, hogy a kormányzati szakkönyvtárak nyitottabbakká váljanak, szolgáltatásaik (vagy azok egy része) minden állampolgár számára elérhetőek legyenek, azaz, hogy a jelenlegi búvópatakok a „felszínre törjenek”, láthatóvá váljanak és elárasszanak az általuk feldolgozott információval.

Jegyzetek

1. Guidelines for Libraries of Government Departments. Version: 3.0 (6 August 2007) http://www.ifa.org/VII/s4/pubs/Guidelines-Gov-Lib_Draft.doc
2. Forrás: <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?58>
3. Montesquieu tanai szerint körül kell határolni és el kell választani egymástól a törvényhozó, a végrehajtó és a bírósági hatalmat, mert ha bármelyikük egy kézben egyesülne, az önkényuralomhoz, zsarnoksághoz vezetne. Bibó István 1947-ben, akadémiai székfoglalójában így fogalmazta meg ennek az elvnek a „politikai-etikai” tartalmát: „...a hatalomgyakorlást belső, szervi tagozásával kell arra kényszeríteni, hogy a maga helyessége feletti ítélkezésnek tényleg alávesse magát.” (BIBÓ István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: Válogatott tanulmányok I-IV. Budapest: Magvető, 1986-1990. 2. köt. 377. p.)
4. Az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumnak sajátos egyáltalán nincs könyvtára.
5. Az Egészségügyi Minisztérium Könyvtára 1987-2004 között szervezetileg a Medinfo alá tartozott. 2004-től a Medinfo jogutódja az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet (ESKI) lett. Innentől az Egészségügyi Minisztérium Könyvtára az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtára egyik telephelyeként működött tovább. 2006 őszétől a két könyvtár egy helyen, az Egészségügyi Minisztérium épületében működik, a volt Medinfo könyvtára beköltözött a minisztériumi könyvtárhoz.
6. Jelenleg Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (továbbiakban: OFI-OPKM)
7. FÖLDI Józsefné: A kormányzati informatika a közigazgatási reform tükrében a kormányzati szakkönyvtárak integrációs lehetőségei. 2000. 100 p.

8. AMBERG Eszter: A Pénzügyminisztérium Könyvtárának integrációja a kormányzati szakkönyvtárak információs hálózatába. 2001. 64 p.
9. Eredendően a minisztérium munkaügyi, humánpolitikai könyvtára.
10. Egy kivétellel, mivel egy szakkönyvtárban még nincs internet.
11. Egy kivétellel, mivel egy szakkönyvtárban még nincs integrált könyvtári rendszer, csak cédulakatalógust találunk.
12. Ez a szolgáltatás rendszeresen felhívja a figyelmet a könyvtárra. Az egyik legjobb reklámeszköz!
13. Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, Külügyminisztérium Könyvtára, Miniszterelnöki Hivatal Könyvtár és Dokumentáció, OFI-OPKM.
14. A felső- és középfokú könyvtáros szakképesítések aránya az OFI-OPKM-ben 43%, az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtárban 64%.
15. ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Központi Könyvtár, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felnőttképzési Szakkönyvtár.
16. Miniszterelnöki Hivatal Könyvtár és Dokumentáció, OFI-OPKM
17. Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, Külügyminisztérium Könyvtára
18. MH Támogató Dandár 1. Üzemeltető Osztály Katonai Kézi Könyvtár
19. Pénzügyminisztérium Könyvtára
20. Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár
21. Bövebben Id.: Megosztott szolgáltatások – összefogott tudás. In: = Számítástechnika. 2007. 10. sz. http://stratis.hu/files/cikkekeloadasok/2007/megosztott_szolgaltatasok_osszefogott_tudas.pdf
22. E-Közigazgatás 2010 Programterv. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/ekozig_programterv.pdf
23. E-Közigazgatás 2010 Programterv. 16. p. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/ekozig_programterv.pdf
24. E-Közigazgatás 2010 Programterv. 73. p. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/ekozig_programterv.pdf
25. http://www.itktb.hu/engine.aspx?page=MITskezdo_hun

Kitüntetés

Hiller István oktatási és kulturális miniszter a Magyar Köztársaság elnöke megbízásából március 15-e alkalmából, kimagasló színvonalú munkája elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést adományozta *Monok Istvánnak*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának.
Gratulálunk az elismeréshez.

A szerzői jogi törvény változásai

Az Országgyűlés az európai uniós jogharmonizációs kötelezettségre hivatkozva módosította a szerzői jogokról szóló 1999. évi LXXVI törvényt. A változtatások többek között a haszonkölcsönzést (Public Lending Right – PLR) és az árva művek hozzáférhetővé tételét is érintették. Árva műnek az ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó szerzők műveit nevezik, amelyek használatakor a felhasználónak kell lépéseket tennie a szerző felkutatására. A törvény szerint a Magyar Szabadalmi Hivatal (MSZH) feladata lesz a felhasználói engedélyek kiadása és a felhasználás mértékéhez igazodó jogdíj megállapítása. Az MSZH öt évre adhatja meg a felhasználási engedélyt, és ha ez idő alatt nem található meg a szerző, a letétbe helyezett pénzt a közös jogkezelő kapja meg, ill. a jogkezelő tevékenységébe nem tartozó művek esetében a Nemzeti Kulturális Alap.

Áttekintés a modern online audiovizuális szolgáltatások világáról

NÉMETH Márton

Bevezetés

Zavarba ejtő sokszínűséggel találjuk szemben magunkat, ha az audiovizuális szolgáltatások átalakulását kezdjük tanulmányozni a világhálón. A gyakorlati tapasztalatok sokszor igen értékes összefüggések felismerésére vezetnek. Például a nyári olimpiai játékok idejére a licencszerződések értelmében a közvetítő társaságok az adott nemzeti IP-cím tartományokra vonatkozó szűrést vezettek be online közvetítéseik kapcsán. Eközben volt egy közös eurovíziós oldal, ahol ugyanezen társaságok többségének közvetítései élőben is követhetők voltak (a Magyar Televízió nem tartozott közéjük). Ugyanitt, kommentár nélkül, az összes Európába sugárzott élő közvetítés elérhető volt itthonról is. Miközben, ha más oldalakra tévedt az ember, azzal szembe-sülhetett, hogy a fájlmegosztó hálózatokon már nemcsak a fájlok megosztása, hanem aktív műsorszórási (újraelosztási) tevékenység is zajlik.

Látványos méretei – ugyancsak az olimpia kapcsán – szembetűnőek lettek. Bizony, eljutottunk odáig, hogy a tv-hez vagy a vevőegységhez (set-top-box) csatlakoztatott kábellel, a számítógép-hez csatlakozó tv-kártyával, s mindkét irányban megfelelő sebességű internetkapcsolattal könnyedén megosztható a televíziós adás. Mindez olyan, fájlcsereelő technológián alapuló szoftverekkel zajlik, melyek segítségével az összes néző egyben műsorelosztóvá is válik, így minél többen néznek egy adott műsort, annál jobb lesz a sugárzás minősége. A közösségi televíziózás ilyen módon való előretörése tökéletesen szembe megy a kereskedelmi médiapiac földrajzilag is jól lehatárolt hagyományos üzletmenetével. Azt sem szabad elhallgatnunk, hogy hagyományos, nem fájlmegosztáson alapuló illegális műsorszóró, újraelosztó tevékenység is jócskán zajlik a neten, erős szerverparkra és sávszélességre alapozva. Mindkettő olyan igényeket elégít ki, amelyeket a hagyományos kereskedelmi sze-

replők a saját játékszabályaik szerint nem akarnak vállalni.

Ennyi gyakorlati bevezető után talán kicsit tisztul a kép, ha kísérletet teszünk a különféle szolgáltatási modellek kavalkádjában rendet tenni valamiféle kategorizálást alkalmazva. Az első nagy szembeállítás az ún. peer-to-peer (egyszerűbben szólva fájlmegosztó módszerrel végzett online műsorelosztó) és a nem peer-to-peer alapon működő hagyományos programok és szolgáltatások közt állítható fel. Fogalmazhatnánk úgy is, hogy a hagyományos egyirányú, frontális jellegű (push-up) szolgáltatások és a közösségi alapú média szembeállításáról van itt szó. A fájlmegosztás (peer-to peer vagy p2p) elve ugyanis, mint már láttuk, azt jelenti, hogy a tartalmat, amit online nézek, vagy a gépemre letöltök, fogyasztás közben megosztom másokkal is. Ez viszont teljesen új paradigmát alakít ki a korábbi gyakorlathoz képest.

S itt akár csatlakozhatok is *Koltay Tibornak* egy korábbi lapszámban (Könyvtári Figyelő, 2008. 3. sz. 498-504. p.) megjelent cikkéhez. Koltay azzal példálózik, hogy a web 2.0 modellhez kötődő fogyasztói magatartást bírálni olyan, mint a kannibált elítélni, azért mert emberhúst eszik. Itt tehát egy alapvető kulturális választóvonalról van szó. Egyrészt olyan szabadon terjeszthető kultúráról beszélünk, ahol a digitális többszörözésnek és terjesztésnek nincs közvetlen költsége, ill. átvitt értelemben csak a technológiának van, amivel végezzük. A szellemi tulajdon kérdésköre viszont zárójelbe kerül, hisz e felfogás minden digitalizált, illetve digitálisan születő dolgot alapvetően közjónak tekint, s nem kívánja megfizetni annak szellemi vagy infrastrukturális előállítás költségeit (még az illegális frontális módon végzett erős szerverhátteret igénylő szolgáltatásnál is csak a technikai költség hárul a fogyasztóra). Sőt, azt is állítja, hogy a tartalom-előállítás összköltségei megbecsülésének nincs is módszertana.

A jelenlegi jogvédő szervezetrendszer ezen érvrendszer szerint szűk érdekcsoportok privilégiumait védi, miközben alapvetően éppen maga a szerző áll benne az utolsó helyen. Tény,

hogy a mai magyar jogi szabályozás szerint a közös jogkezelésnek köszönhetően, igen nehéz lemondania bárkinek is a szellemi alkotáshoz fűződő jogainak akárcsak egyetlen szeletéről is. Persze, megjelentek köztes, kompromisszumos megoldások is. Elég csak jogi oldalról a Creative Commons mozgalomra gondolunk (amely épp a jogkezelésre nyújthat talán a fájlcsere világában is működtethető megoldásokat). A könyvtáraknak mindenesetre a legalitás talaján kell állniuk.

A továbbiakban arra hozok majd példát, hogy versenyképes szolgáltatások is megalapozhatók mindezek szem előtt tartásával.

A hagyományos média és az új kihívások

A jogi oldal mellett a régi szereplők által végzett új szolgáltatási modellekben is gondolkodhatunk, amelyek mintha a tüzet és a vizet próbálnák összeházasítani; tovább bonyolítják, az eddig felvázolt képet. Eddig ugyanis a fájlmegosztó alapú illegális műsorelosztásról, illetve frontális alapú, szerverekkel végzett egyirányú műsorszórás legális és illegális módozatairól volt szó. Azonban a fájlmegosztó alapú műsorszórás is megjelenhet legális formában. Itt tehát nem a hagyományos módon sugárzott műsorok illegális elosztásáról, hanem legálisan sugárzott tartalmak továbbításáról van szó a tartalmat fogyasztók által. A BBC például a Kon-Tiki alkalmazás használatával kínál fájlcsereelési elven működő másolásvédett digitális tartalmakat letöltésre. Maga a letöltés brit felhasználóknak ingyenes, illetve szolgáltatásként beépül az előfizetési díjba, amit minden magán és jogi személynek fizetnie kell a BBC számára, aki képes valamilyen eszközzel tartalmi vételére. Ebben a szolgáltatásban az újdonság az, hogy a program a felhasználó gépére kerülő anyagokat automatikusan megosztja más felhasználókkal is, miközben maga a letöltendő video vagy hanganyag kölcsönzési határidőt alkalmazó másolásvédelemmel van ellátva. Ennek lejártá után

megnyithatatlaná válik, s a törlés marad az egyetlen lehetőség. Ez a megoldás azt is jelenti, hogy a BBC a fájlmegosztó technológia elvéből adódóan hatalmas mennyiségű kiszolgálói kapacitást tud megtakarítani, és a műsorszórás technikai költségének egy részét (az előfizetési díjon túl is) a felhasználókra terheli. Ez különösen érzékenyen érintheti például a le- és feltöltési forgalomban korlátokat állító internetes előfizetéssel rendelkezőket. Viszont a nem Windows operációs rendszert használók szoftverfejlesztési okok miatt eleve ki vannak zárva a letöltésből. Ők csak megtekinteni (élőben vagy felvételtől), de letölteni nem tudják a műsorokat flash formátumban. A teljes képhez hozzátartozik azonban, hogy a kínálatban legújabban megjelentek iPhone kompatibilis, másolásvédelem nélküli mp4 formátumú videók és real audio alapú rádióműsorok is. Találékony linuxos programozók pedig lehetővé tették ezek letöltését, valamint a real audio-mp3 formátumok közti automatikus audio fájlkonverziót normál számítógépről is. Ez olyan frontális médiafogyasztás, mint a hagyományos tv-nézés, csak PC-n, illetve hordozható lejátszó eszközön élvezhetjük, és a felhasználó nem oszt meg semmit a többiekkel. Voltaképpen az IPTV áll hozzá a legközelebb. Ott is internetes csomagokban jut el a tévéműsor a felhasználóhoz, amit egy kiegészítő készülék (set-top-box) konvertál át a hagyományos tv-n is nézhető formátumra, s különíti el a tv-s adatsomagokat a házi internetforgalmunktól. Az IPTV viszont televíziókészülékekre szolgáltat, míg a BBC streaming megoldása PC-re, hordozható eszközökre, melyeknek jelei továbbíthatók a tv készülék felé is. Mellesleg az, hogy milyen műsor milyen jogosultságokkal (letöltés, vagy csupán megtekintés) és mennyi ideig érhető el, azt a készítő vagy a producer szabja meg. Komoly hátulütője e modellnek, hogy a brit médiaszabályozás rendszere miatt a brit előfizetési díjból (is) fedezett szolgáltatások nem érhetők el Nagy-Britannián kívül, még a máshol tartózkodó, előfizetési díjat fizető brit állampolgároknak sem. Azonban e korlátozás kijátszására is léteznek már üzleti modellek.

Hasonló a helyzet, mint a műholdas szolgáltatások esetén. A nemzeti határok mentén húzott előfizetési modellek, üzleti érdekek, kombinálódva az elmaradott nem felhasználói központú szabályozással, valóságos média vasfüggönyöket húznak fel az EU-n belül is, melyeket legalísan megkerülni úgyszólván lehetetlen. Az Európai Uniónak a Televíziózás Határok Nélkül hangzatos címen kiadott irányelve, melynek legutóbb módosított változata 2007-ben született 1997-es, és 1989-es előzmények után¹ csupán a média-célú befektetéseknek a határok nélküli szabadságát garantálja, tartalomszabályozási elemeket hordoz (például az európai kultúra támogatása, kiskorúak védelme körül), de a nézők röghöz kötöttségén mit sem enyhít.

Két uniós szabadság körül bonyolódik a kérdés: az egyik az egységes piac, mely szabadon meghatározott üzleti tevékenységgel és üzletmenettel bír, a másik az eszmék szabad áramlásának joga. Hiszen a vállalkozás szabadsága úgy vezetődik le, hogy az államok és a médiakönszerek szabadon megválaszthatják, hogy milyen földrajzi határok között kinek és mit értékesítenek. A röghöz kötést a vállalkozás szabadságához kötődő üzletmenetük részeként, az adott földrajzi területre szóló szerzői-közvetítési jogi szabályokkal szentesítik. (Egyedül annyi megszorítás van, hogy az egyes államok meghatározhatnak olyan tartalmakat, amelyeket a közvetítési jogot birtoklónak bárki számára hozzáférhető csatornákon elérhetővé kell tenni.)

Úgy tűnik túl nagy hatalmuk van ahhoz, hogy csírájában elfojtsanak bármilyen politikai kezdeményezést, ami e téren is az egységes európai fogyasztói piac megteremtésére irányulna. A technológiai fejlődés segítségével (amint a bevezetőben utaltam is rá) azonban az emberek mégis meg tudják kerülni, sőt egyre inkább zárójelbe tudják tenni ezt az irdatlan nagy politikai-médiaipari komplexumot.

A videomegosztó portálok és kapcsolatok a hagyományos szereplőkkel

A közösségi világháló erejére támaszkodva új szolgáltatási modellek fejlődtek ki. Ezek egyrészt a hagyományos jogi felfogás szempontjából a féllegalitás, másrészt a teljes illegalitás szférájába csúsznak át. Már persze, ha azonosulunk azzal az üzleti célú erkölcsi, jogi felfogással, amiben a fent ábrázolt komplexum megjelenik. Hisz a web 2.0 egyik lényege, hogy kívül helyezi magát ezen. A kérdés ennél azért bonyolultabb. Maguk a technológiai keretrendszerek (pl. a YouTube) teljesen legálisak. Itt nem fájlcsereelő módszerrel végzett élő műsor-szórásról beszélünk. A videomegosztó portálok ugyanis lehetővé teszik bárkinek bármilyen saját előállítású mozgóképes tartalom külső, szolgáltatói szerverre való feltöltését, amit másokkal is meg szeretne osztani. Szolgáltatói szerverekről végzett frontális műsor-szóró szolgáltatásról beszélünk, a tartalom viszont közösségi jellegű. S épp a tartalmak okozzák a legfőbb gondot a hagyományos média szereplői számára. A sok szempontból bornírtnak ható piaci magatartás és szerzői jogi szabályozás révén ez a terület azonnal a (legálisan egyébként a hagyományos médiában nemzetközileg és az interneten sem elérhető) jogvédett rögzített tartalmak megosztásának színterévé is vált. Kirobbanó sikere teljesen átformálja a hagyományos média világot is, bumerángxént csapva vissza rá. Hiszen az eredeti szándéknak megfelelően megjelenik a saját személyes (közösségivé váló) tartalom is a jogvédett műsorok mellett! A YouTube-ot felvásárló Google mostanában próbál sziszifuszi erőfeszítéseket tenni a jogvédett anyagok, vagy néha csupán a mozgókép mögötti hang törlésére. Míg másrészt a jogtulajdonosok egy részével megállapodva legálisan is kerülnek fel zenei videoklipek (sokszor IP-cím alapú szűréssel a lejátszást földrajzilag korlátozva). A hagyományos médiában egyre inkább valamiféle munkamegosztás jön létre a milliányi helyen ott lévő önkéntes tudósítók és a hírcsatornák kö-

zött a közösségi videoportálokra feltett anyagok felhasználásáról. Több hagyományos médiatársaság tesz közzé előzeteseket, vagy szerzői jogilag kevésbé védett (például (hír)műsorokat közösségi felületen is. De gondolhatunk arra, hogy például az angol királyi udvar is saját hírcsatornával van jelen a YouTube-on, vagy arra, hogy a közösségi felületek aktivizálása milyen paradigmátikus módon formálta át az amerikai választási kampányt. Obama kampányának irányítói a megfelelő közösségi játéktér felvázolásával, s néhány kezdőlökésként szolgáló anyaga közreadásával hatalmas alulról jövő kreatív hullámot indítottak el, saját céljaik elérésére. Persze észre kell vennünk, hogy ebben is benne van a manipulációs elem, a hullámra való felkapaszkodással. A közösségi kampányt, a video és hanganyagok elkészítésével és az agitáló brigádok megszervezésével, azonban maguk a választópolgárok formálták meg, minimális külső erő beavatkozása mellett.

Nálunk is érdemes azon elgondolkozni, hogy a magyar vonatkozású anyagok nagyságrendje kapcsán milyen a YouTube és a NAVA (Nemzeti Audiovizuális Archivum) viszonya egymáshoz képest. A NAVA zárt hozzáférési hálózata, s a választott szolgáltatási formátum bizony, erősen szűkíti a lehetőségeit. El lehet mondani, hogy a játékfilmeket kivéve, a használatot érdeklő anyagokat tekintve, az amerikai szolgáltatás áll kiütéses győzelemre (amit már *György Péter* esztéta is szóvá tett az MKE 2008-as könyvfesztivál kerekasztal-beszélgetésén). Talán érdemes lenne elgondolkozni a NAVA új alapokra helyezésén a közgyűjteményeken kívüli térítéses hozzáférés megteremtésével, illetve egy modernebb szolgáltatói formátumra való átállással. A karácsonyi 77 filmajándék akció (mely játékfilmeket, hír- és információs műsorokat tett flash alapú web böngészőbe integrált lejátszó révén ingyen online megtekinthetővé) világosan rámutatott arra, hogy szolgáltatói oldalról is megteremtődtek erre a feltételek. Az átlagember a többségében közpénzből készült audiovizuális örökségünket az otthonában szeretné élvezni, s nem veszi a fáradságot a NAVA-pontok felkeresésére. A

labda most a politika oldalán van, hogy megfelelő szabályozási módosítások révén a NAVA-ra fordított adóforintokat az átlagember számára is elérhető szolgáltatási modell révén költhessék el.² Összhangba kellene hozni az audiovizuális kulturális örökségünk megismerésére irányuló állampolgári igények kielégítését a szerzői jogi kívánalmakkal, valamint az archívumra költött állami összegek igazolhatóságával.

A következő két könyvtári példa arra mutat rá, hogy máshol mivel kísérleteznek e témakörben, könyvtári részvétellel.

Filmes online szolgáltatások dán és norvég könyvtárakban

Dániában 2004 szeptemberében indultak el a BIBCAST projekt munkálatai.³ Két év intenzív fejlesztő munka után (Aarhusban, Dánia második legnagyobb városában 100 Mbit/s hálózat kiépítése adta a műszaki háttérrel) ott is hamarosan elindul a közkönyvtárak szélessávra alapozott digitális filmszolgáltatása. Olyan technikai platformot sikerült kialakítaniuk, ami lehetővé teszi a könyvtáraknak mozgóképre alapozódó térítéses szolgáltatások indítását. Egyelőre 225 film szerepel a kínálatban háromféle minőségben (512 kbit, 1 Mbit és 2 Mbit lejátszási sebességgel). Pillanatnyilag négy város kijelölt könyvtáraiban nézhetőek a filmek: Koppenhágában, Randersben, Silkeborgban és Aarhusban. A kísérleti projekt lezárultával azonban — a későbbiekben említett zenei szolgáltatáshoz hasonlóan — az összes közkönyvtár csatlakozhat majd. A hozzáférést egy content-management alapú IP címszűrő rendszer szabályozza. A svéd glimz.net-tel kialakított egyezség révén már svéd dokumentum és rövidfilmek is felkerültek a kínálatba. Tavaly ősztől a dán független filmesek alkotásai is elérhetőek a felhasználók számára közkönyvtári olvasójegyük (aminek Dániában a TB kártya felel meg) segítségével.

Fokozott problémaként jelentkezett azonban a DVD-khez kötődő bevételeiket féltő slágerfil-

mek jogtulajdonosainak elzárkózása a szolgáltatás előtt. Innen fakad a szlogen: ‘Szűk filmválaszték széles nézőközönség számára’ (Narrow films for a broader audience). Távlabbi célként itt is a könyvtári felhasználók otthoni filmnézésének biztosítása jelenik meg.

A Norvég Filmintézet digitális archívumot épít a norvég filmes örökségből, s a filmtörténet klasszikusaként szereplő nemzetközi alkotásokból. A fő célközönség az iskolák, könyvtárak, egyéb közgyűjtemények, sőt a magánfelhasználók világa. A szolgáltatás 2002-ben oktatási segédanyagként készült filmek sugárzásával indult az iskolákat megcélozva. A szélessávú technológiát kihasználva a filmek IPTV-technológiával jutnak el az intézményekbe. 2004-ben indult el a lakosság számára a www.filmarkivet.no portál, mely térítésért kínál videoszolgáltatásokat a neten. DVD-minőségben lehet (az IPTV-dekóder távirányítójával kiválasztott majd bankkártyával kifizetett) filmet megtekinteni. A filmek között szabadszavas kereséssel is keresgélhetünk, de igen extenzív metaadat szolgáltatások is rendelkezésre állnak a megfelelő keresési indexekkel. Mintegy 400 film érhető el a 20. század tízes éveitől napjainkig, köztük szinte az összes fő szépirodalmi kánonba tartozó mű filmes adaptációja is. A játékfilmeket oktatófilmek, dokumentum és rövidfilmek egészítik ki. A könyvtárak számára kialakítottak egy emelt szintű és minőségű szolgáltatást ‘kinoteket’ néven. Ez is a filmarkivet szolgáltatásaira épül. Lényegében beköltözik a mozi a könyvtárba. A beiratkozott olvasók sikképernyőn, kivetítők segítségével nézhetik meg a kiválasztott alkotásokat, 15–30 fős termekben. Itt a szolgáltatás költségét a könyvtárak állják. Kívánságra fejhallgatót és távirányítót is lehet kérni (utóbbival interaktív szolgáltatások vehetőek igénybe az otthoni felhasználással azonos funkcióval). Jó lehetőség ez baráti társaságok, iskolai osztályok számára az alkotások csúcsmínőségű élvezetéhez, egyben kulturális misszió a mozgókép-kincs megismertetéséhez. A könyvtárak vetíthetnek szórakoztató-ismeretterjesztő filmeket is. Sőt, az oslói Deichmann könyvtár grünerlokkai fiókkönyv-

tárának környezetében már szabadtéri mozit is szerveztek nyáron. A szolgáltatást két irányban tervezik továbbfejleszteni: egyrészt a filmjogok birtokosainak hozzájárulásával növelnék a nemzetközi alkotások számát; másrészt a többi északi társszolgáltatással összefogva közös portált és szolgáltatói felületet alakítanának ki a teljes északi filmkincs szolgáltatására.

Az audioszolgáltatások átalakulása

A közösségi energiák felszabadulásának hatásával időrendileg először az audio termékekben érdekelt szolgáltatóipar szembesült. Mára már igen lecsökkent a szerepe a hagyományos hanghordozókkal, boltokban zajló kereskedelmi tevékenységnek. Az emberek jó része megkerüli a tradicionális értékesítési csatornákat, az internetes értékesítés előtt azonban új utak nyíltak meg. Ha valaki olyan üzleti modellt tud nyújtani, ami egyszerű, olcsó és áttekinthető módon nyújt online (állomány vagy hagyományos hanghordozói alapú) audiovizuális értékesítési szolgáltatásokat még mindig nyert ügye lehet. Érvelhet azzal, hogy kínálata legális forrásokból származó, garantált minőségű termék, könnyen megtalálható, lejátszható. Ezen kívül mindig ott lesz az adott helyen, a fizetés után mindig rendelkezésre áll, nem kell keresgélni a hálón bolyongva esetleges újabb letöltésre. Persze minden ilyen esetben az állományalapú online értékesítésnél komolyan felvetődik a másolásvédelem kérdése. A másolásvédelem – bár megnyugtathatja a jogtulajdonost a jóváhagyása nélküli többszörözés megakadályozása felől – számos üzleti hátránnyal bír. Különösen nagy súllyal esnek a latba az állományok, illetve hanghordozók lejátszásával kapcsolatos hardver- és szoftverkompatibilitási problémák. A másolásvédelmi technológia önmagában is jelentős biztonsági kockázatot jelenthet mind hardveres, mind szoftveres oldalról (lásd a Sony esetét a másolásvédelem CD és DVD termékeivel, amelyek számos lejátszó meghibásodását, számítógépes hardver- és szoftverproblémákat is okoztak). A megnehezített hozzáférés,

a bonyolultabb használat jelentősen leértékelheti e termék súlyát az illegális, de kötöttségek nélküli alternatívákkal szemben. Ráadásul minden ilyen másolásvédelmi technológia programozók ezreit hívja ki maga ellen, akik azon dolgoznak, hogy megkerülhetővé váljanak a korlátozások. Az Apple lépése, amikor elkezdett másolásvédelem nélküli, ám eredetigazoló digitális vízjellel ellátott zeneszámokat és video állományokat árulni, úttörő jelentőségű volt e téren. Reálisan másra apellálni nem igazán lehet, mint a jogkövető szemléletformálásra, a fogyasztók szabad józan belátására. A szemléletformálás kulcsa, hogy nem lesz fogyasztható kulturális jószág, ha a szellemi tulajdon szerzőjét, az értékesítési lánc szereplőit nem honorálják az alkotásért valamilyen értékesítési csatornán keresztül.

Dán online zenei könyvtár

Adott esetben a másolásvédelem termékeknek is megteremthetők a sikeres kereskedelmi feltételei. Erre Dániából tudok említeni egy sikeres könyvtári példát. A Bibliotekernes Netmusik szolgáltatást olyan konzorcium üzemelteti, melynek könyvtárak és nagy kiadói konszernek a tagjai.⁴ A könyvtárak a fenntartóik révén csatlakoznak a projekt költségeibe az olvasóik száma, kölcsönzési forgalmuk, ill. egyéb paramétereik alapján. Túlnyomórészt közkönyvtárak vesznek részt a szolgáltatásban, melynek fenntartói a helyi önkormányzatok, de akad néhány egyetemi könyvtári résztvevő is. A kiadók azzal a feltétellel vállalják a tartalomszolgáltatást, ha valamilyen szoftveres megoldással garantált a tartalom védelme. A felhasználók, akik számára ingyenes a szolgáltatás, a kezdőlapon kiválasztják azt a könyvtárat ahová beiratkoztak (a lakóhely szerinti közkönyvtárba való beiratkozás ingyenes), majd megadják a felhasználói adataikat (azonosítót és jelszót), utána beléphetnek a zenei könyvtárba. Havi bontásban meghatározott kvóta áll a rendelkezésükre, a zeneszámok mennyiségéről. A használók eldönthetik, hogy teljes albumokat töltenek-e le, vagy inkább csak cse-

megéznék a kínálatból a kvótájuk erejéig. Eredetileg két különböző kvóta volt egy 10 napos és egy 22 napos kölcsönzésre feljogosító, ezt mára egy hónapban egységesítették. A zeneszámok kiválasztásában segít, hogy 10 másodperc erejéig mindenbe bele lehet szabadon hallgatni. A kölcsönözni kívánt számok kiválasztása után kezdeményezhető az online kölcsönzés. Ekkor a wma-formátumú zeneszámok letöltődnek a felhasználó számítógépére. A számok első elindításakor Windows Media Player lejátszó programmal pedig aktiválódik az időkódos licence is. A használat előmozdítása érdekében azonban lehetőség van a wma-alapú másolásvédelemmel kompatibilis hordozható lejátszó eszközre is kiírni a számokat. Ez újfajta együttműködés alapjául szolgál a könyvtárak és a készülégyártók közt. A nagyobb intézményekben ugyanis kölcsönözhető lejátszó készülékek is meghatározott időtartamra valamilyen biztosíték (általában pénztét) ellenében. Így a gyártók kapnak egy igen hatékony termékbevezetési lehetőséget, a felhasználók számára pedig egyszerűsödik és mobilabbá válik a zene élvezete. Eközben persze jótékonyan nő a szolgáltatást nyújtó könyvtár presztízse is. Olyan modell alakul ki tehát, ahol mindenki elégedettnek érezheti magát. A könyvtárak számára különösen fontos, hogy a legális formák talaján állva, a felhasználók és a jogtulajdonosok igényeit is kielégítő megoldásokat találjanak a digitális dokumentumok használatára, hiszen nem vállalhatják sem a korlátlan digitális közjő, sem az üzleti célú zárt modellek világával való feltétlen azonosulást sem. Játéktérüket a jogszabályi környezet igen erőteljesen meghatározza, miközben minden érdekelt (főként a felhasználók) elvárásaira figyelemmel kell lenniük saját fejlődésük érdekében is.

Rádiózás, podcasting

Az audio szolgáltatások másik területén (főleg a rádiózásban) a hordozható lejátszókészülékek megjelenése alapvető fordulatot hozott. A podcast kifejezés az iPod lejátszó készülék és

a broadcast (műsorszórás) szavak összevonásával született meg és olyan fájlokat jelöl, melyek egy-egy műsort takarnak, általában mp3 formátumban. Ezek lehetnek napi- és hetilapok hangos kiadásai, rádióműsorok, s minden, amit bárki hangos formában előállít. A podcastok másik fő jellemzője – a hordozható lejátszókra optimalizálás mellett – a periodicitás. A felvételeket célszoftverek által kezelhető könyvtárstruktúrában állítják össze. Ennek segítségével az adott szoftver automatikusan letölti az újabb és újabb epizódjait annak a podcastnak, amire feliratkozunk (vagy pénzért előfizetünk, mondjuk hetilapok esetében). Ennek az új műsorformának abban áll a jelentősége, hogy segítségével bizonyos időhatáron belül el lehet vonatkoztatni bármiféle sugárzási időponttól, ugyanis az egyes epizódok bármikor letölthetők, majd meghallgathatók. A podcastot a könyvtári, múzeumi tájékoztatásban is jól fel lehet használni (bár múzeumokban legtöbbször hangos kalauznak-audio guide-nak hívják). S ha még hozzáteszem, hogy a podcast technológia mostanában már hang mellett képen is megjelenik (ahogy nő a letöltési sebesség és a hordozható lejátszók kapacitása) akkor ezzel nem csak rövid napi televíziós hírösszefoglalók készítésére nyílik lehetőség. Készíthetünk ugyanezzel az erővel a könyvtár szolgáltatásait bemutató hangos-képes anyagokat is. Az olvasó bárhová magával viheti lejátszóján ezeket, hatékonyan segítve őt a tájékozódásban, az állomány feltárásában és az egyéb szolgáltatások használatában.

A Szlovák Rádió magyar adásának összes műsora elérhető podcast formában. Sajnos a Magyar Rádió korántsem áll jól e téren. Néhány mr2-s konzervműsorra korlátozódik a podcast-kínálat. A többi műsorhoz való hozzáférés sokkal nehezkesebb, ha le akarjuk tölteni azokat, már amihez hozzá lehet férni, hiszen kéthetes időhatáron túl, eltűnnek a linkek a hangtárból (nemrég a KATALIST-en is felvetődött ez a téma). Szélsőséges példáját látjuk a korral nem haladó gondolkodásnak. Az elnökváltás után megszűnt még az addigi ígéretesen induló tartalomszolgáltatások jó része is. Eltűntek az online

kínálatból az archívum válogatott kincsei. Anyaguk az újdonságokkal (pl. kabarék) együtt ma a magyar warezoldalak (illegális letöltési oldalak) kínálatát szaporítja, ahelyett hogy értelmes üzleti konstrukció keretében az intézménynek termelne bevételt. Az egészből az a tanulság, hogy a hallgatói igény nem vár a nehézkes intézményre, legfeljebb kerülő úton talál megoldást.

Epilógus

A technológiai fejlődés olyan új felhasználói, fogyasztási utaknak adott (s ad a jövőben is) teret, melyek átformálják a tartalomszolgáltatást annak összes vonatkozásában. Új üzleti modellek kialakítására kényszerítenek (a régi status quot védeni egyre nehezebb, még ha sok pénz áll is mögötte). A szerzői jog rendszere is alapos megújulásra szorul. A felhasználói magatartás olyan mértékig lép túl az elavult technológiai keretekhez adaptálódott jelenlegi jogi kereteken, hogy teljesen új utakat kell találni a szerzői, alkotói igények kielégítésére. A médiavilág változóban van, a szellemet már nem lehet visszagyömöszölni a palackba. Erre próbált meg voltaképpen ez az áttekintés rávilágítani. A digitális kor fiatal generációja számára olyan új fogyasztási minták kellene, melyek számukra is elfogadhatóak, és legalább részben képesek őket eltéríteni az ingyenes, törvénytelen, szabályokkal nem törődő fogyasztási modellektől. A szemléletbeli megújulás tehát más-más vonatkozásban, de egyszerre jogalkotói, szolgáltatói és fogyasztói kérdés is. Azt csak remélni lehet, hogy nem valamiféle globális internetes cenzúra fog – pl. az adatsomagok szűrésével, a legfőbb kiszolgálói csomópontok ellenőrzésével – megkísérelni új rendet alkotni a jelenlegi állapotokhoz képest. Mert a domináns piaci szereplők és a politikusok egymásra találásával még ezt sem lehet, sajnos kizárni. Szerencsére nálunk a parlament nemrég utasította el a szerzői jogi törvény olyan módosítását, hogy ha a felhasználó a tőle elvárható gondossággal nem győződött volna meg a letöltés legális voltáról, akkor bűncselekményt követett

volna el. Az internetező közösség kriminalizálása azonban Amerikában már aktívan folyik, s az ott sikerrel járt hagyományos piaci szereplők Európai Unió szinten mindent el fognak követni, hogy szigorúbb szabályozást érjenek el. Ezzel egyszerre harcolnak a technológiai fejlődés iránya és a potenciális piaci célcsoportjaik ellen, noha inkább az átalakuló környezetbe való betagozódással kellene inkább foglalkozniuk.

A könyvtárak számára is tanulságos ez a piaci harc. Szolgáltató intézményekként nekik is haladniuk kell a korral. Új és új módokon kell becsalogatniuk fizikai és virtuális felhasználókat is a könyvtári térbe. Ennek egyik legfőbb eszköze lehet a megfelelő új (külső partnerekkel is számoló) audiovizuális szolgáltatási modellek megtervezése. S ha a kiadói és a könyvtári szféra összefog mindkét fél jól jár. A kiadók új üzleti modell révén tagolódhatnak be az online szolgáltatói térbe, a könyvtárak pedig gazdag internetes tartalomszolgáltatással tehetik izgalmasabbá magukat a felhasználóik előtt

Jegyzetek

1. A hatályos irányelv magyarul: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:332:0027:01:HU:HTML> Nálunk emiatt kell módosítani a médiatörvényt, mert a Bizottság 2009. december 19-ig adott időt az ajánlás nemzeti jogrendszerekbe való átültetésére.
2. Lásd BODÓ Balázs cikkét: Rég várt digitális ajándék. = Népszabadság 2009. február 21. Online változat: <http://nol.hu/lap/kult/lap-20090221-20090221-33>
3. A fejezet alapjául: WERRING, Ole A.: Digital films for Norwegian libraries – on-line és FINK, Henrik Isaksen: BIBCAST – the libraries' broadband cinema címmel megjelent rövid ismertető tanulmányai szolgálnak a Nordic Public Libraries in the Knowledge Society, Danish National Library Authority, Copenhagen 2007 című kötet 4. fejezetéből. Online: <http://www.bs.dk/publikationer/english/nnp/html/chapter04.htm>
4. HOLMGAARD LARSEN, Joanna: Online music loans for Danish libraries. Forrást ld.a 3.sz. jegyzetben

Molnár János és Magyar Könyv-háza

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

A tanulmány az MKE 2008. évi szombathelyi vándorgyűlésén
elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata.

Az első rendszeresen megjelenő és a korabeli viszonyokhoz mérten nagy példányszámú nyomtatott időszaki kiadványok – mint köztudott – a 17. században indultak meg. Kialakulásuknak több előfeltétele is volt: jelentős olvasni tudó, stabil érdeklődéssel és a kultúrára fordítható szabadidővel rendelkező olvasótábor, megfelelő terjesztési csatornák, a postaszolgálat kiépülése, olyan nyomtatási kapacitás és nyomdatechnika, amely lehetővé tette a kézirat elkészültéhez képest viszonylag rövid időn belüli és nagyobb példányszámú nyomtatást. De nem lehet figyelmen kívül hagyni a kellő anyagi háttérrel felvértezett és elkötelezett lapkiadó, illetve írókör meglétét, valamint – leginkább már a későbbi időszakban – a megjelenés körülményeit meghatározó törvényi feltételeket sem.

A periodikumok megindulása után a sajtóról való korabeli vélekedések arról szóltak, hogy

egyáltalán nem káros-e az újságolvasás. Az egyik legkorábbi forrásban, *Ahasver Fritsch* (1629–1701) *Discursus de novellarum, quas vocant Neue Zeitunge hodierno usu & abusu* című 1676-ban keletkezett munkájában az újságolvasás veszélyeit fejtegeti. *Johann Ludwig Hartmann* (1640–1680) 1679-ben *Unzeitige Neue Zeitungs-Sucht*-jában pedig arról számol be, hogy nem helyes az olvasást és az újságolvasást a társadalom egészében elterjeszteni. Ezzel párhuzamosan azonban már olyan művek is születtek, amelyek a sajtó helyes használatára tanítanak: *Christian Weisétől* (1642–1708) a *Schediasma curiosum de lectione novellarum* (1676., majd 1696., németül pedig Ch. J. Junker fordításában 1703) és *Kaspar von Stielertől* a *Zeitung Lust und Nutz* (1695). Szintúgy megjelenik ez *Johannes Amos Comenius* (1592–1670) vonatkozó pedagógiai nézeteiben, aki az isko-

lában tantárgyként vezette be ezt a tevékenységet – és ez a törekvése *Bél Mátyás* (1684–1749) személyében elkötelezett hazai követőre is talált. Mindazonáltal Bél Mátyás után viszonylag sokáig kellett arra várni, hogy a sajtó olvasása, használata ne csupán egy-egy tanár egyéni kezdeményezésére, hanem a hatályos oktatási törvény vagy „kerettanterv” szintjén kerüljön bele a tananyagba; erre a *Mária Terézia* (1717–1780) uralkodása idején megalkotott és elfogadott *Ratio Educationis* (1777) tett kísérletet.

A magyarországi felvilágosodást hagyományosan 1772-től, *Bessenyei György* (1747–1811) *Ágis tragédiája* című művének megjelenésétől szokás számítani, de az eszmei áramlat hatása természetesen már korábban is érezhető volt. Jelen tanulmány vizsgálódási szempontjából a magyar felvilágosodásnak a társadalom, a kultúra, a gazdaság és a politika számos területére irányuló törekvései közül a művelődésre vonatkozók a legfontosabbak. A ráció, az ész hatalmának jegyében a társadalom általános tudásszintjének emelése a cél, ennek eszköze volt az olvasás népszerűsítése. Ajánló bibliográfiák készültek már a női olvasók számára is, példaként *Szerencsi Nagy István* (1747–1789) református lelkész műve említhető, aki 1783-ban pozsonyi és budai nyomdahellyel jelentette meg *Andreas Meyer kulmbachi lelkész eredetileg 1773-ban nyomtatott művét saját fordításában és „néhol holmi aprólékos szükséges jegyzésekkel”* bővítve, *Barátságos oktatás, hogy kellessék egy ifju asszony embernek magát a ’díszes erköltsőkben méltó képpen formálgatni* címen*. Azonban a hazai anyanyelvű irodalom, illetve irodalmi élet és a tudományosság kiteljesedésének elengedhetetlen előfeltétele a magyar nyelv fejlesztése, vagyis a nyelvújítás. *Bessenyei György Magyar-ság* című írásában (1778) olvasható a nyelvújítás tézisondata: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”.¹ Ennek jegyében már 1790-ben megfogalmazódott a „magyar

társaság iránt való jámbor szándék”² is, 1791-ben pedig *Aranka György* (1737–1817) röpiratban sürgette az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság megszervezését.³ A 18. század utolsó és a 19. század első évtizedeiben tehát a fenti törekvések következtében, illetve azokat erősítendő az intenzív (mennyiségében és tematikájában kevesebbet és elmélyültebben való) olvasás helyébe az extenzív lépett, vagyis a kiterjedt olvasmányanyag áttanulmányozása.

Molnár János életútja

Ebben a szellemi környezetben élt, illetve ezeknek a folyamatoknak volt aktív agense *Molnár János* (Csécsény, Zólyom /Győr/ vármegye, 1728. június – Szepesváralja 1804. február 15.) jezsuita szerzetes, pap-tanár, szép- és szakíró, bölcséleti és teológiai doktor. Születésének pontos dátuma nem ismert, csak az, hogy június 13-án volt a Szabó János nevű gyermek kereszteleje, akinek „atyja Szabó György molnármester volt és ezért közönségesen molárnak hitták, s e név maradt a fiúra is” – tudhatjuk meg *Szinnyei Józseftől*.⁴

Molnár János 1745-ben lépett be a jezsuita rendbe, retorikai és poétikai tanulmányait Szakolcán végezte, majd Grazban filozófiát, Kassán pedig teológiát hallgatott; teológiai stúdiumait végül 1756 és 1759 között Grazban fejezte be; ekkoriban már komolyan foglalkozott történelemmel és művelődéstörténettel. 1759-ben szentelték pap-pá, ezután a nagyszombati egyetemen filozófiát, etikát és retorikát tanított, 1767-től Kolozsvárott, Győrben, majd Budán gimnáziumi tanár, illetve a budai királyi gimnázium igazgatója és a királyi egyetemi tanács ülnöke, de élete során oktatott még Sárospatakon, Kassán és Esztergomban is filozófiát, teológiát, latint és görögöt. 1773-ban a jezsuita rend feloszlásakor *Patachich Ádám* (1717–1784) nagyváradi püspök kikérte

* Vö.: Pogány György: Nézetek a női olvasásról Magyarországon a felvilágosodás első szakaszában. = Könyvtári Figyelő, 2008. 3. sz. 450-461. p.

a rendtől, így a főpap könyvtárosa lett és mellette teológusként működött, majd 1774-ben került vissza szülőhelyére, Csécsénybe, ahol világi papként szolgált. 1777-től szombathelyi kanonok, 1780-tól pedig a szerémségi Bélakút apátja. 1784-ben kapta a szepesi kanonoki stallumot, ekkor költözött utolsó szolgálati helyére, Szepesváraljára, ahol szabad idejében főként irodalmi és történelmi tanulmányokat folytatott, számos újabb könyvet írt és kapcsolatot ápolt kora több jeles személyiségével, többek között Szily János (1735–1799) szombathelyi püspökkel, de meg kell említeni Kazinczy Ferencet (1759–1831) is, aki 1787-ben meglátogatta a szepesi kanonokot. Tőle származik a Molnárról ismert egyik jellemzés: „Szálás, csontos férfi; nyájas, beszédes, ömledező, de aki soha nem nevette. Szégyelte azt.”⁵ Hasonlóképp látta őt a Tudományos Gyűjtemény egyik szerzője: „hatodfél lábnyi magas, inkább sovány, mint hízott, barna hajú ember volt. Mindig komoly, de nem mogorva, tekintete nyílt és élénk, társalgása nyájas volt”.⁶

A poliglott tudós pap (németül, franciául, olaszul, valamint latinul, görögül és héberül tudott) tevékeny élete során az irodalom majd minden ágában írt többnyire magyarul, de latinul is. Molnár volt Homérosz első magyar fordítója és a magyar időmértékes verselés egyik szorgalmazója; *Iliász* átültetése a Magyar Múzeum 1789-es évfolyamában jelent meg. Munkásságát nagyban meghatározták a felvilágosodás eszméi; *Voltaire*-nek és követőinek egyházellenességét természetesen elutasította – ez érződik 1776-ban pozsonyi és kassai impresszummal közzétett *De ratione critica legendi libros moderni temporis* című és „az új idők könyveinek józan kritikával való olvasásá”-ról szóló művében –, de művelődési törekvéseikkel maradéktalanul egyetértett. Magyar nyelvű nem dogmatikai-teológiai-kegyességi munkáinak mindegyikében hangsúlyozta hazája és anyanyelve, illetve a magyar irodalom iránti elkötelezettségét, továbbá az olvasás, a tanulás, az ismeretterjesztés és a nevelés fontosságát. (Egyházi méltóságainak bevételeit a hazai művelődés támogatására és

saját tudományos ismeretterjesztő munkáinak kiadására fordította.)

Molnár János jelentős szerepet játszott a magyar nyelvért folytatott küzdelemben, több munkájába szőtt bele magyar időmértékes verseket, szakirodalmi műveiben számos új terminus technicust alkotott, maga a „nyelvújítás” szavunk szintén tőle származik. *Sándor István* a *Sokféltében* így emlékezett meg a magyar nyelv jeles művelőjéről: „Molnár kanonok úr s Rát Mátyás úr valának eddig a szófaragásban nálunk a legszerencsésebbek”.⁷

A nyelvújító költő és nyelvművész megnyilvánul azonban a legkülönfélébb témákban publikáló szakíró közleményeiben is, legszebben talán *A régi jeles épületekről* (Nagyszombat, 1760) című munka előszavában, gróf *Festetich Pálhoz*, az udvari kancellária tanácsosához írott ajánlásában fogalmazódik meg ars poeticája: „Ha hazám ékességét szeretem, nyelvét szeressem legelőször. De mi haszna, mi érdeme az elrejtett kincseknek? Kit melegít a bétakart szikra? Aki szívét nem tettet, kézre kél és munkára. Íme ... mi ok bátorított engem arra, hogy Hazám nyelvén adjam elő, amit hazám hasznára készítettem. ... Ami az írásomnak módját illeti ... nem tartom mindenütt szavamat kötőféken, hanem mikor annak ideje vagyon, megeresztem, s hol sebesen vágatom, hol aprón járatom, hol cifrán pergetem, hol lassú lépésre veszem.” A régi jeles épületekről az első magyar nyelvű művészettörténeti munka, de ő jegyzi a legkorábbi magyar fizikai összefoglalást, *A természetiekről. Newton tanítványainak nyomdoka szerént* című könyvet is (Pozsony és Kassa, 1777), melyet a volt jezsuita, később királyi akadémiákon és a piarista iskolákban tankönyvként használtak.⁸ Latin nyelvű verses állat-, növény-, illetve ásványtani művének, a *Physiologicon complexum historiae naturalis tria regna* (Buda, 1780) fejezetei végén magyar–német–francia szótári függelék tanulmányozható. Emellett lefordította *Piller Mátyás* (1733–1788) szintén jezsuita szerzetes *Elementa historiae naturalisát* (eredeti kiadás: Nagyszombat, 1775), ez lett az első magyar nyelvű természetrajz.⁹ *Mészáros István* értékelé-

se szerint Molnár a magyar tanítási nyelv mellett foglalt állást nem csupán az alapfokú oktatásban, hanem az akadémiákon is, így lehet és kell megteremteni – bármily nehéz is ez – az anyanyelvű szaknyelvet, tudományosságot.¹⁰

A pap-tanár magától értetődően tartotta fontosnak magyar nyelvű egyháztörténeti szintézis megírását is; 1769 és 1771 között jelent meg Nagyszombatban három kötetben *Az Anya-Szent-Egyháznak történeti* című opusza, melyben a 17. század elejéig mutatja be az Egyház történetét. Molnár példaként állítja a magyarság elé az olaszokat, németeket és lengyeleket, mivel már rendelkeznek saját nyelvükön írott ilyen feldolgozásokkal, „*amit az idegen nyelven jó nagy részére nézve – vagy nem értene, vagy jó kedvvel nem olvasna. ... ezekre nézve, ha hogy hasonló igyekezettel kívánom, értékem szerint és keresem én is lelki vigasztalásodat, vedd jó szíved, Édes Hazám, és amiket ezen jó példa szerint kezdedbe, szemed és elméd elejibe illendő tisztelettel nyújtok, fordítsd életed példájára*” (Ajánlás, § 3-4. fol.).

A felvilágosodás eszmerendszeréhez szorosan kötődött a nevelés kérdése is, így nem véletlen, hogy Molnár kiterjedt tematikájú munkásságában szintúgy helyet kapott e kérdés. *A Pásztor ember, avagy a pásztorok tanításáról* a címe a Pozsonyban 1775-ben kinyomtatott és *Faludi Ferenc* (1704–1779) hatását mutató ismeretterjesztő-moralizáló költeménynek, amelyben egyrészt a pásztorélet Istennek tetsző voltát örökíti meg, de emellett „*a felvilágosult abszolútista kormányzat közegészségügyi és oktatási viszonyainkat javítani kívánó intézkedései*”-hez igazodva az egyszerű emberek tanítását és „*nép-felvilágosító könyvek*”¹¹ kiadását is fontosnak tartotta, ahogyan a Pásztor ember előszavában olvasható: „*Vagyon, úgymond, Nemes Ember, Udvari Ember s több afféle. Hol van a Pásztor ember? Szégyen-é őket tanítani? Sőt nem szégyen-é őket tanítás nélkül hagyni? Tömlöcre, akasztófára, kerékre, nyársra, hollók gyomrára ereszteni azokat, akik Istennek, embernek, hazának, fejedelminknek oly sokféle hasznára oly sokféleképpen alkalmasak s a tanítás szü-*

kölködési miatt sokszor oly károsok”. Másik vonatkozó könyvében *Petrovszky Sándor*hoz írott leveleit tette közzé (*Petrovszky Sándor urhoz M. J.-nak tizenöt levelei, midőn őtet a jó nevelésről való írásra ösztönözné*. Pozsonyban és Kassán, 1776). A tizenöt levél mindegyike a nevelés egy-egy aspektusát fejtegeti, közülük a tizenharmadik szól „*A nevelő könyvekről*”. A fejezetben Molnár a név nélkül Párizsban 1736-ban megjelentetett „*De livre des Enfants*” című opusz magyar változatát ismerteti és idézi – a *Hasznos mulatság, az az a kisdedek tanúságára és hasznokra a tudni szükséges dolgokról egybe szedett kérdések és feleletek* (Pozsony, 1764) *Klobusitzky Antal*nak (1739–1826), gróf *Illésházy József* titkáranak tollából származik –, de további hasznos műveket is ajánl Petrovszky figyelmébe.

A Magyar Könyv-ház

Jelen dolgozat szempontjából Molnár munkái közül azonban *Magyar Könyv-háza* (1783–1804) a legfontosabb, iménti műveinek rövid ismertetése csak azt a célt szolgálta, hogy közelebb hozza a mai olvasókhöz Molnár János személyiségét, sokoldalú érdeklődési körét, műveltségét és – mára sajnálatosan kevésbé ismert és elismert – irodalmi tevékenységének célkitűzéseit.

A Magyar Könyv-ház műfajának meghatározásában a mai hazai szakirodalomban többféle nézet is fellelhető: *Kókay György* nem tartja folyóiratnak,¹² vele azonos véleményen van *Batári Gyula*, aki „egyszemélyes könyvismertető vállalkozás”-nak minősíti a Könyv-házat, amelyet „*a szakirodalom nem [sorol] egyértelműen a folyóiratnak minősíthető kiadványok közé*”.¹³ Velük ellentétben *Tarnai Andor* szerint „*valtaképpen időhöz nem kötötten megjelenő folyóirat, amelyet maga a szerző írt tele*” és tulajdonképpen a nagy barokk enciklopédiák kései leszármazottjának tekinti a Könyvházat.¹⁴ Hasonló vélekedés olvasható a *Magyar Művelődéstörténeti lexikonban* is, ahol „*enciklopédikus jellegű fo-*

lyóirat”-nak titulálják az opuszt.¹⁵ Mindenesetre nem a Magyar Könyv-ház az egyedüli ilyen nehezen meghatározható műfajú nyomdatermék a 18. század utolsó évtizedeiben, de időben mindenképpen a legelső egyede a *Benkő Loránd* által „*kevésbé folyóirat jellegű, túlnyomórészt vagy egészben a 'szerkesztő'-től származó szövegeket közlő időszakai sajtótermék*”-nek. Ebbe a csoportba öt munka tartozik: Molnár János Magyar Könyv-háza az első, ezt követi *Sándor István* (1750–1815) *Sokfélleje* (1–8. Győr, 1791–1801), majd a *Benkő Ferentz ... által Esztendőnként kiadott Parnassusi időtöltés* (1–7. 1790–1796. Nagyszeben, később Kolozsvár, 1793–1800), *Benkő Ferentz* (1745–1816), illetve *Andrád Sámuel*től (1751–1804) a *Leg-első Virágos-kert 1793-ra* (Bécs, 1793) és *Csokonai Vitéz Mihály* (1773–1805) *Diétai Magyar Musa* elnevezésű 1796-ban másfél hónapig élő pozsonyi szépirodalmi lapja.¹⁶

Kétségtelen, hogy a mai terminusz technikusszal nem írható le egyértelműen Molnár műve, a kiadvány dokumentumtípusát tekintve köztes helyzetű a többkötetes könyv és a folyóirat között, tartalmát tekintve pedig a lexikon, illetve szótár és az ajánló könyvjegyzék között van; tartalmi, funkcióbeli szempontból azonban mindenképpen a folyóiratokkal rokon.

Folyóirattervek a Ratio Educationis hatására

A felvilágosodás oktatási ideáljának alapja a szekularizált, állami fenntartású iskolarendszer, amely „hasznos állampolgárok”-at képez. Ennek az eszménynek a megvalósítására adta ki Mária Terézia királynő 1777-ben a Ratio Educationist (A nevelés- és oktatásügy elvei a Magyar Királyság és a hozzácsatolt tartományok számára), amely 1806-ig volt érvényben és egyik pontjában előírta az újságolvasás beemelését a tananyagba.¹⁷ Ahogyan már a bevezető részben szó volt róla, volt – ha nem is hosszú ideig tartó – előzménye a magyar iskolákban az újságolvasásnak.

A Ratio Educationist *Ürményi József* (1741–1825) állította össze, aki egyébként Molnár János tanítványa és nagy tisztelője volt, és aki a gimnáziumi, filozófiai és jogi akadémiai oktatás curriculumához a „studium novorum publicorum” tantárgy kidolgozására Piller Celesztin piarista szerzetest kérte fel. A törvény szerint a budai egyetemnek kellett volna erre a célra folyóiratot kiadnia, így a megindítandó orgánum terveinek kidolgozásával az univerzitás tanácsa a filozófiai karról *Makó Pált* (1724–1793) bízta meg, a jogi kart *Stur József* képviselte, a gimnázium szempontját pedig Molnár János budai főgimnáziumi igazgató foglalta írásba. A három tervezetet a tanügyi bizottság 1779. szeptember 4-én tárgyalta, de a döntést és a lapalapítást pénzhiány miatt elnapolták, és csak 1780. május 21-én került újra napirendre a planum. Azonban kiadvány indítására akkor sem került sor, sőt 1784. december 16-a után sem, amikor a *Horányi Elek* (1736–1809) által javasolt folyóirat engedélyt kapott. Végül az 1776. július 5-én indult *Ephemerides Vindobonensest* használták oktatási célra.

Mindazonáltal érdemes a három dokumentumra röviden kitérni. Makó Pál elképzelése szerint a vidéki értelmiséget is be kellett volna vonni a tudományos folyóirat szerzői közé, ezzel az is biztosítható, hogy a külföld is értesüljön a hazai tudományos eredményekről. Célszerűnek tartotta volna, ha a lap politikai híreket is közöl, de realitásérzéke és a rendelkezésre álló anyagiak miatt letett erről. Molnár nézetei szerint a hazai és külföldi lapok politikai, illetve tudományos cikkeiből válogató kiadvány felelne meg az oktatás céljainak, Stur József pedig könyvismertetéseket tartalmazó tudományos kiadványt tartott szükségesnek, a recenzeálandó köteteket és a külföldi, elsősorban egyetemi dokumentumokat az egyetemi bibliotékának kellett volna beszereznie. A Magyar Könyv-házat e tervezetekkel összevetve megállapítható, hogy Molnár mindegyikből merített saját kiadványa alapításakor: beszámolt magyar (budai, pesti és vidéki és külföldi) tudományos eredményekről és köznapi eseményekről, közölt könyvismertetéseket, valamint részleteket máshol megjelent írásokból.

A Magyar Könyv-ház 22 kötete

A Magyar Könyv-ház 1783 és 1804 között jelent meg 22 „szakasz”-ban, illetve Kókay György kutatásaiból ismeretes, hogy a legelső tomus a címlapon feltüntetett 1783-as évszám ellenére még az előző esztendő végén látott napvilágot.¹⁸ Az első egységek kéziratának is már korábban, és egyszerre többnek is készen kellett lenniük, a III. szakasz bevezetőjének keltezése is erre utal. „Írásm Budán 1782. 3. novemb.”¹⁹ Mindazonáltal a kötetek nagy része akkor keletkezett, amikor Molnár a szepesi kanonoki méltóságot viselte és Szepesváralján élt.

A huszonkét kötet azonban nem azonos módon épül fel, és nem is egy nyomdaműhely terméke: az első négy 1783-as impresszummal látott napvilágot Pozsonyban, *Landerer Mihály* tipográfiájában. A Könyv-ház I-IV. szakaszában Molnár saját olvasmányairól számol be, először megadja a könyv pontos könyvészeti adatait, majd ismerteti, ajánlja őket hol hosszabb „szócikk”-ben, hol rövidebben, néha az eredetiből vett idézetekkel tarkítva. Egy helyen megjegyzi, hogy a bemutatott kötetek *Mitterpacher Lajos* könyvtárából származnak. *Mitterpacher*²⁰ (1734–1814) szintén jezsuita szerzetes volt, aki Magyarország több iskolájában és a budai, később pesti egyetemen tanított latint, retorikát, bölcséletet, természetrajzot, matematikát, technológiát és gazdaságtant; volt a Pázmány-intézet kormányzója, a Batthyány hercegi család nevelője, a bécsi Theresianumban hitoktatóként működött, ill. ugyanitt a földműveléstan tanárként. Irodalmi működése során mindezen területeken gazdagította az irodalmat magyar, latin és német publikációival.

A Könyv-ház megindításának indítékairól és céljairól az első kötet bevezetőjéből értesülhetünk: „Kevés héjja volt, hogy ezen nyalábot Magyar Fótziusnak nem nevezém, de irtóztam a nevétől” – olvasható rögtön az első mondatban. Molnár János Fótziusról, vagy ahogyan mi ismerjük *Photios* (820 körül – 890 után) konstantinápolyi pátriárkáról²¹ akarta volna elnevezni munkáját, aki egyszerre volt az egyház

és a tudomány embere, VI. Leó császár tanítójaként is tevékenykedett, és több mű szerzőjeként is jegyzi az irodalomtörténet. Molnár által példaképnek tekintett munkája, a *Müriobiblosz* (Tízezer könyv, a munka teljes címének magyar fordítása: *Müriobiblosz. Leírás és felsorolás azokról a könyvekről, amelyeket olvastam, és amelyek kívánatos ismertetését szerettem testvérem, Tarasziosz kérte. Mindez huszonegy híján háromszáz darab*²²), vagy másik, tulajdonképpen csak a humanizmus időszakától a mű megnevezésére alkalmazott címen *Bibliothéké*,²³ amelyben egy asszíriai követjárása során elolvasott 279 irodalmi műről, teológiai és tudományos szövegekről számol be. A *Müriobibloszban* olyan alkotások is szerepelnek, amelyek az évszázadok során elvesztek és csupán az ő leírásaiból ismeretesek. A műből hiányzik a szépirodalom, mint ahogy a Magyar Könyv-házban is alig akad ismertetés a szépliteratúráról. Molnár *Photios* könyvét *Andreas Schottus* fordításában latin kiadásban olvasta (*Photii Müriobiblion sive bibliotheca. Budae, 1778*); az első szakaszban XXXII. Könyvként²⁴ ismerteti a munkát, és vállalja, hogy ő szolgált példaképpel: „*Mi hasonlatossága legyen az én munkámnak Fótziusnak ezen könyvéhez, ki fog tetszeni*”, vagy ahogyan a bevezetőben fogalmaz: „*Hasonló ezen igyekezet az említett munkához, nem még ugyan az ő nagy voltára, hanem az ő feltett szándékára és módjára nézve. Amint a válogatott hasznú könyveket, s főképpen a minapiakat olvasám, úgy azokat ama nyomdok szerént, előadom rendre* [vagyis nem valamilyen logika szerint összeszerkesztve, hanem az olvasmányok sorrendjében, folyamatos számozással ellátva], *kiszedvén belőlek azt, amit a tudományra hasznosnak, az igyekezet nevelésére hathatósnak, az okos mulatságra, beszédre, írásra készületesnek véltem lenni. Se nem minden könyv jó, se nem minden jó könyvnek jó mindenik része. Azért nagy jót téssen velünk, aki az ilyenek javát válogatva méltatja előnkbe.*” Az eltérés a *Müriobiblosz* és a Magyar Könyv-ház között csupán az, hogy míg a pátriárka az általa olvasott műveket értékeli, néhol kritizálja is, Molnár jobbára csak azon olvasmányairól

számol be, amelyekkel egyetért, így értékítélete nem a recenzióban nyilvánul meg, hanem abban a tényben, hogy az illető munka szerepel a válogatásban. De felvetődik a kérdés, hogy miért „irtóztott” Fótzisztól: ennek „okát az egyházi történetekben kell keresni”. Photios, akit a keleti egyház szentként tisztel, kétszer töltötte be a konstantinápolyi pátriárkai méltóságot (858 és 867, valamint 877 és 886 között), első uralkodása idején harcban állt a pápasággal és ez Rómától való szakadáshoz vezetett. Így természetes, hogy a (korábbi, a rend feloszlata előtti) jezsuita szerzetes – aki egyébként hitvitázó munkáiban elítélte a túl heves támadásokat a többi felekezet tagjaival szemben, inkább a szeretet és a meggyőzés útját tartotta helyesnek – mégsem vállalja, vállalhatja fel Photios még olyan tiszteletre méltó tudományos törekvését.

A Magyar Könyv-házban Molnár a vallási és nevelési, erkölcsi témájú művek mellett híres személyiségek pályaképét, életrajzát is közli, sok azonban a földrajzi vonatkozású irodalom, útleírások, felfedezések ismertetése, természet-tudományos munkák bemutatása, valamint a magyar történelemhez, irodalomhoz és nyelvészethez kötődő írás. A szerző saját készülő vagy már nyomtatásban kiadott munkáiról ugyancsak beszámol olvasmányai mellett. A harmadik szakaszban *Az ó, és új testamentumi szent historiának summájára* (Buda; Nagyszombat, 1777) hívja fel a figyelmet,²⁵ a negyedikben pedig hosszabb részeket is közöl készülő – nyomtatásban azonban meg nem jelent – logikai alapvetéséből: *A gondolat mesterségéről készülő tudósítás*. Írá M. J.²⁶ Ugyanebben a szakaszban kapott helyet *A természet három országának rövid ismertetése. Kezdet gyanánt*.²⁷ Ennek a munkának végül latin változata került ki a sajtó alól.

Egy a közös csupán a „szócikk”-ekben: „rövide- den vagy hosszab oktatóssal a világon elterjedt emberi nemzetek igyekezetére, munkájára, mesterségére, találmányára, élete táplálásának minden rendű állapotjára mutat ... és könnyebbítvén az unalmat adjon is, ígérjen is, a vigyázó elmének pedig további utat mutasson, kaput nyisson.” – olvasható a második kötet előszavában.

Mindazonáltal a szepesi kanonok éppígy érdeklődött a könyvek, a könyvkultúra szakirodalmára – és mint később látható lesz – a bibliográfia iránt, így a Magyar Könyv-ház szakaszaiban Photios már említett opuszán kívül számos ilyen kiadványról is beszámol; csak példaként álljon itt néhány.

A második részben a Göttingeni Tudományos Társaság évkönyvét ismerteti,²⁸ külön kitér *Gerard Meerman* (1722–1771) holland bibliofil 1765-ben közzétett *Origines typographicae* című írására, amelyben nem foglal állást azon – a nyomdászattörténetben sokáig félig-meddig elfogadott, de téves – nézettel szemben, miszerint a könyvnyomtatást nem *Gutenberg*, hanem a németalföldi *Laurens Coster* találta volna fel.

A Berlin és Stettin nyomdahellyel 1766-tól megjelenő *Allgemeine Teutsche Bibliothec* indító kötetéről szintén a második tomosban²⁹ tudósít, mely „a Németországban kijövő könyveket s a tudományokat illető dolgokat mind szem elibe fogja teríteni”. Hasonló kiadvány *Gottlieb Christian Jöcher* (1694–1758) 1750–1751-ben Lipszében kinyomtatott négykötetes *Allgemeines Gelehrtenlexikonja*,³⁰ amely az 1750-ig megjelent könyveket és írókat veszi lajstromba; a „tudósok (könyv-írók) felől irt szótár”-ban „megvagygon ... minden jó és rossz könyvnek emlékezete” – értékeli Molnár a munkát.

Hosszabb szócikket kapott *Marcus Pollio Vitruvius* (Kr. e. 1. század) munkája, a *De architectura*,³¹ és Molnár teljes egészében idézi a könyvtárakra vonatkozó gondolatokat: „A szobák és könyv-házak napkelet felé tekintsenek: mert a reggeli világosságot kívánja a munka, s így a könyv-házokban meg nem rohadnak a könyvek. A dél s napnyugat felé tekintő szakaszban [a] moly és nedvesség megrontja azokat”. A *Sprengels Handwerke in Tabellen* (Berlin, 1767) című kiadvány a legkülönfélébb mesterségeket tárja az érdeklődők elé, Molnár szemelvényei között a magyar olvasók szintén bevezetést kapnak a könyvkötés, a nyomdászat, a rézmetésés, a papír- és pergamenkészítés rejtelmibe.³² (A későbbi, már megváltozott Magyar Könyv-házban is található hasonló írás; érdekesség-

ként említésre méltó a tizenötödik folytatásban „*Holmi új eszköz-találók*”³³ alatt olvasható a hír: „*1800-ban 5-dik novemberben az angliai királynak Marquis Salisburg egy könyvet nyújtott bé, mely első volt a szalmából teljességgel készített papirosok közül. Ezen könyv mind azon vagonokról tudósít, melyekből valaha ráírás kedvéért papiros készítettet; egyetemben csupa szalmából készült néhány árkus papiros is bele volt kötve azon könyvbe: az olyan finom mind a rongyból készített akármelyik leggyönyörűbb papiros. Kívánatos az ilyen új papiros, mert már a rongy papiros ára igen felhágott...*”.)

A harmadik szakaszban a könyvek helyes olvasására tanít Francesco Sacchino (1570?–1625) olasz jezsuita szerzetes *De ratione libros cum profectu legendi libellus* elnevezésű dolgozata alapján, mely Pécssett Klimó György (1710–1777) pécsi püspök támogatásával hagyta el a sajtót 1776-ban, majd 1777-ben.³⁴ Molnár az utóbbi kiadást olvasta. Példaként *Arisztotelészt* és *Platónt* állítja a kortárs ifjak elé: „*Vesd vissza szemedet mindazokra, kik a tudományban valami nevet nyertek, hányat találsz közülök, kik gazdag könyvházokat olvasás kedvéért nem gyűjtöttek volna? ... Az elsőnek az első találmány isteni különös kegyelemből jutott, mi az övéikre [mármint írásaikra, az ő tudásukra] szorulunk*”. A helyes olvasás alapjaként – ahogyan ezzel maga Molnár is egyetért – a könyvek kiválasztását nevezi meg: „*Nem az jut a legnagyobb tudományra, aki legtöbbet, hanem aki leghasznosbakat olvas*”.

Michael Denis (1729–1800) munkáiból többet is olvasott és ismertetett Molnár kanonok úr: a Könyv-ház harmadik részében *Könyvházakról és mindenféle tudományokhoz tartozandó könyvekről*³⁵ írt művét mutatja be (*Einleitung in die Bücherkunde. Bécs, 1777-1778* vagy *Bibliographie und Literaturgeschichte*), és a Könyv-ház szerzőjének bibliográfiai érdeklődését mutatja az is, hogy a meglehetősen vázlatos jegyzeteiben Denisnek azt a figyelmeztetését is idézi, hogy bizonyos „írók néha neveiket elváltoztatják” és a kiadványok hamis, koholt impresszum-adatokkal is napvilágot láthatnak.

Figyelemreméltó azonban, hogy Molnár Denis szakrendjét csak megemlíti és még nagyobb egyseégeit sem tárja a leendő és reménybeli olvasók, könyvgyűjtők elé.

A kiadvány második korszaka

A Magyar Könyv-ház ötödik szakaszára hosszan kellett várniuk az olvasóknak, csak 1793-ban jelent meg a kiadvány újabb kötete, és ebben több változás is tapasztalható.

Még a negyedik rész bevezetőjében és a kötet végén olvasható „*Hír-mondás*”-ban³⁶ arról tudósítja a szerző az érdeklődőket, hogy logikailag ehhez a kiadványhoz számítja – bár más méretben és jóval a Könyv-ház előtt jelentek meg ezek – további munkáit is, nevezetesen a Régi jeles épületeket, a Petrovszky Sándor urhoz M. J.-nak tizenöt leveleit, A természetiekről, Newton tanítványainak nyomdoka szerént elnevezésű fizikai könyvét, valamint a Pásztor ember című verses munkáját, mivel „*a Könyv-ház nevét pedig annál jobban megérdemli, ami ily móddal nagyobbra terjed*”. Mindezzel együtt a következőkben, újabb hasonló „nyaláb”-ok közrebozsátásában is reménykedik. Molnár később még utal arra, hogy ezek a könyvei összetartoznak, mindazonáltal a végre 1793-ban kinyomtatott új kötet az ötödik számot kapta, az auktor előzetes terveivel ellentétben mégsem hagyott ki négy számot az említett munkák számára. Az 1795-ben közkinccsé tett tomusban³⁷ egyháztörténetét is (Az Anya-Szent-Egyház történeti) a Könyv-házhoz kapcsolja.

De nem csupán ez a koncepcióváltás történt a Magyar Könyv-házzal a mintegy tíz esztendősszünet alatt. Az egyik látványos változás az impresszum adataiban tapasztalható: az ötödiktől az utolsó, a huszonkettedik szakaszig már nem Pozsonyban, hanem Pesten *Trattner Mátyás* nyomdájában láttak napvilágot a tomusok. A kiadványváltás okára is fényt derít a Magyar Könyv-ház tizedik egységének bevezetője:³⁸ még 1785-ben elküldte az ötödik szakasz kéziratát Landerer Mihály pozsonyi nyomdájába,

ám mielőtt a nyomtatás elkészült volna, a mester meghalt, és Molnár 1797-ben írott sorai szerint a manuscriptum mindaddig sem ki nem nyomtatott, sem hozzá vissza nem került. A kézirat-köteget Molnár csak 1800-ban tudta a tipográfától visszaszerezni, erről a Magyar Könyv-ház tizennegyedik folytatásában számolt be.³⁹ Ez a szakasz és más továbbiak, amelyek kéziratban már elkészültek, még az első négy tomushoz hasonlóan könyvismertetések tartalmaztak volna, folytatva a szócikkek korábbi folyamatos számozását. Ez lehet az oka annak, hogy az „elveszett” ötödik kötet helyére nem lépett a következő, és szolgálhat magyarázatul arra, hogy a valóban napvilágot látott ötödik, illetve az azt követő többi „nyaláb” egészen más felépítésű és rendeltetésű lett.

Az 1793 és 1804 közötti folytatások már nem Molnár olvasmányairól számolnak be, hanem egyik állandó fejezetükben enciklopédiaszerű betűrendes elrendezésben közölnek hosszabb-rövidebb szócikkeket *Némely nevezetes emberekről* címmel. E rovathoz, illetve részhez az oldalszámot is megadó betűrendes mutató tartozik (a korábbi kötetek „tartalomjegyzék”-ei csak az ismertetés számát és rövid címét közölték, de az oldalszám nem szerepelt bennük). Az összesen 18 „betűrend”-ben azonban nem csupán jeles személyekről szóló cikkek olvashatók a megváltozott Könyv-ház hasábjain, hanem tárgyiak is, és leginkább azok a nevek, fogalmak kapnak szócikket, amelyek Molnár más műveiben és a Könyv-ház első négy kötetében előfordulnak.⁴⁰ Emellett meglehetősen sok szakaszon keresztül megjelenő, összesen 14 folytatásban olvashatjuk Molnár nyelvészeti fejtegetéseit *A zsidó szóknak a magyar és egyéb országi szókkal való hasonlatosságáról* címmel. Bizonyos kötetek további és egymástól alapvetően független önálló tanulmányokat is közölnek.

Mindazonáltal jelen szempontból a kiadványnak az enciklopédiára emlékeztető, a Némely nevezetes emberekről elnevezésű része a legfontosabb. Arról már volt szó korábban is, hogy Molnár tudós emberként és tanárként is kifejezetten érdeklődött a könyvek és a könyvkultúra

iránt, de a Magyar Könyv-házzal és kiterjedt teológiai-lelkiségi, valamint világi szakirodalmi publikációival felvállalt ismeretterjesztő, a művelődést, olvasás és a tudományokat népszerűsítő hivatása okán éppígy érzékenységet mutatott a bibliográfia kérdései iránt.

Bizonyos fokig a Könyv-ház első négy tomusa is tekinthető tágabb értelemben és funkciójában ajánló könyvészetnek: a bennük közzétett ismertetések célja az, hogy ezeket a hasznosnak ítélt, elmét-lelket építő munkákat olvassák, esetleg szerezzék be az érdeklődő, művelt olvasók és ezzel építsenek saját könyvtárat, vagyis könyv(es)házat. Erre utal már a mű megnevezése is. A ’bibliográfia’ szó az ókori görögöknél nem a könyvjegyzéket, hanem a könyvek, textusok megalkotását vagy lejegyzését, leírását jelentette; a ’könyvek’ adatainak lajstromát egészen a 17. századig, *Gabriel Naudé* (1600–1653) *Bibliographia politica* (Velence, 1633) című könyvészetéig leginkább ’bibliotheca’ névvel illették – leghíresebb példája *Konrad Gesner* (1516–1565) *Bibliotheca univiersalisa* (Zürich, 1545). A szak, illetve a tudományág megnevezése, a ’bibliothecae’ is a ’könyvtár’ szóból ered.⁴¹ Molnár művében előfordul ugyan a ’bibliográfia’ terminus technicus (erről alább részletesebben szó lesz), de a könyvészetek megnevezésére következetesen a *bibliotheca* kifejezést részesíti előnyben.

A 18. századi magyar bibliográfia-írás a historia litteraria hagyományaihoz kötődik, vagyis a művelődés- vagy irodalomtörténeti megközelítéshez; az életrajzba (például *Czvittinger Dávid*, *Bod Péter* vagy *Horányi Elek* összeállításai), a szerzőnek, művének a tudománytörténeti méltatásába épített könyvészeti adatközléshez. Tehát nem ritka – és ennek hagyományai is jól nyomon követhetők – hosszabb-rövidebb annotáció hozzáfűzése a könyv adataihoz. Tulajdonképpen ez figyelhető meg a Magyar Könyv-házban is, a mai bibliográfia-használónak hiányérzetet csak az okoz, hogy valamilyen következetes (betű-, idő- vagy szak szerinti) rendet várna el a jegyzék tételei között – ez valóban nem jellemző Molnár opuszának első köteteire.

A kiadvány második korszakának (bár néha a szoros betűrend megtörik) alfabetikus elrendezése sokkal inkább hasonlít már az előbb említett biobibliográfiákhoz. Számos életrajzba beszötte a szerző legfontosabb alkotásainak adatait, de a tárgyi szócikkek között is számos olyan akad, amely könyvészeti jellegű.

A kilencedik szakaszban a „*Kézírásokat vizsgálók és kiadók*” alatt⁴² kéziratokról és kódexekről, valamint azokról szóló művekről tanítja Molnár az olvasóit, illetve bemutatja Denis munkáját (*Codices manuscripti theologici Bibliothecae Palatinae Vindobonensis latini et aliarumque occidentis linguarum*. Bécs, 1793–1795), és annak bizonyos tételeit írja le részletesen. A tizedik szakaszban a „*Bibliothéca-írók avagy könyv-ház-írók*”-ról ad áttekintést és tartalmi elrendezésben számos bibliográfia, illetve nyomtatott katalógus adatait közli „*Mihály Trinitárius*” – Miguel de San José (1682–1757) trinitárius szerzetes lexicográfus és bibliográfus, teológiai és filozófiai tanár – munkája (*Bibliographia critica sacra et profana*. Madrid, 1740–1742) alapján; de külön megemlíti Pray György (1723–1801) *Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis*. Pars 1–2. (Buda, 1780–1781) című állományjegyzékét, mint amelyet munkája során sokszor haszonnal forgatott.⁴³ Molnár János a „*Bibliothécát írók és bibliothécák*”-ról később is készített összeállítást, helyesebben mutatót, amelyben azokat a jegyzékeket vette fel, amelyeket már korábban bemutatott az érdeklődőknek, és itt nem a könyvészeti adatokat adja meg, hanem a Magyar Könyv-ház megfelelő szakaszát, ill. az ismertetés oldalszámát.⁴⁴ Hasonló mutató más témában is rendelkezésre áll a kereséshez, például az „*Atyák és a vallás dolgaihoz tartozandó írók a Magyar Könyv-házban*”,⁴⁵ a „*Krónika-írók*”⁴⁶ vagy az „*Utazók*”⁴⁷ cím alatt.

Találunk külön szócikket példának okáért „*Lexicon módú könyvház-írók*”-ról, ahol historia litterariákat, irodalmi kalauzokat, enciklopédiákat vesz lajstromba, például a korábban már bemutatott Jöcher-féle kézikönyvet is.⁴⁸ De a Könyv-ház olvasói tájékozódhattak az „*Acta*

nevű írók” műveiről,⁴⁹ valamint a „*Codex nevű könyv-írók*”-ról,⁵⁰ ahol azonban a híres kéziratok adatai mellett törvénykönyveket is felsorol; Molnár külön jegyzéket készített az „*Orvos-könyv írók és orvoslók*” köteteiről⁵¹ vagy régi kéziratok publikálóiáról,⁵² levelezésgyűjtemények közreadóirol⁵³ és a „*Chronikon-írók*” köteteiről.⁵⁴

A tudós ember alaposágát mutatja, hogy nem csupán egy-egy téma irodalmának összegyűjtésére vállalkozott: a Könyv-ház mellett alapos irodalomjegyzék tanulmányozható a Régi jeles épületek című, jóval korábbi munkájában is, de más írásaiba is adott rejtett bibliográfiát, sőt 1792-ben a győri *Streibig* nyomdában hagyta el a sajtót az 1760 és 1790 közötti publikációs tevékenységéről tájékoztató autobibliográfiája (*M. J.-nak bélakúti apát úrnak, szepesi kano-noknak, a sz. theologia doctorának, a sz. szék assessorának magyar és deák könyvei*), és a könyvészeti munka elméleti alapjainak egyik korai rövid „foglatat”-a szintén az ő nevéhez fűződik.

Még a Magyar Könyv-ház első szakaszának bevezetőjében⁵⁵ a korabeli könyvjegyzékek kapcsán utal azokra a bibliográfusokra, amelyek „*házajokban vagy a külső tartományokban elékelő új könyvek lajstromát s rendi-módját írt könyv-házokba szorítják, de a célt gyakran el nem érik, mert vagyon mind tudatlan, mind szíve fordult könyv-ház-író ... sokan egybegyűjtenek minden nemű író, s a javát a gazzával elegyítvén egynéhány rendet vagy falkát belőlek eléadnak, de aki tsak az ő munkájokba tekint, kevés hasznát veszi a jónak is*”. Ritka kivételként a „*Bétsi deák Újság-írók*” (a 18. század utolsó évtizedében Bécsben egy latin nyelvű újság volt a magyar és birodalmi olvasók számára, nevezetesen az 1776 és 1785 között megjelenő és a Ratio Educationis kapcsán már említett Ephemerides Vindobonenses) könyvészetét és Rát Mátyás (1749–1810) pozsonyi *Magyar Hirmondóját* (1780–1788) emeli ki, de nekik is szemükre veti, hogy csak a hazai nyomtatványokról tudósítanak. Molnár kritikájából már kiviláglik „bibliográfia-elmélet”-ének egyik sarkalatos pontja: nem tartja helyesnek a tartalmi válogatás nélküli

és a művek ismertetéséről, értékeléséről lemondó jegyzékeket, ideálját mai terminológiával annotált ajánló bibliográfiának nevezhetnénk. Természetesen ez a nézet következménye a felvilágosodás művelődési törekvéseit elfogadó, de az egyházellenességet és az erkölcsöket romboló gondolatokat, olvasmányokat elutasító tudománynépszerűsítő pap-tanár hivatásának.

Az 1793-ban kinyomtatott ötödik kötetben – tehát abban a tomusban, amely a Könyv-ház második korszakát megnyitotta – olvasható Molnár János bibliográfiai nézeteinek második része:⁵⁶

„Nevezetes emberekről ... iszonyú sok magyar könyveket írhatnak főképpen akik szerét tehetik ama sok és különféle Történet-íróknak s temérdek szótárokknak ... [melyek] majd minden famíliát ... magokban foglalnak. Szép és hasznos dolog is az ilyen munka, kíváltképpen a példára, ha úgy készíttetik amint illik”. Megtudhatja az olvasó, hogy össze lehet állítani csak egy-egy ország jeles személyiségeinek életrajzait és műveik adatait, vagy a készülhet olyan gyűjtemény, amely csak császárok, pápák vagy szentek biográfiáit tartalmazza; a leírások értékelhetik a személyek tevékenységét, vagy lehetnek „minden dicséret és feddés nélkül”-iek is; a tételek pedig követhetik egymást betűrendben vagy időrendben. Az életrajzokat, vagy életrajzokat is tartalmazó összeállítások műfajait a következőképpen különíti el a szepesi kanonok: *„Ha valakinek tsak az élete íratik le, az az életírás biográfia nevű. Így írnak némely újság-írók; ha tsak a könyvek elészámlálása alkalmatosságával tétetik elé az írónak élete, az az írás bibliográfia nevezetű, mind Denis úr egyik munkája. Ha tsak akármí halottak emlegettetnek az a ... necrologia. ... Ha az élet- vagy példairás más összeszedett tudósítások közé kevertetik, az már vagy holmi, vagy gyűjtemény vagy több afféle nevű”.*

Molnár saját munkája számára a betűrendet tartotta célravezetőnek: *„A betűrend akár tartatott volna meg, akár nem, kevés kárral járt volna ..., de tsak ugyan a mulattató olvasásra szánt könyveknek is kell egy kis rendének lenni. ... időrend szerént az ilyen munkátsákat helyheztenni talán ijesztés volna inkább, mintsem kedves mulato-*

zásra idézés.” A Némely nevezetes emberekről című részhez minden kötetben ’tárgymutató’ is tartozik, amelyben az egyes cikkelyekben előforduló, de saját betűrendi helyükön nem szereplő személyek, fogalmak is megtalálhatók, és itt szerepel a pontos oldalszám, például *Aldus Manutiust Dioskorides* kapcsán említi, mint annak művei nyomtatóját, tehát Aldustól utal a D betűhöz és megadja az 51 oldalszámot,⁵⁷ hasonló tartalom szerinti mutató funkciót látnak el „Bibliothéca-írók”, „Acta-írók” stb. gyűjtemények is, ezek segítségével lehet a szerzők neve szerint szétszóródó, de tartalmukban vagy kiadványműfajukban összetartozó tételeket visszakeresni. Molnár tehát felismerte a bibliográfiákban, könyvjegyzékekben való keresés alapvető módszereit, illetve a betűrendes vagy kronologikus felépítést, de azt is, hogy az alapvetően formai szempontú elrendezés nem alkalmas tartalom szerinti keresésre.

Összességében elmondható, hogy Molnár János Magyar Könyv-háza egyrészt szótár vagy lexikon funkciót tölt be, másrészt annotált ajánló bibliográfia arra vonatkozóan, hogy olvasói saját könyvtáruk számára milyen hasznos könyveket szerezzenek be. Tematikájában és módszereiben igazodik a munka kora eszmei törekvéseihez, valamint tudomány módszertani és tudományos felkészültségéhez.

Tarnai Andor értékelése szerint az egyházi ember mindvégig érződik a széles körben tájékozott, olvasott, művelt, írói vénával rendelkező és „becsvággal publikáló”⁵⁸ emberben; igazi literátor – ezt bizonyítja az is, hogy kiadta saját műveinek bibliográfiáját, illetve A Magyar Könyv-ház tizenharmadik szakaszában⁵⁹ közzétette azt a néhány levelet, amelyben az Egyház jeles férfijai művét, illetve irodalmi munkásságát méltatják: *„Hazánk Egyházi oszlop emberei mi haszonra valóknak ítéltek lenni kiadatott ezen Magyar Könyv-ház nevű s egyéb munkáimat; tessék ki az Isten ajándékinak dicsőítésére, hozzám méltatott ezen levelek töredékiből”.* Bizonytal volt igazsága Kazinczynak is, amikor a következőt írta róla: *„állá könyvei közt valamit nyomtatásban kieresztett, s gyönyörködék, hogy*

a sor oly igen hosszú”.⁶⁰ Talán van ezekben a kifejezésekben, mondatokban egy kis rosszallás is, hogy nem méltó egy egyházi személyhez ez a büszkeség, de Molnárt hivatásának vállalása és kiterjedt irodalmi működése, illetve annak a kortársakra gyakorolt hatása méltán tölthette el büszkeséggel. Mi is büszkék lehetünk rá.

Jegyzetek

1. BESSENYEI György: Magyarság. In: Bessenyei György válogatott művei. Bp. : Szépirodalmi Kvk., 1987. p. 588.
2. BESSENYEI György: Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék. Bécs, 1790., mai szövegközlését ld. Bessenyei György válogatott művei. Bp. : Szépirodalmi Kvk., 1987. p.594–614.
3. ARANKA György: Erdélyi Magyar Nyelv-mívelő Társaság. Kolozsvár, 1791. Hivatkozva ALSZEGHY Zsolt: A könyv és olvasója. In: Magyar művelődéstörténet. 4. kötet, Barokk és felvilágosodás. Bp. : Magyar Történelmi Társulat, [1941]. p. 498. Aranka ezen társaság titkára volt, de az ő nevéhez fűződik az ehhez kapcsolódó erdélyi Kéziratkiadó Társaság létrehozása is. Vö. ARANKA György. In: Új magyar irodalmi lexikon. 1. kötet. Bp.: Akadémiai K. 1994. p. 55.
4. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. 9. köt. Bp. : Hornyánszky, 1903. col. 208.
5. KAZINCZY Ferenc: Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok. Bp. : Szépirodalmi Kvk., 1979. p. 290.
6. Idézi: SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. 9. köt. Bp. : Hornyánszky, 1903. col. 210
7. Idézi: KÓKAY György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei : 1780–1795. Bp. : Akadémiai K., 1970. p. 168.
8. MÉSZÁROS István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp. : Akadémiai K., 1981. p. 611.
9. Magyar művelődéstörténeti lexikon. Főszerk. Kőszeghy Péter. 7. kötet. Bp. : Balassi, 2007. p. 458.
10. MÉSZÁROS István: Az iskolaügy története Magyarországon 996–1777 között. Bp. : Akadémiai K., 1981. p. 611.
11. FEHÉR Katalin: Egy népfelvilágosító mű. = Magyar Könyvszemle, 2006. 1. sz. p. 81.
12. Kókay György (szerk.): A magyar sajtó története. 1. 1705–1848. Bp. : Akadémiai K., 1979. p. 210.
13. BATÁRI Gyula: A tudományos szakcsajtó kialakulása Magyarországon : 1721–1867. Bp. : OSZK, 1994. p. 18.
14. TARNAI Andor: Az elvilágiasodó egyházi és világi irodalom. In: Klaniczay Tibor (szerk.): A magyar irodalom története. 2. kötet. 1600-tól 1772-ig. Bp. : Akadémiai K., 1964. p. 576.
15. Magyar művelődéstörténeti lexikon. Főszerk. Kőszeghy Péter. 7. kötet. Bp. : Balassi, 2007. p. 458.
16. BENKŐ Loránd: A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában. Bp. : Akadémiai K., 1960. p. 355.
17. A következő rész alapvetően FEHÉR Katalin: Iskolai újságolvasás Magyarországon a 18. században című cikke alapján készült. = Magyar Könyvszemle, 2004. ... sz. p.131–150.
18. KÓKAY György: A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei : 1780–1795. Bp. : Akadémiai K., 1970. p. 156.
19. MOLNÁR János: Magyar Könyv-ház. 3. szakasz. Pozsony : Landerer, 1783. fol. A2 recto. [A lábjegyekben a továbbiakban: MK. ... szakasz]
20. Vö. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. 9. kötet. Bp. : Hornyánszky, 1903. col. 45–49.
21. Vö. Világirodalmi lexikon. 10. kötet. Bp. : Akadémiai Kiadó, 1986. p. 526–527., illetve LÜBKER, Friedrich: Reallexikon des classischen Althertums. 6. Ausg. Leipzig : Teubner, 1882. p. 910.
22. Vö. A bizánci irodalom kistükre. Bp. : Európa, 1974. p. 659., 668–669.
23. Vö. BLUM, Robert : Bibliographia : Eine wort- und begriffsgeschichtliche Untersuchung. In: Archiv für Geschichte des Buchwesens. Band 10. Lieferung 4-5. Frankfurt am Main : Buchhändler-Vereinigung, 1969. col. 1028–1029.
24. MK. 1. szakasz. 1783. p. 299–316.
25. MK. 3. szakasz. 1783. p. 412.
26. MK. 4. szakasz. 1783. p. 147–174.
27. MK. 4. szakasz. 1783. p. 175–197.
28. MK. 2. szakasz. 1783. p. 55.
29. MK. 2. szakasz. 1783. p. 148–151.
30. MK. 3. szakasz. 1783. p. 635–639., az idézet forrása: p. 639.
31. MK. 2. szakasz. 1783. p. 265–280., az idézet forrása: p. 272.
32. MK. 2. szakasz. 1783. p. 333–347.

33. MK. 15. szakasz. 1801. p. 86.
34. MK. 3. szakasz. 1783. p. 342–344.
35. MK. 3. szakasz. 1783. p. 495–501., az idézet forrása: p. 500–501.
36. MK. 4. szakasz. 1783. fol. Aa-A3, p. 488.
37. MK. 7. szakasz. 1795. fol. a2 verso.
38. MK. 10. szakasz. 1798. fol. a2-a4
39. MK. 14. szakasz. 1801. fol. a2.
40. Vö. MK. 5. szakasz. 1793. Bé-vezetés
41. Vö. BLUM, Robert : Bibliographia : Eine wort- und begriffsgeschichtliche Untersuchung. In: Archiv für Geschichte des Buchwesens. Band 10. Lieferung 4–5. Frankfurt am Main : Buchhändler-Vereinigung, 1969. col. 1009–1246.
42. MK. 9. szakasz. 1797. p. 139–140.
43. MK. 10. szakasz. 1798. p. 21–31.
44. MK. 19. szakasz. 1803. p. 18–20.
45. MK. 19. szakasz. 1803. p. 2–5.
46. MK. 19. szakasz. 1803. p. 97–101.
47. MK. 19. szakasz. 1803. p. 244–252.
48. MK. 11. szakasz. 1799. p. 90-
49. MK. 10. szakasz. 1798. p. 1-2.
50. MK. 10. szakasz. 1798. p. 49.
51. MK. 11. szakasz. 1799. p. 132–133.
52. MK. 11. szakasz. 1799. p. 118–120.
53. MK. 11. szakasz. 1799. p. 120-121.
54. MK. 22. szakasz. 1804. p. 25-32.
55. MK. 1. szakasz. 1783. fol. A2-A3
56. Vö. MK. 5. szakasz. 1793. Bé-vezetés
57. MK. 10. szakasz. 1798.
58. TARNAI Andor: Az elvilágiasodó egyházi és világi irodalom. In: Klaniczay Tibor (szerk.): A magyar irodalom története. 2 kötet. 1600-tól 1772-ig. Bp. : Akadémiai K., 1964. p. 576.
59. MK. 13. szakasz. 1800. fol. a2-a4. z idézet forrása: p. a2 recto
60. KAZINCZY Ferenc: Versek, műfordítások, széppróza, tanulmányok. Bp. : Szépirodalmi Kvk., 1979. p. 290.

Andersen éjszakája

2009. április 3-án tizedik alkalommal rendezik meg az *Andersen éjszakája* c. nemzetközi könyvtári rendezvényt.

A hosszú könyvtári éjszaka a nagy dán meseíró *Hans Christian Andersen* (1805–1875) alakja és meséi köré szerveződik. A program néhány évvel ezelőtt a cseh Uherské Hradiště városi könyvtárból indult, ahol a könyvtárosok a meghívott gyerekeknek egész éjjel meséket olvastak. Az éjszakai mesélés ötlete más könyvtáraknak is megtetszett és 2001-ben már 40 könyvtárban meséltek Andersen április 2-i születésnapja alkalmából a gyerekeknek. A következő években Szlovákiából, Lengyelországból, később Szlovéniából is egyre több könyvtár kapcsolódott a programhoz. További részleteket Maria Larsson blogjából lehet megtudni:

<http://melissaofficialis.blogspot.com>

(*Katalist*, 2009. márc. 18. Maria Larsson híre alapján)

Könyvtári Éjszaka a Szegedi Egyetemi Könyvtárban

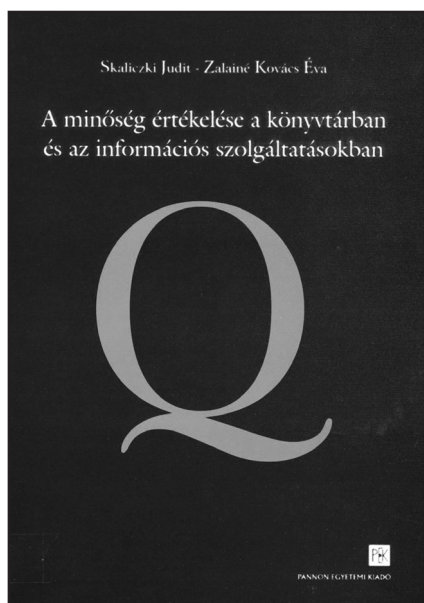
A Szegedi Egyetemi Könyvtárban idén negyedik alkalommal rendezik meg a *Könyvtári Éjszaka* c. programot. Ez alkalommal „Ég és Föld” címmel csillagászáttal, földrajzzal, térképekkel, glóbuszokkal, felfedezésekkel és nagy felfedezőkkal kapcsolatos programok várják az érdeklődőket. Virtuális részvétel: http://ww2.bibl.u-szeged.hu/ejszaka_2009

(*Katalist*, 2009. márc. 18. Kokas Károly híre alapján)

Megjelent

SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva:

A minőség értékelése a könyvtárban és az információs szolgáltatásokban c. új könyve

„Jelen kiadvány olyan tankönyv, amelyet mind a szervezett, mind az egyéni tanulásban lehet használni. Célja, hogy számba vegye az értékelés kultúráját, szerepét, a könyvtári tevékenységek értékelésének formáit a minőségi könyvtári szolgáltatás kialakítása és folyamatos biztosítása érdekében.”

Megrendelhető: Pannon Egyetem, Egyetemi Kiadó
(8200 Veszprém, Egyetem u. 10.; e-mail: kiado@almos.uni-pannon.hu; tel.: 88-624133)

(A kiadványt lapunk következő számában ismertetjük.

– A szerk.)

Megrendelhető a Könyvtári Intézet webáruházában

(www.ki.oszk.hu Kiadványaink menüből

a Kiadványaink (képzés) pontra klikkelve).

További információ:

Fejős László (4878-643) sunt@oszk.hu

A könyvek és az olvasás szerepe a művelt ember életében a 20. század első felében a magyar nyelvű illemtankönyvek alapján

ADOMÁNNÉ ZOLNAI Dóra

A 19. században és a 20. század első felében az illemmel kapcsolatos irodalom a magánéleti viselkedés szabályait foglalta össze mint egyfajta belépőt az úriemberek világába. A művelt ember fogalma nem kimondottan irodalmi vagy egyéb műveltséget jelölt, sokkal inkább annak a szabályrendszernek az ismeretét, amely a viselkedésre vonatkozó és követendő normákat szabályozta. Az illemtankönyvek ebben a korban a legfontosabb társas cselekvések színtereként a családot, a társaságot, valamint a köztereket nevezték meg, szinte teljesen figyelmen kívül hagyva a hivatás és munka helyeit. Utóbbit pótlandó, bizonyos foglalkozások gyakorlóinak külön viselkedési tanácsadót adtak ki, így pl. a színészeknek,¹ papoknak,² hivatalnokoknak.³ A 18. és a 19. század elején az illemtankönyvek

inkább a társadalmi normákra és szabályokra helyezik a nagyobb hangsúlyt, később, különösen a 20. században az egyéni célokat megvalósító sikeres viselkedés kérdése kerül előtérbe. Ezek a könyvek, mint a szabályokat közlő szövegek általában, tiltásaikkal árulják el a legtöbbet a ténylegesen létező szokásokról és viselkedésmódokról, így például az olvasmányok kiválasztása kapcsán.

Az illem és viselkedési tanácsadó könyvek által szabályozott területek általában a magánélettel és a társasági élettel foglalkoztak, elsősorban a nőkhöz szóltak (mintegy tőlük várva a helyes viselkedés szabályainak betartását), íróik között is számos nő jelenik meg.

Kezdetben e munkák egyszerű fordítások és kompilációk voltak, német, francia és angol

nyelvű illemkönyvek alapján, később azonban egyre több egyéni alkotás született, de ezek is támaszkodtak elődeikre (gyakran oldalakat átvéve megjelölés nélkül, ami egyébként a huszadik század végén megjelent munkákra is jellemző), illetve a bölcseleti, teológiai és nevelési irodalomra.⁴ Népszerűségüket mutatja, hogy rendszerint sok kiadást – akár tizenötöt –, esetleg átdolgozást is megértek, amíg a piacról eltűnt az elavulttá vált mű, hogy helyet adjon egy frissebb, modernebb munkának. Írásomban a sok kiadást megért, nagy példányszámú művekkel foglalkozom, feltételezve nagyobb társadalmi hatásukat.

A magánélet szabályozására tett kísérlet során érdekes megfigyelni azt a folyamatot, amivel a művelődést – ezen belül pedig egy olyan egyéni cselekvést, mint az olvasás – kívánták az illemköreibe terelni.

A könyv, az olvasás és a könyvtár fogalma gyakorlatilag a huszadik században, az első világháborút követően jelenik meg illemtankönyveinkben a felnőttekre vonatkoztatva, ellentétben az egyéb társas művelődéssel kapcsolatos szórakozásokkal, mint pl. a színház, hangverseny vagy kiállítás, melyek évtizedekkel korábban helyett kaptak a viselkedési útmutatókban. Korábban, ha említést tettek is róla, ez inkább csak periférikusan, a gyermekek nevelésével, ill. egyéb szórakozásokkal kapcsolatosan történt. Annál is érdekesebb ez a magatartás, mivel a szerzők gyakran maguk is komolyabb irodalmi tevékenységet folytató írók voltak.

Kalocsa Róza (1838–1909), író, pedagógus, aki ifjúsági könyvek írásával is foglalkozott, így bírálta a gyermekirodalmat 1884-ben: „*Vegyük tekintetbe a gyermekirodalmat: csupa hitvány fordítások, más nemzetek ismeretlen szokásait visszatükröző képekkel*”⁵

Szabóné Nogáll Janka (1861–1924) dacára annak, hogy maga is tehetséges író volt, illemtankönyvében⁶ egyáltalán nem tartotta fontosnak az olvasmányok szerepét, sőt, a magánéletben beszédtemának sem javasolta: „*Soha nem szabad úgynevezett témákat pengetni. Irodalmat,*

művészetet nagyon tanácsos békén hagyni. De ha csak egy is van a társaságban, akinek ez a «bogarara», aki szeret arról beszélni, hogy mit olvasott, miként vélekedik a színházakról, hangversenyekről, szőnyegre kell dobni ezt a tárgyat is és türelemmel elviselni, hogy kedvük szerint elcsépeljék.”⁷

Az irodalmi műveltség a könyv egyetlen fejezetében érhető tetten: a jelmezbálba való öltözetek közt kívánatosnak találja Jókai regényasszonyait, a Shakespeare-hősnőket és a nagy költemények leány-alakjait használni.

Az álarcosbál más szerzőnél is előkerül, *Wohl Janka* (1846–1901, író, műfordító, szerkesztő) meghonosításra váró külföldi példaként említi az angolszász területeken népszerű tematikus bálokat, ahol minden résztvevő egy-egy író – többek közt Dickens, Shakespeare – valamely közismert művéből vett alak képébe bújjik.⁸ Illemtankönyvében más szerephez nem is jut az irodalmi műveltség.

Bár nem magyar, mégis megkerülhetetlen szerző *Adolf Knigge*, akinek munkássága az európai viselkedéssel kapcsolatban a 19. század során végig meghatározó volt; műve⁹ több alkalommal jelent meg más nyelvre, köztük magyarra is lefordítva. Knigge oldalakon át ír az írókkal, költőkkel, más művészekkel való érintkezés módjáról, és ezt láthatóan nagyobb fontosságúnak tartja a művelt ember viselkedésében, mint az említett szerzők műveinek ismeretét vagy rendszeres olvasását.¹⁰

Az első világháború után hirtelen megnőtt az olvasás jelentősége az illemtankönyvekben: a szerzők szerint magában az életben is.

Gonda Béla (1851–1933) 1920-ban fiatal lányoknak írt illemtanában¹¹ már külön figyelmet szentel az olvasás és az olvasmányok témájának, és nem a szórakozással, hanem a művelődéssel foglalkozó fejezetben. Véleménye szerint az irodalom a fiatal lányok számára csak szórakozást, szabadidő eltöltést jelent, de a fiatalok ilyen hozzáállásának az a következménye, hogy a műveltségük felszínes, rendszertelen, és a kritikai érzékük is fejletlen marad. A fiatal lányok képzőművészeti, iparművészeti készségeinek

fejlesztését azonban előbbre helyezi, mint az irodalommal való foglalatatoskodást. Néhány véleményt is idéz fiatal lányoktól, melyekkel azt illusztrálja, hogy ők leginkább az érdekes leírásokat, a vidám, optimista témájú könyveket keresik, és irodalmi élményeik egyáltalán nincsenek hatással a cselekedeteikre. Ezzel azt a közvélekedést próbálja cáfolni, miszerint „*a lányoknál az irodalmi műveltség túlteng.*”¹²

A könyvek választásának hiányosságával – és nem az iskoláztatás különbségeivel – magyarázza a két nem közti műveltség eltérését is: „*S csodálatos, – a fiatal lányok összehasonlíthatatlanul többet olvasnak, mint a fiúk, de azért az intelligens férfiak műveltsége általában sokkal mélyebb, mint a nők.*”¹³ Ennek feloldására azt javasolja, hogy az olvasmány kiválasztása a pedagógus és a szülő dolga legyen. Elsősorban klasszikusokat, hazai írókat és művelődéstörténeti munkákat ajánl. A fiatal lány olvasás közben készítsen jegyzeteket, lehetőség szerint olvasson könyvkritikákat, és igyekezzen tudományos jellegű műveltségre is szert tenni az ismeretterjesztő könyvek segítségével.

Az *Új Idők Illemkódexe* pár évvel később az olvasót így inti: „*Az Ég óvjon meg attól, hogy könyvmoly legyen belőled, és hogy a könyvektől ne láthassad az életet.*”¹⁴ Nem tudható, mennyire volt erre a figyelmeztetésre szélesebb körben is szükség, mindenesetre sokan lehettek azok, akik mögött nem állt valódi olvasottság: „*Általában: könyvekről, műalkotásokról, képekről, színdarabokról bármikor beszélhetsz. De csak olyanokról beszélj melyekről magad is olvastál, illetve láttál, s nemcsak hallomásból, a mások előadása alapján ismeresz.*”¹⁵

Figyelemreméltó azonban, hogy a korábban említett Szabóné Nogáll Jankától eltérően, már elfogadja, sőt ajánlja az irodalomról, könyvekről való társalgást.

A *Pesti Napló* könyvei közt megjelent illem-tankönyv már önálló, olvasmányokról szóló fejezetét *Kárpáti Aurél* írta.¹⁶ Átfogó írásában kitér az olvasás háború utáni megnövekedett szerepére: „*A világháború után meggyorsult életritmus egyik legszembeszökőbb jelensége ...*

a példátlan betűhabzsolás.”¹⁷ Többen és többször olvasnak, kiszélesedik az olvasni vágyók köre és az ízlés is.

Véleménye szerint az olvasás egyfajta menekülést jelentett az élet és megpróbáltatások elől, ebben látja a regény térhódításának okát is a novellával szemben. Korát romantikusnak tartja, melyben megnőtt az igény a kalandos olvasnivalókra; úgy véli, az olvasók titkos vágya tükröződik az olvasmányválasztásban: ennek köszönhető a kalandokkal és karriertörténetekkel foglalkozó színdarabok és a regényes történelmi életrajzok elszaporodása. Úgy gondolja, a mozi, ez az új művészeti ág, is jelentős mértékben hat az irodalomra, és viszont.

Az olvasóvá válás másik motivációját az unalomban és a megnövekedett munkanélküliségben véli felfedezni. A sok szabadidővel rendelkezők olcsó könyvet vásárolnak: ennek kapcsán hívja fel *Kárpáti Aurél* a figyelmet az értékes és hozzáférhető irodalom szociológiai és kulturális szerepére.

Népszerűek lettek a tudományos-ismeretterjesztő művek, két okból is; egyrészt sok technikai-tudományos jellegű felfedezés történt, másrészt nagy létszámú, új olvasói rétegek jelentek meg, akiknek érdeklődése nem csupán a szépirodalomra korlátozódott.

Úgy véli, az olvasási szokásokban történt változás visszahatott az irodalomra is, aminek következtében bőségesen jelennek meg az igényesebb, színvonalasabb könyvek, még a detektív-regény is igényesebb lett. A megjelenő művek sokasága bizonyos felületességhez vezetett, de az igazi olvasó akarva, akaratlan kritikusabbá vált, ízlése csiszolódott, aminek alapját a klasszikusokon nemesedett ízlés adja.

Vida Vilmos is nagy jelentőségűnek tartja az olvasást mint az önművelés eszközét.¹⁸ Az önművelésen elsősorban irodalmi önművelést ért, ami azért különös, mivel könyvét elsősorban fiatal férfiaknak szánta, akik nyilván érdeklődtek a technikai, természettudományi vívmányok iránt. A szépirodalom mellett elsősorban az útleírásokat, művészeti könyveket és életrajzokat tartja

kívánatos olvasmánynak. Felhívja a figyelmet az olvasás által elérhető szókincsfejlődésre is.

Fontosnak tartja az olvasmányok megválogatását: leginkább a detektívregényt, a ponyvát és a kalandos irodalmat találja kerülendőnek. Nagyön ajánlja egyfajta olvasási terv készítését, lehetőség szerint tanácsok alapján, és azt, hogy inkább kevesebbet olvassunk de elmélyültebben, mint sokat, de felületesen. Mindenkinek célszerű egy házi kiskönyvtár összeállítására törekedni: kézikönyvekből, lexikonokból, közhasznú ismereteket tartalmazó könyvekből és klasszikus művekből.

Maga is közöl egy írókat tartalmazó ajánló névjegyzéket, melyben a következő hazai és külföldi, modern és klasszikus szerzőket említi:

Hazaiak: Anonymus, Tinódi Lantos Sebestyén, Balassa Bálint, Pázmány Péter, gr. Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen, Kisfaludy Sándor, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Katona József, gr. Széchenyi István, Vörösmarty Mihály, Kossuth Lajos, Arany János, Petőfi Sándor, Madách Imre, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Ady Endre, Szabó Dezső, Prohászka Ottokár, Mécs László, Sik Sándor, Benedek Elek, Gárdonyi Géza, Herceg Ferenc, Harsányi Zsolt, Tormay Cecil, Gulácsi Irén, Nyíró József, Kodolányi János, Tamási Áron, Veres Péter, Sinka István, Erdélyi József, Móricz Zsigmond.

A külföldiek közül pedig Homeros, Aesopus, Horatius, Dante, Petrarca, Shakespeare, Dickens, Goethe, Grimm, Ibsen, Lagerlöf, Molière, Dumas, Hugo, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Sienkiewicz szerepelnek a listáján.¹⁹

Vida Vilmosnál jelenik meg magyar nyelvű illemtankönyvben először a kölcsönkönyvtár mint fogalom, (elég későn, hiszen 1939-ben jelent meg először a könyve), biztatja is az olvasóit ezek látogatására. Ennek kapcsán kiemeli könyvek fizikai állapotának védelmét is, több tanácsa szól erről – látni fogjuk, hogy később ezek már rendszeres tanácsok lesznek; nyilvánvaló hogy a könyvek árának csökkenésével egyre időszerűbb lett az intelem, hiszen a legtöbben egyre kevésbé vigyáztak rájuk.

Oldalakon át foglalkozik az újságokkal is, azok négy alapfeladatát (hírközlés, szórakoztatás, tanítás és önművelés, a világnézet terjesztése) elemezve. Az újságok világnézet formáló szerepe miatt nem mindegy, mit olvasunk. Szerinte az a legfontosabb, hogy keresztény és nemzeti szellemű lapokat járassunk, mert ezek észrevétlenül hatnak a világnézetünkre.

Elzárkózik a bulvársajtótól és a komolyabb reggeli lapok olvasására, előfizetésére ösztönöz. A képes újságokból inkább az ismeretterjesztő folyóiratokat ajánlja, melyet művelt ember évfolyamonként be is kötött.

Az olvasmányok ideológiai befolyásoló hatására való figyelmeztetés a 30-as évek végén, 40-es évek elején egyre elterjedtebb lesz. Illetmantszerzőink megegyeznek abban, hogy leginkább kívánatos a nemzeti, keresztény kiadók, szerzők könyveinek olvasása. Hogy a nagyközönség mást is gyakran és szívesen olvashatott, arra a gyakori tiltásokból, elítélő megjegyzésekből következtethetünk.

*Schmiedt Béla*²⁰ katolikus ideológiával erősen átszőtt könyvében ezzel kapcsolatban éles különbséget tesz: a könyv lehet orvosság és lehet méreg, aszerint, miként befolyásolja az olvasót. Azt vallja, az egyik legfontosabb védjegye a szellemisségnek maga a kiadó. Legyen tehát a kiadó keresztény, mert – mint sarkosan megfogalmazza – „*a mondat már vagy pogány, vagy pedig keresztény.*”²¹ Második védjegynek az író nevét, világnézetét, elveit tekinti, láthatóan kevésbé fontosak ezek a számára, mint a kiadó politikai irányultsága.

Nem veti el teljesen a könnyű irodalmat, hiánypótló szerepét abban látja, hogy elviekben szélesebb körben kínál felüdülést a munka után, és egy szebb és jobb világot ábrázol. Ezt a feladatot azonban a könnyű irodalom nem, vagy alig teljesíti, ezért inkább kerülendő.

A komoly irodalom öntudatosabbá teszi az embert, ezért azt pártolja, természetesen megfelelő ajánlások alapján válogatva. Semmiképp nem tartja elfogadhatónak, hogy egyes természettudományos művek, melyek ellentétben állnak a keresztény tanításokkal, fő helyre kerüljenek az

otthonokban. „*Könyvespolcokkal kell teletűzdelni a házakat, amelyeken a jó könyv mellé jobb könyv sorakozik, s ahol az igazságnak igazság a szomszédja.*”²²

Feltétlenül fontosnak tartja a művelt otthonokban a hittudományi művek, katolikus folyóiratok jelenlétét. Napilapok, friss hírek olvasgatása helyett pedig az evangéliumot ajánlja, bár kérdéses, hányan fogadták meg e tanácsát a korszak feszült politikai helyzetében.

Gergely Jolán könyvében²³ is felbukkan a könyvtár mint a művelődéssel kapcsolatos helyszín, konkrétan a British Library csendes, de látogatott olvasóterme.

Ő is fontosnak tartja a könyvek védelmét: „*Magadat becsüöld meg, ha a könyvet tiszteletben tartod.*”²⁴

Bírálja a fiatal lányok olvasmányaik megválasztásában mutatkozó igénytelenségét. Sokan szenvedélyesen, válogatás nélkül olvasnak, belemerülnek a regénybe, érzelmileg is azonosulnak a főhőssel, ahelyett, hogy – mint kívánatosnak tartja – bármikor derűsen, könnyedén félbe tudnák szakítani az olvasást. Gyakran megnézik a könyv befejezését, és ennek alapján választanak olvasmányt, illetve az adott könyvből a szerelmes, párbeszédes, cselekményes részt olvassák. (Gonda Béla húsz évvel ezelőtt még a leíró részek kedvelése miatt marasztalta el a lányokat.)

Valószínűleg sok lányt megkísértett a romantikusabb, „női” irodalom, ezért találkozunk azzal a tanáccsal, sőt tiltással, hogy a rossz könyveket hanyagoljuk el. Ezek kétféleképpen lehetnek Gergely Jolán szerint, jelentéktelenek vagy érzékiek. Az ilyen olvasmányok nagyon ártalmasak, mert egyrészt az erkölcstelenséget éltetik²⁵, másrészt „sok életűt lány csalódik a valóságban utána”.

Felhívja a figyelmet arra is, hogy a ponyvairodalom átformálja, tönkreteszi az ízlést, aki ilyen könyvet olvas, az előtt a jó irodalom értékei rejtve maradnak. Nem elég, ha a tartalom erkölcsnemesítő, a megformálásnak is művészi színvonalúnak kell lennie, csak így nevezhető a könyv értékes irodalomnak.

Az olvasmányok kiválasztása nehéz; ő is azt ajánlja, hogy a kezdő olvasó támaszkodjon az ajánlásokra. Az eligazodást segíti a katolikus egyház – az index útján, de ez nem elég, mivel nem nevezhet meg minden író és könyvet, amely tartalma kifogásolható. Legjobb, ha a fiatal lány, amíg önálló kritikai érzéke ki nem fejlődik, tanácsot kér egy vallásához hű és irodalomban képzett személytől. „*Tapasztalatlan, fiatal léleknek a sok könyv útvesztőjében egyedül eligazodni nagyon nehéz, talán lehetetlen is.*”²⁶ Kimondottan indexen levő könyv azonban nemcsak olvasási tilalom alá esik, de művelt leány a könyvtárban sem tarthatja azt.

Az újságok, lapok választásánál szintén a komolyabb műveltséget adók a kívánatosak, a pletykalapok, színházi lapok olvasása nem helyes.

A második világháború alatt jelent meg *Az úriház ábécéje* című mű, melyben az egészséges és olcsó táplálkozás, a háborús idők alatti háztartásvezetés mellett a szerző, *Gách Marianne* (1916–1989 író, újságíró) jelentős terjedelemben foglalkozik a társasági étellel,²⁷ külön fejezetet szentelve az olvasmányoknak.

Az olvasás ekkorra általánossá vált, az emberek a legkülönbözőbb színhelyeken és célból olvastak. A társasági életben az olvasottság már kötelező, illik minél szélesebb körű tájékozottságot, olvasottságot szerezni, de ehhez nem kell minden divatos regényt elolvasni. Gách Marianne is elsősorban klasszikusokat ajánl olvasásra, elősegítendő a modern művek megértését. Felhívja a figyelmet az igényes válogatásra, az írók neve, nem pedig a mű érdekes vagy kevésbé ígéretes címe alapján történő választásra.

Törekedni kell saját könyvtár kialakítására, ajánlja, de amennyiben ez nem lehetséges, több nagy nyilvános könyvtár, illetve kölcsönkönyvtár áll a tanulni és művelődni vágyók rendelkezésére.

A második világháborút követően hosszabb szünet állt be az illemtanok, viselkedési útmutatók megjelenésében. Az ötvenes évek végén jelentek meg az új szellemű és szerzőjű illemtanok,

melyek más szemléletet, sok esetben más normákat kívántak terjeszteni. Értelmetlenné vált a régi illemtanok sok fejezete, új témák vették át a helyüket.

A könyvtár legfeljebb érintőlegesen, egy-két szóval került be az új művekbe, a könyvet pedig inkább csak mint minden alkalomra ajánlható ajándékot említették.

Az olvasás újra egyéni, illem, illemtan által nem szabályozott szórakozássá, tevékenységgé vált.

Jegyzetek

1. FESTETICS Leó: Illemtan a színi tanoda és a magyar színészek használatára. Pest, 1886.
2. TOWER Vilmos: Illem-kódex papok és szerzetesek számára. 1–2 köt. Bp. 1938–1940.
3. HAVRANEK János: Társadalmi tanácsadó altisztek számára. Bp. 1928.
4. FÁBRI Anna: Az illemtan történetéről röviden. In: A művelt és udvarias ember. A társas viselkedés szabályai a magyar nyelvű életvezetési és illemtankönyvekben. Bp.: Mágus, 2001. 7–14. p.
5. KALOCSA Róza: Az illem könyve. A művelt ízlés és tapintatos modor az élet különböző irányjaiban. Bp. 1884. 20. p.
6. SZABÓNÉ NOGÁLL Janka: A jó modor. Útmutató a modern társas-élet kötelességeinek és az illem szabályainak helyes követésére. 2. kiad. Bp.[1912] Érdekes könyvtár kiadóhivatala.
7. SZABÓNÉ i. m. 24. p.
8. Egy nagyvilági hölgy [Wohl Janka]: Illem. A jó társaság szabályai. Útmutató a művelt társas életben. Bp.: Athaeneum Rt., 1880. 197. p.
9. KNIGGE, Adolf Freiherr von: Ueber den Umgang mit Menschen. Hannover, Haas, 1788.
10. KNIGGE, Adolf: Érintkezés az emberekkel. 15. kiad. Bp.: Franklin, 1875. 105–115. p.
11. GONDA Béla: A fiatal lány otthon. 4. kiad. Bp. 1920. A szerző kiadása.
12. GONDA: i. m. 49. p.
13. GONDA: i. m. 48. p.
14. RUZICKSKA Mária [szerk.] Az Új Idők Illemtan kódexe. Bp.: Singer-Wolfner, 1930. 139. p.
15. RUZICKSKA: i. m. 131. p.
16. KÁRPÁTI Aurél: Modern Olvasó. In: Művelt és udvarias ember a XX. Században. Szerk: Csánk Endre. Bp. [1935] Pesti Napló, 103–110. p.
17. KÁRPÁTI: i. k. 103. p.
18. VIDA Vilmos: Így szebb az élet. A hétköznapi élet egyszerű műveltségi szabályai. 4. kiad. Budapest, 1943.
19. VIDA: i. m. 234. p.
20. SCHMIEDT Béla: Tükör előtt. Bp. Korda Rt. 1939.
21. SCHMIEDT: i. m. 137. p.
22. SCHMIEDT: i. m. 147. p.
23. GERGELY Jolán: A művelt leány. Bp.: Korda Rt., 1942.
24. GERGELY: i. m. 155. p.
25. GERGELY: i. m. 155.
26. GERGELY: i. m. 154.
27. GÁCH Marianne: Társasági kódex. In: Az úriház ábécéje. Bp.: Magyar Nők Lapja Kiadása, 1942.. 5–93. p.

Elkészült és a nagyközönség számára is hozzáférhető a sepsiszentgyörgyi Bod Péter Megyei Könyvtár online katalógusa. A keresésen kívül a dokumentumok kölcsönözhetőségéről is tájékozódni lehet. A kezelőfelület négy nyelvű lesz (magyar, román, angol, német), a fordításokon még dolgoznak. A könyvtárosok várják az észrevételeket a könyvtár blogján: www.konyvtarunk.blogspot.com.

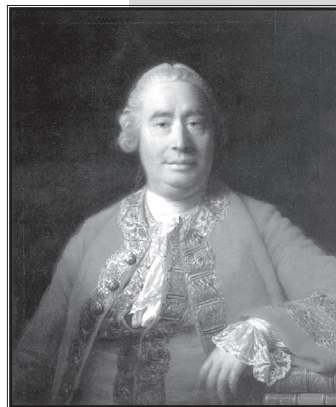
(Katalist, 2009. febr. 10. Dombi Szilvia Helga híre alapján)

David Hume mint könyvtáros

KOVÁCS Béla Lóránt

David Hume (1711–1776) a brit empirizmus legjelentősebb gondolkodója volt. Bölcselete összegezte mindazt, amit *Tomas Hobbes*, *John Locke* vagy *George Berkely* filozófiája elért, sőt az asszociációról, a kauzalitásról vagy a monoteizmusról tett megfigyelései később is kezdeményező erejűek maradtak. Olyannyira, hogy ismeretelméleti nézeteinek a német idealizmus létrejöttében is jelentős szerep jutott, hiszen *Immanuel Kant* azt állította, hogy Hume ébresztette föl „dogmatikus szendergéséből”, vagyis nélküle soha sem jutott volna arra a föl- ismerésre, hogy a tárgyak idomulnak a megismeréshez, és nem fordítva, a megismerés a tárgyakkhoz.

Azt viszont már kevesebben tudják, hogy Hume a filozófián túl a historográfia területén is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Ő írta meg Anglia történetének mind a mai napig legtöbbszörre becsült monográfiáját. A *History of England*¹ olyan követőkre talált a gazdaságtörténet és -filozófia

művelői között, mint *Adam Smith*. *Montgomery Belgion* szerint ez a könyv azért különleges, mert benne Hume imponáló történeti ismereteit utánozhatatlanul elegáns stílusban volt képes közönségével megosztani.² Ez magyarázza a mű sikerét is, ami a szerzőjét híressé és gazdaggá tette a hazájában. A könyv azonban soha sem született volna meg, ha Hume nem szolgált évekig az Advocates' Library könyvtárosaként.

Az Advocates' Library

Az Advocates' Libraryt 1682-ben alapította *Sir George Mackenzie of Rosehaugh* (1631–1691), a Faculty of Advocates kitűnő jogásza Skócia fővárosában, Edinburgh-ban, de csak évekkel később, 1689-ben nyílt meg. Eredetileg szakkönyvtár volt, és döntően a törvényhozással és a törvénykezéssel kapcsolatos irodalmat gyűjtötte. 1700-ban egy tüzesetet követően a Skót Parla-

ment földszintjére költöztették. Anna királynő az 1710-es Copyrigh Act-ban rendelte el, hogy minden olyan könyvből hozzanak ide példányt, amelyek a szigetek kereskedőinél fölbukkan-
nak. Az Advocates' Library Nagy Britannia teljes területéről vásárolt. Már ezt megelőzően is kerültek azonban olyan munkák a könyvtárba, amelyek nem tartoztak szorosan a jogtudomány körébe. Ezek főleg Skócia történetével foglalkoztak. A 17. és a 18. század fordulóján három jelentősebb történettudományi gyűjtemény is az Advocates' Library birtokába került. 1698-ban Sir James Balfour, 1723-ban Sir Robert Sibbald majd 1734-ben Dr. Robert Wodrow hagyatékát szerezte meg a könyvtár. Az utóbbi különösen értékesnek bizonyult és David Hume is nagy hasznát vette.

Edinburgh első jelentős könyvtárosa *Thomas Ruddiman* volt. Közel húsz évig szolgált az Advocates' Libraryben, és miután 1751 decemberében visszavonult, az ő hivatalát töltötte be Hume. A fizetés meglehetősen szerény volt, ám mellette mód nyílt más foglalkozás betöltésére is. Hume például írt, amiben nagy segítséget jelentett a korban viszonylag nagy számú – körülbelül harmincezer kötetes – gyűjtemény. David Hume mellett a segéd-könyvtárosi tisztelet *Walter Goodall* töltötte be. Hume 1757-es távo-zása után *Adam Ferguson* és *David Irvigne* neve érdemel említést az Advocates' történetében, hiszen mindketten úgy vezették az intézményt, hogy az irányításuk alatt jelentős fejlődést mutatott. A könyvtár gyarapodásában jelentős szerepe volt az Astorga és a Thorkelin gyűjtemények megszerzésének. Az előbbi több mint 3400 spanyol nyelvű kötetet jelentett, míg az utóbbi 1200 példányt, döntően az északi népek történelméből és irodalmából.

Később – a 18. század végén – az Advocates' Library fanatikusan vallásosnak tartott kurátorra, *Sir William Hamilton* főleg teológiai és egyháztörténeti traktátusokból és disszertációkból álló gyűjteményt szerzett a könyvtárnak, amely a Dietrich Collection nevet viseli. Az intézmény nagysága a 19. század elején meghaladta a 100.000 dokumentumot, 1849-ben pedig ak-

kori vezetője, dr. Irving összegzése szerint már 148.000 nyomtatványt számlált. A század végére ez a szám több százezresre duzzadt.

Az Advocates' Library modernkori történetében 1925 jelentett fordulópontot. Ekkor *Sir Alexander Grant of Forrest* vezető kurátorként úgy döntött, hogy a könyvtár fenntartása már túl nagy feladatot ró egy magánszervezetre, ezért felajánlotta a nemzetnek 100.000 font kíséretében (ez ma körülbelül hatmillió fontnak felel meg). A Parlament megalapította a Skót Nemzeti Könyvtárat és az Advocates' Library gyűjteményét a jogi könyvek kivételével új helyre költöztették. Az Advocates' ismét szakkönyvtár lett. Sir Alexander Grant adományát a National Library of Scotland épületére fordították, amelyet a IV. György-hídon kezdtek el építeni 1938-ban, ám azt a második világháború miatt csak 1956-ban tudták befejezni. A hetvenes évekre a gyűjtemény kinőtte a tömböt és ezért Edinburgh déli részén könyvtári célokra új épületeket adtak át két lépcsőben, (1989-ben majd 1995-ben) amelyekre közel 50 millió fontot költöttek. A Skót Parlament 1999-es megalapítása után a National Library of Scotland és az Advocates' Library is ennek az intézménynek a fenntartásába került. A Skót Nemzeti Könyvtár az egyike a hat köteles példányban részesülő könyvtárnak Nagy Britannia területén. Háromszáz évvel megalapítása után a gyűjteménybe több mint hétmillió nyomtatvány, 120.000 kézirat, 1.500.000 térkép és 20.000 fajta újság és folyóirat tartozik. Online katalógusa két és fél millió találatával a legnagyobbak közé tartozik Európában.

Hume könyvtárosi pályafutása (1751–1757)

Az Advocates' Library Skócia történetének egyik kiemelkedő jelentőségű intézménye volt, és már Hume érkezésekor is fontos szerepet töltött be a nemzet kulturális életében.

A filozófus 1744-ben egyetemi katedrát szeretett volna szerezni magának Edingurgh-ban,³ de

tervei meghiúsultak. A könyvtárosi posztot csak azután vállalta el, hogy második próbálkozása is elbukott egy egyetemi állás megszerzésére (nem őt nevezték ki Adam Smith megürült logika katedrája élére a glasgow-i egyetemen). A könyvtárossággal járó hivatalt nem a szerény – évi negyven fontos – fizetség miatt vállalta, hanem azért, hogy Skócia legnagyobb, remek történeti gyűjteménnyel rendelkező könyvtára szolgáljon készülő monográfiájának előmunkálataihoz.⁴ Hume könyvtárosi pályafutása ugyan rövid volt és filozófusi teljesítménye mellett jelentéktelennek tűnhet, ám az Advocates' Library történetének fontos évei voltak, amíg ott könyvtároskodott. A skót könyvtártörténetben pedig vélhetően ez az intézmény játszotta a legjelentősebb szerepet. 1752 és 1757 között bizonyos esetekben Hume-nak és a fakultás kurátorainak olyan kérdésekben is döntéseket kellett hozniuk, amelyek meghatározták a könyvtár gyarapodásának későbbi irányait. Ilyen volt az idegen nyelvű és az idegen szemléletű dokumentumok beszerzésének kérdése. 1754 júniusában Hume arról számolt be barátainak leveleiben, hogy két kurátor – *James Burnet* és *Sir David Dalrymple* – megintették őt azért, mert három általuk erkölcstelennek tartott francia nyelvű könyvet vett föl a katalógusba. Arra kötelezték, hogy selejtezze le ezeket a dokumentumokat, és azért, hogy a jövőben ilyesmi ne történhessen meg, a gyűjtemény gyarapításának szigorú feltételeket szabtak. Úgy döntöttek, hogy csak olyan könyveket lehet beszerezni az intézménynek, amelyeket előzetesen jóváhagyott a kuratórium gyűlése, és amelyet éppen emiatt minden ülészakban többször össze kell hívni, sőt még a nyári szünetben is legalább kétszer.

Ennek az incidensnek két oka is volt. Az első, ideológiáinak nevezhető, hiszen Hume-nak filozófiai és vallási nézetei miatt számos ellensége volt Edinburgh-ban. Ez a „rosszhiszemű társaság”⁵ nem örült annak, hogy Hume olyan műveket hozat Skóciába és tesz mások számára is hozzáférhetővé, amelyek nem egyeztethető össze saját ízlésükkel. Ezért merült fel annak kérdése, hogy ellenőrizni kell az Advocates' Library vá-

sárlásait. Az incidens második oka technikai. A Copyright Act nem rendelkezik arról világosan, hogy milyen dokumentumokat kell beszereznie a könyvtárnak a kereskedőktől, és hogy kinek kell ezeket megrendelnie. A vita tétje az volt, hogy ki dönthet és milyen elvek alapján a gyűjtemény gyarapításáról. Ez nem lett volna kérdés egy jogi szakkönyvtár esetében, hiszen nyilvánvaló lett volna, hogy az intézmény vezetésének minden jogi témájú könyvet ide kellett volna hozatni a szigetekről. Csakhogy az Advocates' 1710 óta már nem csak jogi szakkönyvtár volt. Nemzeti könyvtárnak sem lehetett azonban még nevezni, mindenekelőtt azért, mert nem közpénzből működött, hanem egy magánszervezet alapítványának jóvoltából. Ezt a szervezetet skót jogászok hozták létre. Céljuk nemzeti önazonosságuk megőrzése volt: saját törvényeik és szokásaik szerint akarták igazgatni életüket. A skót nemzeti öntudat azonban nemcsak jogi kérdéseket vetett föl, hanem kulturálisakat is. Ezekre a kérdésekre volt hivatott választ találni számos kulturális intézmény, köztük a könyvtár. Hume francia nyelvű szépirodalmi műveket szerzett be, amelyek a felvilágosodás eszméjét hirdették. A Faculty of Advocates számos kurátora azonban ebben az időben angolul beszélő, ám kálvinista hitű ember, aki származásán és hagyományain túl főleg vallásában különbözött az angoloktól. A könyvek hitükben sértették őket, mint ahogy Hume számos írása is. Éppen ezért kívánták fenntartani maguk számára annak a lehetőségét, hogy érvényesíthessék akarataikat az alapítvány pénzének elköltésében. Hume úgy viselkedett, mintha nemzeti könyvtárat vezetett volna: vagyis beszerezett minden Nagy Britanniában fölbukkanó dokumentumot a könyvtár számára. Nem nézte, hogy milyen szemlélet jellemzi azokat, és mindet hozzáférhetővé tette az olvasók számára. Az Advocates' Library azonban ebben az időben valójában olyan magánkönyvtár volt, amely közgyűjteményi feladatokat is magára vállalt, és ez így is maradt 1925-ig. Érthető okokból azonban olyan küldetést nem szívesen töltött be, amely saját érdekeit vagy nézeteit sértette. A kuratórium által képviselt érdekek

viszont korlátozták volna Hume működését.⁶ A vita két évvel később azzal zárult le, hogy a francia könyveket el kellett adni, ám abban is megállapodtak, hogy a későbbiek során a kurátoroknak nincs joguk beleszólni, abba, hogy milyen dokumentumokat szerez be a könyvtáros. Ezt azzal indokolták, hogy „*different man have different tastes, the Library might by that means happen to suffer considerably.*”⁷

Az Advocats' Libraryban eltöltött évek gyümölcse Hume számára a History of England első két kötete lett. A könyvtárban töltött évek alatt Hume-nak lehetősége volt arra, hogy nyugodt körülmények között és gazdag történeti anyag birtokában dolgozhasson. Ez az időszak arra is alkalmas volt, hogy más, bölcseleti jellegű munkáit is előkészítse. Bár Hume Edinburghban nem tudta magát kivonni a különféle támadások keresztüzből, ám ez munkakedvén mit sem változtatott. Tévedés lenne azt hinni, hogy Hume könyvtárosi pályafutása csupán olyan epizód volt az életében, amely jelentőségét nagyszabású munkái előkészítésében nyerte el. Jelenléte a skót könyvtárak legjelentősebbikének történetében is nyomot hagyott. A kuratóriummal folytatott vitája például lehetőséget teremtett arra, hogy tisztázódjon, milyen elvek alapján és ki jogosult a könyvtár állományát gyarapítani és selejtezni. Ebben a vitában pedig Hume fölvilágosult szemlélete győzedelmeskedett és vált mértékadóvá.

Jegyzetek

1. HUME, David: History of England. 6 vols. 1754–1762.
2. „The writing may be summed up as lucid, direct, simple, and elegant. The author felt that the subject was suited to every capacity, and so 'I composed it', he writes 'ad populum as well as ad clerum'.” In: Belgion, Montgomery: David Hume. London: Longmans, Green & Co., 1965. 8. p.
3. Az etika és pneumatikus filozófia katedrát szerette volna megszerezni, ám ez a terve a különböző intrikák miatt megbukott. Hogy mit kell pneumatikus filozófián értenünk, arról Thomas Henry Huxley így ír: „Pneumatic philosophy’ must not be confounded with the theory of elastic fluids, though, Scottish chairs have, before now, combined natural with civil history, the mistake would be pardonable.” In: Huxley, Thomas Henry: Hume. London – New York: Harther and Brothers Publishers, 1902. 25. p.
4. Hume 1754-ben le is mondott honoráriumáról a vak költő, Blacklock javára. (Erről bővebben William Knight ír: Knight, William: Hume. Edinburgh – London: Blackwood and Sons, 1886. 58–59. p.) Hume maga így emlékezett arra, hogy miért vállalta el a hivatalt: „the Faculty of Advocates chose me their librarian, an office from which I recived little or no emolument, but which gave me the command of a large library.” (Burton, John Hill: Life and Correspondence of David Hume, Edinburgh: Tait, 1846. 367. p.)
5. Ez a kifejezés Hume leveleiből származik. Ő hívja „malicious fellows”-nak Edinburghban élő ellenfeleit, akik hasonló politikai és ideológiai elvek alapján csoportosultak egy körbe.
6. Az incidensről beszámolt John Hill BURTON (BURTON, J. H.: i. m. 394–396. p.) és Edward Edwards monográfiája is (Edwards, Edwards: Memoirs of Libraries, Including a Handbook of Library Economic, London: Turbner & co., 1859 6–8. p.).
7. Edwards, Edwards: i. m. 8. p.

Nyolc nyelven használható az MNB-honlapja

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) szolgáltatásaként 2007-ben jött létre a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) honlapja. <http://mnbn.oszk.hu/> A weboldal közös felületen gyűjti össze az MNB rendszerének interneten is elérhető tagjait. Az egyes bibliográfiák, könyvészetek címei linkként működve arra az oldalra navigálnak, ahol a szolgáltatás jelenleg elérhető, az információs ikonra – „i” betűre – kattintva pedig elolvashatók az adott bibliográfiára vonatkozó ismertetőik. A 2008-as év jelentős fejlesztéseként a honlap a magyaron kívül hét további nyelven: angol, francia, horvát, német, román, szlovák, valamint szerb változatban érhető el. A fordításokat is az OSZK munkatársai készítették.

(OSZK-lista, 2009. jan. 6. Boka László és Vass Johanna tájékoztatójából)

Bóday Pál (1921–2009)

emléke

KÖVENDI Dénes

Bóday Pál a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megalakulása (1959) után került az intézménybe; a tájékoztatási osztálynak 1962-től megbízott, 1963 és 1970 között pedig kinevezett vezetője volt. A Könyvtári Figyelő 1959-től önálló rovataként, Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom címen közölte a külföldi folyóiratcikkek válogatott bibliográfiáját; Bóday 1965-ben elindította a Gyorstájékoztató a Külföldi Könyvtártudományi Irodalomról című bibliográfiát, mely évente öt-hétezer tétellel gyarapodott. A kiadvánnyal kapcsolatos kritikák nyomán 1967-ben leállt a szerkesztéssel, majd 1969-ben negyedéves referáló lapként indult újra (ugyancsak Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom címen). Bódayt mindig intenzíven foglalkoztatták a bibliográfia elméleti és gyakorlati kérdései. Népszerűek voltak a könyvtáros szakképzést segítő jegyzetei is, a Szakirodalmi forrásismeret 2. Külföldi nemzeti bibliográfiák (1961), A magyar nemzeti bibliográfia (1963) és a Képes olvasókönyv a magyar nemzeti bibliográfiához (1964). 1970-ben elhagyta a könyvtári világot, visszament újságírónak; nyugdíjasként a Vasárnapi Hírek munkatársa volt. 2009. február 12-én hunyt el 88 éves korában.

Jó negyven éve, 1968 tavaszán, üzenetet kaptam: a KMK-ban (Könyvtártudományi és Módszertani Központ) keresnek valakit, aki tud külföldiül olvasni és magyarul írni, meg a könyvtári munkához is konyít valamit; már hónapok óta hiába keresik. Egy ismerősöm beajánlott, menjek hát be, beszélni akar velem *Bóday Pál*, a könyvtártudományi szakkönyvtári és dokumentációs feladatokat ellátó Tájékoztatási osztály vezetője. Jól éreztem magam az iskolai könyvtárban, ahol akkor dolgoztam, eszem ágában sem volt állást változtatni. De úgy gondoltam, illedelemből azért bemegyek, meghallgatom, miről van szó,

és megmondom, hogy tulajdonképpen latintanárnak volnék, nem vagyok profi könyvtáros, nincs is semmiféle ilyen képesítemem (csak fordítói meg dokumentációs gyakorlatom), köszönöm az invitálást, nem élek vele.

Bóday Pálról percek alatt kiderült, hogy nemcsak nagyon szereti a munkáját, hanem másról is, ha bizalomgerjesztőnek találja, eleve feltételezi, hogy öröme leli benne. Főnöki vagy pláne „káderezői” magatartásnak semmi jelét nem mutatta. Megnyugtató, hogy profi könyvtárosokkal el vannak látva, de nem volt profi könyvtáros idős elődöm* sem, aki pár hónapja halt

* Dr. Bassola Zoltánról van szó.

meg (a 45 utáni koalíciós időkben kigazdapárti államtitkár lett a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban, nem tudom, hol-merre hanyódot azután, de végül itt kötött ki, nyelvtudását hasznosítva). Tapintatosan érzékeltette: azt is: tudja, hogy voltak munkahelyi kellemetlenségeim nem egészen diktatura-konform gondolkozásom miatt, de ez őt nem zavarja, *itt* mást se fog zavarni. És ami fő: lelkesen magyarázta, milyen jó adottságaik vannak itt ahhoz, hogy világszínvonalú szaktájékoztatási munkát végezzenek. A KMK megkapta az Országos Könyvtári Központ és elődje, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ teljes könyvtártudományi, könyvtártörténeti anyagát, tisztességes gyarapítási keretükből be tudják szerezni Nyugatról is, Keletről is a könyvtár- és tájékoztatóstudományi szakirodalom javát. Négy kontinensről mintegy 150 külföldi szakfolyóirat jár a KMK könyvtárába, ezek tekintélyes részét pedig cserébe kapják saját tájékoztató kiadványaikért. Házilag fejlesztett tárgyszójegyzékük alapján már úgy 20 000 cikket dolgoztak be cédulakatalógusukba, ezek nagy részének rövid ismertetését vagy legalább az eredetinek az annotációját német-angol-orosz fordításban teszik közzé a világ minden tájára szétküldött *Gyorstájékoztató*jukban; külön kurrens bibliográfiát adnak ki a friss magyar könyvtártudományi irodalomról is.

A „merjünk nagyok lenni” honfibüszkesége is érzett a lelkesedéséből. Ellenállhatatlan volt; magam is kezdtem úgy érezni, mintha nem lenne érdekesebb dolog a világon, mint az ilyen könyvtártudományi tájékoztatás. Udvarias elköszönés helyett nem tehettem mást, mint hogy elfogadom a hívását.

Tapasztaltam azután, hogy alapvonása ez a vibráló lelkesedés. Munkamániás volt. Nem érte be a hivatalos munkaidővel; külön kapukulcsot kért a Múzeum utca 3-hoz, ahol a KMK székel, hogy ne kelljen az idős portás nénit kora reggel felzörgetnie. Délután 5 óra felé pedig, mikor elcsön-desültek az osztály helyiségei, olykor benézett abba a szobába, ahol sokszor ott dolgozott még valamelyikünk, nyújtózott egyet, és boldogan felsóhajtott: na, végre lehet nyugodtan dolgozni. Az

ő kuckójában nemcsak az íróasztalán és kisasztalokon, hanem a földön is hatalmas oszlopokban álltak a könyvek, de mindegyikről tudta, hol van: „ott az ablak alatt, majdnem legfelül, egy vékony barna” — mutatott az egyik kupacra, ha valami dokumentumot kértünk tőle.

Egy kisebb konferencia napi munkája végén meghívta „hosszánk” egy feketére vagy egy-két pohár borra a 3-4 tekintélyes külföldi szakembert, körbeültük a kisasztalt, KGST-káderek és a konferencián közreműködő háziak, beleértve a gépírókat meg rezesorrú öreg hivatalsegédünket, és folyt a szakmai csevely. Oroszul vagy németül mindenki tudott, s Pali jelenlétében biztosítva volt a kellemes hangulat, ha könyvtári munkáról cserélhetett eszmét hozzáértőkkel. Ahogy nem zavarta kuckójának a rendetlensége (mert külső szemlélő számára ijesztő rendetlenség volt az, csak ő igazodott el benne tökéletesen), nem feszélyezte az sem, hogy a tekintélyes külföldi szakembereket olyan helyiségben látja vendégül, osztályunk zsúfolt nagyszobájában, ahol árbocként két hatalmas faoszlop segített tartani a mennyezetet, mert a rozoga épület enélkül már életveszélyes lett volna. Olyan szuverén házigazdaként viselkedett, mintha öblös fotelekbe ültetné vendégeit a csillároktól fénylő teremben, közvetlensége helyettesítette a reprezentatív külsőségek vonzerejét.

Mit jelentett konferenciái közreműködésünk? Vendéglátó kedvében, a mi buzgalmunk segítségével arra is képes volt, hogy pl. a délelőtt elhangzott előadások és hozzászólások jegyzőkönyvét délutánra már német és orosz változatban prezentálja a résztvevőknek. Déli szünetben egyikünk sebtiben magyarul megszerkesztette az összefoglalókat, az orosz meg a német nyelvi szakértő villámgyorsan lefordította, szükség esetén a gépíró még tisztába tette, a xeroxos kislány meg ízléses formátumba rakva sokszorosította. Pali újságíróként kezdte pályáját, sokat adott egy-egy alkalmi kiadvány elegáns kivitelére, és mindig be tudta lelkesíteni, ki tudta nevelni egyszemélyes háziyomdánk kezelőjét.

Hanem pár hónap alatt rá kellett jönnöm, hogy az a nagyvonalú tájékoztató munka, amivel engem első találkozásunkkor annyira fellelkesített,

voltaképp most van visszahúzódóban szerényebb keretek közé; félig illegálisan jelenik már meg a Gyorstájékoztatónak egy-két pótfüzete, hogy a feldolgozott tárgyévek anyaga teljes legyen. Se a Művelődésügyi Minisztérium, se az OSZK, sőt a KMK vezetősége sem lelkesedett azért, hogy anyagi és emberi erőforrásaink jelentős részét olyan világméretű tájékoztató munkára fordítsuk, amihez többé-kevésbé hasonlót több gazdag nyugati országban, meg a Szovjetunióban is végeznek, bár nem mindig könyvtárközpontú formában, hanem a műszaki tájékoztatásba beépítve. Nemcsak küllemükre nézve voltak hátrányban a mi bibliográfiáink a helyenként már könyv formában megjelenő bibliográfiákkal szemben; töltőtollal, írógéppel meg egy xeroxmasinával ekkora anyagnak még a mutatózását sem tudták megoldani, pedig anélkül nem igazi a kurrens bibliográfia. A mai, már számítógépes világban felnőtt nemzedék nehezen értheti meg, hogyan sikerült itt annyit is megvalósítani, amennyi megvalósult. Pali egyébként már a mutatókészítés koncepcióján is törte a fejét, de kidolgozására nem maradt ideje. Idejövetelemkor is inkább csak valami csodában reménykedett már, hogy tovább folytathatja ezt a munkát, de a csoda elmaradt. Márpedig a Gyorstájékoztató volt az ő életműve – annak a leállítása egyszerűen halálra sértette. Rezignáltan visszament újságírónak; egy darabig be-benézett még valamiért régi munkatársai közé (érdekelte egy s más a magyar könyvtárügy történetéből), de aztán végleg elmaradt, nem is hallottunk róla. Munkája eredményeit nemcsak az ő idejéből maradt kiadványok őrzik. Folytatódott a mindennapi feldolgozó munka, termékeiről most már csak a magyar könyvtárosokat tájékoztattuk: a külföldi könyvtárügyéről, ill. szakirodalmáról a *Könyvtári Figyelőben* – melynek ő volt az első, név szerint is feltüntetett szerkesztője (1962), – meg az újonnan induló negyedévi referáló lapban, a magyar dokumentumokról pedig az általa indított kurrens bibliográfiát folytató negyedévi kiadványban. A cserkapcsolatokat is sikerült részben megőrizni, így a tájékoztató munka és a könyvtárosképzés dokumentumbázisát továbbra is intenzíven lehetett fejleszteni az egyre szűkülő anyagi lehetőségek

között is; vagy két évtizede még nyugati szakember is eltátotta a száját, amikor kézikönyvtárunkban szétnézett. (A mai helyzetről, régóta nyugdíjban lévén, nem tudok nyilatkozni. Talán jobb is, hogy nem tudok?) Amikor a hazai tájékoztatási munkában is feltűntek a tézauruszok, a tárgyszójegyzék folyamatos fejlesztéséből természetesen adódott az az igényünk, hogy tézauruszá építsük ki. Osztályvezető-utódjának sikerült rávennie a beteg, már nyugdíjba készülő, de a szakma minden ágabogát alaposan ismerő *Horváth Magdát*, hogy vállalkozzon erre, és némi közös munkával sikerült őt hozzásegítenünk a *Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék. Tezaurusz-tervezet* (1976) teljes kidolgozásához. Ennek alapján folyt azután a könyvanyag feldolgozása is.

Hogy mindezeknek volt valami súlya, azt egy nemzetközi összejövetelen tapasztalhattuk. A KGST-országok könyvtárügyi szervei is összejöttek időnként szakmai konferenciákra. Valamikor a hetvenes évek végén az OSZK épületében egy napos konferenciát tartottak a szovjet fél javaslatára, fő témája: közös tárgyszójegyzék kialakítása a szocialista országok könyvtári tájékoztató munkájának összehangolása érdekében. 800 dokumentum tárgyi feltárása alapján kidolgoztak egy tárgyszójegyzéket, ezt küldték szét a konferencia előkészítéseként. A gondolatlan természetesen egyetértettek a hozzászólók. Akkoriban én adminisztráltam osztályunk tézauruszfejlesztő munkáját, a mi mondanivalónkkal nekem kellett előállnom. A szovjet kollegának egy régebbi magyarországi látogatása alkalmából én voltam a tolmácsa, igen rokonszenves, szerény, felelősségteljes és értelmes férfiúnak ismertem meg. A tőlem telhető legudvariasabban mondtam hát el, hogy mi már 30.000 dokumentumot dolgoztunk fel a magunk rendszerében, amely most már tézaurusz formájában működik. Célszerű volna ezt is (meg ha más országban használnak ilyesmit, azt is) összevetni a szovjet tervezettel, hogy valóban közös rendszert tudjunk kialakítani; ha kívánják, lefordítjuk oroszra-németre a tézauruszunkat, hogy tanulmányozhassák. Ijedt csend ülte meg a termet, és nem is tudom, hogyan, de rövidesen bezárták a konferenciát, további megfontolásra adva időt

a tagországoknak. A lufi kipukkadt. Ennyit el kellett mondanom Bóday Pál KMK-beli munkájáról és következményeiről. De nem hallgathatom el a KMK előtti pályafutásának a történetét sem, ami egyúttal a kortörténet jellegzetes darabja. Az 5 óra utáni csöndben mondta el egyszer, mikor csak ketten voltunk már bent az osztályon. Távozóban volt már a KMK-ból, aktuális könyvtári feladatai helyett inkább pályája fordulatai jártak a fejében – nyilván ezért jött rá a mesélhetnék. Lehet, nem egészen pontosan emlékszem már a történet minden fordulatára, de a lényegre igen.

Illegális kommunista szervezkedésbe került bele még debreceni medikus korában, majd 45 után közvetlenül akarta szolgálni az új világ építését: Szegeden a Délmagyarország c. lap főszerkesztője lett. Aztán egy szép napon néhány kollegájával együtt váratlanul felfüggesztették párttagságát és kitették a laptól, természetesen indokolás nélkül.

A Rajk-ügyet követő újabb perben letartóztatták volna patrónusukat, Zöld Sándor belügyminisztert, aki előzőleg Szeged párttitkára volt, és akit Bóday Debrecenből ismert. Zöld tudta, mi vár rá, revolverrel fogadta a lakásába behatoló ávósokat, s mielőtt lelőtték volna, családját is kiirtotta. A szegedi újságíróknak nyilván cinkosként kellett volna Zöldre vallaniuk az ellene készülő konstrukciós perben. Ez a szerepük így megszűnt, Pali is visszakapta párttagságát, sőt állásról is gondoskodtak számára. Hova helyeznek el egy vétlen, de megbízhatatlanná vált kommunista értelmiségit: nyilván könyvtárba. Így tanulhatta ki ezt a mesterséget a szegedi Egyetemi Könyvtárban.

Egy újabb „szép napon” behívta beszélgetni az egyetemi párttitkár. „Ugye, Bóday elvtárs, te vagy köztünk a legrégebbi párttag?” „Hát igen” – válaszolta ő öntudatosan. „Mutasd csak a tagkönyvedet!” Odaadta. „Hát ezt most elteszem, és nem kapod vissza.” „Hogyhogy?” – döbönt meg. „Ez a határozat.” Pali tiltakozott, dühöngött, de be kellett látnia, hogy nincs apelláta, bár magyarázat sincs. Politizáló, öntudatos polgár mi-

voltában tönkretették, halálra sértették. Végezte tovább könyvtári munkáját, de értelmét veszítette. Kiesett a világ feneké.

56 tavaszán, a XX. kongresszus után, csöng a telefon. Az a bizonyos párttitkár keresi. „Bóday elvtárs, vége a téves politizálásnak, megújítjuk a Pártot. Ilyen emberekre van szükség, mint Te vagy; gyere, állj közénk...” — Bóday elvtárs káromkodott egyet, és lecsapta a kagylót. Most aztán már végképp nem érdekelte, halálra sértette a politika. Beszélhettek neki demokratizálódásról, Nagy Imréről, akármiről – képmutatás, hőzöngés volt a számára minden reformszónoklat.

Ennél maradt október 23-a után is; nem vett tudomást semmiről, ami közélet. Az utcán egyszer szembejött vele egy ismerőse, feltűnően ijedt ábrázattal. „Mi bajod, Jóska, miért lógatod úgy a fejed?” Jóska ávós főhadnagy volt; csodálkozva magyarázta neki: hát nem tudja, hogy ő állandó életveszélyben van, nem lakik otthon, de az utcán is bármelyik percben nekieshetnek, meglincselhetik, ha felismerik benne az ávóst!? „Iigen? – csodálkozott Pali. Hát gyere hozzánk, ott maradhatsz, amíg jónak látod, ott aztán nem keres senki.”

Ott is maradt Jóska november 4-éig, aztán elment a dolgára. Hanem jó néhány nap múlva megjelentek a visszatért hatalom fogdmegjei, és elvitték Palit mint ellenforradalmárt. Felesége kétségbeesetten szaladt Szeged újdonsült korlátlan urához, a „Kis Komócsin”-hoz; a bátyja, Komócsin Zoltán, az első emberek közé került akkor a Kádár-rezsimben. („Jelentéktelen siheder volt az a Kis Komócsin – magyarázta Pali –, ott ülhetett a megbeszéléseinken, őt szalajtottuk el cigarettáért, ha kellett.”) A Kis Komócsin szóba állt a feléségével, de panasza csak annyit vetett oda: kivizsgáljuk az ügyét; ha nem bűnös, szabadul, de ha bűnös, megkapja, amit érdemel.”

Az asszony aztán felkutatta Jóskát. Jóska csodálkozott – és intézkedett. Másnap délelőtt kiengedték Palit; ő délután felült a pesti vonatra azzal, hogy Szegedre többet be nem teszi a lábát. A *városnak* sem bocsáthatott meg ezek után. Budapest szerencsére befogadta – egy időre.

Elődeink üzenik ...

A Népművelés c. folyóirat (1906–1918) a modern közkönyvtárakért

2. rész: 1911

SONNEVEND Péter

Mamának

Bevezetés

1911-től a Népművelés (továbbiakban: NM) változatlanul *Bárczy István* és *Wildner Ödön* szerkesztésében, *Weszely Ödön* főmunkatársi és *Ozorai Frigyes* helyettes szerkesztői közreműködésével jelent meg. Wildner ebben az évben lépett elő – számos társával együtt – tanácsnokká, mai nyelven azt mondhatnánk, végleg kialakult a „Bárczy-csapat”.

A borító belső oldalán olvasható tájékoztatás szerint a „*Népművelő Társaság és a Magyar Tanítók Otthona tagjai tagilletményként kapják*”.

Előfizetési ára változatlanul 20 korona – „*tanároknak, tanítóknak, községi és körjegyzőknek 20% engedmény*” járt. (Egy igényes könyv 3–4 koronába, a *Nyugat* és a *Tisza István* által ekkor indított *Magyar Figyelő* is 20 koronába került.) A folyóirat változatlanul a Franklin Társulat kiadásában látott napvilágot.

Az 1911-es évfolyam beköszöntő írással indul „*Új év, új munka*” címmel, „*A szerkesztőség*” aláírással. Az írás szerény, öntudatos hangvételű. Néhány gondolatát érdemes idéznünk.

„*A szerves fejlődés szükségétől eltelve azon igyekeztünk, hogy zajos jelszavak, ideges, kap-*

...kodó napi divatok helyett a csöndes, nyugodtan tovább építő kultúra ügyét szolgáljuk. Hogy illő tisztelettel nemes hagyományaink iránt a közoktatás és népművelés kérdéseibe a magunk részéről is egy kis új életet, elevenebb vérkeringést vigyünk. Hazai és külföldi viszonyokat, eszméáramlatokat és gyakorlati munkát ismertetve, bírálva, szembeállítva: korszerű reformokra hívjuk föl a figyelmet. Reformokra, amelyek hazai földben gyökerezzenek, vagy legalább hazai ágba ojtva új virágot, nemes gyümölcsöt teremjenek.” (E bekezdés saját tartalmán kívül még azzal is érdekes számunkra, hogy itt jelenik meg az „új élet” kifejezés, mely a következő évtől a folyóirat fő címeként fog felbukkanni, hogy a későbbiekben majd a NM alcímévé váljék.)

A bevezető a megjelenés gyakoriságát is érinti, világosan érzékeltetve, mennyire nem egyszerű technikai kérdéstről van szó. *„Eleinte egyhavi, sőt kéthavi folyóiratot, egy-egy vaskos kötetet bocsátottunk közre, ami bőséges időt ad a közlemények szigorú megválasztására, [...] de nagy hátránya, hogy ez bizony a frissesség, az élethez való gyors alkalmazkodás rovására megy.”* A későbbi változtatással már heti gyakoriságra álltak át. Most a szerkesztők úgy látják, hogy *„megfelelőbb lesz, ha középutat választva, ezentúl kéthetes folyóiratot adunk, amelynek előkészítésére több idő áll rendelkezésre, amely mindazonáltal eléggé számolhat az aktualitásokkal.”*

Tartalmi, illetve újabb szerkezeti változásokra is sor került. *„A fősúlyt ezentúl is a kultúrpolitika, a pedagógiai elmélet és gyakorlat, a gyermektanulmány, gyermekvédelem, az oktatás, testi nevelés, technikai és művészeti képzés stb. nagy kérdéseire, fejlesztésére fektetjük s eközben az iskolát, mint a népművelés természetes szervező tényezőjét tartjuk elsősorban szem előtt. S hogy a magyar iskolaiügy s annak a testületnek, amelynek vállán nyugszik, a magyar tanítóságának ügyei részletesebben s e tanítóság képviselői által legyenek tárgyalhatók, külön tűzhelyet nyitunk nekik: a Népművelés mellékleteként erre a célra megjelenik a Népművelők Lapja.”*

Ezen túlmenően a NM *„fokozottabb mérték-*

ben kíván foglalkozni a tudományok, irodalom, művészetek s a kulturális és szociális haladás egyéb megnyilvánulásaival.” Foglalkozni kíván tudományos népszerűsítéssel, a közérdeklődésre számot tartó természettudományos és technikai újonságokkal, a művelődéstörténet, a társadalomtudományok új eredményeivel. A szerkesztés figyelni szeretné a *„hazai és külföldi irodalmakat, a képzőművészeteket, a zenét, a színházat, de csak abból a szempontból, hogy legjelentősebb eredményeiket, amelyek a kultúrára maradandó nyereséget, a haladásban, ha nem is határköveket, de egy-egy nagyobb lépést, fontos irányt [...] jelölnek, megismertessük olvasóinkkal...”* Mindezzel *„nemcsak fennkölt gondolkodó embereket”* akarnak, hanem *„társadalomban, embertársaiknak élő, segítő, cselekvő embereket, akikben egy a gondolat, érzés és tett. Ez az etika vezérelje tollunkat [...]”* – zárul az érdekes, a korra oly jellemző (naivan?) optimista bevezető¹.

Fentieket – e sziporkázó sokféleséget – jól illusztrálhatjuk az első szám tartalmi változatosságával. Weszely Ödön *A reformok és az iskola* címmel értekezik, Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) festő- és iparművész *A lapp, az angol és a magyar társadalom* összevetésére vállalkozik, Bálint Lajos újságíró (1869–1926), az 1910 tavaszán alapított radikális napilap, a *Világ* főszerkesztője, Gyermekszínház és gyermekdráma címmel, míg Hevesi Sándor (1873–1939) rendező, a nevezetes Thália színház alapítója – majd 1908-tól a Nemzeti Színház fontos alakja – Ujházi Edéről írt cikket. A további írások Madarász Viktorról, a reformiskolákról, a francia szociális regényről, a feminizmusról stb. szólnak. Az év folyamán írást hoztak Bartók Bélától (tőle kettőt), Fülep Lajostól, Hevesi Sándortól és a fiatal alkotó nemzedék számos, később oly nevéssé váló képviselőjétől.

Tematikus könyvtári szám 1911-ben: elvek és összefüggések

Számunkra viszont az 1911-es év kiemelkedő nyeresége a második, a *tematikus könyvtári szám*. A bő 70 oldal szinte minden oldala szakmánk változatos – honi és külföldi - kérdéseit tárgyalja².

A „vezércikket” a kor talán legjobb publicistája, Ignotus írta *Alma Mater* címmel³. Az első mondat a szerző legfontosabb gondolata: „A könyvtárügy nálunk különösen a demokrácia ügye.” A demokrácia ugyanis – fejt ki – „mindenek hozzáférése mindenhez”. Ezt ma is szó szerint így érthetjük. Ignotus szerint a korabeli intézményeknek a „hangja, a lelke, a mivolta, mintha kínzókamrákból vagy úriszékéből származott volna”.

Következő körmondata a „társadalmi megrendelést” fogalmazza meg. „A könyvtár, amelyben mindenki mindent megtalálhat, mely mindenkinek mindennel rendelkezésére áll, mely meghozatja a könyveket, amikre kíváncsi vagyok s velem adja a munkákat, amiket otthon akarok elolvasni, s amely minden úton-módon élembe jő abban, olvassak, olvassak, amit akarok, azt olvassam, s ingyen olvassak, csak olvassak – ez nemcsak mint intézmény, nemcsak valóságával s egyenes hatásával szinte forradalmi jelentőségű Magyarországon. Hanem mindenekfelett a lélekével. A felfogással, mely belengi. A gondolattal, amelyen épül. Hogy tudniillik a közösség nem ura, hanem szolgálja az egyesnek...”⁴ Ignotus a „drága Budapest” érdemének tudja, hogy máris – mint sok más dologban – „mérőföldes csizmával jár előtte országunknak” azzal, hogy a Fővárosi Könyvtár „már ma is, s még inkább, aminőnek lenni készül” az emberek boldogulását szolgálja. Mert szerinte a „könyvtár s az olvasmány minden együnket ellát a legnagyobb jóval: minden idők meleg, különös és sugalló hatalmas embe-reinek lelke leheletével”.

A következő írás Szabó Ervintől *Mit olvasnak és mit olvassanak?* címmel olvasható⁵. A könyvtárpolitikus egyik rendkívül fontos írása

áll előttünk. Szabó soraiban a könyvtárosság – ma ugyanúgy létező – dilemmáját exponálja: a könyvtár az olvasást általában támogassa (bízva a választást olvasóira), vagy törekedjék a minőségi olvasás irányában „nevelni” olvasóit?

A cikk elején Szabó tömören határozza meg a modern könyvtár lényegét. „A régi és az új könyvtár közt főként az a különbség, hogy a régi könyvtárakat azért csinálták, hogy legyen hely, ahol a könyveket megőrzik, s ha betéved néha kutató és keres egyet: jó; de ha nem téved be egy sem: még jobb. Ma azért csinálják a könyvtárakat, hogy legyen hely, ahonnan széthordhatják a könyveket, hogy minél többen olvassák; nevelni akarnak általuk és gyönyörűséget szerezni az embereknek.”

A valódi kérdések ezután merülnek fel. „Mely könyvek azok, amelyekkel a kívánt hatást el tudjuk érni? És mit kell tennünk, hogy a hatás minél szélesebb és mélyebb legyen? Mind a két kérdésre csak akkor felelhetünk meg, ha ismerjük azt a közönséget, amelyre hatni akarunk. Tudnunk kell, milyen az emberanyag, amellyel dolgozunk van. Elvben a nyilvános könyvtár mindenkire fordul.[...] Mindenki könyvtára akar lenni. De a 'mindenki' mindenütt más.[...] Csak a nagyvárosban [...] valóban mindenkié. Milyen könyveket adjon a városi nyilvános könyvtár [...]?[...] Itt kezdődik a nézeteltérés.”

Vannak könyvtárosok és könyvtárpolitikusok – mondja Szabó -, akik szerint azt kell adni, amit szívesen olvasnak. Ha az olvasók „szeretik a selejtes, vizenyős, szentimentális női vagy 'népies' regényírókat, kalandos útleírásokat...”, akkor „nem is kell hát mást rájuk kényszeríteni.”

Szabó ezzel nem ért egyet, mégpedig a *Walter Hofmann* által a dresden-plaueni könyvtárban „két éven át vezetett igen pontos” feljegyzésekre és az esseni Krupp-Művek népkönyvtári statisztikáira hivatkozva (utóbbi adatokat is Hofmann írása – *Die Organisation des Ausleihdienstes in der modernen Bildungsbibliothek*. In: *Volksbildungsarchiv*. Bd. 1. – alapján idézi a szerző).

A számok sugallta következtetéseket levonva – mondja Szabó –, „le kell mondani [...] a

modern könyvtár könyvanyagának összeállításánál az ún. fejlett és fejletlen olvasó, az ún. magasabb és alacsonyabb fokozatok közt való megkülönböztetésről. [...] a válogatásnál csak egy kritériumunk lehet: az ízlésben legfejlettebb és fogékonyságban legdifferenciáltabb olvasó szükséglete.” [...]

„Viszont a tudományos irodalom összeállításában [a könyvtáros – S.P.] tekintettel lesz a különböző fokozatokra és gondoskodik arról, hogy mindenki mindig a neki illőt kaphassa meg. Ezen a határon a könyvtárosnak túlmennie nem szabad. Ha többet akar, mint hogy az olvasó egyéni ízlésének és egyéni értelmességének megfelelő irodalmat nyújtson neki, [...] menten beáll a visszahatás – a használat csökkenésében.”

A hosszú idézeteket olvasva érződik valami kettősség. Az olvasónak és igény szintjének teljes tiszteletben tartása (vagy csak a szakirodalomnál?), s mellette egyfajta nevelési törekvés, a „legfejlettebb” olvasó – könyvtáros által koncipiált – (főként a szépirodalom terén észlelt?) szükségletére alapozva⁶. Szabó küzdött a nehezen megoldható „gordiuszi csomó” elvi kifejtésével, – bizonyára nem a végleges megoldás reményében.

A következő írásban Kőhalmi Béla könyvtár és szabadtanítás összefüggéseit taglalja az oxfordi munkásképző Ruskin College és az új bécsi Volksheim (Népház) példája alapján. Kőhalmi kifejti, hogy a „szabadtanítás elmélyítésén dolgozók számára itt van egy hatalmas nagy terület: a könyvtárak egyetemét a népművelő munkába beállítani, szoros együttműködésre bírni a népegyetemekkel és a szabadiskolákkal és kölcsönösen emelni egymás közönségének színvonalát. [...] Amerika kínál ezen a téren is [...] példát, ahol a public library munkájának a tanítással való összeforradása az elemi iskolánál kezdődik a tankönyvek use of library útmutatásával [...] Ott a könyvtár a népművelő munkának központja s a Carnegie-könyvtárak mindegyikében van előadóterem. A modern népkönyvtárak tudományos anyagának fogyasztóit a népszerű tudományos kurzusok szállítják.”⁷

Kőhalmi szinte jövőbe látóan fejtegeti a techno-

lógiai fejlesztés összefüggéseit: szerinte szükséges „minden a könyvtárban nélkülözhetetlen kezelő munkát a lehető legjobban mechanizálni, hogy a könyvtáros munkaereje minél frissebben meg legyen őrizve igazi rendeltetése: az útbárgazítás, tanácsnyújtás számára.”⁸ Londoni példára hivatkozva forrásként utal Gulyás Pál friss megjelenésű tanulmányúti beszámolójára.⁹

Ozorai Frigyes *A nyilvános könyvtár és az iskola* címmel írta le máig megfontolást érdemlő gondolatait¹⁰. „A nyilvános könyvtár egyik főfeladata és törekvése az, hogy a társadalom nevelésére, művelésére irányuló különféle intézmények között eleven kapcsolatot teremtsen. [...] ezt a nagy munkát a könyvtár egyedül el nem végezheti. Segítőtársakra van szüksége, [...] köztük a legfontosabbak egyike az iskola. [...] Céljuk tehát közös, de nem úgy munkájuk módszere. Az oktatás munkája az iskolában formális, kötelező, időhöz kötött, a könyvtáré független, szabad, nem korlátozott.” A szerző áttekinti a hosszabb folyamat kísérleti szakaszait. Előbb elindult az iskolai könyvtárak szervezése, s legtöbb „kultúr-államban” meg is valósult. Ám hamarosan kiderült – írja Ozorai –, hogy az iskolai könyvtárak nem váltak be. Állományuk nem gyarapodott, a könyvtári munkát végző pedagógus nem ért ehhez a „másik” feladatához. Az iskolai könyvtárak tevékenységének kiterjesztése a felnőtt lakosságra („iskolai népkönyvtárak”, Amerikában district libraries) eleinte szintén jó gondolatnak tűnt, azonban itt is problémák jelentkeztek. Főként azáltal, hogy a „könyvtár érdekei áldozatul estek az iskoláénak. Egyre a könyvtár húzta a rövidebbet. [...] Kevés volt a pénz, kevés volt a könyv, kevés az érdeklődő. A legnagyobb tévedést pedig ott követték el, amikor azt hitték, hogy egy munkával amúgy is megrakott tanító pusztán ambícióból, minden előképzettség nélkül képes egy könyvtárt szervezni, vezetni, fejleszteni.” Szép lassan ki is múltak, s helyükre lépett az „angolszász népek egyik legnagyobb szociális alkotása, a ‘free public library’. Ez a könyvtár egész más alapokon keresi az iskolával való együttműködést, kapcsolatot.” Ozorai szerint a „mai tanításnak két sebezhető pontja

van. Ezek egyike kétségkívül az, hogy túlságosan ragaszkodik a tankönyv módszeréhez. [...] Meg kell tanítanunk a gyermeket arra, hogy milyen úton juthat tudáshoz, műveltséghez, meg arra, hogy hogyan és mit olvasson. Ha ezt sikerült elérnünk, az önművelés és fejlődés kiapadhatatlan forrásához vezettük el. A könyvtár feladata pedig az, hogy a megfelelő [...] forrásokról gondoskodjék [...]. De hogyan tanítsuk meg a gyermeket [...] olvasni? Első feladatunk itt az, hogy benne az olvasás iránti kedvet ébresszük. [...] Aztán ha ez sikerült, megtanítjuk idővel, [...] miként használhatja fel a könyvet a maga továbbművelésére. Rávezethetjük végre a forrásirodalom, a nagy kézikönyvek, az atlaszok [...] használatára is. [...] Hogy mit olvasson a gyermek? Ez igen nehéz kérdés” – mondja Ozorai és J. C. Dana amerikai könyvtáros művét (*Children's reading: what some of the teachers say*. 1897.) idézve ezután azt fejtegeti, hogy még kevés az idevágó ismeret, még számos gondos megfigyelésre, pontosan vezetett felmérésre van szükség. Ebben a tanító és a könyvtáros együttműködése pótolhatatlan. „Amerikában ma tanító, könyvtáros egyaránt arra törekszik, hogy az ifjú nemzedéket a könyvtár és olvasóterem állandó látogatóiul megnyerjék.” Ozorai J. J. Ogle-nak az angol kormány számára készített munkája (*The connection between the public library and the public elementary school*. In: *Special reports on Educational Subject*. 1898. vol. II.) alapján áttekinti, milyen formát ölthet a közkönyvtár és az iskola napi kapcsolata. A könyvtár 50–100 kötetes csomagokat kölcsönöz az iskolának 6–12 hétre, majd e csomagot cserélik. Amerikában e módszer keretében inkább kevesebb mű sok példánya, míg Angliában nagyobb választék (kis példányszámmal) dívik. Alapvetően fontos a könyvtáros és a tanító napi kapcsolata. Például egy tantárgy bizonyos témájához érve idevágó anyagokat (térképeket, életrajzokat tb.) kér a könyvtártól, s ezáltal a gyermekek természetes módon jönnek rá a több forrás együttes használatára. Figyelemreméltó Ozorai összegzése: „így gondoljuk mi is a létesítendő nyilvános könyvtár s az iskolák közti

együttműködés, közös munkálkodás lehetőségét. [...] ez a munka nem könnyű, de [...] a főváros kultúráját óriási léptekkel vinné előre...”¹¹

A következő írásban Staindl Mátyás a gyermekkönyvtárak fontosságát ecseteli¹². Azzal indítja gondolatmenetét, hogy ezt a szolgáltatást is az amerikaiak kezdeményezték, s példájuk nyomán – bár „eleinte heves ellenkezésre találtak” – most már az „öreg Európa is kezdi megnyitni a közkönyvtárakat a gyermekek előtt, Berlinben, Hamburgban s Wiesbadenben pedig külön gyermekkönyvtárakat létesítettek amerikai stílusban”. E könyvtárak a szerző szerint kettős célt szolgálnak: a gyermekeknek szóló „speciális könyvanyagot” nyújtanak, s berendezésüket, szabályukat a gyermekek igényeihez alakítják, másrészt céljuk, hogy „jó könyvek olvasására szoktatva a gyermeket, egész életére megkedveltetik vele a könyvtárt, korán megtanítják annak helyes használatát és belenevelik az önálló kutatás ösztönét”. Staindl kitér a gyermekkönyvtár berendezésére (színes falak, folyton változó képek, az asztalok és székek mérete stb.), majd a szolgáltatásokat részletezi. Fontosnak tartja a könyvek megfelelő kiválasztását, javasolja „rövid ismertető sorokkal ellátott mintakatalógus” kibocsátását, az olvasóteremben szabadpolcos felállításra buzdít (*A. E. Bostwick* 1910-ben napvilágot látott könyvéből, a *The American public libraries*-ből idézve). Legfontosabb a szabad kutatás örömeinek gyermeki átélése. Helyesnek tartja kisebb (néprajzi stb.) kiállítások rendezését is, de mindig az olvasmány iránti kedv erősítése céljából. Az amerikai gyermekkönyvtárak falaikon túl is igyekeznek hatást gyakorolni, ezért iskolákban letéti, míg másutt egyszerű kölcsönző helyeket alakítanak ki. A New York Public Library ilyen módszereknek köszönhető, hogy 180 ezres gyermekkönyvtári állományával 1909-ben közel 2,5 millió kölcsönzést ért el (ennek csak fele volt szépirodalom). E használati nagyságrendet növeli az iskolákban regisztrált további 1 millió kölcsönzés. Több száz meseórát tartottak, s ezeken összesen közel 16 ezer gyermekhallgató jelent meg. Ugyanekkor a pittsburghi könyvtár bő fél milliót kölcsönzött,

mesélő óráikra pedig 65 ezren jöttek el. A budapesti számok ehhez képest elenyészőek, de jó tudni a gyermekkönyvtárak „óriási kulturális jelentőségéről” zárja cikkét Staindl.

A Fővárosi Könyvtár jövőjét illető ekkori alternatívák fényében volt érdekes a következő írás *Somogyi Mihály* tollából¹³. Somogyi a korábban a NM-ben már ismertetett¹⁴ bécsi Volksheim mellett kitér a New-York-i *Cooper Union* tevékenységére is (jegyzetében írja: „*Cooper Péter alapítványa: hatalmas palota, óriási könyvtárral és esti ingyenes tanfolyamokkal*”). Somogyi lelkesült szavakkal sürgeti a budapesti „Nép háza tündérpalotájának” megvalósítását, mely „*óriási dicsőségére lesz fővárosunknak*”, hisz itt „*egy földél alatt fogják egymást kiegészíteni, kölcsönösen támogatni, egymás áldásos hatását és sikerét fokozni: a nyilvános könyvtár, meg a szabadtanítás legmodernebb intézményei*”.

Dienes László fontos írása címével pontosan jelzi a mondandót: *Centralizáció a könyvtárügy területén*¹⁵. Gondolatmenete a következő. A nyilvános könyvtár fő feladata az, hogy „*a legjobb könyveket a lehető legtöbb olvasónak a legolcsóbb úton*” biztosítsák. A felhasználható pénzforrások behatároltak, ezért centralizálni kell, minthogy a „*nagy üzem olcsóbb, mint a kis üzem s az előbbi hívatva van elnyomni az utóbbit*”. Ez az ésszerűség pedig nem csupán a gazdaságban, hanem másutt is követendő. A gazdaságban e folyamat „*szükségképpen romokat*” hagy maga után, de a magyar könyvtárügyben – hisz még most kezdődik a szervezés –, nincs szükség rombolásra. A külföldi példák – a bécsi Zentralbibliothek, Berlin, az amerikai nagyvárosok (Boston, Chicago, New York) – mind-mind e centralizációs modellt erősítik meg. A centralizáció legkézenfekvőbb nyeresége anyagi jellegű. Ezen túlmenően a nagyobb szervezet több és jobb szolgáltatásokra képes. Az állomány összehangoltan fejleszhető, a katalógusok egységesek, s a város bármely pontján voltaképp az egész könyvtári állomány használata biztosítható: a fiókkönyvtárak „*tulajdonképpen nem egyebek, mint az egyetlen könyvtár nyilvánványai*”. Az amerikai városi rendszerek (Chicago: központ + 14 fiók

+ 83 kölcsönző állomás, New York: központ + 36 fiók + 651 kölcsönzőhely stb.) „*sikeresen megvalósították alapelvüket: centralizáltak, hogy decentralizálhassanak*”. *Dienes* logikája kristálytisztán követhető, mégis érződik valami rideg elméleti jelleg. Szinte örömmel idéz egy német szerzőt, aki azt mondja: „*Miért tűrnek egyes városok az iskoláknál még mindig tanteszületi könyvtárakat? Miért van a városi hatóság egyes ágainak külön könyvtára? Vagy miért áll némely városban az úgy nevezett tudományos könyvtár mellett még külön városi könyvtár és még külön népkönyvtár?*”

Az összeállítás egyik legérdekesebb – kifejezetten mai „levegőt” árasztó – cikke *Basch Imre* nevéhez fűződik. *Könyvtár és közönség* című írásában¹⁶ *Basch* szembeállítja a hivatalt („közhatalmi szervezet”), melynek édes mindegy, hogy a „*közönség igénybe veszi-e az intézményt, hogy kiszolgálja-e azt és hogy miként szolgálja ki*”, illetve az üzleti vállalkozást. Utóbbinak „*elemi érdeke, hogy nagy legyen a publikuma, tehát maga futkos utána és udvariassággal s előzékenységgel köti magához*”. A könyvtár – „*különösen a nagy nyilvános könyvtár*” – ugyanígy „*csalogassa be az arra járókat, [...] hirdesse magát harsogóan, rikítóan, kiabálva...*”. A könyvtár nem arról ismerszik meg, hogy „*aggódó figyelmességgel összeszedi az irodalom termékeit, s azt rendben tartva, várja a közönséget. A könyvtárnak nemcsak olvasmányt kell nyújtania, de olvasásra szoktatnia is a közönséget. Nemcsak kielégíteni a keresletet, de neki kell azt megteremtenie és növelnie.*” Az egész írás csupa sziporkázás e fő tennivaló megvalósítására:

- a könyvtár „*áraszsa el a várost és a közönséget plakátokkal*”,
- „*nagyobb közmunkák kiírásánál küldjön szét körleveleket*”, így hívja fel az érintettek figyelmét az „*idevágó hasznos munkákra*”,
- „*legyenek a könyvtárnak ügynökei, kik megfelelő alkalmakkor a szóbeliség erejével csalogassák a könyvtárba a közönséget*” stb.

Ehhez más típusú könyvtáros kell, nem udvari „titkos tanácsos” magatartású tudós docensek,

hanem inkább fürge pincérek („*se tudományos képesítést ne kívánjon, se ne illessze be köztisztviselői szervezetbe*”). Viszont minden, a közön-séggel érintkező munkatárs legyen „*jól öltözött, csinos, kellemes és vidám gentleman*”. Csak így lehet „*mozgékony, agilis és udvarias*” módon működtetni a könyvtárat.

A következő oldalakon Migray József „*A szennyirodalom és gyógyszerei*” címmel¹⁷ fejti ki gondolatait. Véleménye szerint „*társadalmi életünk morális elzüllesztésének egyéb okai mellett a szennyirodalom termékeinek is szerepük van. [...] számtalan elkövetett bűnnek az első gondolatát a szennyirodalom váltotta ki a tettes lelkében.*”. Ez ellen keletkezett újabban az „*egész kontinensen, ahol kulturnemzet él, az a mozgalom, amely a szennyirodalom romboló hatásainak leküzdésére irányul*”. A probléma keletkezéséhez több ok járult hozzá. Elsőként a szerző az „*általános népoktatás terjedését*” említi. A fiatalokban óriási tudásvágy keletkezik, s főként 15–30 év között „*valóságos olvasási düh fogja el a fogékonyabb, a szellemi fejlődésre alkalmasabb embereket*”. Ezt használják ki, ezzel élnek vissza az „*olcsó, füzetes szennyirodalmi vállalatok*”. „*A füzetes rémregények, Nick Carter novellák, a Buffalo Bill s egyéb hasonló vállaltok milliókra menő példányszámokkal dolgoznak. Egy-egy kiadáson százazreket és milliókat zsebelnek be.*” E „*démoni hatalommal kell [...] fölvenni a küzdelmet*”. Először is az iskolai oktatást, tanítási módszereket kell megreformálni, az eddigi magolás helyett „*egészséges kulturtörekvésekre való hajlandóságot*” kell elültetni a gyerekek lelkébe. Az „*alapos iskolareform*” mellett a másik „*gyógyszer a szennyirodalom hatásainak leküzdésére*”: a „*nyilvános könyvtárak szervezése és felállítása*”. Itt „*találja meg mindenki a maga szellemi táplálékát. Az irodalmi és a művészeti alkotások remekei, a természettudományi, történelmi, filozófiai, társadalomtudományi művek legalábbis oly könnyen legyenek hozzáférhetők [...], mint egy rémregény vagy Nick Carter novella*”. Csak így lehet – e két módon – eredményes harcot indítani, „*törvényes intézkedések ezen mit sem segítenek, mert minden törvénnyel szemben nagy*

a sárgafényű arany ereje...”¹⁸. A „*szennyirodalom*” felbukkan még egyszer a jegyzetirovatban is, ahol Horváth Károly pár mondatban beszámol a berlini ponyvakiállításról¹⁹. A Reichstag négy termében „*lehet válogatni a szennyes munkákban, fotografiákban, amelyeknek tartalmát még említeni sem tanácsos*”. A jegyzetíró szerint az áradat ellen „*rendőri tilalmak, professzoros szigorúságok*” nem segítenek, inkább abból kell kiindulni, hogy a „*rossznak megölje a jó*”, tehát „*ifjúsági íróink ezt tegyék, lélekkel írjanak, a tárgy és az ifjúság iránti szeretetből, akkor megszűnik a ponyvairodalom*”. S a felnőttek „*se támogassák a pornográfiát*”. Summázata: „*olcsó és jó ifjúsági irodalom, a nagyok összetartása menthet meg csak a szennyirodalomtól.*” (Migray és a jegyzetíró gondolatai mindenestre érdekesen egészítik ki egymást.)

Az önálló tanulmányok sorát Málnai Béla építész írása zárja, mely talán az első érdemi tanulmány a számunkra fontos társszakmából²⁰. „*A könyvtárépítési mozgalom hazánkban a legújabb keletű dolgok közé tartozik*” – indítja mondani-valóját Málnai. Hisz mintegy harminc évvel az Egyetemi Könyvtár születése után, 1905-ben írtak ki először könyvtári tervpályázatot, a *kolozsvári egyetemi könyvtár* számára. Kilenc pályamű született. A minisztérium a második díjat nyert Korb Flóris (1860–1930) – Giergl Kálmán (1865–1954) szerzőpár – átdolgozott – tervének kivitelezését határozta el. Főként azt kellett megoldani, hogy a könyvraktár és az olvasóterem szervesen illeszkedjen (az írás lehozza az eredeti és a változtatott alaprajzot, s a kész épület fényképét is). Kritizálni valót egyedül abban lát Málnai, hogy – a saroktelek adottságai alapján – az olvasóterem és a kilencemeletes vasbeton raktár az udvarban kaptak helyet, emiatt viszont a homlokzat nem érzékelteti az épület funkcióját, de értékelése szerint: „*méltán a legsikerültebb középületeink közé sorozhatjuk*”.

A legutolsó megvalósított könyvtárépület a „*kir. József műegyetemé, melynek tervezője Pecz Samu műegyetemi tanár*”. Málnai dicséri az épületet, de szerinte a „*csökkenti a jó hatást, hogy a gótikus formák alkalmazását tartotta a*

tervező szükségesnek. *A könyvtár annyira a ma építészetének témája és a könyvraktár maga annyira jóformán mérnöki alkotás, hogy éppen úgy bánt rajta a cicoma, mint ahogy azt hidakon és gyárakon nem szeretjük.*” Megtudhatjuk, hogy az olvasóterem 400 m², s mellette 30 ezer kötetes kézikönyvtár helyezhető el. „*A könyvraktár hatemeletes és falainak erősségénél fogva újabb hat emelet ráépítésével bővíthető.*”

Harmadikként egy még meg nem valósult szándékról – a fővárosi könyvtárról – röviden szól. „*Türelmes papíron*” áll a terv, mert „*nagyméretű könyvtárról van itt szó*” (800 ezer kötetnek szánt raktár, 600 m² olvasóterem, előadó- és kiállítóterem, hírlapolvasó, büfé stb.). A terveket nem kívánja megítélni, mert ő is érdekelt (a cikk hozza Málnai, illetve Sárkány István terveinek alaprajzait, utóbbinál feltüntetve, hogy 2. díjat nyert). A jelen szakaszt Málnai a kezdetnek tekinti, mikor a legfontosabb nagy épületek megszületnek, hogy azután jöhessen a decentralizáció, „*mikor, az angol fővároshoz hasonlóan, egyes kerületekben szétszórtan bájos kis népkönyvtárak fognak emelkedetni*”.

Nemzetközi kitekintés a tematikus számban

A tematikus szám következő 18 oldalán összeállítás olvasható *A nyilvános könyvtárügy Európában* címmel²¹. Ennek keretében hét országról számol be öt szerző, mindnyájan a Fővárosi Könyvtár munkatársai. A hét ország a bemutatás sorrendjében: Ausztria, Franciaország, Magyarország, Nagy-Britannia, Németország, Olaszország és Oroszország. E válogatás legalább három szempontból érdekes: maga Magyarország bemutatásra kerül, külön szerepel hazánk és Ausztria, végül Oroszország felbukkanása is meglepőnek minősülhet. A hét írás öt szerző műve: *Pikler Blanka*, *Enyvvári Jenő*, *Gárdonyi Albert* (két írás), *Horváth Károly*, *Staindl Mátyás* (két írás). E szerzők közül a kiváló történész és közgyűjteményi szakember Gárdonyi Albert

(1874–1946) 1911-ben kiválik a könyvtárból, miután Szabó Ervinnel ők ketten kezdték 1904-ben a nyilvános könyvtári szolgálatot²², hogy a Fővárosi Levéltár munkatársa, majd hamarosan vezetője legyen.

Pikler az *ausztriai* helyzetről szólva főként a bécsi szervezetek (Wiener Volksbildungsverein, Zentralbibliothek stb.) tárgyyszerű ismertetését adja. Kiemeli még, hogy cseh- és morvaföldön kifejezett versengés zajlik a csehek és németek közt, de felismeri, hogy az itteni ipari fejlettség – az alpesi tartományok mezőgazdasági jellegével szemben – szintén hozzájárul a közkönyvtári fejlődéshez.

Gárdonyi Francia- és Olaszország könyvtárügyét foglalja össze. Már első mondatában megállapítja, hogy a „*francia népkönyvtárak számukat tekintve elég jelentékenyek, de szolgáltatási képességük jóval az angol-amerikai könyvtárak mögött marad*”. Szinte minden városban található könyvtár, de állományuk „*túlnyomó részben régi könyvekkel van tele*”. Az első átfogó állami szabályozás 1874-ben született, ekkor az állami segítség módozatait határozták meg. Az illetékes minisztérium 1902-es jelentésében látható adatok szerint a többség igen kicsiny, ezer frank kiadást csak 87 könyvtár ért el (a nagyok költségvetése – mint Lyon, Toulouse, Bordeaux, Montpellier – 35–45 ezer korona közt mozog). A francia könyvtárak igen tekintélyes része nélküli az olvasótermet, még a párizsi 79 „könyvkölcsönző intézetnek” is csak fele rendelkezik vele. A személyzeti kérdés is megoldatlannak tűnik, hisz a könyvtárosok java számára e tevékenység csak mellékfoglalkozás. Párizs nélkül a többi népkönyvtár 1902-ben összesen 4,2 millió kötettel rendelkezett, s ez – állapítja meg a szerző –, a 36 milliós ország számára „nagyon kevés”. A használat is gyér, csak 26 megyében éri el a kölcsönzési szám az állományét. Ennek fő oka nem az érdeklődés hiánya, hanem a gyatra állomány és a működés alacsony színvonala. Hivatásos könyvtárosok kellene, a könyvanyagot az „olvasó közönség érdeke” szerint kell megválogatni, akkor lesznek a francia könyvtárak is a

„népművelés olyan hathatós intézőivé, mint az angol-amerikai könyvtárak, amelyek ma a fejlődés eszményei.”

Az olasz közkönyvtárügy újabban indult. Filippo Turati²³ 1903-ban szervezett népkönyvtári egyesületet Milánóban. A *Consortio delle biblioteche popolare* kötelékébe tartozó könyvtárak állománya öt év alatt 18 ezerről duplájára nőtt, s a használat is jelentősen emelkedett. 1908-ban az oktatási minisztérium adott ki jelentést az olasz népkönyvtárügyről. Ekkor 415 ilyen könyvtár tevékenykedett, közülük egy negyedét tette ki a helyi önkormányzati alapítású, legtöbbjükét viszont egyesületek vagy magánszemélyek hozták létre. (A minisztérium csupán 15-öt alapított.) Elég szerény a könyvtári hálózat, az átlagos állomány nem éri el a kétezret, a könyvtárak 60%-ában van csupán olvasóterem. Ráadásul sok helyen tetemes kölcsönzési díjat kérnek, ami a kölcsönzők számát „erősen korlátozza”. A városi könyvtárak állománya többnyire valamilyen régi alapítású gimnázium elavult könyveiből tevődik ki, ami nyilván nem kelt érdeklődést (a 100–160 ezres állományok alig gyarapodnak). Újabban a *népkönyvtárak szövetsége* próbálja elfogadtatni a könyvtárak „óriási népművelési jelentőségét”.

Staindl Mátyásnak Nagy-Britannia és Oroszország jutott. Staindl röviden összefoglalja az angol nyilvános könyvtári genezisést (könyvtári törvény Ewart kezdeményezésére stb.), majd rátér Manchester kiemelkedően jelentős könyvtárára, melyet 1852-ben avattak Dickens és Thackeray közreműködésével. Ezután Leeds kerül sorra. Itt 1909-ben 34 ezren váltottak olvasójegyet, közöttük 40% volt nő. Ezután egy táblázat tanulmányozható tíz városi könyvtár – Birminghamtól Sheffieldig – adataival (lakosság száma, kiadások: gyarapításra és összesen, egy lakosra jutó könyvtári kiadás, állomány, használat – kölcsönzéssel és olvasóteremben, kiváltott olvasójegyek száma). Országos számokat is közöl: 1908-ban a 6553 könyvtárba összesen 2,1 millió ember iratkozott be, a lakosság 8%-a. Egy lakosra 2,4 kötet jut, a teljes 1,56 millió korona (sic! - S.P.) kiadásból 35% fizetésre, 15%-ot pedig gyarapí-

tásra költöttek. Összegzés: „a könyvtárak kitűnően szervezett voltáról tesznek tanúságot ezek az eredmények, aminőket a kontinens könyvtárai megközelítőleg sem tudnak felmutatni”.

Az orosz könyvtárügy bemutatása a legrövidebb, alig éri el az egy oldal terjedelmet. A közkönyvtár terjedését egyrészt a magas arányú (80% körüli) írástudatlanság, másrészt a kormány túlzott szigora akadályozta (mindössze 2500 cím kapott „jogosultságot”). Staindl szerint az „1905-ik évi forradalom [...] véget vetett e százalmas állapotnak”. A kormány eltekint a mintakatalógustól, engedélyezte a mozgókönyvtárakat. Ezután nagy lendületet vett a fejlesztés, s pár év alatt ötezer önkormányzati és még további háromezer egyéb alapítású könyvtár jött létre. Rendkívüli érdeklődés nyilvánul meg a szabadtanítás iránt, létrejött az Orosz Könyvtárügyi Tanács, mely országos kongresszust hívott össze. Ezt már a kormány betiltotta. Eközben a „társadalom elitje nagy áldozatokkal támogatja a mozgalmat. A községek (értsd: városi vezetés – S.P.) egymás után szavaznak meg tetemes összegeket. Egy szentpétervári könyvkiadó [...] 2 millió koronát túlhaladó vagyonát népművelési célra hagyományozta”. A jegyzetíró azzal zárja írását, hogy „ezek a tiszteletre méltó törekvések nagy jövőt biztosítanak az orosz birodalom számára, föltéve, hogy nem találnak minduntalan aktív vagy passzív ellenállásra a kormánytól”. (A mai értékelő azt látja, hogy az eltelt száz év nem hozta meg e remény teljesülését, legalábbis közkönyvtári téren nem.)

*Enyvvári Jenő*²⁴ a német könyvtárakról ad szintén jól dokumentált áttekintést. A német fejlődést a Comenius-társaság indította el 1899-es programjával. Charlottenburg, Jena, Danzig új könyvtárépületet avatott, Drezdában városi központi könyvtár létesült, később csatlakozott Frankfurt am Oder, Heidelberg stb. Az állományok – Berlin kivételével – nem érték el a százezres nagyságrendet (Hamburg 85 ezer, Dortmund 65 ezer stb.). Még a nagyobb városokban sem jutott egy lakosra számítva 0,1 márkánál több kiadás. A régi német fejlődés sajátosságaként létrejött „tudományos” városi könyvtár

és az újonnan – gyakran civil kezdeményezésre, egyesületi formában alapított népkönyvtár fűzőjára törekednek. Ha ez valamiért nem sikerül, a szoros kooperáció a cél (katalógusok kicserélése stb.). A külvárosi könyvtárak helyett mozgókönyvtári ellátásra törekednek. A legjelentősebb egyelőre a különféle egyesületek, társaságok könyvtártámogató tevékenysége. A legnagyobb hálózat a Gesellschaft zur Verbreitung von Volksbildung (Népművelési Társaság), ennek csaknem 9 ezer könyvtára 182 ezer kötetet tartalmaz, s a társaság 1910-es költségvetésében 270 ezer márka szerepel. Tucatnyi más hasonló egyesület is tevékenykedik, köztük a német költők emlékét ápoló alapítvány (Deutsche Dichter-Gedächtniss-Stiftung), mely 1909-ben 80 ezer márkáért csaknem ugyanennyi könyvet adományozott nép- és kórházi könyvtáraknak. A tehetős magánemberek és iparvállalatok²⁵ is tetemes összegekkel támogatták a népművelés ügyét (1905-ben 2,8 millió márkával).

A német képet gazdagította a számban egy könyvismertetés is²⁶. A 10 ezer lakossal rendelkező mintegy 640 városból 120-ban nincs könyvtár (köztük 20 lakossága a húszeszes szintet is meghaladja), s ahol van, ott is csupán 60 működik főfoglalkozású könyvtárossal. Az ismertetés névtelen írója ezt azzal magyarázza, hogy pár éve indult be a lendületes fejlődés, ezért a kép igen gyors javulását lehet remélni: „a német népkönyvtárügy ugyanazon színvonalra fog emelkedni az angollal”. (E remény teljesülése máig várat magára.)

A tematikus szám jegyzet- és könyvismertető rovatá

A tematikus szám utolsó csokra – jegyzetek (116–120. p.), könyvismertetések (121–128. p.) – is számos érdekességgel szolgál.

A jegyzetek élén áll egy ígéret: Andrew Carnegie nemzetközi egyetemet készül alapítani Hágában, ahol a Békepalota is az ő pénzén épül. Ezután egy „fricska” az országos könyvtárpolitika felé:

a „pártatlanság elve” sérül, ha a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa új határozata kizárja a nyilvános könyvtáraknak ajánlott irodalomból a szocialista tanokat²⁷. Ez már csak azért sem szerencsés, mert „*rákényszeríti a szakszervezeteket olyan könyvtárak létesítésére, melyek a mindenünnen kizárt könyvanyag gyűjtését s hozzáférhetővé tételét tűzi ki célul [...] A világszerte diadalmasan előrenyomuló, független és pártokon fölül álló nyilvános közkönyvtárak eszméjének olyan kerékkötése ez, mellyel más országokban is megpróbálkoztak, csak olvasóközönséget nem sikerült eddig ilyen irányzatosság nélküli kultúrpalotákba csalogatni*”.

A New-York-i nyilvános könyvtár magyar könyveit tartalmazó jegyzéket értékeli rövid jegyzet²⁸ Köhalmi. Az 1200 tételt tartalmazó jegyzék – bár összeállítója több jeltől ítélve nem magyar – számos friss újdonságot is kínál: Molnár Ferenc Liliomja, Móricz Zsigmond regénye, egy repülőtechnikai szakkönyv stb..

Érdekes elvi kérdést feszegető, egyben Walter Hofmann támogató jegyzet következik *Fokozatos olvasódíj* címmel²⁹. Az elemi iskola „természetes és szükségszerű folytatása a nyilvános népkönyvtár, egy független, a társadalom minden rétegének szellemi szükségleteivel számoló, az iskolával egyenrangú intézmény”. Az angol-szász országokban e gondolat jegyében természetesnek tartják, hogy – miként az iskolára, a könyvtárra is – külön adót vessenek ki. Ahol ez a megközelítés még nem vált elfogadottá, ott „*kénytelenek az adó fogalmát olvasódíj címen megkerülni*.” A bécsi Zentralbibliothek egyesület a városi társadalom jövedelmi szintje szerint differenciált díjazást kér: gazdag kerületben többet, a munkáskerületekben viszont elenyésző összeget (bár utóbbi helyekre kerülnek a már kissé kopottas kötetek). A „*fokozatos olvasódíj szedésnek nemcsak célszerű, hanem szociális szempontból is teljes mértékben kielégítő módját Walter Hofmann alkalmazta először a drezdaplaueni Freie Öffentliche Bibliothekben*”. A Drezda külvárosában létesített munkáskönyvtárban havonta négy kötetet bárki ingyenesen kölcsönözhet, e fölött viszont díjat szednek. Aki

rээр – jobban, mint a munkások – sokat olvasni, az fizet tehát. A következmény, a jegyzetíró magyarázó sorai szerint: „az olvasóközönségnek az a része, mely meglehetősen szabadon rendelkezik idejével, tehát többé-kevésbé jómódú s mint Hofmann mondja, valósággal terhére esik a nyilvános könyvtáraknak, azóta mérsékeltebben használja a könyvtárt és nem vonja el annyira a legjobb könyveket a munkásság elől. A rendszertelenül túl sokat olvasók, 'akik csak azért olvasnak, hogy gondolkodniuk ne kelljen', a könyvtárak személyzetét is annyira igénybe veszik, hogy alig jut idejük a tanácsra szoruló, komolyan dolgozni és művelődni óhajtók részére. [...] A gyakorlat azt igazolja, hogy az olvasódíj nem csökkenti a használat összes számát, de igen előnyösen módosítja a proletár és polgári osztály kölcsönzéseinek számarányát.”

A jegyzetek közt olvashatunk még a tanári könyvtárakról (itt *Birkás Géza* talál számos kivetni valót), a német nyelvterületen készült könyvtári mintajegyzékekről, illetve ismertetéseket friss szakkönyvekről (*J. L. Stern: Wiener Volksbildungswesen*. Jena, 1910.; *E. Morel: La librairie publique*. Paris, 1910.; *J. D. Tewart: How to use a library?* London, 1910.; *The libraries, museums and art galleries yearbook*. London, 1910.).

További könyvtári tárgyú írások 1911-ből

Az 1911-es évfolyam kínál számunkra még néhány fontos anyagot a tematikus számon kívül is.

Málnai Béla építész könyvtárépítési tanulmányánál utaltunk arra, hogy Szabó Ervin párhuzamosan született munkáját ismerteti a *Népművelés*³⁰. Valószínűleg a magyar könyvtárépítési szakirodalom születését rögzíthetjük a folyóirat e publikációival. Az ismertetés szerint a „modern könyvtárépítés” technikájának „csak az angol és amerikai teoretikusok adják világos és helyes megoldását”. A névtelen szerző egyetér-

téssel idézi Szabót: „Nem az a cél tehát, hogy sok könyv legyen a raktárban, hanem az, hogy csak hasznos könyvek legyenek ott...”. Az épület külseje is fontos, legyen „megnyerő, csalogató”. Ismét Szabó szavai: „A nyilvános könyvtár épületének már külsejével is ki kell fejeznie, hogy nem egyes kiváltságosoké, hanem mindenkié”. De a legfőbb: „nyitva van egész nap, reggel éppúgy, mint este és könyvvel, folyóiratokkal megpakolt termek helyben olvasásra marasztalják” az érdeklődőt. A „külsőt kiegészíti a belső. A cél az, hogy minél zavartalanabb, hozzáférhetőbb legyen a munkálkodás, gyorsabb, pontosabb a kiszolgálás” – folytatja a lényeges sajátosságok sorolását az ismertetés írója. A rövid bemutatás azzal a reménnyel zárul, hogy mindez megvalósul a „főváros nemsokára épülő nyilvános könyvtárában.”

A 9. szám jegyzetei közt egyik állandó könyvkiállítás létrehozását veti föl³¹. A jegyzetíró bevezetőjében hivatkozik *Kováts Alajos*nak *A gyermek* című lapban kifejtett ilyen javaslatára, majd azt mondja, hogy angol mintára („mivel az a legjobb”) kell létrehozni. Tehát a „nagyok, a felnőttek könyvtára mellett külön olvasószoba a gyermekek számára [...] a legújabb munkákat mindig beküldenék oda a könyvkereskedők, kivált karácsony előtt”, hogy az érdeklődők lássák, mit „érdemes megvenni”. A kiállításhoz azok a művek kerülhetnének, amelyeket a főváros illetékesei arra érdemesnek találnak (tartalom, külalak, illusztráció stb. alapján). E kiállítás „javítaná az ízlést, fokozná az olvasókedvet, a vidékről fel-feljövő tanítók, tanárok [...] megismernék a könyvtáraik számára beszerzésre alkalmas munkákat”. A folyamatos gyarapodás révén „hatalmas méretűvé lehetne tenni ezt az intézményt, [...] a könyvtár és olvasócsarnok vezető szerepre tenne szert, mivel irányítója lenne a magyar ifjúsági irodalomnak”. (Nem tudunk a terv további sorsáról, mint ahogy az se világos, miért lenne szükség a fővárosi nyilvános könyvtár mellett egy ilyen párhuzamos intézményre.)

A nyári számokban *Ozorai Frigyes* a bécsi és berlini népművelési tevékenységet tekintette

át³². (Terjedelmes írásából – mely maga is tömörítés – csupán a szakmai tartalom érzékeltetésére törekszünk.) Ozorai szerint a „kulturállamok” felismerték, hogy az iskolai tudás, az „itt nyert műveltség további istápolást, fejlesztést kíván”. A felnőttek oktatására szolgáló intézmények különösen az angolszász országokban részesülnek kiemelt figyelemben. A mintát követve „német nyelvterületen a legelső Bécs”. (A szerző utal arra, hogy a lap foglalkozott már e témával, de szerinte érdemes a kérdésre visszatérni, hisz a budapesti „népháza”, a főváros e nagyszerűnek tervezett kultúrintézménye a megvalósulás előtt áll.) A bécsi helyzetkép összefoglalása egy friss munkára épül, amelyet H. Simering állított össze (*Arbeiterbildungswesen in Wien und Berlin. Eine kritische Untersuchung [...] Karlsruhe, 1911.*). Bécsben négy jelentős szervezet végzi a jól összehangolt munkát. A különböző kerületekben sok előadás és tanfolyam, gazdag olvasási lehetőségek várják az érdeklődőket.

A könyvtárakról már szó esett a tematikus számban, ezért Ozorai itt csak röviden tér ki rájuk. A Bécsi Népművelési Egyesület (Wiener Volksbildungsverein) 13 nyilvános könyvtárában az állomány 5–25 ezer kötet közt mozog, s 1,63 millió kölcsönzést realizáltak összesen 1908-ban. A Központi Könyvtár Egyesület (Verein Zentralbibliothek) 1893 óta folyamatosan növeli teljesítményét, s 1908-ban központi könyvtárában és 23 fiókjában a csaknem 360 ezres állományból kerekén 3 millió kölcsönzés érték el. Berlinben a népművelés sorsára komolyan hatnak olyan tényezők, hogy az állam e téren elég passzív, viszont a városi hatóságok (Béccsel ellentétben) frissebb szellemben támogatják a polgári liberális törekvéseket. A szociáldemokrácia ugyanakkor mindent elkövet, hogy a város liberális intézményrendszerétől távol tartsa a munkásságot („Berlin még mindig az ortodoxmarxizmus fő erőssége” – fogalmaz Ozorai). A berlini és charlottenburgi nyilvános könyvtárakat úgy jellemzi (utalva a tematikus számra), hogy „nagyszerű eredményeket mutatnak fel”.

Varsányi Géza a 16. számban a nagyvárosi élet-

mód alakulásáról írva³³ szintén kikel – német forrását követve - a „ponyvairodalom rombolásai” ellen. Ennek ellenszere: a „gyermekkönyvtár, az olvasókönyvtár, melyet a nagyvárosunk hatósága már meghonosított” (lábjegyzete: az „1910–11. iskolai évben 30 ilyen könyvtárat tartott fenn a város különböző iskoláiban”). Az utca elborzasztja a szerzőt: „rikító, feltűnő színezésű, izléstelen, gyilkosságokat és más borzalmakat ábrázoló plakátok láthatók útközben. A mozik és a ponyvairodalom híradói ezek. Örök veszedelmére mindennek, ami egészség, józan-ság, lelki tisztaság.” Viszont a „könyv és az újság a népművelés leghathatósabb terjesztői és fenntartói [...]” Szociológiai tény máig, hogy a „nagyváros lakói sokkal többet olvasnak, mint a vidéki emberek [...] A nagyvárosi gyermek is sokat olvas, [...] mert szülei is többet olvasnak”. Ám gondok itt is vannak, hisz az „egészségtelen könyvfalás sehol sem oly gyakori ellenség, mondhatnók betegség, mint a nagyvárosban [...], mint egyéb dolgokban, az olvasásban is utánozza a gyermek a felnőtteket” A felnőttek sok újságot is olvasnak, ám kérdés, hogy a „gyermek olvassanak-e újságot? Éppenséggel nem kívánatos”. A tartalmasabb politikai, tudományos stb. rovatok nem érdeklik, így „főként a híreket olvassa”. Ez megint maga a fertő, mert a hírrovat olyat mutat be, ami „hallatlan, beteg, visszás”, a való élet helyett „abnormis, izgató, extravagáns jelenségeket sorol fel”. A felnőttre ez nem úgy hat, mert ő „kritikával olvas”, ismerve a való életet, ám szegény gyermek az „újságot tekinti az életnek, s ebben rejlik főként az újságolvasás veszedelme a gyermek szempontjából”. (Mai pszichológiai ismereteink szerint a gyermek elég jól különbséget tud tenni a „virtuális” és a való világ közt.)

Ugyanebben a számban kritika jelent meg *Gulyás Pál Népkönyvtári címjegyzék* című összeállításáról³⁴. Hamar felvetődik a „célzatosság, irányzatosság” kérdése. A bíráló szerint ezek az a baj, hogy „kétélű fegyver”-ek, mivel a „szintiszta tudományos igazságok vizein nagyon kevesen szeretnek evezni”. Igazat ad viszont a szerzőnek, hogy „könnyen hozzáférhető, kel-

lemes és csinos helyiség, célszerű berendezés, gyors és szabadelvű kiszolgálás mind oly kellékek, melyek csak akkor aknázhatók ki a maguk teljességében a köz javára, ha kellően megválogatott könyvanyag szolgálatában állanak. Hatalmas program lehetne ez, amely, ha fél Magyarországon valósulna is csak meg, félszázados haladást eredményezne. Csakhogy az események komoly vizsgálata mihamar az ellenkezőről győz meg bennünket. Könyvtár egyáltalán nincs is elsősorban a legtöbb faluban.” S ha van, ott a felelős könnyen győzi, mert „nemigen olvasnak falun. [...] Nem tudnak olvasni.” A baj orvoslása az elemi iskolai oktatás javításával, meg a „tanítók anyagi ügyeinek rendezésével” kezdhető el. A jegyzéket kibocsátó Országos Tanács „jóakarátában nincs okunk kételkedni”, folytatja a bíráló, de a könyvek kiválasztásánál megkérdeshették volna a tanítókat is. Nem tudni, ki volt a bíráló, de az írás színvonala alapján biztosan kizárhatjuk Szabó Ervint.

Az 1911-es évben – mint láthattuk - mai szemmel nézve is értékes, *tanulmányozást érdemlő tematikus* számot alkotott a fővárosi irányítás és a Fővárosi Könyvtár munkatársi gárdája. Az összeállítás előremutatón villantja fel a világtendenciákat, fontos kérdéseket exponál, többnyire sikeres válaszokat ad. Kívánatos lenne *hasonmás kiadásban* megjelentetni.

Jegyzetek

1. Új év, új munka. = 1910. 6. évf. 12. köt. 1. sz. 1–4. p. A NM profiljáról és itt említett melléklapjáról az évfolyam 9. számában közölt, a „Népművelő Társaság munkaterve” c. ismertetésben is szó esik. Május 4-én az igazgatóság Bárczy István elnök vezetésével ülést tartott e témában, s Wildner Ödön igazgató összefoglalta munkaprogramjukat. Ezen belül a NM-ről így számol be: „A Társaság lapja továbbra is a Népművelés maradna, amely az utóbbi időben átalakult abban az irányban, hogy a főlap, amellelt, hogy megmarad elsősorban a reformpedagógia szolgálatában, egyre jobban törekszik a nagyközönséget érdeklő általános revue-vé fejlődni, ezen kívül azonban mellékletében, amely mint Népevelők Lapja jelenik meg, különleges módon és részletesen [...] szolgálja a gyakorlati pedagógiát és az oktató szervezet mindennemű anyagi, kulturális, társadalmi ügyeit.” Ld. A Népművelő Társaság munkaterve. = NM, 1911. 9. sz. 158–162. p. (idézet a 159. oldalon).
2. Kőhalmi Béla – véleményét alátámasztó közelebbi bizonyító adatok nélkül – azt állítja, hogy a számot Szabó Ervin szerkesztette. Vö. KŐHALMI Béla: Szabó Ervin, a könyvtáros. In: Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. Összegyűjt., jegyz. ellátta Tiszay Andor. Bp.: FSZEK, 1959. 7–29. p. (Továbbiakban: Szabó, 1959) Kőhalmi idevágó sorai: „1911 azonban még a bizakodás éve volt, s ekkor jelent meg Bárczy István és Wildner Ödön Népművelés (sic!) c. folyóiratának az a külön száma (1911. 2. sz. 57–128. p.) Szabó Ervin szerkesztésében, mely kizárólag a magyar – különlegesen a fővárosi – könyvtárügy és szabad tanítás kérdéseivel foglalkozott.” A következő mondatokban Kőhalmi röviden összefoglalja Ignatus és Szabó Ervin írásának mondandóját (mindez a kötet 25. oldalán.) Mint ismertetésünkben kiderül, a szám tartalma korántsem korlátozódott a *magyar* könyvtárügyre. Kőhalmi állítása feltétlenül reális hipotézis, az mindenesetre bizonyos, hogy Szabó és a Fővárosi Könyvtár szakértő munkatársai – maga Kőhalmi, továbbá Staindl Mátyás, Dienes László, Basch Imre, Pikler Blanka (itt a számban fellelhető írásaik sorrendjében) – közreműködése nélkül aligha született volna ilyen tartalmas összeállítás. A két kötetes *Szabó Ervin levelezése* (szerk. Litván György, Szűcs László). Bp.: Kossuth, 1977–1978. második kötete érdekes számunkra, mert az 1905–1918-as időszakot fogja át, továbbiakban: Szabó 2, 1978.) a megfelelő időszakban –1910 végén, 1911 elején – nem tartalmaz témánkat megvilágító adalékokat. Ismeretes, hogy a nevezetes *Emlékirat* 1910. június 20-án került a Bárczy István polgármester elnökletével tartott szakértekezlet elé, mely elfogadta. Augusztus elején Szabó Ausztriában tartózkodott, majd onnan másfél hónapos nyugat-európai (Düsseldorf, Belgium, Anglia, Hamburg, Bréma, Berlin stb.) tanulmányútra (és részben pihenésre) indult, s szeptember végén ért haza (ld. számos levelét a fenti kötetben). Unokatestvérének, Pór Ödönnek (1883) írta Szabó 1911. január 29-én, hogy „annyira elfoglalnak az új könyvtár dolgai, hogy semmi máshoz nem jutok hozzá; olvasáshoz sem, íráshoz még úgy sem.” (Szabó 2. 1978., 837. p.). Ismerve Szabó hallatlan munkatempóját, a fenti adalékok nem zárják ki Kőhalmi állításának valószínűsítését. A másik reális alternatíva az lehet, hogy a könyvtárügygel, mint láttuk, érdemben foglalkozó Wildner szerkesztette ezt a számunkra különleges számot is.

3. WILDNER Ágost 2004-ben írott, számos újdonságot tartalmazó szakdolgozatában (Kultúra, közélet és politika vonzá-
sában: Wildner Ödön ismeretlen pályája. Piliscsaba: PPKE
BTK Kommunikáció Tanszék. 104 p.) olvasható, hogy 1908.
október végén Schöpflin Aladár levélben kéri fel Wildner
Ödönt – Ambrus Zoltán és Ignotus megbízására hivatkozva
–, hogy az épp szerveződő irodalmi egyesület tagja legyen.
Wildner és Ignotus kapcsolata ekkor már több évre tekintett
vissza, főként a Huszadik Század című folyóirat kapcsán,
melynek Wildner a korábbi években szerkesztője – és gyakori
szerzője – volt. A Társadalomtudományi Társaság vezetősé-
gében is együtt tevékenykedtek. További alternatíva: Basch
Imre könyvtáros közvetítő szerepe (ld. 16. jegyzetünket).
4. Ignotus: Alma Mater. = NM, 1911. 2. sz. 57–60. p. A kórmon-
dat és következő megállapítások: 58–59. p.
5. Szabó Ervin: Mit olvasnak és mit olvassanak? = NM, uo.
60–64. p.
6. E megállapítást alátámasztják Szabó Ervin levelezésében
található adalékok. 1915 nyarán Walter Hofmann felkérte
Szabót egy elvileg fontos kiadványuk bírálataira. Szabó
június 17-i válaszában kifejti, hogy „mint korábban, úgy
továbbra is az Ön által kifejtett alapelvek, különösen azok
későbbi megfogalmazásai mellett” tart ki, ám számos „külső
akadály és a munkatársak szellemi-erkölcsi elégtelensége
miatt” (sic! – S.P.), másrészt az intézmény iránt megnyilván-
uló elvárások miatt „bizonyos számszerű eredményeknek
nagyobb jelentőséget kényszerülök tulajdonítani” s ez irány-
ban is elkötelezte magát („ellenkező irányban sem kötöttem
le magam kevésbé”). Ezért nincs abban a helyzetben, hogy
Hofmann kérésének eleget tegyen. In: Szabó 2. 1978.,
904–907. p., az idézetek a 907. oldalról.
Azt gondolom, e kiélezett helyzet pontos értékelése mé-
lyebb elemzést érdemel – melyre itt nincs lehetőségünk –,
ám az nyilvánvaló, Szabó tudatában volt az aktuális igények
tudomásul vétele, kiszolgálása és a magasabb értékek
képviselete közt húzóódo törésvonalnak.
Megemlítendő, hogy az újabb német szakirodalom helyen-
ként igen kritikusan tárgyalja Hofmann és az általa (felettébb
erőszakosan) képviselt „új irány” (Neue Richtung) szemlé-
letét mint egyfajta zsákutcát. Ne feledjük: a Hofmann által
képviselet szemlélet alig engedte az olvasót önálló döntéshez,
a könyvtáros erőteljesen befolyásolhatta, mely köteteket
kölcsonözheti az olvasó. Ezért Hofmann elvileg is ellenezte
a szabadpolc bevezetését is (tegyük hozzá: húsz évvel az
angoloknál lefolytatott ádáz viták után, mely ott végérvé-
nyesen eldöntötte a kérdést a szabadpolc javára).
Ajánlatos elolvasni Hofmann – és támogatója, szelle-
mi mentora, Robert von Edberg báró – újabban köz-
zétett önéletrajzi anyagait, melyek a DIE (Deutsches
- Institut für Erwachsenenbildung) kiadásában láttak nap-
világot, W. Seittner szerkesztésében és bevezetésé-
vel: Walter Hofmann und Robert von Edberg: Die Neue
Richtung im Spiegel autobiographischer Zeugnisse ihrer
beiden Hauptpresesaesentanten (1996. 274 S.) címmel,
s elérhetők a világhálón is: [http://www.die-frankfurt.de/
esprid/dokumente/doc-1996/seitter96_01.pdf](http://www.die-frankfurt.de/esprid/dokumente/doc-1996/seitter96_01.pdf)
A legfrissebb idevágó elemzés U. Jochum 3. javított és át-
dolgozott kiadású Kleine Bibliotheksgeschichte című műve
(Stuttgart: Ph. Reclam, 2007., a téma: 165–166. S.), mely
egyenesen azt veti az „új irányzat” szemére, hogy utat nyi-
tott a „völkische Volksbildung” irányába, s minthogy a vita
Hofmannék győzelmét hozta, ezzel Hofmann tábora a „de-
mokratikus nyilvános könyvtár” németországi meghonosí-
tását hátráltatta. Még újabban: Vodosek, Peter: Innovation
and ideology. Walter Hofmann's library work in Dresden and
Liepzig. = Library History, vol. 23. 2007. no. 1. 63–74. p.
Vö.: KATSÁNYI Sándor: Párhuzamos életrajzok. Gulyás
Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának
kialakulása. = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz. (Az alap-
kérdések újragondolása c. alfejezetben.)
Magam azt gondolom, nincs örökre érvényes kánon, a köz-
könyvtárnak mindkét szinten tudatosítania kell hivatásából
fakadó köteleességét. Hogy egyszer egyik válhat fontosab-
bá, máskor másik irányt kell erősíteni, az természetes. De
egyik irány sem válhat kizárólagossá, mert akkor vagy nem
demokratikus kulturális intézményről beszélhetünk (hanem
kívülről erőszakolt princípiumokról, rosszabb esetben – a
diktatúrák idején - ideológiai agymosásról), vagy a könyvtár
kulturális értékek iránti elkötelezettségéről mond le. Rövid
példával érzékeltetve: száz éve a szociáldemokrata mun-
kások (Hofmann fő „vevőköre”) igényelték is a tanácsadást,
ma azonban az olvasói szándékot ki merné keresztezni
„nevelési” célzattal?
7. KŐHALMI Béla: Könyvtár és a szabadoktatás. = NM, uo.
64–68. p. Az első idézetek a 65. oldalon. A bécsi Volksheim
szép épülete túlélte a világháború pusztításait – és mosta-
nában renoválva – máig áll az Ottakring kerületben. Ma már
inkább a bevándorlók (törökök stb.) integrációját támogatja
nyelv- és egyéb tanfolyamaival.
8. Uo. 66. p.
9. GULYÁS Pál: A londoni községi népkönyvtárak. = Múzeumi
és Könyvtári Értesítő, 1910. 102. p.
10. OZORAI Frigyes: A nyilvános könyvtár és az iskola. = NM, uo.
68–73. p. Ozorai helyenként annyira ma is eleven problémá-
kat exponál, hogy önkéntelenül felmerül bennünk a kérdés,
ha már száz éve is ismertek voltak a gondok, meg az okok
és okozatok, hogy nem talált az iskolai könyvtár máig sem
érvényes működési modellt?!

11. Az „így gondoljuk mi is” – kitévelt azért fontos észrevenni, mert Ozorai nem a Fővárosi Könyvtár munkatársa volt, viszont közel állt Bárczyhoz és Wildnerhez, s egyre tekintélyesebb állásokat nyert el. Iskola és közkönyvtár ilyen szerves kapcsolatát célozta – mint köztudott – Szabó Ervin koncepciója. Vö. KATSÁNYI Sándor: Szabó Ervin és az iskolai könyvtár. = Könyv és Nevelés, 2005. p., de fontosak ugyancsak tőle a Párhuzamos életrajzok. Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása. = Könyvtári Figyelő, 1995. 2. sz.; Szabó Ervin publikálatlan tanulmánya az ifjúság könyvtári ellátásáról. = Könyv és Nevelés, 2000. 2.sz. 78–82. p.; A könyvtáros és kora. Vonások Szabó Ervin könyvtárpolitikai arcképéhez. = Könyvtári Figyelő, 2001. 4. sz. 633–645. p., Katsányi Sándor: A fővárosi könyvtárának története. 1. köt. 1945-ig. Bp.: FSZEK, 2004. (továbbiakban: Katsányi, 2004). Hasonlóan fontosak és tanulmányozandók Tóth Gyula idevágó írásai is, egyebek mellett az Áttörések: a public library megjelenése, első térhódítása Magyarországon. = Könyvtári Figyelő, 1999. 2. sz. 223–235. p.
12. STAINDL Mátyás: A gyermekkönyvtárakról. = NM, uo. 74–79. p. Ő korábban már beszámolt a pittsburghi gyermekkönyvtár nemzetközileg is kimagasló tevékenységéről (ld. bemutatásunk első részében: Könyvtári Figyelő, 2008. 4. sz. 652–653. p.).
13. SOMOGYI Mihály: Laboratóriumok a Népházában. = NM, uo. 79–83. p. Megjegyzendő, hogy a tematikus szám eddig ismertetett írásaitól eltérően Somogyi írása és a következő cikkek már kisebb betűmérettel lettek szedve, bár, mint látni fogjuk, számunkra nem egy írás ugyanolyan fontosnak tűnhet.
14. Ld. bemutatásunk első részében: Könyvtári Figyelő, 2008. 4. sz. 646. p.
15. DIENES László: Centralizáció a könyvtárügy terén. = NM, uo. 84–89. Száz évvel később olvasva – ismerve a szerzőnek a Tanácsköztársaság idején betöltött vezető szerepét és intézkedéseit –, a cím nem semlegesnek, inkább kissé baljós-nak tűnik. Tartalmát befolyásolhatta W. Hofmann 1910-es lipcsei tervezete. Dienes a cikk írásakor 22 éves, nemrég érkezett haza hosszabb párizsi tartózkodásból, s vette át *Basch Imre* állását a könyvtárban. Az ekkor már csaknem 300 éves nemesi múltú tekintő Dienes család tagjai közt számos kiemelkedő értelmiségi alakot ismerünk (*László Pál* bátyja, a neves matematikus, annak felesége pedig a mozgásművészet hazai alapítója, *Valéria* stb.). Az is mérlegelendő, hogy egy 22 éves ifjú karakteresen szereti képviselni újonnan felismert igazságát... Dienes – és *Közhalmi Béla* – 1919-es szerepéről *Katsányi Sándor* és *Kiss Jenő* tanulmánya (*A Fővárosi Könyvtár szerepe Budapest információellátásában. Történeti vázlat.* = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2002. 11–12. sz.) aforisztikus tömörséggel így fogalmaz: „*Szabó Ervinnel* ellentétben azonban mindezt nem a meggyőzésre és a józan belátásra, hanem hatalmi eszközökre támaszkodva kívánták végrehajtani. Dienes amerikai típusú könyvtárügyet akart megvalósítani szovjet módszerekkel.”
16. BASCH Imre: Könyvtár és közönség. = NM, uo. 89–92. p. A szerzőről a *Szabó Ervin levelezése* c. kötet (2. köt. 988. p.) jegyzete: „*Basch Imre* (1886–1952) – könyvtáros, orvos, *Ignotus öccse* (kiemelés tőlem – S.P.).[...] Egy ideig a Fővárosi Könyvtár és a Fővárosi Statisztikai Hivatal munkatársa”. A kötet öt *Basch*-levelet tartalmaz, köztük többet 1909-ből, mikor fél évet töltött New Yorkban, s innen könyvtári témákról is tájékoztatta főnökét és szociáldemokrata pártbeli elvtársát. (Így is szólítja: „*Kedves Szabó elvtárs!*...”). *Baschnak* írása jelent meg a Nyugatban is (a városi közművekről németül írott könyvről pedig recenziót hozott a Nyugat). *Szabó Ervin* nevezetes Emlékiratához *Basch* és *Közhalmi* készített táblázatokat, mint azt a szerző korrektil megemlíti. E pár adalék jelzi *Szabó Ervin Basch* iránti bizalmát.
17. MIGRAY József: A szennyirodalom és gyógyszerei. = NM, uo. 92–95. p. *Migray* (1882–1938) költő, újságíró, szerkesztett munkásmozgalmi lapot is. Aktív volt az öszirózás forradalom és a Tanácsköztársaság idején is. A 20-as években a Népszava munkatársa, majd jobbra tolódva kapcsolatba került *Festetics Sándor* Magyar Nemzeti Szocialista Pártjával. Megkockáztatható: itt leirt gondolatai közelebb álltak akkori párttársa, *Szabó Ervin* közösségi-szocialista szemléletéhez, mint a liberális gondolkodású *Wildner*éhez (utóbbi idevágó nézeteit ld. áttekintésünk első részében: Könyvtári Figyelő, 2008. 4. sz. 650. p.).
18. Itt csak röviden említhetjük, hogy *W. Hofmann* a háború után maga is beállt a „szennyirodalom” (és „szennyfilm”) üldözői sorába, illetve azt, hogy a weimari köztársaság 1926-ban egyenesen törvényt alkotott a szennyirodalom ellen. (Vö: *STIEG, M. F.*: The 1926 German Law to protect Youth against frash and dirt: moral protectionism in a democracy. = Central European History, vol. 23. 1990. no. 1. 22–56. p.)
19. [Horváth Károly] (hk.): A berlini ponyvakiállítás. = NM, uo. 118. p.
20. MÁLNAI Béla: Újabb magyar könyvtárépületek. = NM, uo. 95–99. p. Szinte egyidejűleg publikálja *Szabó Ervin* A modern könyvtárépítés néhány elvéről, tekintettel a főváros terveire című tanulmányát a Városi Szemlé-ben (1911. 2. sz. 113–124. p., különnyomatban is: 1911. – 18 p.). Újraemléke: In: *Szabó Ervin*, 1959. 129–146. p. Az NM egy hónappal később ismertetést közölt az írásról (ld. alább). *Málnai* (1878–1941) a hazai modern tájékozódású építé-

- szet képviselője, a cikk írása idején szerkesztette a Ház című lapot. A Fővárosi Könyvtár tervpályázatán ő kapta az első díjat. Mendöl Zsuzsa kismonográfiát írt alkotóművészetéről (1974.)
21. A nyilvános könyvtárügy Európában. = NM, uo. 99–115. p.
 22. Vö. Katsányi, 2004. 61–67. p. Katsányi beszámol arról is (83. p.), hogy *Thirring Gusztáv* KSH-igazgató 1909-ben megvédte Gárdonyi pozícióját Szabó Ervin szándéka ellenében. Gárdonyi távozása így „elegánsan” oldotta meg a két „alapító atya” (valószínűleg főként világnézeti) konfliktusát. Érdeemes Gárdonyi családjáról tudni, hogy *Zoltán* fia kitűnő zeneszerző volt, lánya pedig, *Csapodiné Gárdonyi Klára* (1911–1993) egyik legkiválóbb könyvtörténészünk. Életrajzát ld. Csapodiné Gárdonyi Klára: Gárdonyi Albert [...] irathagyatéka és nyomtatásban megjelent műveinek bibliográfiája. = Tanulmányok Budapest múltjából. 23. Köt. Bp.: BTM, 1991. 263–302. p.
 23. Filippo Turati neves szociológus, az Olasz Szocialista Párt alapítója (1892-ben).
 24. Enyvvári Jenő (1884–1959) filozófus, Szabó Ervin munkatársa 1905-től, közel négy évtizeden át szolgálta a könyvtárat, melynek igazgatójaként működött 1927–1944 között. Ld. Katsányi, 2004.
 25. Köztük a Dresden-Plauen külvárosban működő, 1905-ben W. Hofmannra bízott könyvtár is ilyen támogatásnak köszönhette felvirágzását. Az esseni Krupp Műveknél létrehozott könyvtárra – Enyvvári adatai szerint – az alapító 1905-ben 50 ezer márkát fordított.
 26. OTTEN, Renata: Die deutschen Volksbibliotheken und Lesehallen in Städten über 10000 Einwohner. Leipzig: Harrassowitz, 1910. – 104 S. Az összeállítás készítője a korai német népkönyvtári mozgalom jeles női képviselője, aki 1906-tól két évtizeden át vezetett egy lübecki népkönyvtárat.
 27. A pártatlanság elve. = NM, uo. 116–117. p. (Szerző vagy aláírás nélkül).
 28. [Kőhalmi Béla] k. b.: A newyorki (sic! - S.P.) nyilvános könyvtár magyar könyvei. = NM, uo. 119. p.
 29. Fokozatos olvasódíj. = NM, uo. 119–120. p. A szöveg kicsengése – az én olvasatomban – épp az ellenkezője lehet: vagy mindenki számára azonos feltételeket biztosító, valóban nyilvános könyvtárban gondolkodunk, vagy valami egész furcsa, de bizonyosan nem demokratikus intézmény formálódik, amely egyes olvasói rétegeket (végső soron) nemkívánatosnak minősíthet. A mai német elemzők egyébként számos fenntartást fogalmaznak meg Hofmann szociális kategorizálásával szemben (pl. gyári szakmunkások kontra telefonközpontos kapcsoló kisasszonyok, ez utóbbiak „polgári”-nak minősültek stb.), ami viszont statisztikai elemzéseinek következtetéseit – melyik réteg mennyi és mennyire értékes irodalmat olvas – kérdőjelezheti meg.
 30. Adatait ld. a 20. jegyzetnél: Szabó Ervin: A modern könyvtárépítés [...] = NM, 1911. 4. sz. 239–240. p.
 31. Állandó könyvkiállítás és olvasócsarnok. = NM, 1911. 9. sz. 163–164. p.
 32. OZORAI Frigyes: A népművelés munkája Bécsben és Berlinben. = NM, 1911. 2. köt. 13. és 14. sz. 22–30.; 95–102 p.
 33. VARSÁNYI Géza: A nagyváros pedagógiája. = NM, 1911. 2. köt. 16. sz. 201–219. p. A lábjegyzet szerint J. Tews: Grossstadtpädagogik. (Aus Natur- und Geisteswelt). Leipzig: Teubner, 1911. című munkájára épített. (A kötetben Tewsnek a berlini Humboldt Egyetemen tartott előadásai jelentek meg). Johannes Tews (1860–1937) hazájában ismert támogatója volt a nyilvános könyvtáraknak.
 34. GULYÁS Pál: Népkönyvtári címjegyzék. A népkönyvtárak [...] részére ajánlható művek magyarázatos jegyzéke. Függlék: Az Országos Tanács mintakönyvtárainak hivatalos jegyzéke. Budapest, 1910. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának kiadása. 596 l. = NM, 1911. uo. 251–252. p.
 35. Igen gyakori zavar támad ebből az utókorban: leggyakrabban két különböző folyóiratnak vélik. (Még olyan könyvtár is akadt, mely az egészséget, Népművelést és Új Életet az utóbbi címen katalogizálta, nehezítve – mások mellett e sorok írójának – keresését, illetve használatát.)

WBIS

A World Biographical Information System (WBIS) Online
az OSZK-ban közvetlenül elérhető a következő címen:
<http://db.saur.de/WBIS/autologin?user=szechenyi>

(OSZK-lista, 2009. január 8. László Katalin híre)

Közös utak

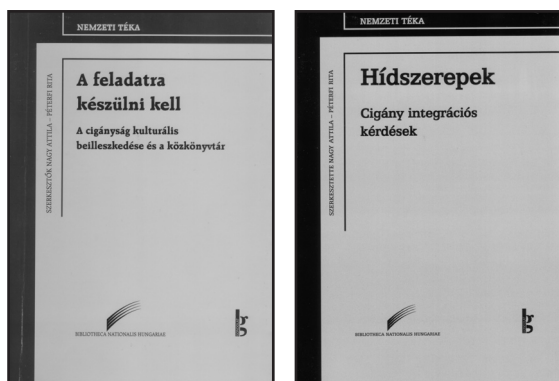
A cigányság könyvtári ellátása Északkelet-Csehországban

PÉTERFI Rita

Előzmények

2008 novemberében a prágai Goethe Intézet – német partnerek bevonásával – *Közös utak* címmel konferenciát szervezett a csehországi Ostravában a visegrádi országok könyvtárosai számára. A tanácskozás témájául a kisebbségben lévők könyvtári ellátását választották, különös tekintettel a cigányság könyvtári ellátására. A visegrádi négyek országaiban hosszabb-rövidebb ideje folynak kísérletek a kisebbségek speciális könyvtári igényeinek kielégítésére; kiderült, hogy hazánk ezen a téren jóval megelőzte a szomszédos országokat. Ennek köszönhetően a budapesti Goethe Intézet felkérte az Országos Széchényi Könyvtárat, hogy a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a *Nemzeti téka* sorozatban kiadott két tanulmánykötet, – amelynek *Nagy Attila* és jómagam voltunk a szerkesztői – és amelyben e régió országai közül elsőként vállalkoztunk a bevált módszerek bemutatására, a konferencia résztvevővel is megismertessük. A visszajelzésekből

érzékelt volt, hogy *A feladatra készülni kell*¹ és a nemrégiben megjelent *Hídszerepek*² című kötetekben leírt hazai példák a jelenlévő cseh, lengyel, szlovák és német kollégák számára kifejezetten tanulságosak voltak.

Az ostravai konferencián többször is elhangzott, hogy a Magyarországon folyó könyvtári tevékenységet sok szempontból mintának tekintették a cseh kollégák, ami konkrétan azt jelentette, hogy a pécsi Gandhi Gimnázium könyvtárának példája nyomán hozták létre Ostrava-Vitkovicében a cigány diákok ellátására szakosodott könyvtárukat. Az intézmény honlapján *Magyar inspiráció* menüpont alatt ismertetik a mi gyakorlatunkat.³

A minta: a pécsi Gandhi Gimnázium könyvtára

Az 1994-ben indult pécsi Gandhi Gimnázium ebben az évben ünnepli alapításának 15. évfordulóját, s éppen öt esztendeje annak, hogy átadták az intézmény új könyvtárát. A korábbi 120 m²-es könyvtár átépítésének gondolata az azóta elhunyt igazgatótól, *Bogdán Jánostól* származott. Ötletével megkereste a budapesti Goethe Intézet akkori könyvtárosát, *Elisabeth Macant*, aki a 2000-ben induló projekt támogatójává s koordinátorává vált. A 2001-re elkészült tervek egy olyan iskolai és szabadidős könyvtárról szóltak, amely egyben találkozóhelyként is szolgálni kívánta a hatosztályos gimnázium – többségében cigány származású, kollégista – tanulóit. A

460 m²-nyi alapterületű új könyvtár elsődleges használói az iskola diákjai lettek, akiknek jelentős része évről évre a környező megyékből, szegény családokból érkeznek.⁴

A könyvtár támogatói között – Elisabeth Macan koordinátori tevékenységének köszönhetően – a Goethe Intézet mellett megtalálható volt az a kivitelező cég, amely a stuttgarti egyetemi könyvtár építését is végezte, valamint a düsseldorf-i Hermann – Niermann Alapítvány, amely bútorokat, dokumentumok és számítógépeket adományozott az intézménynek.

Az ostravai megvalósítás

Ostrava Csehország harmadik legnagyobb városa. Az ország északkeleti részén, a lengyel határ közelében, Morvaország és Szilézia határán található. A 300 ezer lakosú várost az Ostravice folyó szeli ketté morva Ostravára és sziléziai Ostravára. A 18. század második felében a sziléziai városrészben gazdag feketeszen-lelőhelyre bukkantak, s a 19. század első felében már megépült a város első, acélgyártásra alkalmas hutája. Innen datálódik Ostrava-Vitkovice dinamikus fejlődése, s nem véletlen, hogy a 20. század második felére a várost már a köztársaság „acél szíveként” emlegetik. A feketeszen mellett jelentős mennyiségű földgázt is találtak a környéken. A rendszerváltás éveiben azonban az itteni nehézipari üzemeket is elérte a válság, s 1994-ben először a szénbányászat állt le, majd 1998-ban – 162 év után – a vasgyártás is befejeződött a Vitkovicei Vasműben.

Ostravában található Csehország második legnépesebb cigány közössége. A rendszerváltás utáni 2001-es népszámláláskor, amikor nemzeti és etnikai hovatartozásukról nyilatkozhattak az állampolgárok, elhanyagolható számban találtak olyanokat, akik cigánynak vallották magukat.⁵ A teljes Morva-Sziléziai Körzetben az ott élő 35.000 – 50.000 cigány 0,2 százaléka

nyilatkozott úgy, hogy ő cigány. Az Ostrava-Vitkovicében élők esetében is hasonló volt a helyzet, ugyanis a becslések szerint ott élő 2000 cigány személyből mindössze 8 fő vállalta etnikai hovatartozását.

Mit tudhatunk iskolai végzettségükről? Az itt élő emberek zöme a kínálkozó munkalehetőség miatt – az acélgégyártás fénykorában – Szlovákiából érkezett a városba. Az Ostravai Munkaügyi Hivatal statisztikai adatai szerint a munkanélküliek aránya a cigány népességen belül 90%-os, míg a teljes népességen belül 18,4%-ot tesz ki.

A Statisztikai Hivatal által kiadott „*Jelentés a cigány közösségek helyzetéről a Morva-Sziléziai vidéken*” címet viselő dokumentum szerint az itt élő cigány kisebbség mindössze 35%-a fejezte be szakiskolai tanulmányait, 55% idő előtt abbahagyta azt, 7,3%-uk szerzett valamilyen szakmát és 1% rendelkezik érettségivel vagy főiskolai diplomával. Általánosságban elmondható, hogy a munkaképes korúak döntő többsége képzetlen, és ezért nagy valószínűséggel nem is igen van esélyük a foglalkoztatásra.

A Romani Kereka, azaz Cigánykör elnevezésű projekt filozófiája

A témával foglalkozó cseh és külföldi szakértők – a cigány közösség képviselőihez hasonlóan – egyetértenek abban, hogy a cigányság helyzetének megoldása a képzés folyamatos támogatásán, illetve a cigány identitás tudatosításán alapszik, mivel tapasztalataik szerint a helyi cigányság alig van tisztában saját etnikai identitásával.

A hatóságok, a szociális munkások és cigány asszisztensek, ún. speciális nevelők bevonásával igyekeznek változtatni ezen a helyzeten. Tevékenységük alapvető terepét képezik azok az általános és szakiskolák, melyekből tizennyolc Ostravában és három Vitkovicében található.

2004-ben az ekkor már a prágai Goethe Intézetben tevékenykedő Elisabeth Macan olyan csehországi helyszín után kutatott, ahol magyar-

országi tapasztalatai felhasználásával létrehozhatnának egy közkönyvtárat, amely a helyi – pl. lakhatási, szociális, oktatási, foglalkoztatási szempontból – hátrányos helyzetben lévő közösséget szolgálhatná. A Cseh Nemzeti Könyvtár segítségével így esett a választás Ostravára, annak is Vitkovice nevű városrészére. A helyszínválasztás fontos szempontja volt a városrész stratégiaileg kedvező elhelyezkedése. Vitkovice egy olyan, Ostrava központjához közel található városrész, mely – mint korábban említettük – a Szlovákiából bevándorolt cigány lakosok által sűrűn lakott. Ráadásul szomszédos az Ostrava – Mariánské Hory városrészrel, mely sok szempontból hasonlóságot mutat Vitkovicével. Ez azért bír különös jelentőséggel, mert a projekt nem korlátozódott csupán a vitkovicei városrészre és lakóira. A kiválasztott városrészben mindaddig hiányzott egy olyan kulturális tér, amely menedéket jelenthetett volna a cigány gyerekek és fiatalok számára. Fontos szempont volt az is, hogy a könyvtár közelében található két iskolában 80–90% közötti a cigány tanulók aránya. A projektben dolgozó szakemberek egybehangzó véleménye szerint a sokszorosan hátrányos helyzetben lévő helyi cigányságnak a többségi társadalomban betöltött jelenlegi rossz helyzetében egyedüli kitörési pontot az oktatás, az élethosszig tartó képzés, tanulás jelentheti. A tervek sikeres megvalósulása érdekében a terület intézményei új munkaformák és munkamódszerek kipróbálásába kezdtek.

A Romani Kereka képzési program legfőbb célja az olvasásfejlesztés és az olvasási kultúra általános fejlesztése a képzéshez és a továbbképzéshez szükséges alapok lerakásával. Az írás- és olvasási készség fejlesztését iskolán kívüli tevékenységek segítségével kívánják elérni, hogy felnőjön egy, a könyvkultúra iránt fogékony cigány generáció. A könyvtári állomány kialakításakor törekedtek arra, hogy egy-egy műből több példány is rendelkezésre álljon, mert csak így van lehetőség arra, hogy a foglalkozásokon használt könyveket mindenki kézbe is vehesse, dolgozhasson is belőle. A cigány otthonokban gyakorlatilag nincsenek könyvek, a családok

csupán passzív befogadói a médiakultúrának – leginkább a silány tv-produkcióknak –, s, ami még rosszabb, sokan a játékautomaták rabjai.

A Romani Kereka – Cigánykör – elnevezésű projekt központi gondolata egy nyitott könyvtár létrehozása volt, melyet az ott élő cigány népesség bevonásával, a cigány látogatók tudatos megszólításával, sajátos szempontjainak figyelembe vételével kívánták megvalósítani. Szándékaik szerint nem csupán a cigány közösség által használt könyvtár létrehozását tervezték, sokkal inkább a más, speciális igényekkel rendelkező közösségek mellett a nem cigány, többségi társadalom tagjait is vonzó intézményben gondolkodtak. Egy olyan közösségi, találkozási lehetőséget biztosító tér kialakítása szerepelt a tervekben, ahol a kisebbségben lévők nem a többségtől elszeparálva érezhetik jól magukat, hanem az itt folyó tevékenységek alapját a multikulturális párbeszéd intenzív fejlesztése képezi.

Az óvodákkal, az általános és középiskolákkal intenzív együttműködést alakítottak ki, különösen az olyan ún. kisebbségi iskolák vagy monokulturájú intézmények esetében – mint amilyen a könyvtár tőszomszédságában található általános és középiskola is.

Az átalakításra szánt új könyvtáráépület színének kiválasztásakor a narancssárgára esett a választás, amely ebben az ipari környezetben meglehetősen különösen hat. A számos elhagyott, romos gyárépület szomszédságában egy ilyen élénk színfolt mellett nem mehet úgy el az ember, hogy ne figyeljen fel rá. A cél éppen ez volt. Kilógni a környezetből, megmutatni, hogy ez valami más, s legfőképp valami olyannal előállni, ami egy gyerek számára izgalmakat sejtet. S az egyértelműség kedvéért, hogy ez egy mindenki előtt nyitva álló középület, a homlokzaton többször ismételve olvasható a knihovna (könyvtár) felirat.

A célcsoport

A könyvtár és a projekt elsődleges célcsoportját az óvodás és a kisiskolás korú cigány gyerekek

képezték, ezért bírt különös jelentőséggel az ő olvasásfejlesztésük. A projektben résztvevő szakemberek számára nyilvánvaló volt, hogy az érintett közösség gyerekei számára olyan iskolán kívüli tevékenységeket kell biztosítani, amelyeket azok kellően vonzóknak találnak, s a helyett, hogy az idejüket az utcán töltenék, inkább a könyvtárat választják. Ebben a városrészben szép számmal található mélyszegénységben élő családok. A gyerekek és fiatalok körében teljesen hétköznapi az iskolakerülés vagy a drogfogyasztás, de általában mindenféle kriminalizáció. A könyvtárnak fel kellett készülnie az ezekkel a problémákkal való napi konfrontálódásra. A könyvtár a saját eszközeivel kívánt hozzájárulni a gyerekeket érintő bűnözési statisztikák javításához, melyet a kellemes légkör biztosításán, valamint a különböző tevékenységi formák kínálatán keresztül kívántak elérni. A 2007-ben indított „Nyitott ajtó” című programsorozat foglalkozásait kifejezetten a délutánjaikat az utcán töltő gyerekeknek szánták.

A projekt másik célcsoportját a gyeseen lévő cigány anyák jelentették. Szűkebb és tágabb környezetükben, saját családjukban ők azok a személyek, akiket megnyerve aztán a könyvtár eljuthat a családtagokhoz, a közösség más tagjaihoz. Kifejezetten a családanyáknak szánva jól láthatóan helyezték el a szakácskönyveket, melyek segítségével elkezdődhet a könyvkölcsönzés folyamata.

A könyvtár nem csupán olyan módszertani információs központtá kívánt válni, ahol az érdeklődők a cigánysággal kapcsolatos információhoz juthatnak, hanem az itt élő közösségért is tenni kívánt, ezért biztosít teret a képzésnek, a kultúrának és a különböző szabadidős tevékenységeknek.

A könyvtári szolgáltatások

Az ostrava – vitkoveci könyvtár két nagy területét határozta meg szolgáltatásainak. Az *alapszolgáltatások* között első helyen szerepelt a nyitott könyvtári és tájékoztatási intézményi te-

vékenység, amely ingyenes hozzáférést jelent az állomány minden egyes dokumentumához. Feladatuknak tartják, hogy látogatóikat ellássák az állam és az önkormányzat ügyeivel kapcsolatos információkkal, vagyis információközvetítőként legyenek jelen a felek között. Elengedhetetlen, hogy szabad hozzáférést biztosítsanak a világhálón, hogy olvasóik kapcsolatba léphessenek a valós és a virtuális könyvtárral egyaránt. Mivel a környéken élők saját háztartásában általában számítógép nem található, ezért igyekeztek minél több számítógépes munkaállomást kialakítani, amelyek iránt nagy igény mutatkozik. Hazai könyvtárakból ismert probléma – különösen azokban az intézményekben, ahol gyerekek is megfordulnak –, hogy kell-e a könyvtárosnak felügyelnie, kontrollálnia az olvasók által látogatott oldalakat. Az ostrava-vitkovicei könyvtárosok úgy döntöttek, hogy a számítógépek használatát nem korlátozzák, mind a gyerekek, mind a felnőttek arra használják, amire szeretnék.

A városrész sajátosságaira való tekintettel törekedtek a cigány kultúra és történelem ösztönző bemutatására és reklámozására, mely tevékenységet a különböző cigány szervezetekkel, intézetekkel és cigány tanácsadókkal együttműködve végeznek.

Az *egyéb szolgáltatások* körébe tartoznak azok a tevékenységek, melyek során csoportos és egyéni foglalkozásokat tartanak, képző programokat szerveznek a gyerekek olvasásfejlesztése, valamint a számítógép-használat és az internetes keresés elsajátítása érdekében. A számítógépes tanfolyamokat úgy szervezik, hogy azokon a szülők és a gyerekek is részt vehessenek, így az egész család egyszerre lehet részese a tanulási folyamatnak. Ezeket a foglalkozásokat egészítik ki a könyvtár által szervezett különböző kulturális, nevelési és képzési tevékenységek. Vagyis a viszonylag ingerszegény környezetből igyekeznek kimozdítani a gyerekeket: így jutottak el az itteni kisiskolások állatkertbe, ill. részt vehettek városnézésen. A kirándulásszervezés a legnehezebb feladatok közé tartozik, hiszen már a kirándulást megelőzően fel kell készíteni a gyerekeket egy ilyen útra. Vagyis a megfelelő ruhában való meg-

jelenésre éppúgy meg kell tanítani a gyerekeket, mint az elfogadott viselkedési szabályokra. Nem egyszer a könyvtárosok maguk gondoskodtak arról, hogy legyen olyan ruhája a résztvevőknek, amiben kirándulni mehetnek (volt, hogy cipőjük, vagy enni- innivalójuk nem volt a kirándulásra érkezőknek). Már az is nagy sikernek számít, ha egy-egy alkalommal 15 résztvevőt sikerül toborozniuk, hiszen a szülők féltik, s nem szívesen engedik el gyermekeiket.

A foglalkozások egy része kifejezetten a könyvtárba szoktatást szolgálja. Ezért – a művészeti szakközépiskolával közös projektben – olyan, kreativitást igénylő foglalkozásokat is tartanak, ahol garantált a sikerélmény. Mindezen szolgáltatások mellett a könyvtár a témával foglalkozó szakemberek számára folyamatosan tart továbbképzéseket, ahol eddigi tapasztalataikat osztják meg azokkal, akik hasonló projektbe kezdenének.

A könyvtár adatai szerint az első évben több mint 950 résztvevője volt a különböző foglalkozásoknak, melyek közül az egyik legsikeresebb „*A mese a te barátod*” címet viseli.

A térszervezés

A projekt résztvevői a könyvtár tervezésekor, a terek kialakításakor és berendezésekor egy vissza-visszatérő motívum megjelenítésére törekedtek. Ez a visszatérő motívum a kör lett. Azért erre esett a választás, mert egyrészt a cigány zászlóban is megtalálható a kör forma, mint a vándorláshoz használt szekér kereke, másrészt szimbolizálja mind a cigányok egymás közti, mind a cigányok és nem cigányok közti összetartó erőt, valamint a felek közti párbeszéd fontosságát. S a könyvtár mindegyik értelmezésre támaszkodni kívánt. A párbeszéd fontosságát különösen fontosnak tartották, hiszen a könyvtár olyan találkozóhelyé kívánt válni, ahol a cigány kisebbségnek és a nem cigány többségnek lehetősége nyílik arra, hogy pozitív benyomásokat szerezzen egymásról.

Fotó: Orsós József

Mint arról korábban már szó esett, a könyvtár mind külső megjelenésében, mind a belső terek kialakításakor valami nem szokványosat szeretett volna létrehozni. Ez igaz a színválasztásra, de ez jellemzi a berendezési tárgyak kiválasztását is. Olyan jó minőségű, szép, színes bútorokat vásároltak, amelyekben az idelátogatóknak otthon nincs részük. A terek kialakításának folyamatába egy tervezőt is bevontak. Ahogy az itteni könyvtárosok mondták: „egy könyvtárat berendezni, könyvet és bútort vásárolni, csak a kezdet; a munka utána kezdődik.”

A könyvtárban a következő módokon jelenik meg a kör mint forma:

Az információs kör

Az információs kör fogalma alatt olyan információs szolgáltatást értenek, amely során álta-

lános és speciális tanácsadás zajlik, beleértve a multikulturális párbeszéd fejlesztését. E mellett nyílik szociális segítségadásra, gyermekmegőrzésre és információnyújtásra lakásproblémák és munkanélküliség esetén. A könyvtár célja a cigányok és a hatóságok közti falak lebontása és a szükséges információk továbbítása kellemes légkörben. Mint azt korábban említettük, az intézmény vállalta a módszertani központként való működést a cigány kultúra, valamint a történelem és nyelv témakörökben.

Tanulókörök

Ide tartoznak azok a számítógép-használati tanfolyamok, melyeket csoportok és egyének számára kínálnak, idősebbek és fiatalabbak számára egyaránt, valamint azok a motivációs, szabadidős programok, melyek által javulhatnak a munkanélküli cigány fiatalok jövőbeli esélyei; tréningek, melyeken elsajátíthatják a munkaerőpiacon történő és a pályázatok közti eligazodást. Cél az együttműködés fejlesztése a munkaügyi hivatallal a szükséges információkhoz való hozzájutás érdekében, valamint az álláskeresőknek konkrét segítségnyújtás.

Olvasókör

A könyvtár mindezen tevékenységek mellett elsődleges feladatának tekinti a cigány és nem cigány könyvkultúra általános fejlesztését, az irodalom bemutatását, legyen szó akár szép- vagy szakirodalomról, napilapokról, folyóiratokról, képregényekről; de biztosítja a felnőttek és különböző korú gyerekek és fiatalok érdekvégséletei szervezetei információs anyagainhoz való hozzáférést is.

A könyvtár munkatársai

2006 – az intézmény átadása – óta négy szakembert alkalmaznak a vitkoveci könyvtárban. A projekt ötletgazdái törekedtek arra, hogy mindig

Fotó: Orsós József

legyen egy olyan alkalmazott, aki a következő három szempont mindegyikének megfelel: beszélje jól az érintett közösség nyelvét, ő maga is állandó jelleggel ebben a közösségben éljen, s legyen szociális munkás végzettsége. Mindhárom egyforma jelentőséggel bír, hiszen leginkább rá hárul a különböző kommunikációs akadályok áthidalásának, az ebből adódó problémák megoldásának feladata.

Utószó

2007-ben elmarasztalta a strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága Csehországot a cigány gyermekek szegregált oktatása miatt. 18 ostravai cigány gyerek kilenc éve húzódó ügyében született a döntés, akiket a származásuk miatt irányítottak a szellemi fogyatékosok számára

működtetett általános iskolákba. A strasbourgi bíróság arra kötelezte a cseh államot, hogy négyezer eurós kárpótlást fizessen az érintett cigány gyerekeknek.⁶

A cseh szakemberek szándéka szerint az ostrava-vitkovicei könyvtár megnyitása talán lehetőséget teremt, hogy az itt élő gyerekek és családok is hasonló könyvtári ellátáshoz juthassanak, mint nem cigány társaik.

Jegyzetek

1. NAGY Attila – PÉTERFI Rita (írta és szerk.): A feladatra készülni kell. A cigányság kulturális beilleszkedése és a közkönyvtár. Bp.: OSZK – Gondolat Kiadó, 2004. <http://mek.oszk.hu/04200/04209/>
2. NAGY Attila – PÉTERFI Rita (szerk.): Hidszerepek. Cigány integrációs kérdések. Bp.: OSZK – Gondolat Kiadó, 2008.
3. http://66.249.91.102/translate_c?hl=en&sl=cs&u=http://www.kmo.cz/default.aspx%3Fserver%3D1%26article%3D421&prev=/search%3Fq%3Dprojekt%2Bromani%2Bkerek%2Bostrava%2Bvitkovice%26hl%3Den&usg=ALkJrh0hwzuB8s7MCf90ZZOEu7JylyfrA#1n
4. <http://www.ambedkar.hu/gandhi-gimnazium/#more-376>
5. Az adatok a „Die Roma-Minderheit in Ostrava und ihre Beziehung zum Projekt Romani Kereka – der Roma-Kreis” és az „Ausführliche Projektbeschreibung der zu fördernden Massnahme(n) / Einrichtung(en) / Veranstaltung(en)” c. dokumentumokból származnak.
6. http://www.ciberom.hu/gss_ciberom/alpha?null&m7_doc=1042&pg=3&m6_curr=1
<http://romove.radio.cz/en/article/21692>

Az MTA Doktori Tanácsa a három opponens egybehangzó javaslatát követően a bíráló bizottság előtt 2008. szeptember 8-án száz százalékos arányban megvédett

Kossuth Lajos és Debrecen c. akadémiai doktori értekezése alapján

Bényei Miklósnak 2008. december 19-én a történettudományok doktora

címet adományozta.

Gratulálunk!

Nemzetközi könyvvásárló körúton:

idegen nyelvű könyvek az amerikai könyvtárakban

HAJNAL WARD Judit

A tanulmány a Library Resources and Technical Services 2009. évi 2. számában megjelentetett szövegnek a magyar olvasóközönség számára átdolgozott változata.

Az amerikai könyvtárakban az idegen nyelvű könyvállomány gyarapítása és beszerzése jelentősen eltér a amerikai kiadványokétól. Nagyobb könyvtárakban az angol nyelvű állományfejlesztés egyes fázisait különböző osztályok dolgozói végzik futószalagszerűen, betanított munkás módjára. Általában mindenki csak a folyamat ráeső részére összpontosít, tehát könyveket válogat, vásárol, érkeztet vagy katalogizál, esetleg számlákat fizet. A folyamat egészével talán nem is kell tökéletesen tisztában lennie a hat lépésből álló munkafázist naponta rutinszerűen végző alkalmazottnak, viszont nem is motiválja semmi és senki arra, hogy az előző vagy az utána következő munkafolyamatot megtanulja. Létezik viszont két olyan egymástól független szerepkör, amely betekintést enged az állományfejlesztés teljes munkafolyamatába. Az egyik az automatizált könyvtári rendszerek alapos ismerete, de ez csak könyvtárinformatikusok és tapasztalt hibaelhárító könyvtáros kollégáknak adatik meg.

A teljes munkafolyamat ismerete nélkül ugyanis szinte lehetetlen megjósolni, hogy ha egy adott műveletet nem a dokumentáció előírásainak megfelelően végeznek, egy kézenfekvőnek látszó lépés milyen problémákat okoz majd a későbbiekben. A gyarapítás folyamatának átfogó megismerésére a másik esély az idegen nyelvű könyvek gyarapítása, melynek során minden egyes munkafolyamat összes előfordulható problémájával szembesülhetünk a különböző országok eltérő nyomdai és könyvterjesztői gyakorlata révén. Ez utóbbi esetben a nyelvi készségek felülírják a szigorúan vett könyvtári hierarchiát, hiszen az elitnek hitt katalogizáló vagy a magasan kvalifikált szakértő is rászorul mások nyelvtudására egy-egy adott területen. Az idegen nyelvű könyvek beszerzése során ugyancsak kiderül, hogy valójában milyen kevesen rendelkeznek akár csak alapszintű nyelvtudással is az egyetemi könyvtárak sokszínű, soknyelvű, multikulturális környezetében.

Áttekintésünk nem kívánja vizsgálni a nyelvtudás hiányának okait a könyvtárban, de két megjegyzés ide kívánkozik. Az Egyesült Államokban egyetlen nyelvből sem létezik államilag akkreditált nyelvvizsga. Sem a munkavállalókat, sem a diákokat nem ösztönzik anyagilag vagy a felvételinél plusz-pontokkal nyelvi készségeik fejlesztésére és annak dokumentálására. Nemcsak az állaspályázatokban megy „bemondásra” a nyelvtudás (tehát a pályázó egyszerűen odaírja, milyen nyelveken tud, a szint megjelölése nélkül), de hivatalos állami fordítóiroda sem létezik. Egy fordítás hitelesítését bárki elvégezheti, aki fordítása végén kijelenti, hogy mind a két nyelven tud. Ezt a fordítást hitelesnek fogja elfogadni még a rettegett bevándorlási hivatal is. A másik ehhez kapcsolódó tény, hogy a könyvtár szakon a mester fokozat megszerzésének nincsenek nyelvi követelményei, noha a végzetek többségének munkát adó iskolai és közkönyvtárakban az olvasók jelentős része kétnyelvű, sőt, angolul esetleg nem is beszél. Ezek az olvasók adófizető állampolgárok, akik jogosultak a könyvtári szolgáltatásokra, és azokat igénybe is veszik.

Idegen nyelvű könyvek az amerikai könyvtárakban

A nem angol nyelvű könyvek mindig is külön bánásmódot igényeltek az amerikai könyvtárakban az állományfejlesztés és beszerzés szokásos-tól eltérő módjának köszönhetően. A globalizált információs piac és a mindenhol jelenlévő nemzetközi kutatási együttműködések miatt a tudományos információ terjesztése és a jobb hozzáférés egyre fontosabb szerephez jut a felsőoktatási és kutató-intézményekben. A kutatási módszerek változása és a nem hagyományos, interdiszciplináris, esetleg csak rövid múlttal rendelkező szakterületek ugyancsak növelik az igényt a nem angol nyelvű szakirodalom iránt.

A teljes észak-amerikai idegen nyelvű állomány pontos feltérképezése szinte lehetetlen, de a

csökkenő beszerzési adatokra már a nyolcvanas évek elején felfigyeltek a tudományos könyvtárak szakemberei.^{1,2} Egy 1985-ben megjelent felmérésben a Tudományos Könyvtárak Szövetségének (ARL) jelentése az idegen nyelvet jelölte meg statisztikailag figyelemreméltó tényezőként a könyvbeszerzések csökkenésében.³ A további okok között szokás emlegetni még a dollár értékvesztését a devizapiacra és ennek egyenes következményét, a költségek emelkedését, valamint a világméretű politikai változásokat is,⁴ amelyekben az egykori Szovjetunió, Kelet-Európa és Latin-Amerika járt élen. A globalizálódó nagyvilág új, nyelvtudást igénylő szakmák sokaságát eredményezte. A kutatási lehetőségek túlmutatnak az országhatárokon, aminek eredményeként a technológia és tudomány számos területén a kutatói együttműködés soha nem ismert méreteket öltött.⁵

Egy évtizede arról olvashattunk, hogyan befolyásolta a nem angol nyelvű kiadványok arányainak változása a felsőoktatási és tudományos könyvtárakat. A nemzetközi piacon egyre jelentősebb számban kiadott könyvmennyiség ellenére az idegen nyelvű állomány fejlesztése éveken keresztül stagnált. A világ könyvkiadása 1980 és 1990 között mintegy 45%-kal nőtt, az európai könyvkiadás pedig jelentősen nagyobb ütemben fejlődött, mint az amerikai. A statisztikai adatok szerint a hat legtöbb könyvet kiadó európai ország másfélszer annyi könyvet adott ki 1971-ben, mint az amerikaiak, és ez a mennyiség a kilencvenes évek elejére a kétszeresére emelkedett.⁶ Kína, Japán és Korea szintén megnövekedett könyvkiadási adatokkal zárta az évszázadot: 1989-ben az korábbi 18,8% helyett a könyvek 24,8%-a származott ebből a régióból.⁷

Az idegen nyelvű könyvek beszerzési válságának kezelését több kezdeményezés követte az Egyesült Államokban azzal a céllal, hogy forrásmegosztással és szorosabb együttműködéssel segítsék elő a felsőoktatási könyvtárak összehangolt állománygyarapítását.

Az elektronikus hozzáférhetőség fontos új elemmel gazdagította a képet. A változatos forrásokból finanszírozott beszerzési programok közé

tartoznak a regionális és egy adott szakterületre specializálódott együttműködések, pl. a tudományos könyvtárak idegen nyelvű beszerzési programja (ARL Foreign Acquisitions Project), a latin-amerikai beszerzési program (SALALM, Seminar for the Acquisition of Latin American Library Materials), a latin-amerikai kutatási források programja (Latin American Research Resources Project) és a Kongresszusi Könyvtár országos könyvbeszerzési és katalogizálási programja (National Program of Acquisitions and Cataloging at the Library of Congress).⁸ Nem véletlen, hogy a tagkönyvtárakban megnövekedett az igény a megfelelő szintű nyelvtudással rendelkező könyvtárosok és könyvtári alkalmazottak iránt. Az angol nyelvű könyvek beszerzésében megszokott utak helyett új szemléletre is szükség volt az e területen dolgozók szakértelmének minél hatékonyabb kihasználása érdekében.

Az angol nyelvű állomány gyarapítása

Az újonnan megjelenő amerikai könyvek kiválasztása, beszerzése és katalogizálása a könyvtári gépesítés legmagasabb fokán történik. Nem tartozik tanulmányunk körébe annak megítélése, mennyiben veszi át a könyvterjesztő a könyvtárosok feladat körét, hogyan befolyásolja vagy determinálja egy-egy könyvtár állományának alakulását a gépesítés, a nagybani válogatás és rendelés lehetősége, és (hosszabb távon) az olvasási, információszerezési és kutatási szokásokat. A könyvtár – könyvkiadó – könyvterjesztő hármasság együttműködése az alapja a felsőoktatási könyvtárak állománygyarapításának, elsősorban az úgynevezett *approval plan* alapján. Ez eredetileg megtekintési tervnek fordítható könyvprogram, amelynek háttérében az egyetemi tanszékekkel kapcsolatot tartó könyvtáros (*liaison*) munkája áll, aki könyvtárosi diplomája mellett az adott szakból felsőfokú végzettséggel is rendelkezik. A könyvtár szempontjából *bibliogra-*

phernek, a terjesztői nyelvhasználatban *selector*nak nevezett kutató-szakreferens könyvtáros a könyvterjesztő munkatársával a könyvtár gyűjteményfejlesztési stratégiáinak és anyagi bázisának megfelelően közösen alakítják ki az egyes szakterületek profilját. A profil nem más, mint egy a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere alapján kialakított témalista, amelyhez hozzá lehet rendelni az egyes könyvkiadókat, könyvtípusokat, formátumot, stb.

A programnak több szintje és változata létezik. A legegyszerűbb az, hogy a profil alapján a terjesztő kiszállítja a könyveket a könyvtárba, ahol a szakkönyvtáros egyenként dönti el a kötetekről, hogy felveszi-e azokat a gyűjteménybe vagy sem. Az elutasított könyvek aztán visszakérülnek a terjesztőhöz, a számla ezután érkezik a ténylegesen megvásárolt könyvekről. Ez a változat meglehetősen bonyolult, már a könyvek ideiglenes tárolása és nyomon követése is komoly feladat. Egy másik változatában a szakkönyvtáros nyomtatott vagy elektronikus katalóguscédulák alapján választja ki a könyveket, a terjesztő pedig a profilnak megfelelően kéthetente küld újabb adagot a katalóguscédulákból. A fenti két megoldást lehet kombinálni is alkalmazni. A legkorszerűbb változatban a könyvterjesztő a profil kialakítása után szinte teljesen átveszi a könyvtáros feladat körét és polcra kész, feldolgozott állapotban szállítja a könyveket. Itt az érkeztetés és a számlák kifizetése csak könyvtáros kisegítő munkát igényel. Ezt a megoldást akkor szokták alkalmazni, amikor a szakkönyvtáros által visszaküldött könyvek aránya a kiszállított könyvek 3–5%-a alá csökken szakterületenként.

A felsőoktatási könyvtárakat ellátó egyik legnagyobb könyvterjesztő, a *Yankee Book Peddlars* (ybp.com) példájával illusztráljuk, hogyan az állománygyarapítás egyes lépéseinek jelentős részét a terjesztő adatbázisában végzik a könyvet kiválasztó és megrendelő kollégák. A 2008 februárjában bevezetett, újjászületett *Gobi3* adatbázis felhasználóbarát megjelenésével, a könyvtárak beszerzési igényeit a legmesszemenően figyelembe véve és a legújabb technológiákkal

felszerelve igazi huszonegyedik századi könyvtárinformatikai műremek. A viszonylag egyszerű weboldalnak álcázott, hihetetlen méretű adatbázis lehetőségeit és finomságait csak az tudja igazán értékelni, aki évek óta több célra használja a szolgáltatást, és igénybe veszi a terjesztő által ajánlott továbbképzés összes változatát. Az amerikai kiadású könyvek jóval a megjelenésük előtt bekerülnek a terjesztő adatbázisába oly módon, hogy a saját katalogizáló csapatuk, a tulajdonos *Baker & Taylor* könyvtáros végzettségű munkatársai a könyvborító fülszövegének alapján látják el a könyveket a megfelelő címkével, majd a könyveket korcsoport, könyvtár-típus és érdeklődési kör alapján is besorolják. A könyv elektronikus katalóguscédulája (*slip*) számos információt tartalmaz, mire az adatbázisba bekerül: a szokásos könyvtári és terjesztői adatok mellett a beszerezhetőség (megjelent, raktáron van, elfogyott, sőt, hogy mikor adtak el belőle utoljára), a forgalmazás (hány könyvtárnak küldték ki az információt elektronikusan vagy szállították magát a könyvet a könyvtár profilja alapján, akár listát is készíthetünk, mely könyvtárak gyarapítási szokásai érdekelnek bennünket), a tartalomjegyzék, könyvborító, vagy ha valamelyik jelentős forrásban (*ChoiceReviews*, *Library Journal*, *Books in Print*) ismertetés jelent meg a könyvről, akkor ez is olvasható. A rendelés egyes fázisai nyomon követhetők, beleértve a gyarapító könyvtáros nevét és a szállítás részleteit; a számla elektronikusan hozzáférhető, és a duplumpéldányok megrendelését is kizárja a rendszer. Nem lényegtelen szempont az sem, hogy az árendegmény egy nagyobb könyvtár esetében a 18–20%-ot is elérheti.

Az adatbázis többféle módon kereshető (téma, LC-jelzet és terjedelem, a könyvtár vásárlási szokásai, megrendelt és szállított könyvek, számlák), az eredmény letölthető, másokkal többféleképpen megosztható, e-mailben elküldhető, mappába rendezhető, majd visszakereshető. Az AJAX alkalmazással bővített új változat kiküszöbölte azt a hátrányt, hogy délutánra, amikor a nyugati part könyvtárai is elkezdtek használni, nagyon lelassult. Jelenleg egész nap

folyamatosan töltődnek le az adatok hosszabb listák esetén is, az előző verzió délutáni fennakadásai már megszűntek. Nem véletlen, hogy ezt az adatbázist használja a könyvtáros a könyvek kiválasztására, a beszerző a vásárlásra, a kifizető a számlák nyomkövetésére. A könyvtáros a megrendelendő könyveket egy virtuális kosárban gyűjti össze, amelyeket a beszerzést végző technikai munkatárs egy-két klikkeléssel másnap megvásárolja. A hozzáférési jogokat természetesen a szerepkörnek megfelelően generálja az adatbázis helyi adminisztrátora, általában a beszerzési osztály munkatársa. Ehhez a feladathoz nincs szükség sok informatikai ismeretre sem.

A könyvtárosok munkáját megkönnyíti a terjesztő kínálatához igazított OCLC *PromptCat* szolgáltatása is. Ez a megrendeléshez kapcsolódva adott időközönként egyetlen fájlban küldi elektronikusan az integrált könyvtári rendszerbe feltöltendő MARC-rekordokat egy előzetes megállapodás alapján, amely meghatározza, milyen szinten katalogizált adatokat fogad el az adott könyvtár. Az amerikai kiadványok esetében gyakorlatilag egyszerre vásárolhatjuk meg a katalogizált könyvet a közös katalógus hibátlan adataival, így a könyvtárak szerte az országban nem vesztegetik feleslegesen az időt ugyanarra a munkára. A pontosan kidolgozott munkafolyamat eredményeként alig van szükség könyvtárosra, inkább a számítógépes jártasság dominál a legtöbb lépésben, ahol a legtöbb munkához felhasználói szint is elegendő.

Ideális esetben a beszerzési osztály munkatársa a könyvterjesztőnek a könyvtár rendelkezésére bocsátott web-alapú adatbázisában rendeli meg elektronikusan a könyvtáros által kiválasztott könyveket, egyszerre akár több százat is. A helyi integrált könyvtári rendszerbe sem kell egyenként megrendeléseket begépelni, mert azokat a rendszer másnapra tömegével generálja a terjesztő adatbázisából visszacsatolt adatok alapján. A tömeges feldolgozás több szempontból is kedvező: jelentősen csökken az átfutási idő, a költség és a hibalehetőség; a negatívuma viszont, hogy a munkavégzés nagy figyelmet igényel, és

a néhány lépésből álló munkafolyamat ismételtetése rendkívül monoton.

Egy kevésbé hatékony módszer szerint a beszerző keresi meg a legjobb forrást; a könyvekre vonatkozó adatokat így is fel lehet csoportosan tölteni a rendszerbe az OCLC adatbázisából, csak a megrendelőt kell egyenként hozzájuk csatolni. A legrosszabb variáció, amikor egyesével kell begépelni a könyv és a megrendelés adatait, ráadásul idegen nyelven.

Az amerikai könyveket a legtöbb könyvterjesztő polcra tehető állapotban, vonalkóddal és tulajdonbélyegzővel ellátva, felcímkézve is tudja szállítani (*shelf-ready*). A megrendelt kiadványok néhány hét alatt beérkeznek, többnyire egyenként hermetikusan nylonba csomagolva, erős, vastagfalú dobozokban, pontos listával a doboz tartalmáról. A szállítást rendszerint valamelyik nagy és megbízható céggel végeztetik (UPS, Fedex, de a Blackwells saját teherautóit használja), a fuvarlevél alapján a szállítmányok könnyen nyomon követhetők. A könyvterjesztők szolgáltatásainak magas színvonala azt eredményezi, hogy a könyvtárban gyakorlatilag az alkalmi, részmunkaidős, sebtében betanított munkások (pl. egyetemisták) is képesek egy sor feladatot elvégezni szerény órabér ellenében. A fentiek viszont azt is illusztrálják, hogy a szolgáltatás-orientált, mindenre azonnali megoldást igénylő amerikai vásárló, jelen esetben a könyvtár, milyen elvárásokkal jelentkezik a nemzetközi piacon.

Könyvek rendelése a nemzetközi piacon

A más országokban kiadott könyvek beszerzése sok tekintetben eltér az eddigiekben ismertetett gyakorlattól, ráadásul országonként és nyelvenként is változik. A legszembeütőbb eltérés a gépesítettség mértékében, a könyvek minőségében és a könyvterjesztő – könyvtár kapcsolatában tapasztalható. Az árak ingadoznak a nemzetközi piac változásait követve, ami a banki átutalás borsos összegével együtt szinte lehetetlenné te-

szí egy kisebb könyvtár számára a költségvetés tervezését. A szállítás és csomagolás sok esetben hagy kívánnivalót maga után, a tévedésből rendelt duplum példányok visszaküldése költséges. A szolgáltatások színvonala és terjedelme általában attól függ, hogy a terjesztő mennyit hajlandó áldozni a piaci részesedésért, és mennyire képes lépést tartani a technológia fejlődésével.

Az amerikai könyveket a terjesztő online rendszerében szokás kiválasztani, de ez nem mindig lehetséges más nyelvek esetében. Bár az olasz, német és francia nyelvű könyveket terjesztő cégek csaknem olyan színvonalon végzik munkájukat, mint nagy amerikai partnereik, a spanyol, kínai vagy orosz nyelv esetében már korántsem ilyen rózsás a helyzet. Ha létezik is online terjesztői katalógus, és rendelni is lehet elektronikusan, a rekordokat bizony egyenként kell exportálni a helyi rendszerbe, vagy rosszabb esetben begépelni az adatokat (az ékezeteket nem ismerő billentyűzeten és rendszerben).

A megrendelendő könyveket általában az adott nyelvet beszélő (kétnyelvű családban felnőtt vagy nyelvszakos) könyvtáros választja ki jobbra hagyományos források – mint például könyvismertetések, nyomtatott kiadói és terjesztői katalógusok vagy informális csatornák – alapján. A főbb európai terjesztők, mint az *Aux Amateurs de Livres International* és a *Jean Touzot Librairie Internationale* Franciaországban, a *Casalini Libri* Olaszországban, az *Otto Harrasowitz* Németországban és a *Puvill Libros* Spanyolországban rendelkeznek online katalógussal, emellett elektronikus rendelést, számlázást és MARC-rekordokat is ajánlanak szolgáltatásaik között. Az adatbázisok angol nyelven is használhatók, és az amerikai terjesztőkhöz hasonló módon működnek. Más nyelvek esetében a könyvtáros jóval nagyobb földrajzi egység könyvkiadását kénytelen követni, amely nyelvileg nem feltétlenül homogén. Egy számkra is érdekes területet példaként véve, a közép-kelet-európai nyelvek között egy sor szláv és egyéb nyelv fordul elő (köztük a magyar), és a könyvtáros valószínűleg csak néhányat tud ezek közül.

A nem angol nyelvű könyvek beszerzése a legtöbb nyelv esetében felsőfokú, de legalábbis középfokú nyelvtudást igényel több munkafázisban, beleszámítva a terjesztővel történő kommunikációt is. Az idegen nyelvű adatoknak a bevitele a rendszerbe a beszerzési folyamat része, ez korlátozódhat az alapadatokra (pl. szerző, cím és a kiadás néhány adata), de átvehetők az adatok a közös katalógusból, ha léteznek, és a szigorú katalogizálók is rábólintanak. Ez a folyamat sokszor túl időigényesnek tűnik, mégis érdemes időt és szakértelmet szánni rá, mert ezzel elejét vehetjük a későbbi, a megfelelő karakterek hiánya vagy az elírások miatti keresgélésnek. Emellett mivel a könyv adatai a katalógusban már a megrendelés pillanatában bekerülnek, az olvasók sokkal korábban értesülhetnek a kiadványról, illetve annak közeli elérhetőségéről. A külföldi könyvek esetében a katalogizálás akár éveket is késhet, viszont a katalógusban szereplő adatok alapján az olvasó már kérheti a könyvet, mielőtt a polcra kerülne. Ebben az esetben a könyv a restancia-polcra elsőbbségi helyzetbe kerül, és néhány nap alatt az olvasóhoz kerülhet. A befektetett idő is megtérül, amikor a könyv beérkezésekor egy (pl. az orosz nyelvben) alacsonyabb szintű nyelvismerettel rendelkező munkatárs vagy – latin betűs nyelvek esetében - nyelvismeret nélküli könyvtáros is képes katalogizálni. Természetesen ez nem „eredeti”, hanem ún. *copy-cataloging* lesz, mégsem elhanyagolható előnyt jelent ez a könyvtár számára (legyen bármekkora méretű is), mert nincs olyan intézmény, ahol minden ponton és minden nyelven lenne a megfelelő szintű munkatárs.

Könyvterjesztők nemzetközi bibliográfiai rekordjai

Az együttműködés és a közös megoldások sok területen kiegészítették már a könyvtárakat. A katalogizálásban a könyvterjesztőkkel való szoros kooperáció 1996-ban kezdődött, amikor az OCLC és az RLIN először fogadott el minimális szintű rekordokat európai terjesztőktől,

főleg Franciaországból, Németországból, Olaszországból és Spanyolországból. A világ tíz legnagyobb nyelvéből ötöt Európában beszélnek, ezeken a nyelveken publikálják a világ könyvkiadásának 44%-át,¹⁴ értelemszerűen az amerikai könyvtárak innen rendelik a legtöbb könyvet. Így az adott országok forgalmazóinak érdekében áll, hogy MARC-formátumú rekordok kínálatával emeljék szolgáltatásaik színvonalát. Az adott országban vagy az ország nyelvén kiadott könyvek rekordjait kezdte küldeni az OCLC-nek rendszeresen a spanyol *Puvill Libros* és az *Iberbook*, a német *Otto Harrassowitz*, az olasz *Casalini Libri* és a francia *Jean Touzot Libraire Internationale* és az *Aux Amateurs de Livres*. 2000-re a terjesztők által szolgáltatott bibliográfiai rekordok jelentették a spanyol könyvek 16,7%-át, a francia könyvek 18%-át, a német kiadványok 33,6%-át és az olaszok 52,5%-át. A könyvterjesztői rekordokat az OCLC adatbázisában kijavító vagy kiegészítő tagkönyvtárak száma mindössze egyharmada az európai nyelveken eredeti rekordokat szolgáltató könyvtáraknak. Az olasz nyelv esetében a rekordok 60%-a származott a terjesztőtől, 30%-a a Kongresszusi Könyvtártól és 10% a tagkönyvtáraktól.^{15, 16}

A nem angol nyelvű bibliográfiai rekordok mindig is problémát jelentettek a katalogizálók számára, még ha teljes rekordokról van is szó. A nemzetközi kiadványok általában kevés teret kapnak a helyi katalógusokban, ily módon hozzáférhetőségük jelentősen csökken. (*Riedlmeyer András* épp a magyar nyelv ékezetes betűivel szemléltette az amerikai könyvtárosok számára a félreértések lehetőségeit a *korom-kórom-kóróm-köröm-kőrom* szavak összevetésével, amelyek mindegyike korom formájában kerülhet be a katalógusba.¹⁷) Egy adott nyelvben az ékezetek és toldalékok használata jelentősen nehezíti a kulcsszavas indexelést.¹⁸ A legtöbb integrált könyvtári rendszer a nem latinbetűs ábécétet sem tudja megfelelően megjeleníteni, egyes nyelvek pedig (mint a kínai és a thai) nem használnak szóközöket, ami szinte lehetetlenné teszi az indexelést.¹⁹ Ezeknek a nyelveknek a Kongresszusi Könyvtár szabályai szerinti átírása

sokszor inkább félrevezető, mint segítő. Nyelvtanulóként például nem feltétlenül szerencsés ezekből kiindulni; az angol szabályok szerint átírt orosz szövegek gondot okoznak a kezdőknek, vagy azoknak, akik beszédkészsége nem áll arányban többi készségükkel. Az orosz anyanyelvű beszélő vagy az oroszul tanuló nem úgy fogja a katalógust használni, mint aki angolul katalogizálta. Ha a katalógus rendelkezik cirill vagy kínai karakterekkel, érdemesebb inkább megfelelő szintű nyelvi jártassággal rendelkező alkalmazottakat keresni ezekre a nyelvigényes feladatokra.

A közös katalogizálás hazájában, ahol a Kongresszusi Könyvtár több mint száz éve kezdte el a katalóguscédulák terjesztését, több könyvtáros is megkérdőjelezi az európai terjesztők által szolgáltatott bibliográfiai rekordok, az ún. minimum-szintű terjesztői rekordok (vagy embrionális rekordok) értékét, illetve azok hatását a katalogizálás folyamatára és az amerikai katalogizálók együttműködésére.^{20, 21} A fő különbség ezen rekordok és a helyben készültek között az, hogy utóbbiak az előfordulási névalakok szempontjából nagyobb valószínűséggel felelnek meg az amerikai kívánalmaknak. A címfejek a terjesztői rekordokban esetleg hiányozhatnak, és gyakran nem egyeznek meg az egységesített besorolási adatban szereplő változattal.²² Az elmúlt években figyelemreméltó kezdeményezésekkel találkozhattunk, amelyek a fenti aggodalmakon kívánnak változtatni. A Casalini Libri katalogizálóit a Kongresszusi Könyvtár képviselői képezték tovább a saját rendszerük szellemében.²³ Az OCLC *Enhance programja* interneten keresztül elérhető irányelveivel támogatja a tagkönyvtárakat, hogy ne párhuzamos (és nem teljes) rekordként kezeljék, hanem inkább egészítsék ki és tökéletesítsék ezeket.²⁴ A program keretében a szakképzett katalogizáló könyvtáros az OCLC *WorldCat* adatbázisában javítja a bibliográfiai rekordot, rendszerint a nem teljesről a teljes rekordra. A Kongresszusi Könyvtár *Kooperatív Katalogizáló Programjához* 2006-ban összeállított MARC rekord irányelveivel (*MARC Record Guide for Monograph*

Aggregator Vendors) járult hozzá a jobb minőségű terjesztői rekordok készítéséhez.²⁵

A terjesztői rekordok alkalmazása jó példa lehet a külső erőforrások értelmes igénybevételére is. Az erőforrás-kihelyezés (*outsourcing*) gyakran használatos, de nem nagyon népszerű fogalom az Egyesült Államokban, mivel az amerikaiak féltik a munkájukat az olcsó ázsiai vagy latin-amerikai munkaerőtől. (A legnagyobb számítógépes cégek azonban alig dolgoztatnak országon belül: a Dell segélyvonalát tárcsázva Indiában, a Hewlett Packardnál pedig Costa Ricában veszik fel a telefont.) A könyvtárak is rákényszerülnek ezekre a megoldásokra. Egy a katalogizálást külső vállalkozókra bízó intézményeket vizsgáló kérdőív a kilencvenes években úgy találta, hogy a kevés alkalmazói példa ellenére a könyvtárak általában kedvelik ezt a megoldást.²⁶ Egy nemrég megjelent cikkben pedig az Arkansas Egyetem könyvtára vizsgálta a katalogizálás kiszervezését, és úgy vélik, hogy a könyveknek az YBP és az OCLC közreműködésével végzett teljes feldolgozásával és polcrakész állapotban történő szállításával jelentős időt takarítanak meg.²⁷

A legújabb kezdeményezés, a *WorldCat Selection Services* sikeresen ötvözi a fenti kezdeményezéseket nemzetközi viszonylatban is. Az idegen nyelvű könyvek beszerzésére és katalogizálására kialakított Cornell Egyetemi Könyvtár integrált könyvrendelői rendszer (*Integrated Tool for Selection and Ordering*) olyan online eszköz, amely azonos felületen automatizálja a kiválasztást és a megrendelést, és a nem angol nyelvű könyvek vásárlására is alkalmas. A rekordok több terjesztőtől származnak, és a rendszer nem tesz különbséget az amerikai és az európai könyvterjesztők között. A rendszer lehetővé teszi azt is, hogy egyszerre több rekordot exportáljunk a *WorldCat*-ból a helyi katalógusba már a megrendelési folyamat korai szakaszában.²⁸ Végezetül említést érdemel egy másik együttműködés, a *Virtuális Nemzetközi Authority Fájl* program (*Virtual International Authority File*), amelyben a Kongresszusi Könyvtár, az OCLC, valamint a francia és német nemzeti könyvtárak vesznek részt.²⁹

A könyvtár szempontjából a terjesztői rekordok rendkívül értékesek, mivel ezek biztosítják a rekord pontosságát, megbízhatóságát és a rövidebb átfutási időt. Ezekkel a rekordokkal egy sokkal alacsonyabb szintű nyelvudással rendelkező munkatárs is elboldogul, ami a menedzsmentnek jelentős megtakarítást eredményezhet. Az olvasó számára hamarabb hozzáférhető a rekord, a WorldCat pedig nemcsak a katalogizálók, hanem a tájékoztatásban dolgozó könyvtárosok hasznos eszközévé válhat.

Más nyelv, más probléma

A megrendelendő könyvek címeit a szakkönyvtárosok meglehetősen régimódián válogatják össze a korábban említetteknek megfelelően. Munkájuk sokkal nehezebb abban az értelemben, hogy nincs egy olyan azonnal exportálható adatbázis, aminek segítségével nyomon követhetnék könyvrendeléseiket és költségkereteik felhasználását. Az idegen nyelvű könyvállományt gyarapító könyvtárosok megrendeléseiket sokszor ódivatú módon papíron, pirossal aláhúzgálva, bekarikázva vagy sárgával kiemelve küldik el. A megrendelés napján a dollár árfolyama korántsem ugyanaz, ami a könyv beérkezésekor várható, hiába számolják át minden könyvre, szinte lehetetlen „kicentizni” az anyagi forrásokat a pénzügyi év zárásakor – ellentétben a kizárólag amerikai könyveket rendelőkkel.

Az idegen nyelvű könyvek esetében nem mindig lehet megtalálni a legjobb beszerzési forrást sem. Ez elsősorban a nagyszámú spanyol és portugál könyv rendelésénél jelentkezett problémaként. Az OCLC terjesztői adatai sokat segítenek abban, hogy megtudjuk, hol lehet megvenni egy bizonyos könyvet. Az angol nyelven megszokott módszerek a bibliográfiai rekordok azonosítára és exportálására nem feltétlenül működnek más nyelvek esetében. Az OCLC *CatME* vagy OCLC *Connexion* nevű kiváló szoftverei korántsem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. A latin-amerikai és az európai kiadványok esetében sok-

szor az újranyomások vagy azonos, vagy eltérő ISBN-nel rendelkeznek, és a tömeges ISBN-lista lefuttatása helyett egyenként kell szerző és cím szerint keresni, ami nagyban lassítja a munkát. A sikertelen ISBN-keresés persze nem jelenti azt, hogy a rekord nincs meg az OCLC adatbázisában. Az idegen nyelven történő begépelés a nagyobb hibalehetőség miatt ugyancsak gyakran kudarcra kárhozhatja a keresőt. (Szerencsés esetben ezt az első munkafolyamatot az adott nyelven beszélő kolléga végzi, mert felbecsülhetetlen értékű, ha a megfelelő rekord idejében bekerül a helyi adatbázisba. Nemcsak a duplumrendelés kerülhető el, és egyszerűsödik az érkeztetés, hanem a problémák száma is jelentősen csökken tapasztalataink szerint.)

Az olasz, német és francia nyelvű állomány gyarapítása viszonylag egyszerű feladat néhány nagyszerű európai könyvterjesztőnek köszönhetően. A nem latin ábécét használó nyelvekkel viszont más a helyzet. A problémák száma egyrészt függ a helyi nyelvi lehetőségektől, másrészt pedig a terjesztők szolgáltatásaitól is, ezek kulturális összetevőire nem kívánunk kitérni. Nagyon jók a tapasztalatok például a japán vagy izraeli könyvek esetében, nehezebb dolga van viszont az orosz, kínai, koreai, arab és dél-ázsiai nyelvekkel foglalkozó kollégáknak. A nehézségek nem csak nyelvi jellegűek, bár meglepő módon sok terjesztőnél legfeljebb egy munkatárs tud angolul a nagy amerikai piac ellenére, a könyvtár pedig nem tud ennyi idegen nyelvet tudó alkalmazottat felsorakoztatni.

A könyvterjesztő szolgáltatásának minőségét többféleképpen érdemes értékelni: a főbb szempontok (pontosság, megbízhatóság, a szállítási idő tartama, stb.) mellett érdemes odafigyelni arra is, hogyan kezelik a téves és késedelmes rendelést és egyéb problémás helyzeteket, tudnak-e soron kívül rendelést felvenni, milyen a számlafegyelem. Az egyik legfontosabb elem, hogy mennyire lehet az adott terjesztővel folytatott üzleti kapcsolatot integrálni a könyvtár teljes gyarapítási programjába. Tapasztalaink szerint minden jó szakember tisztában van azzal, hogy a megszokottól való eltérés számos helyi

problémát okoz az amerikai könyvtárban, és sok terjesztő hajlandó alkalmazkodni a könyvtár elvárásaihoz.

Személyzeti ügyek és nyelvtudás

A nem angol könyvek nem élvezik a könyvtári automatizáció magas fokát, és több emberi tördést igényelnek. Nehézségi fokban és az átlagos munkafolyamattól való eltérésben hasonlítanak a sürgős, különleges, régi vagy ritka könyvek beszerzéséhez. Rájuk nem alkalmazhatók az angol könyvekre vonatkozó mutatók és követelmények sem a beszerzési, sem pedig a katalogizáló osztályon. További nehézségekkel jár az audiovizuális vagy elektronikus anyagok alkalmazásának rendeltetése. A könyvtári vezetés feladata, hogy midezeket előre átgondolja a munkaköri leírások megfogalmazásakor és új munkaerő felvételekor. A nyelvtudással rendelkező dolgozók felvétele mellett érdemes a meglévő nyelvi készségeket is leltárba venni, egyszer biztos szükség lesz rájuk. Egyes könyvtárak innovatív módon közelítették meg ezt a kérdést: új álláshelyek létesítésekor az idegennyelv ismerete csaknem olyan fontos szerepet kap, mint a szakmai háttér. (Jó példa erre a tájékoztatási és katalogizáló pozíció összekapcsolása egy álláshelyen, nyelvek alapján.)

Az egyes könyvtárosi és kisegítői állások más és más szintű nyelvtudást igényelnek. A tájékoztató pulthoz ültethetünk olyan kétnyelvű diákokat, akik esetleg olvasni nem is tudnak a második nyelven, viszont folyékonyan beszélnek, és kifejtésük is tökéletes. A könyveket kiválasztó és katalogizáló szakkönyvtáros számára a művelt, anyanyelvi beszélőhöz közeli szint a legmegfelelőbb, de sokszor elegendő a kiváló olvasási és szövegértési készség is. Az idegen nyelvtudás szintje szempontjából a könyvtárban egy új kategóriát is célszerű bevezetni, amit bibliográfiai nyelvtudásnak nevezhetünk. Ez néhány alapvető olvasási készséget foglal magában: az olvasott szöveg értése alapfokon, ami egy nem latin ábécé esetében nem is kevés.

Összegzés

Az Egyesült Államokban a könyvtárhasználók és a könyvtárban dolgozók a legtöbb esetben az azonnali megoldást és a lehető legjobb szolgáltatást várják el. A külföldi terjesztő nehéz helyzetben van, mivel szolgáltatásainak színvonalát ezekhez az elvárásokhoz kell igazítania. A kevésbé szolgáltatás-centrikus régiókban a szolgáltatás színvonala országról országra változó. Egy olyan közvetítő beiktatása, aki mindkét üzleti kultúrában jártas, sok esetben segíthet a kulturális különbségek elsimításában és az elvárások összehangolásában.

Összefoglalva: az idegen nyelvű állomány folyamatos gyarapítása céljából az amerikai könyvtár elvárásai a nemzetközi piacon megegyeznek az Egyesült Államok könyvterjesztőitől megszokott, magas színvonalú szolgáltatásokkal. Ebbe beletartozik a többféle képpen kereshető, gyors és sokoldalú online adatbázis, a bibliográfiai rekordok megrendelésének lehetősége a könyvekkel együtt, elektronikus könyvcédulák a kiválasztás megkönnyítésére, a rendelési adatok és számlák precíz, elektronikus kezelése, a duplum-rendelések automatikus kiszűrése, a speciális rendelések külön kezelése, antikvár példányok felkutatása, megbízható, időben történő és nyomon követhető szállítás, valamint kiváló kommunikáció és rugalmas problémamegoldás. A lista tetszés szerint bővíthető, és korántsem arra utal, hogy a nemzetközi piacon jelenlévő könyvterjesztők alulmaradnának az amerikaiakkal szemben, mindössze az általános elvárásokat szándékozik illusztrálni.

A nemzetközi könyvbeszerzés nem jobb és nem is rosszabb az amerikaiánál: egyszerűen más. Egy sor olyan elemet lehetne felsorolni a magam vagy mások tapasztalatából, melyek azt bizonyítják, hogy a távolságból, időeltérésből és pénzügyi manőverezésből adódó nehézségeket az emberi tényezők kiegyenlíthetik. A problémák megoldásában az európai könyvkereskedők felülmúlják az amerikaiakat, megoldásaik általában egyéniek, kreatívak és nagyvonalúak. A nemzetközi üzletkötés mindig is tele volt ne-

hézségekkel, és a napi rutin ezen a téren magában foglalja a problémákat. A könyvtárban a munkaköri követelmények között szerepel a türelem, a találékonyság és az a képesség, hogy mindig el tudjuk hárítani az aktuális akadályokat, legyen az térbeli, időbeli, nyelvi vagy kulturális természetű.

Jegyzetek

1. Acquisition and distribution of foreign language and area studies materials. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3/4 . p. 51–75.
2. Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 77–91.
3. Research Libraries Group, Conoco Report April 4, 1987, p. 10. Publikálatlan. Az idézet: Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3.. p. 83.
4. Acquisition and distribution of foreign language and area studies materials. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3/4 . p. 51–75.
5. Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 77–91.
6. CUMMINGS, Anthony M. et al.: University libraries and scholarly communication: a study prepared for the Andrew W. Mellon Foundation. - Washington, DC: Association of Research Libraries, 1992.; idézi az Acquisition and distribution of foreign language and area studies materials. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3/4 . p. 51–75.
7. Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 80.
8. BRENNAN, Patricia, REED-SCOTT, Jutta and Association of Research Libraries. Systems and Procedures Exchange Center. Cooperative Strategies in Foreign Acquisitions. SPEC Flyer. Vol. 195. - Washington, DC: Association of Research Libraries, Office of Management Services, 1993.
9. BURGER, Robert: Slavic technical services. In: *Technical Services Today and Tomorrow*, ed. by Michael Gorman. - Littleton, CO: Libraries Unlimited, 1990, p. 130–141.
10. DALI, Keren – DILEVKO, Juris. Beyond approval plans: methods of selection and acquisition of books in Slavic and East European languages in North American libraries. = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, vol. 29. 2005. no. 3. p. 238–269.
11. FISHER, William: Core competencies for the acquisitions librarian. = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, vol. 25. 2001. no. 2. (Summer) p. 179–190.
12. YBP Gobi3 Database. = <http://www.gobi3.com>.
13. HENCZEL, Sue: Selecting and acquiring library materials in languages other than English: establishing non-English collections for public, school and academic libraries. = *Collection Building*, vol. 22. 2003. no. 3. p. 141–145.
14. KNUT, Dorn: Champagne taste and a beer budget: the problem of increasing scholarly publishing in Europe and decreasing academic library budgets in North America. Paper presented at the annual meeting of the Center for Research Libraries. - Chicago, Ill., 24 April 1992, p. 1. - Idézi: Research libraries in a global context: an exploratory paper. = *Journal of Library Administration*, vol. 29. 2000. no. 3. p. 77–91.
15. KELLSEY, Charlene: Cooperative cataloging, vendor records, and European language monographs. = *Library Resources & Technical Services*, vol. 46. 2002. no. 3. (July) p. 105–110.
16. KELLSEY, Charlene. Trends in source of catalog records for European monographs 1996–2000. = *Library Resources & Technical Services*, vol. 45. 2001. no. 3. (July) p. 123–126.
17. RIEDLMAYER, Andras J.: Ghost cataloging and other tales of degraded access. = *Art Documentation*, vol. 18. 1999. no. 1. (Spring) p. 29–34.
18. AGENBROAD, James E.: Romanization is not enough. = *Cataloging & Classification Quarterly*, 42. no. 2. 2006. p. 21–34.
19. HUANG, Jie - HAYNES, Kathleen J. M.: The issue of word division in cataloging Chinese language titles. = *Cataloging & Classification Quarterly*, vol. 38. no. 1 2004.:27–42.
20. BEALL, Jeffrey: The impact of vendor records on cataloging and access in academic libraries. = *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, vol. 24. 2000. no. 2. (Summer) p. 229–237.
21. SHEDENHELM, Laura D. – BURK, Bartley A.: Book vendor records in the OCLC database: boon or bane? = *Library Resources & Technical Services*, vol. 45. 2001. no. 1 (Spring) p. 10–19.
22. BEALL, Jeffrey: The impact of vendor records on cataloging and access in academic libraries. = *Library Collections*,

- Acquisitions, and Technical Services, vol. 24. 2000. no. 2 (Summer) p. 229-237.
23. KELLSEY, Charlene: Trends in source of catalog records for European monographs 1996–2000. = *Library Resources & Technical Services*, vol. 45. 2001. no. 3. (July) p. 123–126.
24. Lásd példaként: OCLC Enhance Program. = <http://www.nelinet.net/oclc/cataloging/enhance.htm> (2008.III.19.)
25. Library of Congress MARC Record Guide for Monograph Aggregator Vendors. = <http://www.loc.gov/catdir/pcc/sca/FinalVendorGuide.pdf>
26. LIBBY, Katherine A. – CAUDLE, Dana M.: A Survey on the Outsourcing of Cataloging in Academic Libraries. = *College & Research Libraries*, vol. 58. 1997. (November) p. 550-560.
27. WALKER, Mary – KULCZAK, Deb: Shelf-ready books using PromptCat and YBP: issues to consider (an analysis of errors at the University of Arkansas). = *Library Collections, Acquisitions, and Technical Services*, vol. 31, 2007. no. 2. p. 61-84.
28. WorldCat selection service: Webinar in February 2007. = <http://www5.oclc.org/downloads/wcsp/default.htm>
29. News from the Library of Congress. = <http://www.loc.gov/today/pr/2007/07-236.html>

BUSA MARGIT (1914-2009)

Busa Margit, az Országos Széchényi Könyvtár nyugalmazott munkatársa március 6-án életének 95. évében elhunyt. 1945-től 1973-ig volt az OSZK munkatársa, ezt követően még több mint két évtizedig az olvasótermek szorgalmas látogatójaként végezte tudományos kutatásait. Amikor egészségi állapota ezt már nem tette lehetővé, otthon végezte munkáját élete utolsó napjáig.

Két meghatározó téma érdekelte: Kazinczy Ferenc és a magyar sajtóbibliográfia. Munkásságának méltó értékelésére más fórumokon fog sor kerülni, most csak néhány olyan mű felidézésére van lehetőség, amelyeken a neve szerepel szerkesztőként, összeállítóként, válogatóként, jegyzetelőként (tulajdonképpen létrehozóként): a Kazinczy Ferenc bibliográfia, a Biblia Kazinczy Ferenc szavaival, Kazinczy Ferenc utazásai, Kazinczy Ferenc prózai kéziratának bibliográfiája. Írásai minden évben megjelentek a Kazinczy Ferenc Társaság Hírlevelében.

A sajtótörténettel foglalkozó kutatók számára a témában publikált közleményein kívül nélkülözhetetlen forrást jelentenek sajtóbibliográfiája, amelyekben három kötetben gyűjtötte össze a magyar hírlap- és folyóirat-irodalmat 1705-től 1867-ig. Gyűjtését hetvenegy hazai és huszonkét határon túli könyvtárban végezte. Neve, szorgalma és munkabírása, Szinnyi Józseféhoz és más nagy bibliográfusokéhoz hasonlóan, fogalommal vált a témát kutatók körében. Tagja volt a Kazinczy Ferenc Társaságnak és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának. Munkásságának elismeréseként 1998-ban Szinnyi József-díjban részesült, az Országos Széchényi Könyvtártól pedig 2006-ban megkapta a *Bibliothecarius Emeritus* címet.

Emlékét kegyelettel őrizzük.

(Nagy Anikó közleményéből. = *Katalist*, 2009. március 10.)

Hybrary – A jövő hibrid könyvtára

SCHRADER, Andreas – SIEWEKE, Beate

Andreas Schrader és Beate Sieweke: Hybrary – The hybrid library of the future (http://isnm.de/~schrader/tmp/IOS/N11_Schrader_Sieweke_LibraryOfTheFuture.doc.) c. tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

Bevezetés

A könyvtárak mindig vezető szerepet játszottak a korszerű információs technológiák alkalmazásában. A nyomtatott könyvektől, kartonokon tártolt indexektől, elektronikus adatbázisoktól az OPAC-okig és az automatikus önkiszolgáló állomásokig a könyvtárak – különösen az egyetemeken – egyszerű kéziratgyűjteményekből korszerű szolgáltató központokká fejlődtek. A modern könyvtárakban a minőségi szolgáltatást jól képzett könyvtárosok nyújtják, akik a gyűjtés, a válogatás, a közvetítés mellett az információgyűjtést ösztönző, a tudományos kutatást és oktatást bátorító szociális környezetet teremtenek. Ezért a könyvtárak mindig a korszerű információs társadalom központjai voltak és azok is maradnak.

Bár az utóbbi években változott a könyvtárak szerepe, a jövőben felépítésüknek is alakulnia

kell. A számítógépes technológiát használják ugyan a napi irányítási és adminisztrációs feladatokban, a korszerű eredményeket azonban még nem integrálták a tartalom optimális közvetítésébe. A viták és a kutatások központjában jelenleg a digitális könyvtárak vannak. Számos tartalomszolgáltató indított könyvtári projektet, valamint az Európai Unió és a tagországok. A digitalizálás és az online források növekvő használata nem feltétlenül javítja a hagyományos könyvtárak szolgáltatásainak kínálatát és minőségét, de fontos versenyhelyzetet teremtenek az olvasók számára.

A ma könyvtárainak olyan hibrid vagy kapu/zsilip (gateway) szerepű könyvtárakká kell válniuk, amelyekben mind a hagyományos, mind a digitális könyvtár megtalálható. A papír-alapú és az elektronikus információs forrásokat láthatatlan módon integrálva kell szolgáltatniuk. A jövő könyvtárainak egyesíteniük kell a fizikai teret és

a virtuális világhoz vezető interfészt, azaz épületekben kell lenniük, és fizikai hordozón lévő információk állományokat kell kezelniük, miközben a virtuális és a digitális világ eléréséhez szükséges korszerű (high-tech) központok.

A jövő könyvtárának víziója

A könyvtárak legfontosabb feladatai a jövőben sem változnak: az információ gyűjtése, válogatása és közvetítése továbbra is fő tevékenységük marad. A tudásalapú társadalmak globális világában lényeges lesz, hogy a könyvtárak a fejlett információfeldolgozó technológiák előterében legyenek, és az oktatás számára vonzó szolgáltató központokká váljanak. A könyvtáraknak új stratégiákat kell kidolgozniuk ahhoz, hogy az elvesztett olvasókat újra be tudják csábítani, és a holnap olvasóinak megfelelő szolgáltatásokat tudjanak nyújtani. Amikor az internetforrások tetszés szerint kínálják az információt, könyvespolcokra már nincs szükség. Hasonlóképpen nem kell a könyvtáraknak internetelérést kínálniuk, mivel az olvasóknak sokszor korszerűbb és nagyobb teljesítményű gépe van otthon.

Németországban az utóbbi időkben a hagyományos könyvtárosképző programokat médiamenedzsment programokká alakítják át. Jelentős eredményeket azonban attól várnak, hogy a könyvtárakban különböző végzettségű (számítógépes, vizuális technológiában, adatbázis-építésben stb. képzett) szakembereket fognak alkalmazni.

A könyvtárak típusai:

- *Fizikai könyvtárak*: hagyományos könyvtárak, nyomtatott és kéziratos gyűjteményekkel. Lehetnek digitális szolgáltatásai is, mint a katalógusok vagy internetes munkaállomások, de a központban a papíralapú médiumok vannak.
- *Elektronikus könyvtárak*: az 1980-as években bevezetett fogalom azokra a könyvtárakra vonatkozott, amelyekben elektronikus hordozók (videók, cd-k stb.) is voltak. Az elnevezést ma

már nem nagyon használják.

- *Digitális könyvtárak*: digitális dokumentumok gyűjteménye. Egy könyvtár digitálissá alakítható nyomtatott és elektronikus hordozón lévő gyűjteményének szkennelésével és digitalizálásával, és az így kapott állomány elektronikus rendszerben történő tárolásával. A fizikai és az elektronikus könyvtár másolatának tekinthető.
- *Virtuális könyvtárak*: fizikai valójukban nem létező, csak digitális szimulációval létrehozott könyvtárak. Szervezhetőek például több intézmény osztott, hálózati technológiával elérhető rendszereként. A könyvtárosok szimulációjával (pl. avatar) bővítve kényelmesek lehetnek.
- *Hibrid könyvtárak*: nyomtatott és elektronikus, analóg és digitális információt egyaránt nyújtó könyvtárak, a fizikai és a digitális könyvtárak egyesítése.

A jövő könyvtára a hibrid könyvtár elvére épül a fejlett média-technológia valós és kibertérben történő intenzív használatával. A *Hybrary*nak nevezett könyvtár kezeli a különböző médiumokból (fizikailag létező, nyomtatott dokumentumokból, elektronikus adatokból, számítógépesen tárolt digitális információkból) álló gyűjteményt, fizikai (valós) térként létezik fizikai egységekkel és elérési mechanizmusokkal. Ugyanakkor virtuális könyvtárként is működik, lehetővé téve a kommunikációs csatornákon történő távoli hozzáférést. A tudásalapú társadalomban a könyvtár az információkeresés és -feldolgozás valamennyi feladatának színtere lesz, ugyanakkor a szabad (free) információelérés központi helyszíne, olyan hely, ahol az olvasók – a sokak számára nem elérhető – legújabb információk technológiák alkalmazásával találkozhatnak. Ezeket túlmenően pedig helyt ad a kapcsolattartásnak, az élethosszig tartó tanulásnak, a szórakozásnak.

A technológiákkal szembeni legnagyobb kihívást az jelenti, hogy a lehetőségekhez képest feltűnésmentesek legyenek. Legjobb esetben az olvasók a technológiát észre sem veszik, ösztö-

nösen használják a *láthatatlan számítógépeket*. Ahogy a könyvek esetében sem foglalkozik már senki azok előállításával, az emberek figyelme a nyomtatott szövegre összpontosul, a korszerű technológiát is az információfeldolgozás jobb elérési módszerének kell tekinteni, anélkül, hogy a figyelem előterében lenne.

Hybrary – a McLuhan Dokumentációs Központ Könyvtára

Lübeck régebben magtárnak szolgáló épületében, a Média Dokkban található McLuhan Dokumentációs Központ Könyvtárát a Lübecki Egyetemhez csatolt (affiliated) Nemzetközi Új Média Iskola GmbH (International School of New Media GmbH = ISNM) működteti. Az oktatás alapjául szolgáló könyvtárat számos köz- és magánalapítvány támogatja. Szolgáltatásait a hallgatók a hét minden napján napi 24 órában vehetik igénybe; munkaállomások, helyi hálózat, OPAC, könyvtárközi kölcsönzés stb. áll a rendelkezésükre. Az állomány a kultúra, az üzleti élet, a dizájn és a technológia témakörében megjelent könyvek és elektronikus médiumok egyedülálló gyűjteménye. A könyvtár tökéletes környezetet biztosít az ISNM-ben az új média-alkalmazások terén folytatott kutatásokhoz. Különböző projektekben elemzik a könyvtárak speciális jellemzőit, prototípusokat fejlesztenek a könyvtári berendezéseket gyártó cégekkel együttműködésben. A cél a könyvtár szerepéről alkotott hagyományos szemlélet megváltoztatása, olyan új módszerek és interfészek fejlesztése, amelyek fizikai térben a digitális tartalmak ösztönös elérését segítik elő. A McLuhan Központ bemutató központként is működik, ahol kiemelten a könyvtárak és más szervezetek számára a tudástranszferhez szükséges legújabb technológiákat lehet megismerni.

Egyre szélesebb körben terjed a rádiófrekvenciás azonosító címkék (Radio Frequency Identification = RFID) használata; Schleswig-Holstein Tartományban a McLuhan volt az első

egyetemi könyvtár, ahol már 2004 decemberében bevezették az RFID-alapú kölcsönzést. Az Oktatási Minisztérium által támogatott projekt keretében a könyvtár az akkor létező legkorszerűbb berendezéseket kapta: plazma-megjelenítőt, vetítőket, PDA-kat, RFID-alapú önkiszolgáló állomást, mobil leltározó rendszert, biztonsági kapukat, olvasó állomásokat stb. Minden könyvtári egységet RFID címkével láttak el, a PDA-kat pedig RFID-olvasókkal szerelték fel. Az olvasójegyek is RFID-címkét kaptak, lehetővé téve a kölcsönzési rendszer elérését, a könyvtár bejáratában lévő automatikus ajtók működtetését.

Az infrastruktúra mellett az új intelligens könyvtári szolgáltatások fejlesztését szolgálják az ISNM-ben folyó interdiszciplináris kutatások és az oktatás olyan kurzusok keretében, mint például *Digitális könyvtárak*, *Ember-gép kapcsolat*, *Mindenhol megtalálható számítógépek*. Folyamatban van a környezet-figyelést, az automatikus felhasználó-azonosítást, a multimédia-interfészeket támogató könyvtári szolgáltatásokhoz szükséges platform fejlesztése. A munkában a digitális média tudományával foglalkozó mesterképzés hallgatói is részt vesznek. A platformról a valós és a virtuális világban meglévő információk egyaránt elérhetők lesznek.

A platform néhány új szolgáltatása:

1. *Érintő archívum* (Tangible Archive)

Ez tulajdonképpen egy interfész, amelyet a Digitális könyvtár kurzus hallgatói fejlesztettek 2004 nyarán egy ausztrál egyetemmel együttműködve az érintő interfész koncepció alapján. A lényege, hogy összeköti a digitális tartalmat és a hozzá tartozó valós tárgyat: az olvasó leveszi a polcról az RFID-címkével ellátott tárgyat (könyvet, videót stb.), és ráteszi a rejtett RFID-olvasóval ellátott munkaállomásra. Ennek nyomán a képernyőn megjelenik a dokumentum honlapja és tartalma. Az érintő interfészhez nincs szükség sem egerre, sem billentyűzetre, egyszerű és hatékony eszköz az archívum eléréséhez.

Bármilyen más környezetben is használható, például a támogatók bemutatására, a hallgatók képeinek tárolására stb., akár a könyvtár épületén kívül is.

2. *Avatarok*

Az emberek és a számítógépek között interfészként működhetnek, a kézmozdulatokon és a beszéden alapuló interaktív sémával kezelt komplex programok helyébe léphetnek. Emberi arcra hasonlító képpel és arckifejezésekkel az avatarok a felhasználói interfészek megújított változatai. Ha egy avatar fel tudja ismerni és értelmezni tudja a felhasználó érzelmeit, indulatait, és az emberhez hasonló módon tud azokra válaszolni, nem lesz többé szükség a hosszas Help dokumentumok (súgó) olvasására vagy a komplex parancs-sorok keresésére. Technológiai szempontból az avatar egy mesterséges személy vagy egy személy grafikus ábrázolása a virtuális világban; képekkel, ikonokkal vagy háromdimenziós animációs figurával lehet megjeleníteni. Az avataroknak fontos szerepük lehet a korszerű könyvtárak helyi és távoli szolgáltatásaiban. Az információs pultnál dolgozó könyvtárost valószínűleg nem tudják helyettesíteni, de vannak olyan előnyeik, amelyek jól használhatók a szolgáltatások bővítésénél. A könyvtárakban egyelőre még ritkán használt avatarokra jó példa lehet a Bielefeldi Egyetemi Könyvtárban könyvtári kalauzként működő *Lisa* vagy a Hamburgi Egyetemi Könyvtárban elektronikus információs aszisztensként működő *Stella*. Az ISNM-ben fejlesztett *Neva* a McLuhan Könyvtár tettet öltött, párbeszédet folytató ügynökének prototípusa. Olyan virtuális személyeket támogat, akiknek verbális és nem-verbális viselkedése a párbeszéd javítását szolgálja. Használható a könyvtár általános bemutatására (szabályok, munkatársak, állomány stb.), legfontosabb újdonsága azonban, hogy figyelni tud az olvasóra és a környezetre. Mivel a rendszerben minden olvasó azonosítva van, a válaszok személyesebb jellegűek lehetnek. A *Neva* például tájékoztatja az

olvasót az általa megjelölt témában érkezett újdonságokról, megmutatja a képernyőn a könyvek borítóját. Kérésre hasonló könyveket ajánl. Tájékoztat az új beszerzésekről és kérésre előjegyzi a könyvet. A prototípus egyelőre erre a célra épített könyvtári adatbázist használ, a valós adatbázishoz csatlakozást fejlesztik. A jövőben, a továbbfejlesztett *Neva* el fogja kísérni az olvasót. A McLuhan Központban az olvasók közvetlenül a polcoknál is kölcsönözhetnek PDA-kat. A *Neva* egyelőre egy kijelölt, érintőképernyős kioszk-rendszerben működik, a következő lépésben azonban már át fog tudni ugrani a kioszkból az olvasói PDA képernyőjére és el fogja kalauzolni az olvasót a polcokhoz. A tájékoztató könyvtárosok számára az avatarok előnye abban rejlik, hogy megszabadulnak az ismétlődő munkáktól (például az önkiszolgáló állomás használatának magyarázata). Az így nyert időben jól képzett információs munkatársakként biztosíthatják az oktatási háttérrel az olvasókkal folytatott közvetlen kommunikációban.

3. *Audiovizuális-megtekintő állomás* (AV-Preview station)

Sok könyvtárban, ahol az elektronikus hordozón lévő egységek az állomány fontos részét képezik, a sérülések és a lopások elkerülésére a lemezeket a tartódoboztól külön tárolják. Az olvasók a polcokon megkeresik a cd-t vagy videokazettát, üres dobozát odaadják a könyvtárosnak, aki megkeresi magát a hordozót. Előfordul, hogy a kölcsönzés végén derül ki, hogy az olvasó nem jól választott, és a folyamat kezdődik előlről. Ezért szükséges, hogy az olvasó – a borítón lévő szöveg elolvasásán túl is – be tudjon tekinteni a tartalomba. A McLuhan Könyvtárban olyan automatikus, plazmaképernyőből és RFID-olvasóból álló megtekintő állomást fejlesztettek, amely a borító közelítésére azonosítja a hordozót és elkezd játszani a tartalmat. A szolgáltatás korlátozott felbontással és sebességgel olvasói PDA-n is működik. Mivel az olvasó

is RFID-vel van nyilvántartva, a rendszer az olvasó által előnyben részesített nyelvet választja a DVD-n a lejátszáshoz. A fejlesztés következő lépése a PDA-k használatának távirányítása, hogy az olvasó kényelmesen böngészhessen a médiatartalmakban. Mivel az adatokat a központi szerveren tárolják, illegális másolatokat nem lehet készíteni. A megtekintő állomásokat csak beiratkozott olvasók használhatják, így biztosítva van a szerzői jogi védelem. A megtekintés indításakor a rendszer figyelembe veszi a gyártó által javasolt életkort és összehasonlítja azt az olvasó életkorával. Amikor a képernyőt nem megtekintésre használják, be lehet rajta mutatni az új szerzeményeket, tájékoztatni lehet a rendezvényekről stb.

4. Mobil szolgáltatások

A hibrid könyvtárakban biztosítani kell, hogy a digitális információhoz a könyvtár bármely pontján hozzá lehessen férni. Ezért nem a kijelölt internet-munkaállomások a fontosak, mivel ezeken az olvasóknak kell belépniük és keresniük az információt ahelyett, hogy az információ menne el az olvasóhoz. Könyvtárosi szempontból ez olyan feladatoknál fontos, mint a leltározás, az állományapasztás vagy olvasói tájékoztató szolgáltatások. A cél eléréséhez mobil számítógépes eszközökre (például PDA) és vezeték nélküli hálózati technológiára (például WLAN) van szükség. Az ISNM-ben először a lübecki tudományos és közkönyvtárakban vizsgálták a tipikus könyvtárosi feladatokat. Ennek eredményeként egy újszerű, PDA-alapú mobil szolgáltatást alakítottak ki, amely információkeresést, a webes szolgáltatás aktiválását, megjegyzések írását és besorolást, közvetlenül a polcoknál történő leltározást tesz lehetővé. A leltározás újdonsága az ún. *Növekvő leltározás (Incremental Inventory)*, ami azt jelenti, hogy a leltározás akár a napi munkába is beilleszthető, integrálva a polcoknál folytatott összes munkát. A PDA-kba integrált apasztási és leltározási funkciók segítségével át lehet te-

kinteni a polcokon lévő könyveket, és képet lehet kapni a pillanatnyi helyzetről. A második lépésben a képernyőn megjelennek a könyv részletes adatai és a szemantikus keresési funkciók – a leltározás automatikusan az olvasószolgálati munka alatt történik. A teszteléshez nagy felbontású képernyős DELL PDA-t használtak, amelyet RFID-olvasóval szereltek fel. Az olvasók tájékoztatásához a készülék kiírja a könyvek általános adatait, keresni tud egyazon szerző műveire, egyazon szakrendi osztályba tartozó könyvekre stb., és egyéb információkat is tud szolgáltatni.

5. Érintő könyvek (Tangible books)

A könyv kétségtelenül az emberiség egyik legnagyobb találmánya. A korszerű információs társadalom alapját a kézzel írt vagy nyomtatott dokumentumok és a hozzájuk tartozó elektronikus változatok képezik. A könyvet mint interfészt a virtuális világban is lehet használni, elektronikus könyv vagy e-könyv megnevezéssel. A digitális információnak sokféle tárolási és megjelenítési formátuma lehet, de még mindig az oldalankénti tárolás a legjellemzőbb mind az interneten, mind az elektronikus szövegfeldolgozásban. A könyvek és e-könyvek előnyeinek kutatása azt eredményezte, hogy az emberek szívesebben fogadják el az e-könyvet, ha az hasonlóságot mutat a valódi változathoz, azaz könnyű kinyitni, lehet lapozni, vagy gyorsan átpörgetve böngészni. A McLuhan Központban az Érintő könyv projekt keretében a valódi könyvet használják a digitális másolat érintő interfészeként. A rendszer működéséhez a könyvvel semmit sem kell csinálni, az RFID-címke benne van. Az olvasó egy interaktív könyvtári asztalhoz ülve a könyvet az RFID-érzékelőhöz teszi, a rendszer pedig a képernyőn megjeleníti az adatbázisból a megfelelő e-könyvet. Az asztallap tetején vagy alján elhelyezett kamera optikai karakterolvasó segítségével azonosítja az oldalak lapozását, és követi az éppen kinyitott oldalt. Míg magát a

könyvet könnyű az RFID-vel azonosítani, az oldalak azonosítása bonyolultabb eljárást igényel. Az olvasók számára a rendszer a digitális könyvek kényelmes olvasó eszközének bizonyult. További szolgáltatásként billentyűzet vagy elektronikus toll használatával a vetítéshez személyes megjegyzéseket lehet fűzni. Az elektronikus szövegből a megfelelő rész érintésével könnyen ki lehet emelni tudományos jelentéseket, képeket és kimutatásokat. A rendszer ezután automatikusan létrehozza a megfelelő hivatkozásokat, elkerülve ezzel a jogsértést. A megoldás bármilyen könyvgyűjteményhez használható, az infrastruktúra iránti minimális igényrel. Ha a könyv elektronikus változata még nincs meg, akkor azt menet közben egy szkennelvel az olvasó is könnyen el tudja készíteni. Mivel az olvasó a rendszernek csak a számára érdekes oldalakat mutatja meg, valószínűleg néhány másodpercet várnia kell, amíg az oldal bekerül az adatbázisba. Nincs szükség viszont további munkaerőre, az olvasók járulnak hozzá a szolgáltatáshoz.

Következtetések és kitekintés

A jövő könyvtára a korszerű technológia alkalmazásának élvonalában kell legyen ahhoz, hogy túlélje a kibertér kihívásait. Ugyanakkor a könyvtáraknak társadalmi szerepük is van: a

találkozás, a tanulás, az együttműködés helyszínei. Mindaddig, amíg az emberek fizikai valóságukban léteznek és nem lehet őket virtuális vagy mesterséges intelligenciával pótolni, szükségük lesz arra, hogy a valóságban találkozzanak és átéljék a közös információs folyamatokat. A McLuhan Központ könyvtárában folyó projekt az ISNM egy nagyobb kutatási kezdeményezésének része. Az Ambient Ocean (OCEAN) projekt keretében egyre bonyolultabb környezetünk használatának és egyszerűsítésének a lehetőségeit kutatják. A laboratóriumi körülményektől eltérően a való világban a források gyakran heterogénebbek, rendszertelenül szervezettek, elérésük nem látható előre, interoperabilitásuk nem velejárójuk. A következő lépésben a projektet egy interaktív e-learning koncepció támogatására fogják használni. A könyvtár célja, hogy személyre szabott, mobil és környezet-figyelő hozzáférést nyújtson a könyvtárban elérhető tananyagokhoz. Az e-learning és a mindenütt jelen lévő könyvtári szolgáltatások összekapcsolásával egy hatékonyabb és intenzívebb oktatás lehetővé tévő kampusz épül. A tervezett szolgáltatások között szerepel az is, hogy a hallgatók az előadás alatt mobil eszközeikre megkapják a releváns szakirodalmat.

További információ:

<http://www.isnm.de/mcluhan>

Ahogy korábban az ISBN, 2008-ban az ISMN (Zeneművek Szabványos Azonosító Száma) is 13 jegyűvé alakult: az „M” karakter helyére „979-0” került, az ellenőrző jegy nem változik.

A magyarországi kottakiadóknál még valószínűleg egy ideig a régi, 10 jegyű ISMN-nel jelennek meg a kották, ezért fontos, hogy a katalogizáláshoz használt szoftverek mindkét verziót elfogadják. (Az ISBN 13 jegyűvé válásakor az volt a tapasztalat, hogy a szoftverek többsége nem ellenőrzi sem az azonosító szám hosszát, sem a matematikai helyességét, ezzel tehát valószínűleg most sem lesz különösebb probléma.) A változás miatt új ISMN Útmutatót készült, ami elérhető az OSZK weboldalán, a <http://www.oszk.hu/hun/konyvtar/szervfel/gyf/bnk/koteles/ismn.pdf> link segítségével.

(Katalist, 2009. jan. 7. Szabó Orsolya tájékoztatója alapján)

Web-alapú szervező eszközök szakképzett könyvtárosok számára

COOKE, Nicole A.

A szerző Web-based organizational tools for professional librarians (Public Services Quarterly, 4. vol. 2008. 2. no. 137–150. p.) tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

Az elfoglalt, időhiányban szenvedő könyvtárosoknak nem nagyon van lehetőségük, hogy megkeressék azokat a honlapokat, amelyek időt és energiát megtakarítva könnyítik a szervezési munkát, különösen a feladatok rangsorolásakor, a csoportban vagy együttműködési projektben folyó munka során. A következőkben ismertett honlapok az online naptárak, az időbeosztást készítő és a projektirányító eszközök legjobb példái.

Az ismertetések az egyes szolgáltatások erősségeit és gyengeségeit is tartalmazzák, valamint ajánlásokat az egyetemi könyvtárosok számára.

Az értékelések – a Zoho kivételével – 2007 őszén készültek.

Backpack

<http://www.backpackit.com>

Célja, hogy az információkezelést, a közös gondolkodást, ötletbörzék szervezését, az elvégzendő dolgokra figyelmet felhívó emlékeztetők készítését segítse. Alapjában véve a wiki legjobb részeit használja és hozza össze egy könnyen használható tárolóba (container). A felhasználó nem is tudja, hogy wiki-alapú technológiát használ, minden egyszerű a regisztrációtól az együttműködés kialakításáig. A honlapon létre lehet hozni a Tennivalók jegyzékét (To-do list), a Jegyzeteket (Notes), az Íróasztalt (Writeboard) vagy a képernyőt részekre Osztót (Divider). (Az

Íróasztalok tulajdonképpen szöveges dokumentumok.) A lehetőségek előre formázottak, a tartalmat könnyű a honlapon mozgatni, a szöveg egyik szekcióból a másikba egérrel vihető át. Az Íróasztal használatakor a rendszer követi a felhasználó által végzett módosításokat, a létrehozó meg tudja nézni a korábbi változatokat is, ami sok résztvevős projekt esetén egy idő után nagyon fontos lehet.

Összefoglalva: a Backpack azoknak a könyvtárosoknak hasznos, akik együttműködési projekteket irányítanak, és még nem ismerik a wiki-technológiát. Hasznos lehet napirendek készítésekor vagy megbeszélés szervezésekor a munkatársak, egy csoport vagy bizottság számára. Az interfész olyan egyszerű, hogy nem ijeszti el azokat sem, akik tartanak az új alkalmazásoktól.

Ajánlott.

Basecamp

<http://www.basecamphq.com>

A web-alapú projekt-menedzsment eszköz a 37 Signals fejlesztő csoport terméke. Az időigényes személyes találkozások helyett a komplex feladatok megoldásában részt vevő csoportok tagjainak interaktív, könnyen használható online környezetet kínál. Ideális eszköz az egyetemi könyvtárak számára, ahol a munkatársak több bizottságban vagy munkacsoportban vesznek részt, és soha sincs idejük elmenni a személyes megbeszélésekre.

A Basecamp a számlákat projektek (és nem felhasználók) szerint szervezi. Ezért egy számlaszámhoz korlátlan számú felhasználó csatlakozhat, minden egyes projektben igénybe lehet venni az eszközök széles körű tárházát. A munkacsoportok ellenőrző pontokat (Milestones) iktathatnak be a határidők követésére, kijelölhetik a felelősöket, emlékeztetőt küldhetnek a határidőkről. Az egyes projekt-részek könnyen kezelhetők a hozzájuk illeszthető feladatlistával és -kiosztással. Az időkövető funkcióval a

csoport tagjai rögzíteni tudják az egyes projekt-részekkel eltöltött időt. A közösen készített dokumentumokhoz íróasztal áll rendelkezésre. Az itt készült változatokat a rendszer megőrzi, hogy a tagok össze tudják hasonlítani azokat. Ezen kívül központi tárolóhely is van, amelyet a tagok a projekthez kapcsolódó fájlok feltöltésére és megosztására tudnak használni.

A Basecamp legnagyobb erőssége, hogy összeköti a projektben részt vevőket. A tagok levelezni tudnak egymással, a Basecamp archiválja a levelezést, menti a levelekhez fűzött megjegyzéseket, a csoportos chat-funkcióval online konferenciát tesz lehetővé. Minden projektnek van RSS-csatolója, amely értesítést kap, ha egy feladat elkészült, egy fájl feltöltötték, vagy egy ellenőrző pont esedékes.

Korlátozott funkciókkal ingyenes számlát is lehet nyitni: csak aktív projekt esetében, legfeljebb két íróasztallal, időkövetés és fájl-feltöltés nélkül. Nincs korlátozva azonban a felhasználói elérés, a feladat-lista és az ellenőrző pont létrehozása, a csoportos chat-funkció.

A 37 Signals webszerverén futó rendszer Windows és Mac operációs rendszer alatt is működtethető, a felhasználótól semmiféle program-letöltést nem igényel, csupán az internetkapcsolódást. Az adatokat éjjel frissítik. Ha egy szervezet úgy dönt, hogy többé nem használja a Basecamp rendszert, adatait XML formátumban megkaphatja.

Összefoglalva: időkímélő menedzsment eszköz, használata minimálisra csökkenti a személyes találkozásokat és javítja az együttműködést.

Nagyon ajánlott.

Doodle

<http://www.doodle.ch>

Nagyon jó eszköz azok számára, akiknek nagy csoportokat kell koordinálniuk, időpontokat egyeztetniük vagy megállapodást elérniük. A honlap megnyitásakor két lehetőséget kínál: „Esemény ütemezése” és „Válassz!”. Mind-

két lehetőségből indulva egy felhasználóbarát képernyő következik, amelyen annyi eseményt vagy lehetőséget lehet beírni, amennyi az adott esetben a szavazáshoz (poll) szükséges. Amikor a feltöltés elkészült, a program két e-mailt küld: az első egy adminisztrációs levél, amely lehetőséget ad az esemény szerkesztésére, a második pedig egy ugrópont, amelyet el lehet küldeni a szavazócsoportnak. Ha a tagok meghozták döntéseiket, a csoport-adminisztrátor e-mailben kap értesítést a válaszokról. A honlapot a résztvevők is könnyen tudják használni, egy átlagos nagyságú csoportban néhány kattintással el lehet jutni ahhoz a dobozhoz, amelyben a résztvevő nevét kell megadni.

Összefoglalva: a Doodle hasznos eszköz a könyvtárosoknak, ha több helyen működő csoport számára kell rendezvényt szervezniük, a születésnapi partitól a fontos munkaértekezletekig.

Ajánlott.

iGoogle

<http://www.igoogle.com/ig>

A Google különböző szolgáltatásait egy lapon összehozó, ingyenes szolgáltatás, amely keresést, naptárkészítést, időjárás-jelentést stb., valamint a „Legyen az iGoogle a kezdőlapom” ugrópontot kínálja. Saját számítógépet is létre lehet hozni anélkül, hogy be kellene lépni a rendszerbe (login). A regisztrált felhasználók menthetik és módosíthatják saját honlapjukat, könnyen belenézhetnek Gmail postaládájukba, ha a helyi időjárásra, a legújabb hírekre stb. kíváncsiak.

Összefoglalva: az iGoogle jó nyitólap a könyvtárak számára, amelyről az olvasók gyorsan tovább tudnak lépni. Hasznos a könyvtárosoknak is, akik az állandóan változó információkhoz, mint a bejövő levelek, a munkatársak számára szervezett rendezvényeket tartalmazó Naptár stb. azonnal hozzá tudnak férni. Az olvasók értékelni szokták az egyéb azonnal elérhető tájékoztató forrásokat is, mint például az útvonal-

tervezés, az időjárás, a horoszkóp stb. Egyetlen hátránya, hogy azonnali hozzáférést csak a sok olvasó által kedvelt Wikipediához nyújt, amely azonban sok esetben nem elismert forrás.

Ajánlott.

Localendar.com

<http://www.localendar.com>

A Localendar.com által közzétett, ingyenes naptárkészítő eszköz. Az ingyenes számlát nyitó felhasználók eseményeket, képeket és szabadnapokat (holidays) rögzíthetnek. Az így elkészült naptár egy egyedi ugróponton elérhető vagy más honlapba illeszthető. A naptárat ingyenesen lehet színeztetni, saját logókat rátenni. A számla nyitáshoz csak egy e-mail cím és egy irányítószám (USA-ban) szükséges. Ingyenes számla esetén a szöveges hirdetések a képernyőn a naptártól jobbra jelennek meg. Az egyetemi könyvtárak ezt tanfolyamok, könyvtárvezetések és egyéb események ütemezésére és meghirdetésére tudják használni.

Egy új esemény felvétele egyszerű, a címet és a leírást egy szövegszerkesztő viszi fel. A háttér színét egy kattintással ki lehet választani, és az ugyanakkorra eső rendezvények megkülönböztetésére is lehet használni. A nem változó alapinformációt, mint a helyszín vagy a kapcsolattartó személy, minden eseményhez automatikusan hozzá lehet tenni. A felvitel után a rendszer-adminisztrátor azonosítja, hogy az esemény magán- vagy közcélú. A naptár megtekintésekor a felhasználók csak a közcélú eseményeket látják, címére kattintva eljutnak a leíráshoz. Térítéses számlát is lehet nyitni.

Összefoglalva: könnyen használható, különösebb honlap-készítési tapasztalatot nem igénylő eszköz web-alapú eseménynaptár összeállításához ingyenes hirdetési lehetőséggel.

Ajánlott.

Ta-da Lists

<http://tadalist.com>

Az ugyancsak a 37 *Signals* cég által fejlesztett, egyszerű feladatlista-készítő rendszer értékes eszköz minden egyetemi könyvtáros számára. Egyidejűleg tíz jegyzék készíthető és kezelhető. Együttműködési projektek szervezői osztott ellenőrző listát is tudnak használni. Az egyedi listákat kétféleképpen lehet megosztani: magában vagy többet egyszerre. A lista készítője közé teheti a jegyzéket egy nyilvánosan elérhető URL megadásával úgy, hogy a jegyzéket csak olvashatóvá teszi. A másik előnyös megosztási lehetőség, ha a lista készítője üzenetet küld az e-mail címek többszörözésére; ezekre a szolgálat küld egy ugrópontot, amely egy magán honlap hozzátételéhez, szerkesztéshez vagy a listáról történő leiratkozáshoz használható. A Ta-da Lists könnyen kezelhető az általánosan használt technológiával, mint az Internet Explorer 6/7, a Safari vagy a Firefox. A lista készítője és használói a feladatok változásáról az RSS-en keresztül kaphatnak értesítést. Hirdetésre csak korlátozott lehetőség van, hogy a figyelmet a listára lehessen összpontosítani. A listákat rangsorolni lehet „Az én listám” (My list) nézetben, a még elkészítésre váró tételeknek megfelelően. A listák nem projektek szerint szervezettek, a felhasználók nem tudják követni, hogy egy feladatot mikor és ki végzett el.

Összefoglalva: a Ta-da Lists kétségtelenül a leg-egyszerűbb, ingyenes web-alapú listakészítő.

Nagyon ajánlott.

Tracks.tra.in

<https://tracks.tra.in/login>

A David Allen által 2001-ben közreadott *Getting Things Done* (GTD)** c. könyvben leírt rendszerre épülő, egyszerű feladatjegyzék a személyes hatékonyság növelésére használható. (A GTD alapelve: ahhoz, hogy az ember produktív le-

gyen, minden teendőjét le kell írnia, és nem kell fejben tartania.) A felhasználók a feladatokat olyan környezethez köthetik, amelyben azt meg kell oldani, például telefonon, számítógépen vagy autó igénybe vételével. Ha egy feladat nem végezhető el két percen belül, akkor azzal valakit meg kell bízni, vagy későbbre kell hagyni, és a következő tevékenységet (action) kell sorra venni. A projekt olyan valami, ami több tevékenységből áll. Egy projekt lehet például az is, hogy év vége előtt el kell költeni a gyarapítási keretet.

A felhasználók a projektet új feladatokkal bővíthetik „következő tevékenység” formában, vagy jegyzeteket fűzhetnek egy tevékenységhez, és határidőhöz köthetik.

A számos GTD-alapú feladatlista között a Tracks.tra.in előnye, hogy egyszerű, nincs szükség különösebb ismeretekre, ingyenes, van RSS-csatolója, a felhasználók az RSS segítségével küldhetik adataikat, és mobil telefonról is küldhetnek e-mailben vagy sms-ben új tevékenységeket. Tapasztaltabb felhasználók a levelező programjukhoz illeszthetik. A rendszert egyetemista fejlesztette, dokumentációja elég szegényes.

Összefoglalva: a Tracks.tra.in azoknak hasznos, akik egy egyszerű rendszerrel akarják követni a feladatokat, naptárhoz akarják kötni, és akik a GTD-rendszert használják.

Ajánlott.

WorkHack

<http://workhack.com>

Egy fehér háttérű képernyőn (whiteboard) létrehozható lista célja a feladatok követése. Induláskor csak néhány betűt kell beírni, hogy a rendszer érzékelje, egy ember kezeli. Ezután sem számlára, sem jelszóra nincs szükség. A „Start now” gombra kattintva megjelenik az első feladatsor: „Add hozzá ezt az oldalt a Kedvencekhez és kezdj új feladatot!”. A feladatok új listája

a „Feladatcsoport” nevet viseli, azonosítója az URL része lesz. Ez az URL szolgál a továbbiakban arra, hogy vissza lehessen térni a feladat-sorhoz; el lehet küldeni e-mailben, vagy egyéb módon hozzáférhetővé tenni mások számára. A feladatcsoportot RSS-csatolóval is elérhetővé lehet tenni, vagy XML formában exportálni. A felhasználó ízlése szerint alakíthatja a feladatot: jelölheti a prioritást (magas, közepes vagy alacsony), a prioritást színek is jelzik (piros, narancs, zöld), a prioritástól függően szabályozhatja, hogy a feladat a képernyőn mekkora helyet foglaljon el. Egy rögzített feladatot már nem lehet szerkeszteni. A „mini WorkHack” lehetőség azt jelenti, hogy a képernyőn mindig látható a tennivalók listája, függetlenül attól, hogy éppen milyen ablak, alkalmazás stb. aktív.

Az egyedi feladatok követése mellett a WorkHack olyan feladatokhoz is használható, mint például a könyvtárban dolgozó hallgatók vagy munkacsoportok tájékoztatása a projekt menetéről, a következő lépésről. Ha egy csoport minden tagja ugyanazt a feladatcsoportot használja, láthatják a befejezett feladatokat és a következő tennivalókat.

Összefoglalva: a WorkHack könnyen megtanulható, könnyen kezelhető eszköz egyéni feladatlistákhoz vagy projektirányításhoz.

Ajánlott.

Remember the Milk

(RTM) – Ne felejtse el többé a tejet (vagy bármi mást)!

<http://www.rememberthemilk.com>

Az Ausztráliában 2005-ben fejlesztett virtuális feladatjegyzék könnyen használható, a regisztrálás és a számlanyitás nem sok időt vesz igénybe. A felhasználók választhatnak a listatípusok közül (személyes, munkahelyi, tanulás stb.), és feladatokat rendelhetnek ezekhez a listákhoz. Az egyedi feladatok bevitele néhány billentyű leütését igényli. A határidő beállításához elegen-

dő például annyit írni, hogy „jövő kedd”, és a rendszer beírja a dátumot. Az RTM előnye még, hogy a tennivalók listáját mobilkészülökről is fel lehet tölteni. Az RTM kompatibilis a különböző online naptárkezelő rendszerekkel, így a feladatok és a naptár egy képernyőn kezelhető. A keresőfunkciót – kulcsszavakat vagy kifejezést megadva – speciális feladatok keresésére lehet használni.

Az RTM hasznos eszköz az egyetemi könyvtárosok számára, különösen azoknak, akik időbeosztásokat készítenek, vagy több osztály munkáját fogják össze. A listák emlékeztetik a könyvtárosokat az esedékes jelentésekre, megbeszélésekre stb. Az RTM megosztó funkciója lehetővé teszi a listák megosztását másokkal, közös „munkafelület” létrehozását: a résztvevők nem csak olvashatják egymás feladatait, de módosíthatják is azokat. Ez különösen a bizottsági munkában résztvevők számára fontos.

Összefoglalva: könnyen kezelhető eszköz, elsősorban azoknak az egyetemi könyvtárosoknak, akiknek sok kötelezettségük van, és sok munkatárssal kell koordinálniuk a munkát.

Nagyon ajánlott.

Toodledo

<http://www.toodledo.com>

A sokféle tulajdonsággal rendelkező Toodledo feladatkezelő oldal különösen hasznos azoknak az egyetemi könyvtárosoknak, akik feladatlistái szakmai kötelezettségeket vagy személyes célokat tartalmaznak. A megújított számlanyitási oldalon könnyű az adatmezőket meghatározni. Az egyes tételeket naponta, hetente, havonta vagy évente lehet ismételni. A Mappa, Naptár, Célok, Prioritások stb. képernyők között könnyű az átjárás. Meg lehet adni egy címet, amelyre a feladatlista egy-egy tételére vonatkozó e-mail küldhető a határidő lejáratá előtt egy-két órával. Az ügyes felhasználók számára létezik az iPhone változat, a felhasználók e-mailen, iCal fájl-for-

mátumban és Microsoft Outlookba kérhetik a feladatokat.

A tesztelés során úgy találták, hogy az Internet Explorer 6.0 és Netscape 7.2 böngésző használatakor több esetben a dátum bevitele nem működött megfelelően.

Összefoglalva: könnyen navigálható oldal tiszta és szabatos utasításokkal. Főbb jellemzői: napi e-mail emlékeztetők, a feladatlisták megtekintése a Naptár és Prioritások képernyőkön, a listák megosztása más felhasználókkal. Ugyanilyen fontos, hogy az oldal rendszergazdája a felhasználói igények szerint újítsa meg a honlapot.

Nagyon ajánlott.

Zoho: Work. Online

<http://www.zoho.com>

Az értékelés ideje: 2007. tél

Közszolgáltatást nyújtó csoportok számos igényét kielégítő, ingyenes web-alkalmazásokat tartalmazó honlap. A programok száma elképesztően sok, közülük néhány díjköteles, a legtöbb alkalmazás azonban a könyvtárosok számára térítésmentesen elérhető. Ide tartoznak az irodai programok (Office), mint a Zoho Writer (szövegszerkesztő), a Zoho Sheet (táblázatkezelő), a Zoho Show (prezentációk), valamint a Zoho Creator (adatbázis-építés), a Zoho Chat és a Zoho Wiki. Az online irodai programok segítségével a felhasználók létrehozhatják dokumentumaikat és a weben menthetik. Lehetőség van arra is, hogy a munkatársaknak is megengedjék a fájlok szerkesztését és közzétételét különböző formátumokban. A könyvtárosok számára a legérdekesebb azonban a Zoho Chat, a Zoho Wiki és a Zoho Creator, amelyek a lakossági szolgáltatást, a tudásmenedzsmentet és a minősítést segítik.

Összefoglalva: a Zoho olyan alkalmazásokat kínál, amelyekkel még az internetes technológiában kevésbé jártas könyvtárosok is bővíteni tudják webes eszközeiket. A Zoho-termékek

minősége és jellemzői mindenhol figyelmet érdemelnek, különösen, ha nincs a könyvtárban web-programozó.

Nagyon ajánlott.

Zotero

<http://www.zotero.org>

Mozilla Firefox felhasználóknak fejlesztett tudás- és információmenedzsment eszköz. Az információk írástudás elveit szem előtt tartva weblapokat, folyóiratcikkeket, könyvek bibliográfiai leírását (citation) és .pdf formátumú dokumentumokat lehet keresni, tárolni, szervezni és értékelni. Az információmenedzsment funkcióknak és az interaktív lehetőségnek köszönhetően az egyetemi könyvtárosok érdekes és hasznos eszköze.

Az EndNote és a RefWork rendszerhez hasonlóan a Zotero a Firefox segítségével merevlemezzre rögzíti és menti a fájlokat. Ha egy honlap, egy folyóiratcikk vagy egy könyv leírása megjelenik a képernyőn, elérhetőségét egy kattintással lehet tárolni. A Zotero munkakörnyezete három részből áll: a különböző állományok szekciója, a cím mező, amely megmutatja az egyes gyűjteményekben lévő tartalmat, és egy terület a további információk, megjegyzések, jelölők, kapcsolódó tartalmak és mellékletek számára. A Zotero-anyagokat csak Firefox Portable flash meghajtó segítségével lehet áttenni egyik számítógépről egy másikra. Az Internet Explorer használók lobbiznak azért, hogy a Zoteronak legyen számukra is használható változata.

Összefoglalva: a Zotero értékes eszköz az elfoglalt egyetemi könyvtárosok számára.

Ajánlott.

* A honlap magyar változata alapján.

** Magyarul a könyv címe: Intézz el mindent! Bagolyvár Könyvkiadó, 2005.

Könyvtár és nemzetköziség: a „Szolidáris Könyvtárak” kampány

FALCINELLI, Daniele – BAZZOCCHI, Silvia

Daniele Falcinelli és Silvia Bazzocchi: Biblioteche e cooperazione internazionale. La campagna „Biblioteche solidali”. (Bollettino AIB, 47. vol. 2007. 4. no. 485-492. p.) című cikkét Mohor Jenő tömörítette.

Hogyan mérhető egy ország fejlettségének foka? Ilyen mérőeszköznek tartják a GDP egy főre eső növekedését, azaz az ország által termelt gazdagságot osztva az adott lakosság lélekszámával. Ez a mutató azonban nem alkalmas arra, hogy világosan pontosan kifejezze a népesség jólétének fokát. A tény az, hogy az egy főre eső GDP és az emberi jólét (életminőség) között nincs szükségszerű összefüggés, tehát az első adatból nem válik automatikusan mérhetővé a második.

Ezért az első ENSZ-jelentés az emberi fejlődésről 1990-ben bevezette az emberi fejlettségi mutató (olaszul *Indice di sviluppo umano* – ISU) fogalmát. Az ENSZ dokumentuma szerint az egy főre eső GDP-t két másik paraméterrel kell egybevetni az ISU meghatározása céljából: ezek az életkilátás és a felnőttkori alfabetizáció aránya. Amikor ez a szisztéma még kidolgozás alatt állt, számos egyéb szempontot is figyelembe vettek, amelyek együttesen pontosabb képét nyújthat-

ták volna a jólétnek. A valódi jólétet további, egyéb kritériumok alapján értékelhetjük, mint például a gyermekhalandóság, a szolgáltatások (egészségügyi, oktatási, kommunikációs stb.) kínálata, a gazdasági egyenlőtlenségek mértéke, a környezeti források megőrzése, az emberi jogok helyzete, a tájékoztatás pluralizmusa, részvételi demokrácia és így tovább.

Az eddig leírt kép azonban nem lehet teljes, ha nem vesszük figyelembe azt a szerepet, amit a környezeti adottságok játszanak a fejlődésben. Már a hetvenes évek elejétől evidensnek tűnt a kapcsolat környezet és fejlődés között, azonban csak az 1987-es Brundtland jelentéssel ért el az ENSZ a két fogalom kifejezett egyesítéséig, megalkotván a „fenntartható fejlődés” fogalmát. A következő években a fenntarthatóság asszociálódott minden, a fejlődésnek szentelt cselekvéshez. A fenntarthatósághoz pedig szükségesnek ítéltetik az olyan közös források megőrzése és

jobb kihasználása, mint a levegő, a víz, az élelem, az energiaforrások, a biodiverzitás stb.

Az UNESCO közkönyvtári nyilatkozata rámutat a könyvtár néhány alapfeladatára, amelyek a tájékoztatásra, az írástudásra, az oktatásra és a kultúrára, azaz a fejlődéshez alapvetően szükséges szektorokra vonatkoznak. Anélkül, hogy a 12 pont részleteibe belemennénk, hangsúlyossá tehetjük azokat, amelyek ez esetben a leginkább relevánsnak tűnnek: az olvasás és az alfabetizáció előmozdítása, a számítógép és az információk autonóm használatának elősegítése, a polgárok garantált hozzáférése a közösségi információk minden fajtájához, az egyéni tanulás formális és autodidakta módjainak támogatása. A nyilatkozat a szabadság, a jólét és a fejlődés alapvető értékeit is figyelembe veszi. Ezen kívül hangsúlyt kap, hogy a részvételi demokrácia a megfelelő oktatáson és az információkhoz való szabad hozzáférése is múlik. Ebből a néhány kiemelt pontból is levezethető az a központi szerep, amelyet a könyvtár be tud tölteni az egyén, és valamely nemzet kollektív jóléte tekintetében.

Ugyanezek az értékek ismétlődnek – és mélyülnek el – az információ kultúrájáról és a folyamatos képzésről szóló 2005-ös alexandriai nyilatkozatban. Ennek néhány pontja teljes mértékben megvilágítja az információ jelentőségét a közösség életében: „Az információ kultúrája:

- magában foglalja az információigény felismerésének, az információ lokalizálásának, alkalmazásának és létrehozásának kompetenciáit minden kulturális és szociális kontextusban;
- döntő fontosságú a versenyképességi előny szempontjából mind az egyének, mind a vállalatok (különösen a kis- és közepes vállalkozások), a régiók és a nemzetek számára;
- a kulcs mindazon tartalmak hozzáférése, használata és létrehozása hatékony gyümölcsösztetéséhez, amelyek a gazdaság, az oktatás, az egészségügyi és szociális szolgáltatások, és a jelenkori társadalom minden más aspektusa fejlődésének fenntartása szempontjából hasznosak.”¹

Egy újabb dokumentum, a 2002-es glasgow-i konferencia alkalmából kiadott IFLA nyilatkozat a könyvtárakról és a fenntartható fejlődésről, együttműködést javasol a fejlett és a fejlődő országok között. Az IFLA hangsúlyozza, hogy „a könyvtári és tájékoztató szolgáltatások elősegítik fenntartható fejlődést, garantálván az információkhoz való hozzáférés szabadságát”; továbbá kijelenti, hogy „a nemzetközi könyvtári és tájékoztatói közösség olyan hálózatot alkot, mely összeköti az iparosodott országokat a fejlődés útján lévőkkel, vállalja a könyvtári és tájékoztatói szolgáltatások fejlődését világ-szinten, és garantálja, hogy ezek a szolgáltatások respektálják a méltányosságot, az élet általános minőségét mindenki számára és a természeti környezetet.”²

A kilencvenes évek folyamán a fejlődés társadalmi és „humán” összetevői fontosságának felismerése erősödött, és egyúttal nagyobb figyelmet kapott egy igen fontos aspektus: az oktatás és az iskolarendszer. Az tűnik meghatározónak, hogy a könyvtár mint intézmény hogyan tud hozzájárulni a tanulás és az önképzés érdekében az eszmék, az ismeretek és a kultúra terjesztéséhez és fejlesztéséhez. Az iskolai és egyetemi szakképzést a könyvtár konkrétan képes támogatni és jobbítani. Úgy jelenik meg mint ingyenes szolgáltatás: a kulturális pluralizmus megosztásának helye, túl minden etnikai, társadalmi, gazdasági stb. különbségen. Mint azt sokan állítják, a fejlődés útján lévő országok népességének kell saját feltételeik megváltoztatásának főszereplőivé válniuk. Saját maguknak kell tudatos és autonóm döntéseket hozniuk, ám ehhez elsődlegesen az emberi erőforrásokba kell beruházni. Az emberi fejlődésről szóló első ENSZ jelentés bevezető kijelentései egybeesnek az eddig mondottakkal: egy ország valódi gazdagsága nem más, mint saját népessége; a fejlesztés célja olyan környezet létrehozása, ami a népességnek a hosszú, egészséges és alkotó élet örömét adja.

Richard Burdett városépítész egy interjúban a város fejlődésével kapcsolatban néhány fontos problémát vet fel; miért nehéz a városias központokban élni, és a megoldásra Bogota példáját

hozza fel. Ott egy már-már irányíthatatlan várost úgy változtattak meg, hogy először is hatékony buszhálózatot és kerékpárút-rendszert építettek ki, majd minden városrészben iskolákat és könyvtárakat építettek. Csökkent az erőszak és a drogfogyasztás, az írástudás szintje ma Dél-Amerikában itt a legmagasabb.³

Mindazon olasz előrelépések ellenére, amiket a nemzetközi együttműködések terén tettek, ez-igazig kevés tere volt a könyvekkel kapcsolatos akcióknak, és kevés volt az olyan projekt, amelyek kapcsolatban lennének könyvtárak fejlesztésével, vagy létrehozásával.

Ilyen értelemben pozitív példa a Torinói Egyetemé, melynek már egy ideje megállapodása van a jeruzsálemi Al-Quds Egyetemmel. Konkrétan ez a megállapodás hallgatók és oktatók cseréjét és olasz nyelvtanfolyamok indítását hozta el, először Izrael palesztinok lakta területein. Ezen kezdeményezések sikere nyomán indult el egy olasz nyelvi és kulturális központ tervezése; ennek a programnak egyik fontos része volt az „Egy könyvet Jeruzsálemnek” projekt, az Al-Quds Egyetemen létrehozandó központ könyvtárának megalapozása érdekében. A Torinói Egyetem nyelvi tanszékei által adományozott könyveket (szak- és főként kortárs szépirodalmat) katalogizálva és szerelve, „polcrakészen” juttatják el Jeruzsálembe. A későbbiekre nézve tervezik videokazetták, CD-k, DVD-k és más multimédiás dokumentumok küldését is, miután megszondázták a lehetséges használók igényeit és szükségleteit, akik ott élő olaszok, az olasz nyelvtanfolyamok tanulói, palesztinok, akik ismerik az olasz nyelvet, inkább azért, mert olasz egyetemen, főiskolán tanultak.

A projektet a külügyminisztérium finanszírozza, hogy ezzel is terjessze az olasz nyelv és kultúra értékeit a határokon túl. Ilyen példák persze már léteznek a világ különböző pontjain, melyek felsőoktatási vagy egyesületi keretek között, esetleg kulturális intézetként alakultak, hasonló célok érdekében.

Egészen más eset a római közkönyvtárak „Szolidáris könyvtárak” kampánya. Az utóbbi években Róma városa számos kezdeményezést tett

a decentralizált együttműködés és a nemzetközi szolidaritás terén, és ehhez kapcsolódott Róma városának közkönyvtárait fenntartó és irányító hivatala a kampány elindításával. Ezt a komplex kezdeményezést, mely az IFLA és az UNESCO fentebb említett könyvtári elveinek megvalósulásához kíván hozzájárulni, 2006. április 23-án, a könyv világnapján indították el, abban az évben, amelyben a világszervezet Torinót és Rómát nevezte meg a könyv világ-fővárosának.

A kampány fő célja, hogy előmozdítsa és támogassa azokat a projekteket, melyek a világ déli felén szándékoznak támogatni vagy létrehozni köz- vagy iskolai könyvtárakat, illetve e területeken a könyv népszerűsítésén fáradoznak azért, hogy „az olvasás jogát” erősítsék.⁴ Ezt a végső célt szolgálva hoztak létre Róma közkönyvtárai szoros kapcsolatot azokkal az egyesületekkel, amelyek ilyen projekteket indítottak el, legyen szó csak az állományok összegyűjtéséről, ill. olyan kezdeményezésekről, amelyek a közönség számára teszik megismerhetővé azoknak az országoknak a valóságát és az adott projektek jelentőségét, jellemzőit. A városi könyvtárakban így indult el a legutóbbi egy-két évben egy sor, a lakosság és a könyvtári olvasók tájékoztatását és érzékenyebbé tételét szolgáló kezdeményezés. Ennek az egész tevékenységnek az a legfőbb jellemzője, hogy nem alkalmi jellegű: a „szolidáris könyvtárak” kampány nem egyszeri beavatkozás, nem egy adományozás – akár pénzről, akár könyvtári anyagról van szó –, hanem egy olyan akció, mely egy hosszú távú projekt különféle elemeit integrálja.

Az első problémák egyike – és mindjárt a legösszetettebb – az egyes projektek, és következőképpen az azokhoz kötődő egyesületek kiválasztásának módszerei és kritériumai voltak. Ebben az első időszakban a kritériumok csak kísérletiek lehettek, hiszen a könyvtárak meglehetősen ismeretlen terepen, a „harmadik világ” fejlődését segítő együttműködések világában mozogtak, ahol semmilyen korábbi, viszonyulási pontként vagy modellként használható tapasztalatuk nem volt. Azért, hogy se illuzórikus célokat ne tűzzenek maguk elé, se az előkészítés,

a tapasztalatlanságból fakadó hibák elkövetése, felismerése, kijavítása ne tegye túl hosszúvá a projekteket, kifejezetten olyan egyesületeket kerestek, amelyeknek már korábban is volt némi közük, kapcsolódásuk a könyvtárakhoz vagy a könyvekhez.

A kampány néhány kiemelendő jellemzője a következő:

- a) Ma már általános, hogy a fejlesztést célzó kooperáció mindig érinti a kultúrát és a tájékoztatást is. Kevésbé elterjedt annak felismerése, hogy szükség van a könyv és az olvasás érintésére is. Nem csak a könyvtárról van szó, még ha a helyi partnerek elsődlegesen ezt a szolgáltatást tartják lényegesnek: a megbeszéléseknek ki kell terjedniük a „könyvlánc” más összetevőire: a szerzőkre, kritikusokra, fordítókra és illusztrátorokra, kiadókra, nyomdászokra, tanítóokra és tanárookra is. Éppen így kiterjedhet más eszközökre, audiovizuális és multimédiás anyagokra, periodikumokra, számítógépekre és web-összeköttetésre. Róma könyvtárai mindezeket figyelembe vették a projektek kiválasztásánál, és nemegyszer a partneregyesületek a könyvtár ajánlásai alapján emelte be ezeket a projektbe.
- b) A partner egyesületekkel teljes egyetértésben a kampány szigorúan és következetesen egységes kampányként jelenik meg, de oly módon, hogy világossá tegye annak többszereplős voltát. Ennek előnye, hogy a közös fellépésnek nagyobb súlya van; hogy több teret ad az egyes résztvevők kezdeményezéseinek és kreativitásának; korrektebb – ha nem is egyszerűbbé – teszi a belső viszonyokat, ahol az együttműködők körében is működik a szolidaritás, mivel az erősebb egyesület „segít” a kisebbnek.
- c) Az egyesületek és a közintézmények (a köz- és a magánszektor) együttműködése egyben a kultúrák cseréje is: a közszolgáltatások kultúrájának és a szociális önkéntesség, a fejlesztési együttműködés kultúrájának kölcsönösen van tanulnivalója egymástól.

A „Szolidáris könyvtárak” eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy az együttműködés gyümölcsöző, és általa mindkét fél gazdagodott. Még szerencsésebb, ha az együttműködés ki tud terjedni a támogatandó irányába is, azaz ha a kiválasztott országban van helyi partner. Megléte kettős garanciát jelent: egyrészt a valódi helyi igényeket tudja közvetíteni, másrészt a támogatás (az adomány) használatáról, annak hatékonyságáról tud beszámolni, sőt, segíthet az esetleg „kulturális gyarmatosítás” irányába mutató hibák megelőzésében is. Mindez elvezet annak megállapításához is, hogy sokkal jobb adományként nem könyveket, hanem pénzt gyűjteni, így lehet ugyanis igazodni minden támogatott sajátos igényeihez, beleértve a helyi kiadványok beszerzését is.

- d) Kísérleti modellről lévén szó, érdemes néhány szót szólni a projekt méretezésének, dimenzionálásának fontosságáról is. Az első évben egy-egy könyvtár számára kerestek egy-egy projektet. (Ehhez jó tudni, hogy Rómának jelenleg 36 városi könyvtára van, meghatározott területen látnak el kb. egy-egy olasz középvárosnyi lakosságot.) A kampányban részt vevő könyvtárak egész évben a „hozzájuk rendelt” támogatandó ország megismertetését szolgáló rendezvényeket szerveztek, adománygyűjtéssel összekötve. A most folyó második ütem rugalmasabb: a könyvtárak szabadon dönthetnek, hogy rendezvényeiket egy ország/projekt, esetleg valamilyen (pl. földrajzi) szempontból azonos csoportba sorolható több ország vagy akár az egész kampány ismertetése, népszerűsítése érdekében szervezik. Így a projektek több könyvtárhoz is kötődhetnek, a könyvtárak együttműködve szélesebb körű akciókat szervezhetnek stb. Mint minden közösségi kezdeményezésénél, a legnagyobb nehézség az egyes polgárok megszólítása, bevonása, ami nemcsak az adományok mennyiségét, hanem a promóciós költségek gazdaságosságát is befolyásolja. A kezdeti promóciós költség először igen magasnak tűnt az elért

eredményekhez képest. Valójában azonban a felhívásra reagáló könyvtárhasználók nem kevesen voltak, és alig több mint egy év alatt 30 000 eurót adtak össze. (Fontos az állandó visszajelzés, a beszámolás a gyűjtés állásáról, az adományok felhasználásáról és a helyi következményekről, fejleményekről egyaránt.) Ennek érdekében indul el hamarosan a római könyvtárak honlapján (www.bibliotechediroma.it) a „Szolidáris könyvtárak” külön oldala. Lényeges lenne, hogy az együttműködés a célterület helyi képviselőivel kiterjedjen az adott országból jött bevándorlók bevonására is. Minderre azonban eddig kevés példa volt, nem csak azért (ami persze valós akadály), hogy nem minden célsországból van Rómában (vagy akár Olaszországban) szervezett bevándorló-közösség.

- e) A kampány első éve alatt 15 könyvtárban 34 helyi tematikus eseményt rendeztek (egy projektet támogatva, illetve egy országról nyújtva ismereteket), 12 esetben az adott ország képviselői vagy az onnan bevándoroltak részvételével és kettő az egész városra kiterjedő rendezvényt, nem számolva azokat az egyéb rendezvényeket, amelyek „mellékesen” érintették a projekteken szereplő országokat. Kezdetből számítottak a kampány kiszélesedésére, hogy az egyes könyvtárak mellett könyvtárhálózatok, más helyi intézmények, iskolák, egyetemek, közhivatalok is bekapcsolódnak a tevékenységbe. Az együttműködés a hirdetés, népszerűsítés segítségével a kampány- vagy projekt-ismertető rendezvény szervezésén át az adománygyűjtésben való tényleges részvételig terjed. E téren azonban nem születtek említésre méltó eredmények.

Másfél évvel a kampány kezdete után már közreadható néhány megjegyzés. Az első az időráfordításról: az első szakasz előkészítési hat hónapot vett igénybe. A második (a 2007-2008-as kampány) előkészületei lényegesen rövidebb ideig tartottak. Mindazonáltal érdemes (sőt,

szükséges) hosszú idővel számolni, hiszen minden, az előkészítéskor elkövetett hiba biztosan megbosszulja magát a végrehajtás során. A kampánynak legyen meghatározott időtartama, azonban ennek nem kell mereven egy évig tartania. A második szakaszban már vannak egy évnél hosszabb projektek. Ha túl rövid időt szabunk meg, szinte kizárt, hogy célt érzünk; tájékoztatni, ismereteket nyújtani sem tudunk, és a remélt mennyiségű adomány sem gyűlik össze. A másik megjegyzés a hibákról szól: gyakori az egyes projektek megjelenítésénél, hogy hiányzik az egész kampány egységének hangsúlyozása.

Kétségtelen, hogy az első eredmények is láthatók már: új könyvtárak jöttek létre, néhány könyvtár pedig gyarapodott. Éppen ezek a kis eredmények adhatnak erőt a folytatáshoz, a nehézségek ellenére, hiszen adni jó, és valóban nagy öröm, amikor távoli, korábbi vagy most is zajló háborúk és gazdasági nehézségek sújtotta országokból hírek érkeznek beszerzett könyvekről, megtelők könyvtári polcokról. Lehet, hogy mifelénk azért is gyűlik nehezen az adomány, mert a lehetséges adakozók a könyvtárat inkább luxusnak, mintsem szükségnek tekintik, a támogatott országokban azonban éppen úgy értékelik, és éppen annyira óhajtják, mint egy kutató, egy utat vagy egy iskolát.

Jegyzetek

- 1 Fari nella società dell'informazione: la dichiarazione di Alessandria sulla cultura dell'informazione e l'educazione permanente, 2005. http://www.infolit.org/International_Colloquium/alexprocita.doc
- 2 Dichiarazione IFLA su biblioteche e sviluppo sostenibile, 2002. <http://www.ifla.org/III/eb/sust-dev02-it.html>
- 3 Intervista di Gabriele Beccaria a Richard Burdet = La Stampa, 2007. május 18., 40.p.
- 4 A kampány projektjei eddig többek között Afganisztán, Brazília, Guatemala, Kenya, Ruanda, Kambodzsa, Marokkó, Tanzánia, Albánia, Argentína, Kongó, Eritrea, Etiópia egyes területeit, településeit illetve intézményeit érintették.

India könyvtári rendszere

SETH, Renu

SETH, Renu: Storehouses of knowledge to educate the masses. The Indian library system: a present day scenario (Buch und Bibliothek, 58. vol. 2006. 9. no. 622–628. p.) című írását Mohor Jenő tömörítette. (A cikk a Frankfurter Könyvvásár alkalmából íródott, ahol a díszvendég India volt.)

Az ország

India 3,29 millió négyzetkilométernyi területén 1,1 milliárd lakosával a második legnépesebb nemzet a világon. A köztársaság 28 államból és 7 szövetségi tartományból áll. Noha a Föld szilárd felszínének csak 2,4%-át foglalja el, ezen a világ népességének több mint 15%-a él. A lakosság közel 70%-a fálvakban lakik.

India gazdag és egyedülálló kulturális örökséggel rendelkezik; történelme során meg tudta őrizni hagyományait a megszállók és a bevándorlók által behozott szokások, hagyományok és eszmék befogadása ellenére is. Bár szekularizált, demokratikus köztársaság, a vallás (lényegében a hinduizmus) központi szerepet tölt be kultúrájában: a vallásgyakorlás a vidéki élet szinte minden területén jelen van.

Indiában 22 hivatalosan bejegyzett nyelvet beszélnek, a központi (szövetségi) kormány kom-

munikációs nyelve a hindi és az angol. A gyors iparosodás és a gazdaságra gyakorolt erős multinacionális befolyás következtében az angol nyelv az üzleti élet kommunikációs eszköze.

Az 1947 óta független India régóta harcol az éhínség és a szegénység ellen. A kétszáz éves gyarmati uralom saját népe szükségleteinek kielégítésére alkalmatlan országgá tette. Ma azonban India a világ legnagyobb demokráciája és a világ tizedik legnagyobb gazdasága. India gazdasága az egyik legdinamikusabb a világon, elsősorban információtechnológiai (IT) iparának köszönhetően.

A fellendülésnek azonban van árnyoldala is: több mint 250 millió ember él a szegénységi küszöb alatt. Nem lebecsülni akarjuk az IT-iparnak a fellendülésben játszott szerepét, de tény, hogy csak a GDP két százalékát adja, és mindössze egymillió embert foglalkoztat. India szegényei elsősorban vidéken élnek kis földeken gazdál-

ková vagy mezőgazdasági bérmunkásként, és nem élvezik a technológiai fejlődés közvetlen előnyeit. Ha az ország tartós fellendülést akar, a fejlesztéseket a lakosság 70%-ára és a – jelenleg agrárjellegű – gazdaság negyedére kell kiterjesztenie. Jelenleg azonban India inkább a vezető globális exportőr szerepére törekszik, mintsem a súlyos szegénység felszámolására. Jelentős aránytalanságok tapasztalhatók az országban: a vidéki Indiát még mindig az elmaradott oktatásügy, egészségügy és infrastruktúra jellemzi. A szegénységből való kiemelkedés kulcsa a vidékfejlesztés; javítani kell az esélyegyenlőségen és a társadalmi igazságosságon.

A szegénység leküzdésének leghatékonyabb eszköze az oktatás. A könyvtárak a tudás tárházaiként hosszú távon képesek részt venni a tömegek oktatásában. Egy ország sem tud fejlődni a lakosainak nyújtott minőségi könyvtári szolgáltatások nélkül. Ezért egy olyan demokráciában, mint India, megfelelő információs infrastruktúrát kell kiépíteni, hogy mindenkihez eljussanak a kulturális, történelmi, természettudományos és műszaki ismeretek. A kormányzat komolyan foglalkozik a vidéki könyvtári ellátás gyökeres átalakításával, amely együttműködne a Nemzeti Írástudás Misszió (National Literacy Mission) továbbképzési programjával.

Könyvtári helyzetkép

A könyvtárügyet a sokféleség jellemzi; az egyes könyvtári területek a fejlődés eltérő szintjén állnak. India könyvtár- és tájékoztatásügye a következő öt területből áll:

Országos feladatkörű központi könyvtárak

Ehhez a körhöz kétféle könyvtártípus tartozik. Az elsőbe a kalkuttai Nemzeti Könyvtár és a kötelezpéldányban részesülő szövetségi közkönyvtárak, a Delhi Közkönyvtár, a Connemara Közkönyvtár, a chennai és a mumbai Állami

Központi Könyvtár tartoznak. Ezekben a központi könyvtárakban minden Indiában publikált dokumentum hozzáférhető, fenntartójuk a kulturális minisztérium.

A második csoportot az országos feladatkörű szakkönyvtárak alkotják, mint az Országos Tudományos Könyvtár vagy az Országos Orvosi Könyvtár. A huszadik század folyamán ezek az országos könyvtárak elszigetelten fejlődtek.

Közkönyvtárak

India közkönyvtári rendszere több mint egy évszázados múltra tekint vissza. Az első fontos lépés az 1808-ban kiadott, a publikációk beszállításáról és regisztrálásáról szóló rendelet megjelenése volt. (1910-ben a Baroda állambeli közkönyvtári hálózat létrehozása is fontos eseménynek tekinthető.) A fejlődés második szakasza a kezdetektől 1937-ig tartott. A harmadik szakaszban a kongresszus több tartományban is hatalomra jutott, és ott falusi könyvtárak létesültek kormányzati segítséggel. (Becslések szerint 1942-ben már 13 000 falusi könyvtár működött.) 1948 és 1951 között három, a könyvtárügy szempontjából jelentős esemény történt:

- a Madraasi Közkönyvtári Törvény megszületése (1948); ez volt az első erőfeszítés a közkönyvtári szolgáltatások intézményesítése, koordinálása és szervezése érdekében;
- a Nemzeti Könyvtár megalapítása (1948);
- a Delhi Közkönyvtár megalapítása az UNESCO kezdeményezésére (1951).

India alkotmánya szerint a közkönyvtárak fejlesztése állami feladat; ennél fogva minden állam kötelessége, hogy területén különböző szintű könyvtárakat létesítsen. Az egyes államok eltérő fejlettsége miatt a kulturális minisztérium létrehozta a *Raja Rammohun Roy Könyvtári Alapítványt* (RRRLF), mely a közkönyvtárak fejlesztésének központi irányítója, és amely aktívan együttműködik az államok kormányaival, a szövetségi tartományok vezetésével és a területen dolgozó önkéntes szervezetekkel.

Az alapítvány ma 28 központi állami könyvtárat tart fenn, és az ország 60 000 közkönyvtára közül 31 274 különböző szintű könyvtárat támogat; felelős azért is, hogy forrásokat mozgósítson az állami és területi központi könyvtárak modernizálása, az infrastruktúra fejlesztése és a személyzet képzése érdekében.

India mára felismerte a közkönyvtárak szükségességét, azonban azok fejlődése még nem érte el a megfelelő szintet, és a közkönyvtárak helyzete sem egységes. Ahogy az államok különböznek méretben, népességben, az írástudás mértékében, a helyi nyelven megjelent könyvek számában, a gazdasági fejlettségben és így tovább, úgy különbözik egymástól államonként a könyvtári rendszer infrastruktúrája. A falusi könyvtárak egyes államokban a közkönyvtári rendszer részét képezik, másutt viszont a felnőttoktatási vagy a közönségkapcsolati minisztériumhoz tartoznak. Az ország számos részén a vidéki közkönyvtárakat helyi klubok vagy önkéntes szervezetek alapították és tartják fenn, ezért a vidéki könyvtárak nemcsak nagyságukban, hanem vezetésük és finanszírozásuk módjában (és mértékében) is különböznek egy-egy államon belül is. Néhány államban, mint pl. Biharban, az elégtelen kormánytámogatás miatt a könyvtárügy fejlődése megrekedt, és még régi, tekintélyes könyvtárakat is bezártak. A legmagasabb szintű közkönyvtári fejlődést napjainkban *Tamil Nadu*, *Andhra Pradesh* és *Karnataka* államban tapasztalható a 100 km²-re jutó könyvtárak számát, illetve az ingyenes közkönyvtári szolgáltatást használó lakosok arányát tekintve.

Az IFLA ajánlásai szerint 3000 lakosonként van szükség egy közkönyvtárra, így Indiában az egymilliárdot meghaladó népességnek több mint 343 ezer közkönyvtári egységre volna szüksége. Egy felmérés szerint India írástudó lakosságának csak 12,38%-a jut ingyenes közkönyvtári szolgáltatásokhoz. Az állam a szükségesnek tartott 10 rúpia (0,17€) helyett mindössze 0,7 rúpiát (0,01 €) fordít lakosonként közkönyvtáraitra.

Az elmúlt évek fejlődése ellenére nem javult számottevően a falusi tömegeknek nyújtott szolgáltatások színvonala. Eddig a könyvtári hálózata-

tok integrált láncolata sem jött létre, aminek oka elsősorban a jogi szabályozás hiánya. A 28 állam és a 7 szövetségi tartomány közül mindössze 13 államban van olyan könyvtári törvény, amelyben a közkönyvtári rendszer létesítése szerepel. Jelentős előrelépés lenne, ha a többi államban is születnének ilyen törvények. Összegezve elmondható, hogy az indiai közkönyvtárak mind nagyságrendjüket, mind fejlődésük ütemét tekintve elmaradtak a világtól.

A tudományos és szakkönyvtárak

A szakkönyvtárak, valamint a tudományos és műszaki (TM) könyvtárak a fejlettség magasabb szintjét érték el, mint a másik négy terület intézményei. A TM mindig is szerves részét képezte az indiai kultúrának. Az ősi időkben természetfilozófiának nevezett tanítás mindig is a felsőoktatás szerves része volt, és az indiai tudósok munkássága kitörölhetetlen nyomot hagyott a világ tudományos életében mind a történelmi időkben, mind a jelen évszázadaiban. A függetlenség elnyerése után jelentős állami támogatással intézményesítették a tudományos életét, aminek következtében számos intézmény létesült, és a tudományos kutatás szervezett keretek közé került. A kutató-részlegeket megfelelő infrastruktúrával is ellátták laboratóriumok, könyvtárak és forrásközpontok formájában. Ma az ország széles alapokon nyugvó és kiterjedt hálózattal rendelkezik, részben a központi kormány és az államok kormányai, részben a köz- és magánszektor felügyelete alatt. A hálózat nemcsak a mezőgazdaságra és az egészségügyre, hanem az atomenergiára, az űrkutatásra (és egyéb tudományágakra) is kiterjed. A tudományos könyvtárak vannak a legjobb helyzetben az országban, néhányat az illetékes minisztérium, többségüket a központi kormány finanszírozza. Nagyjából kétszáz országos laboratórium és ugyanennyi állami kutató-fejlesztő (KF) intézmény működik Indiában, további kb. 1300 KF-részleg az ipar területén. A Tudományos és Ipari Kutatások Tanácsa (*Council of Scientific and Industrial Research*) az ország vezető KF

szervezeteként 40 laboratóriumában és 100 területi központjában folytat értékes tudományos és műszaki kutató-fejlesztő tevékenységet, mely az ország fejlődéséhez és stratégiai igényeihez szükséges. Mindegyikben jól felszerelt könyvtár vagy információs központ működik.

India KF-tevékenységében jelentős szerepet játszanak az egyetemek is, bár elég nagy az eltérés az állami kutatóintézetek és az egyetemek lehetőségei között. Az egyetemi támogatásokat odaítélő bizottság (*University Grants Commission* = UGC) ugyan támogatja az egyetemi kutató-fejlesztő tevékenységet, de meglehetősen szűkös keretekkel rendelkezik. A függetlenné válás után azért alapítottak új kutatóintézeteket, hogy India jelen legyen a világ tudományos életében, de figyelmen kívül hagyták az egyetemi kutatás lehetőségeit. Néhány évtized elteltével a kormány felismerte ennek hátrányait, és pénzügyi alapokat hozott létre az egyetemek támogatására. Új kezdeményezésként hozták létre az Indiai Társadalomtudományi Kutatások Tanácsát (*Indian Council of Social Science Research*), amely a szakterület intézményeit, egyesületeit és szakfolyóiratokat támogató független testület. A Tanács jelenleg 27 kutatóintézetet és 6 regionális központot támogat, és működteti az 1969-ben általa alapított Országos Társadalomtudományi Dokumentációs Központot, melynek feladata a társadalomtudományi kutatások (és kutatók) segítése könyvtári és tájékoztatói szolgáltatásokkal.

Felsőoktatási könyvtárak

A könyvtárak a felsőoktatási intézmények idegközpontjai, melyeknek az oktatást, a kutatást és az egyéb felsőoktatási programokat kell segíteniük. Indiának kiterjedt felsőoktatási rendszere van. 2005 elején 342 egyetem, köztük 18 központi, 211 állami egyetem, 5 állami törvénnyel létesített intézmény és 13 országos szerepkörű intézmény működött, továbbá 17 625 főiskola (melyen az összes tudományterületet oktatják), és ebből 5386 az UGC által elismert főiskola. Ez a terület tanszéki, főiskolai és egyetemi

könyvtárakat foglal magában. Néhány közismert főiskola és kevés magániskola kivételével azonban a legtöbb tanszék és főiskola nem rendelkezik könyvtárral. Az egyetemek többségének jó könyvtára van, ám ezek elszigetelten működnek.

Az 1956-ban alapított UGC koordinálja és ellenőrzi a felsőoktatás rendszerét, emellett finanszírozza az egyetemeket és főiskolákat. Figyelme kiterjed a felsőoktatási könyvtárakra is: előírásokat állapít meg a könyvtárosképzés és a szolgáltatások tekintetében. Három, különböző szakterületen működő információs központ is létesült, köztük az Indiai Tudományos Intézet (Bangalore) mellett működő Országos Tudományos Tájékoztató Intézet, a mumbai SNDT Női Egyetem (Women's University) és az Országos Társadalomtudományi Tájékoztató Központ (a barodai M.S. Egyetemen). Az UGC finanszírozza az egyetemi és főiskolai könyvtárakat is. (Az iskolai könyvtárak a leginkább elhanyagoltak, mert nincs olyan országos szerv, amely finanszírozná ezeket.) A UGC célkitűzése az egyetemi könyvtárak korszerűsítése, ezért létrehozták a felsőoktatási könyvtárak információs és könyvtári hálózatát, az INFLIBNET-et, mely ellátja az egyetemeket és a kutatókat a szükséges információkkal, és egy országos, nagysebességű adathálózatba kapcsolja a felsőoktatási könyvtárakat.

A kormányzati könyvtárak

Ezek a könyvtárak Indiában főként a brit korszakban jöttek létre a döntéshozók és a hivatalnokok igényeinek kielégítésére. A kormányhivatalok és minisztériumok könyvtárai csak a hivatal munkájához közvetlenül kapcsolódó dokumentumokat gyűjtik, használóik körét az intézmény dolgozóira korlátozzák. A kulturális minisztérium, mely a könyvtárügy fejlesztésének letéteményese, komoly lépéseket tett már a források megosztására és a felügyelete alá tartozó könyvtárak hálózatba szervezésére.

Fontosabb kormányzati kezdeményezések

Könyvtári hálózatok

A könyvtári hálózatok szervezése az Országos Tudományos és Műszaki Tájékoztatási rendszer (NISSAT) kezdeményezésére indult, először a *Calcutta Library Network* (kb. 1986), ezután a *Development Library Network* (kb. 1988), majd további hálózatok kialakításával. Van néhány városi és néhány szakkönyvtári hálózat is. Bár a lakosság 70%-a vidéken él, és a nagyközönségnek nyújtandó hálózati információellátás lenne a legfontosabb teendő, mindeztidáig nem sok erőfeszítés történt a közkönyvtárak hálózatba szervezésére.

Könyvtári konzorciumok

A Humán Erőforrás-fejlesztési Minisztérium megalapította az Indiai Országos Digitális Tudományos és Műszaki Könyvtári (INDEST) Konzorciumot. A minisztérium biztosítja az elektronikus dokumentumok előfizetését 38 tudományos intézmény (beleértve az *Indian Institute of Sciences*, *Indian Institutes of Technology*, *Indian Institutes of Management*), továbbá a regionális műszaki főiskolák, 60 központilag fenntartott (vagy támogatott) kormányzati intézet számára. Az INDEST konzorcium jelenleg a legambiciózusabb kezdeményezés a műszaki tudományok területén. A konzorciumok ügye Indiában még kezdetleges állapotban van, ezért megfelelő módszertani segítségre van szükség.

Alapítvány a tudományos és műszaki fejlesztések támogatására

A Tudományos és Műszaki Minisztérium feladata a tudományos és műszaki területek fejlődésének előmozdítása. A finanszírozást végző alapot, a *Fund for Improvement of Science and*

Technology-t (FIST) 2000/2001-ben hozták létre az egyetemek és felsőoktatási intézmények infrastruktúrájának fejlesztésére. Ennek keretében mindegyik egyetemi tanszék és főiskola anyagi támogatást kapott az oktatást és a kutatást segítő infrastruktúra kialakítására. A kezdetek óta több mint 600 tanszék és 189 intézet részesült támogatásban.

A vidéket érintő digitális fejlesztések

A vidék információs hálózatának jobbítása érdekében több digitális könyvtári kezdeményezés született. Ezek egyike a *Madhya Pradesh* államban létrehozott intranet alapú digitális könyvtári hálózat, mely közösségi alapú, költség-hatékony módon tesz eleget annak a célnak, hogy a digitális könyvtár vívmányai eljussanak a helyi lakossághoz.

Ennek egyik megvalósulása az ún. *Gyandoot-program*, amely 21 internet-kávézót kapcsol össze, és melynek mindegyike 10-15 olyan körzetet lát el, amelyek 20-30 ezer fős településekből (20-30 falu) állnak.

A keralai kormány nyújtja a legtöbb elektronikus közhasznú információt a lakosság számára; a vezeték nélküli technológiát alkalmazó *PRAGATI-projekt* pedig 2,5 millió lakost (száz faluban) kíván ellátni. (Ez a program segíti a falvak helyi információtechnológiai központjainak felállítását, hogy majd ezek révén oktatási, egészségügyi, agrár- és egyéb információkat terjeszthessenek.)

A könyvtárak fejlődését akadályozó tényezők

A könyvtárak fejlődésének legfőbb akadálya a lakosság széles körű írástudatlansága. A falusi népeiséget semmi sem ösztönzi a tanulásra, mert úgy érzik, hogy a könyvolvasástól nem növekszik szakmai teljesítményük. Ezen kívül nincsenek regionális nyelveken olvasható megfelelő olvasmányok. A regionális nyelveken kiadott könyvek több mint kétharmada szórakoztató

irodalom, míg a komoly tudományos vagy szak-könyvek csak angol nyelven állnak rendelkezésre. Ezért az írástudó indiai népeességnek csak a 20%-a tekinthető potenciális könyvtárhasználónak. A közkönyvtári mozgalom kibontakozásának másik akadálya az anyagi források állandó hiánya. A könyvtárak még mindig a legalacsonyabb prioritással rendelkeznek a döntéshozói folyamatokban, és a könyvtár-finanszírozás tekintetében nincs összhang az egyes államok lehetőségei és szándékai között.

Egy olyan fejlődő országban, mint India, ahol a könyvtárügyből hiányzik a lendület, fontos szerepet játszhatnak a könyvtáros egyesületek. Jelenleg különböző könyvtártípust képviselő egyesületek és társaságok működnek Indiában. Az országos szervezetek közé tartozik az Indiai Könyvtári Egyesület, a Szakkönyvtárak és Információs Központok Indiai Egyesülete, és olyan regionális egyesületek, mint a Bengáli és a Karnataka Könyvtári Egyesület.

Még sincs olyan komoly országos szintű egyesület, mely ténylegesen hozzá tudna járulni a könyvtárak fejlesztéséhez. Ennek oka az anyagi források szűkössége, a kormányzati érzéketlenség, az egyesületeken belüli ellentétek és a szakmaiság hiánya. Indiának szüksége lenne egy csúcs-testületre a könyvtári és tájékoztatói rendszer áttekintésére és figyelemmel kísérésére, valamint az elkülönült egyesületek összefogására nemzeti és regionális szinten, hogy hatékonyra váljanak.

Összefoglalás

A különböző típusú könyvtárakat különféle intézmények tartják fenn; nincsenek egységes finanszírozási normák, és mivel a különböző kategóriájú könyvtárak forrásai és szolgáltatásai is eltérőek, együttműködés sincs köztük. Annak ellenére, hogy India az információtechnológia egyik úttörője, az országban működő 60 000 közkönyvtárnak mindössze egy százalékát gépesítették.

A könyvtárak és könyvtárosok előtt számos feladat áll, így a megváltozott társadalmi- gazdasági környezetben nemzeti könyvtárpolitikára van szükség, továbbá meg kell újítani a közkönyvtári rendszert, figyelve a jelenlegi és a jövőbeli tendenciákra.

India jelentős társadalmi-gazdasági és politikai reformokat készül végrehajtani, de ezek csak akkor lehetnek hatékonyak, ha megfelelő időben egy korszerű információs rendszert hozunk létre megfelelő infrastruktúrával, korszerű információtechnológiával és képzett személyzettel. A vidék és város közötti és egyre szélesedő egyenlőtlenség leküzdése pedig csak akkor valósulhat meg, ha hagyományos könyvtárainkat teljeseen megújítjuk.

Használatot könnyítő változások a MATARKA-ban

A Magyar folyóiratok kereshető tartalomjegyzékeinek (MATARKA) adatbázisában eddig szerzői névre lehetett keresni, ezentúl a szerzői kulcsszó szerint is kereshetők lesznek a tételek. A laikus, nem könyvtáros felhasználó gyakran keresett úgy külföldi szerző nevére, hogy annak keresztnevével indította a keresést: pl. Linda Schell, és nem kapott találatot, mert a szerző Schell, Linda néven szerepelt. A szerzői kulcsszó mezőben ezentúl a keresztnév, vezetéknev sorrendben is lehet a nevekre keresni.

A másik változtatás megengedi, hogy a keresést több folyóíratra szűkítve adják meg (eddig csak egy folyóíratra lehetett szűkíteni a keresést), pl. ha előre kiválasztott könyvtári folyóiratokban kellene keresni, akkor a keresés leszűkíthető ezek címére.

(Burmeister Erzsébet tájékoztatója alapján)

Az elektronikus olvasás megkönnyítése

COYLE, Caren

COYLE, Caren: Managing technology. E-reading (The Journal of Academic Librarianship, 34. vol. 2008. 2. no. 160–162. p.) c. írását Dévai Péter tömörítette

2007-ben két olyan dolog is történt, mely ismét ráirányította a figyelmet az e-olvasásra. Az egyik: megjelent a National Endowment for the Arts (NEA) tanulmánya „*Olvasni vagy nem olvasni*” (To read or not to read) címmel. A megkérdezettek válaszai alapján egyértelműen csökkent a szakirodalom és a szépirodalom olvasására fordított idő, az egyetemi hallgatók döntően csak a tanulmányaikhoz kapcsolódó irodalmat olvassák, a könyvek komoly vetélytársává vált a televízió, a zene, a házi feladatok számítógépes elkészítése és az e-mailezés. A másik, hogy megjelent az Amazon elektronikus könyvolvasó eszköze, a *Kindle*. Ez azért figyelemre méltó, mert az eddigi hasonló eszközök nem voltak sikeresek. A Kindle azonban új képernyő-technológiát használ, melyet e-ink-nek neveztek el. Ennek lényege, hogy nem hátsó megvilágítással teszi láthatóvá a szöveget, hanem egy vékony filmet alkalmaz parányi kapszulákkal, melyek fehérről feketére változnak, amint elektronikus

mezővel érintkeznek (<http://www.eink.com/technology/howitworks.html>). Olyan, mintha lenne egy darab papírunk, melyre végtelen sokszor írhatunk, ki is rádiózhatjuk a szöveget, és újra írhatunk rá. A papírhoz hasonlóan vékony és rugalmas, viszont bele kell helyezni egy eszközbe, melynek működtetéséhez hardverre és szoftverre van szükség. A rugalmas display lehetővé teszi, hogy visszatérjünk az ősi tekeres formához. A Polymer Vision nevű cég például olyan rugalmas „képernyőt” bocsátott ki, mely kézben tartható eszközzé tekerhető össze, ha pedig látni akarjuk, ki lehet göngyölni (<http://www.polymervision.com>). Az eszköz tehát kis-méretű, kézben tartható és könyvoldal-méretűvé is alakítható.

2007 tavaszán, a Sony is piacra dobta a *Sony Reader* (<http://www.sonystyle.com>) nevű termékét, mely ugyancsak az e-ink technológián alapul, és ami még kevésbé ismert, hogy a kínai Jinke Hanlin (<http://www.jinke.com.cn/>

Compagesql/English/index.asp) és a holland iRex is kibocsátott egy hasonló eszközt. Az utóbbi neve: Iliad (<http://www.irextechnologies.com/products/iliad>). A szakmai közvélemény ugyan általában dicséri ezt a technológiát, de egyáltalán nem biztos, hogy ez lesz az egyetlen, mely megnyitja az e-könyv piacot a nagyközönség előtt. Az mindenesetre látható, hogy megoldást kell találni az elektronikus szövegek olvasására. A naponta keletkező elektronikus szövegek mennyisége egészen elképesztő, és ha figyelembe vesszük a Google és a Microsoft törekvéseit, hogy a felsőoktatási könyvtárakkal együttműködve könyvgyűjteményük jelentős részét digitalizálják, akkor egyértelmű a tömegeket kielégítő megoldás szükségessége.

Ha igaz a könyvtártudományok *Ranganathan* által megfogalmazott első törvénye: „*A könyvek azért vannak, hogy használjuk őket*”, akkor igen lényeges kérdés, hogy a digitalizált könyveket hogyan fogjuk – egyáltalán fogjuk-e – olvasni? Elég meglepő, hogy a NEA vizsgálatában résztvevők az e-mailezést és az egyéb szakmai szövegek, blogok, levelek, stb. olvasását nem tartják valódi olvasásnak, sőt olyan tevékenységnek gondolják, mely elvonja őket a szépirodalomtól és a szakirodalmi művektől. Bár nyilvánvaló, hogy a kétféle „műfajt” nem lehet összekeverni, de azt a tényt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy sok ember ideje jó részét elektronikus formában megjelenő szövegek cseréjével és olvasásával tölti, amelyek régen csak papíron voltak elérhetőek. Egy másik mérlegelni való szempont az e-olvasás technikai fejlesztésében, hogy a legtöbb ember, nem szeret (hagyományos) képernyőn hosszú szöveget olvasni. Azt nem tudjuk biztosan, hogy hol a határ, de valószínű, hogy egy közepes hosszúságú szöveg már meghaladja ezt a mértéket, egy könyv pedig szinte biztos, hogy túl hosszú ahhoz, hogy monitoron olvassák. A NEA-féle tanulmány szerint az új képernyő-technológiák visszaszorítják az olvasást, az Amazon szerint pedig éppen hogy elősegítik azt. Mindenesetre a szövegek „adathordozója” biztos, hogy befolyásolja, hogy mit és mennyit olvasunk, a digitális

technika pedig bizonyára megadja majd a végső lökést, hogy könyvolvasóból e-könyv olvasókká váljunk, ami sokkal kevésbé von el egyeseket a televíziótól és a számítógépes játékoktól.

Ma a tudományos szakkönyvtárakban kétfajta elektronikus könyvet találunk. Az egyik, amelyet a kiadók biztosítanak digitális szövegek formájában, a másik pedig a szkennelés, vagyis a nyomtatott könyvekről készített digitális fénykép, melyek a könyvtári projektekben szerepelnek. Azok az elektronikus könyvek, melyek a fent említett elektronikus olvasó eszközök, vagy az e-könyv olvasó szoftverek (Mobipocket, Microsoft Reader, eReader) számára vannak formátálva, digitális fájlalba rendezett szövegek: fejezetekre vannak osztva, oldalszámokkal rendelkeznek, melyekkel navigálni lehet a szövegen belül. Változtatható a betűméret és a betűtípus is. A valamilyen fotografikus eljárással készült e-könyv tulajdonképpen a könyv oldalainak digitális fényképeiből áll. A digitalizált könyv oldalai PDF-formátumban letölthetők. Egy másik formátum a DjVU (<http://www.djvu.org>), mely nagyon hasonlít a PDF-hez, de egy speciális algoritmus jelentősen csökkenti a fájl méretét. A fényképezési eljárások nem biztosítanak a számítógép-képernyőn optimális helykihasználást, hiszen a könyveknek a magasságuk általában nagyobb, mint a szélességük, a monitorok pedig többnyire szélesebbek, mint amilyen magasak. A könyvoldalakat általában kicsinyíteni kell, hogy ráférjenek a képernyőre. Részben megoldják ezt a problémát a táblaszámítógépek (Tablet PC-k), melyek képernyője állítható. Egy másik irányt jelentenek a számítógép-képernyőn történő könyvolvasás természetesebbé tételére az animációs technikák. Ilyen például a British Library „*Turning the pages*” (Lapozás) elnevezésű programja, mely Adobe Flash technológiát használ. Az olvasó az eger segítségével forgathatja a lapokat és ami a képernyőn történik, az az animáció segítségével nagyon „életszerű”. Hasonló technológiát használ az Internet Archive Flipbook formátumban digitalizált könyvei esetében. Ezek a technikák különösen képek nézegetésére alkalmasak, de a

szövegek elég nehezen olvashatók, minőségük messze elmarad az elektromos tinta, az e-ink által megvalósított színvonalától.

Az olvasók elektronikus könyvekkel szemben támasztott igényei között sok olyan van, amit a hagyományos könyv esetében megszoktak. Ilyen például az, hogy szeretik tudni, hol tartanak a szövegben. Sokan megszokták azt is, hogy számfüzet csinálnak a könyvbe, vagy jegyzeteket írnak a margóra. Ezt egyébként több alkalmazás lehetővé is teszi (már csak azért is, mert a számítógépen számfüzet csinálni jóval kisebb „bűn”, mint valóságosan). A nyomtatott könyvek használatának talán legfontosabb jellemzője a hordozhatóság. Amikor az e-könyveket ellenzők azt mondják: „*Nem szeretek képernyőn olvasni*”, ez tulajdonképpen azt jelenti, „*Nem akarok az íróasztalomnál ülni és a monitoron lévő szöveget olvasni*” Az ember ugyanis általában sokat ül a számítógép előtt és munkája közben különböző szakmai anyagokat, leveleket olvas, vagy saját írásait javítja. Amikor szórakozásból olvasunk, szeretünk kényelmesen ülni, és zavartalanul belemélyedni a könyvbe. Egy elektronikus olvasásra használható eszköztől azt is elvárjuk, hogy legyen könnyű, ne kelljen hozzá semmilyen drót, ne zúgjon, ne melegedjen túl, ne vibráljon a képernyője, a lapozás ne legyen lassú, egyszerűen csak jól működjön. Ha egy e-olvasó bármilyen módon meghibásodik, akkor rendelkezhet bármilyen extrákkal, nem képes versenyezni a papír alapú könyvekkel. Ugyanakkor az sem elég, ha úgy néznek ki, mint a hagyományos könyvek. Egy új technológia nyújtson többet annál, amit felvált. Legyenek például linkek benne szótá-

rakhoz és a webes kereső motorokhoz, esetleg tartalmazzon hangokat és animációt. A legtöbb elektronikus könyv ma még nem több, mint a nyomtatott példány elektronikus változata. A fő probléma az, hogy a cél eddig a nyomtatott könyvek elektronikussá változtatása volt, nem pedig egy új, olvasást megkönnyítő technológia kifejlesztése. *Jakob Nielsen*, számítógépes guru szerint az elektronikus könyvek készítésekor nem szabad makacsul ragaszkodni az eredeti formájához, kinézetéhez. Az elektronikus szövegnek sokkal dinamikusabbnak kell lennie, kapcsolódniuk kell a kereséshez, a témában közel álló honlapokhoz, egyéb online szolgáltatásokhoz. Tudomásul kell venni, hogy az egyiptomi tekercesek óta szinte változatlanul létező lineáris szövegek korának vége. Az embernek nincs ideje hosszú jelentéseket olvasni. Az információ legyen dinamikus és legyen az olvasó, és ne a szerző kontrollálja alatt. Ami a dinamikát illeti, abban teljesen igaza van Nielsennek: különösen, ha ez azt jelenti, hogy linkek segítségével legyen mód az értelmezésre, további információk szerzésére. Ha ezeket kényelmesen tudjuk használni, akkor biztosan könyv-hosszúságú szövegeket is szívesen olvasunk valamilyen elektronikus eszköz segítségével. Az alapvető kérdés tehát az, hogy milyen technológia teszi vonzóvá az elektronikus adathordozókon lévő szövegek olvasását.

*A cikk eredetiben a
http://www.kcoyle.net/jal_34_2_html
címen olvasható.*

A Norvég Könyvtáros Egyesület modern európai könyvtárak képeit teszi közzé a Picasán, hogy inspirálja a könyvtárakat, politikusokat, építészeket, amikor új könyvtárak építését tervezik.

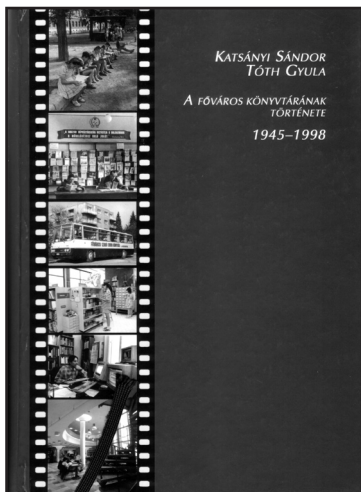
További információ: <http://melissaofficinalis.blogspot.com>

(*Katalist*, 2009. febr. 14. *Maria Larsson* híreből)

Teljessé vált a főváros könyvtárának történeti monográfiája

Történettudományunk egyre több és mind változatosabb kiadványi formákban vállalkozik a 20. századi magyar historikum átpásztázására, monografikus igényű feldolgozására (amihez szép számú memoár is kapcsolódik). Nyilvánvaló, hogy erre a – lényegét tekintve 1914-gyel kezdődött és a 80-as évek végén lezárult – évszázadra történő visszatekintés az alapvető forrásokhoz való hozzáférhetőségi gyakorlati lehetőségével, továbbá a traumákkal teli magyar történelem szellemi feldolgozásának igényével áll erős kapcsolatban. Úgy tűnik – pontosabban: az remélhető –, hogy könyvtártörténeti írások is kezdenek ehhez a friss tendenciához csatlakozni. Ezt látszik ugyanis igazolni, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár nagyszabású intézménytörténeti monográfiája, amely a mű második kötetének megjelenésével¹ vált teljessé, és amelyet *Katsányi Sándor* és *Tóth Gyula* készítette el. A vaskos kötet lapjain az olvasó a könyvtár utóbbi, több mint fél évszázados históriáját követheti nyomon. (1998 azért lett a kiadvány záró-dátuma, mert *Kiss Jenő* főigazgató, illetőleg helyettese, *Papp István* ekkor vonultak nyugállományba, továbbá mert az intézmény

KATSÁNYI Sándor – TÓTH Gyula:
A főváros könyvtárának története
1945–1998 / Katsányi Sándor;
Tóth Gyula ; [közread. a] Fővárosi
Szabó Ervin Könyvtár. – Budapest
: FSZEK, 2008. – 542. p.
ISBN 978 963 581 437 4

felújított, kibővített, modernizált központja is ezt követően kezdte meg a 21. század igényeinek megfelelő működését.)

Hogy miként alakult a FSZEK története a – tudományos könyvtáraink között is kiemelkedő helyet elfoglaló központjával és a fővárost átszövő hálózatával – az paradigmaticusnak, mondhatni modellszerűnek is tekinthető az *egész* magyar könyvtári rendszer vonatkozásában is. A könyvtár első igazgatója, a később névadóvá is vált *Szabó Ervin* a múlt század elején a legkorszerűbb (angolszász) közkönyvtári mintákat figyelembe véve alapította meg az intézményt, amelynek (mint azt Katsányi a mű első kötetében kimutatja) a két világháború között is sikerült ezt az irányultságot és a közszolgálat magas szellemi igényét a krízisek dacára megőrizni és a székesfőváros könyvtári ellátását fejleszteni. A Wenckheim-palota birtokba vétele ugyan kényszermegoldás volt, ám mégis reprezentatív központot tett lehetővé, és az intézményvezetés a szociológiai, szellemtudományi gyűjtőköri profilt képes volt fenntartani, az állományt jól gyarapítani, továbbá értékes külön-gyűjteményeket kialakítani, miközben – lassan ugyan, de – a fiókhálózatot is új egységekkel tudta bővíteni. Ki is alakult az igényes könyvtárhasználók tábora. Az igazgatók, vezető munkatársak – noha Szabó marxista világnézetét nem osztották – szakmai tekintetben és a lényegét illetően a könyvtáralapító hagyatékát kamatoztatták, kezdeményezéseit vitték tovább.

Az 1945 és különösen az 1949 utáni idők alapvető vonása, hogy – miközben a könyvtár nevében már Szabó Ervin szerepelt és szüntelenül hivatkoztak is rá – éppen ezt, a főváros könyvtárának progresszív tradícióját törte meg, mivel a szektás, majd a kádári politika a Fővárosi Tanács, illetőleg különböző pártszervek útján évtizedeken át hatalmas súllyal telepedett az intézményre. Ez oda vezetett, hogy – noha a háború utáni magyar könyvtári ellátás országos léptékű kialakításában a közkönyvtárügy mintaadó intézménye hivatása várt rá – a FSZEK az ideológiai irányváltások, kényszer-lépések, személyzeti politikák sanyarú kiszolgáltatottja lett. A könyvtár csak a hetvenes évek közepe, vége felé kezdett kikecmeregni ebből a helyzetből, és kezdhetett a szolgáltatások modernizációjának útjára lépni. Ha egy intézményt felsőbb instanciák a tüzzel-vassal folytatott osztályharc, az ideológiai alapú népboldogítás, politikai nevelés terepére szorítják, s munkatársaitól is alapvetően ennek szolgálatát kívánják meg, akkor még a célszerű ellátási struktúrán (hálózaton) belüli ellátási pontok is szürke és szükös egyenruhába kénytelenek öltözni, és olyan „népkonyhák” válnak, ahol voltaképpen csak egy „kondérban főtt szellemi egytál-étel félét” képesek a könyvtárosok olvasóiknak feltálalni.

A fél évszázad könyvtári folyamatai, életjelenségei azonban a maguk valóságában sokkalta bonyolultabbak, mint amit szemlénk bevezetője (szükségszerűen egyszerűsítő) áttekintése sugall. Katsányi és Tóth munkája – egyebek mellett – abban is példaadó, hogy nem tér le a körültekintő, alapos, objektív történelmi feldolgozásmód útjáról. Különösen érvényesül ez a munka 1945 és 1980 közötti korszakait tárgyaló fejezeteiben (az előbbi szerző munkájában), amelyek – a méltányosság jegyében – a kor, az emberi körülmények presszióját és több más körülményt is tekintetbe véve még azt is lehetővé teszik, hogy – paradox módon – a FSZEK történetét egyfajta szakmai szabadságharc keserves küzdelmének fogjuk fel. (Vagy legalábbis erők és ellenerek folyamatos küzdelmének is.)

A szerzőpáros a „Bevezetés”-ben figyelemre méltó mértéktartással ezt írja: „...valójában a könyvtárosok voltak azok, akik aktívan vagy passzívan elfogadva vagy ellenkezve válaszoltak a társadalom [értelmezésünk szerint: a kultúrpolitika FM.] igényeire és kihívásaira, akik értékeket őriztek meg, vagy új értékekért szálltak síkra. Egy könyvtár története [...] értelmezhetetlen a benne szereplő könyvtáros személyiségek megismerése-bemutatása nélkül. Szeretnénk emléket állítani azoknak az elődöknek, munkatársaknak és vezetőknek, akik tehetségüket a szellemi javak közkinccsé válásának szolgálatába állították. Sok könyvtáros hagyott maradandó nyomot az intézmény életében más-más alkattal, meggyőződéssel, könyvtár-ideával, igyekeztünk őket megérteni, ha a megértés nem is jelent minden esetben egyetértést.” (15. p.) Ez a magyarázata annak is, miért felettebb bőséges a kiadvány ’personália’ vonatkozása. A központi könyvtár vezetőinek, vezetői csapatának felettebb gyakori változásai, sajátos, sokszor aszinkron személycseréi, a hálózati munka irányítóinak nem egyszer változó „harca”, stratégiája, stabilizáló törekvése, majd „utóvéd hadműveletei” egyaránt indokolják a könyvnek ezt a jellegzetes vonulatát.

Persze nemcsak az aktorok, de maga a „történelem” is – különböző áttételeken keresztül

és igen sajátos esetekkel – mindig is új és új vonásokat fest egy könyvtári intézmény arcára. Természetesen a FSZEK történetében is bőséggel ismerhetünk meg ilyen effektusokat. Az ostrom során roppant sokat szenvedett főváros több könyvtára romokban hevert, kiégve, nem egyszer kifosztva találták a fiókokat, de a koalíciós idők könyvtárosai fáradságot nem kímélve, szinte hősi erőfeszítéssel teszik használhatóvá a szolgáltató helyeket. A háborús veszteségeket tetézte, hogy a „fasiszta művek kivonásának”, a „polgárinak”, „reakciónak” nevezett művek selejtezését célzó cenzurális indexeknek voltak kénytelenek engedelmessé a könyvtárosok – több esetben a megszálló hatóság képviselőjének aktív beavatkozása mellett. A „fordulat évéig” tartó koalíciós időkről szól a kötet első, háromívnyi fejezete (*Koalíciós évek a politikában és a könyvtárban 1945–1948*), amelyben a háború előtti személyzet alakjai éppúgy megjelennek, mint a ’még régebbiek’ (Szabó Ervin egykori munkatársai), de feltűnnek új szereplők is. Ha az olvasó az itt olvasható részletek mehökkentő benyomásain túljut, az intézménytörténet igazi nagy drámájához érkezik el a két következő fő fejezetben (*Kultúrforradalom és diktatúra. Az ötvenes évek indulása 1949–1953; A reformtól a forradalomig 1953–1956*).

A Kádár rendszer berendezkedésének időszakát – újabb fordulattal – az ijesztő retorziók, kompromisszumok és a néma, csendes szakmai ellenállás igen összetett momentumai jellemezték (*A helyét kereső könyvtár. Válaszutak, pályamódosítások 1957–1959*). Ezt követően megint igen terjedelmes, közel hetven oldalt kitevő fő fejezet következik (*Differenciáltabb szolgáltatások felé. Utak és zsákutcák az 1960-as években*). Történelmi visszapillantásban – a politikai konszolidációval – ez az időszak látszik annak a „rejtett időtengelynek” (ez a periódus egyébiránt a félszázados folyamat felezőidejére esik), amelyben lassan, óvatos lépésekkel a depresszív idők utáni – a sztálinista idők reminiscenciával végleg szakítva – az intézményrendszer egészébe kerül a FSZEK, ami már átvezet a következő évtized még határozottabb fejlesztéseire (*Új*

stratégia – Régi tehertételek. Az 1970-es évek). Ezek lényegüket tekintve azt jelezték, hogy a főváros nyilvános könyvtári rendszere immár nem „külön világ” az ország megyei, városi könyvtáraitól eltérő közkönyvtári koncepcióval, hanem a főváros és az intézményvezetőség kész határozott lépéseket tenni egy világváros sztenderdjeinek megfelelő intézményi struktúra létrehozásának irányába. (Az eddigi fejezetek Katsányi Sándor munkái.)

Az igazi „reformkorszakról” (*Visszatérés a Szabó Ervin-i alapokhoz és korszerűsítés 1980–1998; A könyvtár működése 1980–1998*), amely a rendszerváltás idejét is átíveli, Tóth Gyula írt két magvas fejezetet, melyek már a jelenbe nyílnak. A kerületi főkönyvtári rendszer, a szakrészlegek, a kettős funkciójú könyvtárak létrehozása, a „családi” és a „kétfedelű” könyvtár, a közhasznú tájékoztatás – ezek a válogatott címszavak karakterizálják ezt a periódust, amelyben az intézmény (különösen a központi könyvtár) szinte zökkenőmentesen élte át a rendszerváltást. Hiszen szinte mindaz a reform, amelyre a demokrácia lehetőséget nyitott, féléretten már rendelkezésre állt. A záró rész első felében a könyvtártörténész tüzetesen áttekinti e könyvtár-politikai tényezőket és folyamatokat, hogy aztán a második felében a feltételek, tények és a reáliák terén alapos szemlében összegezze a közel két évtized könyvtári folyamatait. A kötet szövegtörzsét három függelék-fejezet zárja: a nemzetközi és hazai „*Kapcsolatok*”-ról szóló, az „*Összegzés*” című (amelyben Kiss Jenő és Papp István tevékenységének sommás mérlegelésre került sor), illetőleg a „*Kitekintés*”, amelyben a szerző már a 21. századba pillant ki.

Egy nagyszabású tudományos történeti monográfia esetében – mint szemlénk elején jeleztük: ilyen fajsúlyú kiadványról beszélünk – a szerzők komolyságát, kompetenciáját a feldolgozás olyan tényezői (is) szavatolják, amelyeket az olvasó csak a könyv alapos végig olvasása során képes igazán méltányolni. A fentiekben a tagolás, a fejezetrend struktúrájának a histo-

riai logikának megfelelő kialakítását írásunk is igyekezett jelezni. Most még arra a finom mérlegelésre is felhívjuk a figyelmet, hogy a fejezetszerű tagolás a politikai, könyvtári és a személyi összetevőkre is tekintettel van a szakaszolásban.

A főváros könyvtárának története 1945–1998 súlyát, *garavamentjét* azonban elsősorban és leginkább pregnánsan az a több mint 600 lábjegyzet adja meg, amely az oldalakat kíséri. Kellően nem méltányolható, ahogy a szakirodalmi hivatkozásokat jelentősen kibővítő *levéltári* forrásokat feldolgozák, illetőleg az „*oral history*” elérhető anyagait felhasználták. Ebben a tekintetben is példaadó műről van szó, amelynek módszerei remélhetően el fognak terjedni. A képanyag is méltatást érdemel – ezek az archivális, fekete-fehér fotók roppant szemléletesek, és időnként a szöveges közlést vizuálisan is kitűnően egészítik ki. Banális megállapításnak tűnhet, de ez esetben hangsúlyozni érdemes: a könyvtári statisztikák – látszólag száraznak ható – számsorai, grafikonjai a működési mutatók (sok esetben meglepő) változásait is kitűnően tükrözik. A szövegtörzs azonban kellő mérséklettel alkalmazza ezeket a táblázatos betéteket. Teheti: a kiadvány legvégén ugyanis (*Somogyi József* összeállításában) a FSZEK egész, 1904–2000 közötti működését tükröző számoszlopokban is búvárkodhat a kötet használója.

A könyvtárosi szakma két prominense jegyzi a munkát (és ez nem csak a szerzőkre, a kiadvány lektoraira is áll). Nincs tehát igazán meglepő abban, hogy a kötet függelék-apparátusa ugyancsak mintaszerű. A névmutató mellett – amelybe sajnos több hiba is csúszott a kivitelezés során (e lapszusokat azonban a kötethez mellékelte hibaigazítók korigálják) – a már említett statisztikai oszloprend mellett két függeléket is tanulmányozhatunk. A FSZEK meglehetősen bonyolult történetében való eligazodást egy intézménytörténeti *Kronológia* segíti. A *Sántháné Antal Sára* által elkészített *Kiadványjegyzék és bibliográfia* több mint negyven oldalt tesz ki. Ennek ellenére a bibliográfus bevezetője csak „*ízelítőnek*” mondja a fővárosi könyvtár száz

évének publikációit regisztráló és az intézményről szóló írásokat felsorakoztató összeállítás. Az előbbi először az önálló kiadványokat (évenkénti tagolásban), majd az évkönyveket, publikált jelentéseket, munkaterveket, híradókat, harmadjára pedig a bibliográfiai sorozatokat, lelőhely- és tartalomjegyzéket regisztrálja. Ebben az esetben szekundér bibliográfiának is nevezhető a könyvészeti apparátus második (válogatottnak nevezett) része, amelyben időrendi elrendezésben (2007-ig) leljük meg az alapvető forrásokat, majd külön-külön a központi könyvtárról, a kerületi és fiókkönyvtárakról, illetőleg a könyvtárosokról szóló publikációkat. Gazdag irodalmi kalauz ez a későbbi könyvtártörténeti kutatásokhoz.

Sokan és sokszor – kellő és elegendő okkal – a könyvtártörténeti munkákat száraz, nem egyszer „poros” olvasmánynak tartják. Íme, egy kivételes kivétel. Ami nem csupán a szerzők felkészültségével, fogalmazásmódjának plasztikusságával, gondosságával magyarázható. A kötet olvasása, tanulmányozása közben – ki-

váltképpen, ha könyvtáros az illető! – elkapja az embert az érzés: mindaz, ami a szóban forgó intézmény történetének múltjából kibontakozik a lapokon, a szerzők minden visszafogottsága dacára a *jelen* vitális (vehemens) szemszögéből íródik; tanulságunkra, okulásunkra, esetleg azért, hogy a monográfia olvasója – a végére jutva és letéve a munkát – nem csupán tájékozottabbak, de némileg bölcsőbbek is legyünk. *A főváros könyvtárának története* immár párossá vált (egy zöld és egy barna borítós) kötetével erre az élményre is meginvitál.

Fogarassy Miklós

Jegyzetek

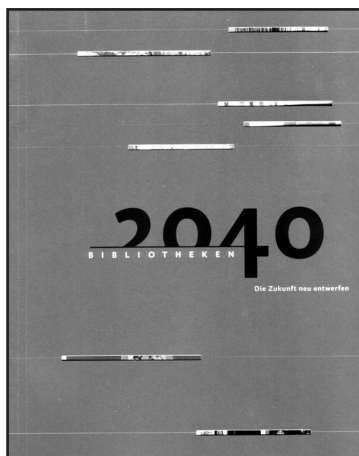
- 1 Az első kötet: Katsányi Sándor: *A főváros könyvtárának története 1904–1945*. Bp. : FSZEK, 2004. (Ld. Murányi Lajos: Új monográfia született a főváros könyvtárának első negyven évéről. = *Könyvtári Figyelő* 2005. 4. sz.)

Tematikus szám az angliai információtudomány ötven évéről

A *Journal of Information Science* (JIS) 2008. 4. számában, melyet *Brian Vickery* jegyezték vendégszerkesztőként, átfogó összefoglalást kapunk az angliai információtudományi kutatások történetéről. Az emlékszám abból az alkalomból készült, hogy 50 éve, 1958-ban alakult meg az *Institute of Information Scientists* (IIS) *Jason Farradane* közreműködésével. A cikkek szerzői között találjuk többek között *David Bawdent*, *Blaise Cronint*, *Elisabeth Davenportot*, *Barry Mahont*, sőt *Eugene Garfieldet* is. Ízelítőként néhány cím a tematikus szám cikkeiből: *Az információelméleti kutatások 50 éve az Egyesült Királyságban*; *A tudásszervezés 50 éve*; *Az információkereső rendszerek értékelésének története*; *A szociológia hatása az információtudományra*, *A vizuális információkeresés fejlődése*; *Az információs szakemberek szerepének változása*; *A bibliometriától a webometriáig stb.* Lapunk következő számában néhány tanulmányt részletesebben bemutatunk.

(A szerk.)

BRUIJNZEELS, Rob – TIGGELEN, Nicoline
 Bibliotheken 2040 : die Zukunft neu entwerfen / [red.]
 Rob Bruijnzeels und Nicoline van Tiggelen ; aus dem Niederlandischen von Ute Klaassen. – Bad Honnef : Bock, Herchen, cop. 2003 –83 p.
 ISBN 3-8847-227-1

Posztmodern könyvtár – hagyományos építőelemekből

Az Amsterdamba igyekvő turista nemigen áll meg útközben Hollandia déli részén, Brabant tartományban, a szétszórt kis települések nem ígérnek különösebb szenzációt. A könyvtárügy képzeletbeli útikönyvében azonban Brabant újabban többszörös helynek számít: e tartomány könyvtárosainak akciójára nemcsak a holland könyvtárügy figyelt fel, hanem a nyugat-európai szaksajtó is. A brabantiak megtervezték, sőt néhány modellben be is mutatták „a jövő közkönyvtárát”, s mindezt *Könyvtárak 2040, a megtervezett jövő* címmel könyv alakban is publikálták. A kritikák szélsőségesen megoszlottak: egy német szaklap „A nagyokat mondó hollandok” címmel, szokatlanul csípős iróniával ismertette a kiadványt, mások viszont lelkesült elismeréssel számoltak be róla. „Korábban úgy gondoltam, hogy a nyilvános könyvtáraknak nincs távolabbi jövőjük, e könyv mégis meggyőzött arról, hogy van” – írta egyikük. Ha egy mű – kezdeményezés, könyv – ilyen szélsőségesen eltérő véleményeket vált ki, akkor az lehet értékes vagy értéktelen, de semmiképp sem érdektelen.

A könyv története is megérdemli figyelmünket. 1960-ban Brabant tartományban Könyvtári Központot alapítottak, elsősorban a kis-településeken történő könyvtárszervezés céljából. 2000-ben a Központ fennállásának negyvenedik évfordulóját készült megünnepelni. Először az ilyenkor szokásos emlékülésre gondoltak, elégikus emlékbeszédekkel, emlékcikkkel és emlékkönyvvel, mert a nosztalgikus visszaemlékezéseknek Hollandiában (is) divatjuk van. Ekkor azonban váratlan fordulatok történtek: nem is egy, hanem három ponton szembefordultak a dolgok megszokott menetével.

Először is lemondtak arról, hogy a múltba nézzenek vissza, helyette a jövőbe tekintést választották, a negyvenéves múlt helyett a negyven év múlva várható, 2040 körüli könyvtárakkal akartak foglalkozni. Az a megfontolás vezette őket, hogy a visszaemlékezések túlbuzgánzsága az elaggás tünete, az elszaporodó könyvtári megemlékezések melankóliához vezetnek és visszavágódáshoz „a

régi szép időkbe”. A jövő tervezése viszont, ha bevonják az érintett könyvtárosokat is, kiemel a jelen körülmények szülte rezignációból, új kedvet, bizakodást, lendületet ad a „jövőkalkulációban” résztvevőknek.

A másik eredeti fordulat akkor történt, amikor a jövőkutatás szokott útja, a jelen trendjei által kikövetkeztethető „valószínű jövő” helyett a „kívánatos jövő” fürkészésére vállalkoztak. Megfogadták Hölderlin költői szavait – a könyv első mondata őt idézi – „Koldus az ember, mikor gondolkodik, Isten, mikor álmodik.” Abból indultak ki, hogy a valószínű jövő felrajzolásával a tétlen elfogadás szerepe jár együtt, míg a kívánatos jövő, melyet mi magunk alkotunk ideákból, fantáziából, álmokból, önmagát beteljesítő jóslattá válhat. ”Álmodozva elhagyni a realitást, hogy a jövőben elnyerjük az álmodott realitást” – foglalta össze egy ismertetője a kezdeményezés lényegét.

És még egy meglepő fordulat történt, s ez talán a legeredetibb. A jövő könyvtárait illető elképzelések nem maradtak papíron, hanem azokból néhányat meg is valósítottak. Ezek a modellek (inkább könyvtári kezdemények, mint hagyományos értelemben vett könyvtárak) mintegy illusztrációként szolgálnak a jövő teóriájához.

Minderről a brabantiak egy színes könyvben számoltak be 2001-ben, kiadója a Holland Könyvtárak Egyesülete volt, majd két év múlva megjelent a *Könyvtárak 2040* német nyelvű kiadása is. (A jelen ismertetés ez utóbbira épül.) Milyen könyvtárak lépnek elénk e könyv lapjairól? Először is egy monumentális, nagy könyvtár, a „Brabant Könyvtár”, mely a mai legnagyobb és legmodernebb könyvtáraink tovább növelt és gazdagított utóda. Ezt veszi körül hat kicsi, fantázianevet viselő könyvtár. A *Bibliothèque d'Amis* könyveit egy irodalombarát asztaltársaság gyűjtötte össze, találkozásaira ki-ki elhozta a legkedvesebb könyveit, ezekből válogatta ki a kis közösség a Baráti Könyvtár anyagát. A *Partizán Könyvtár* alapítói gyerekek voltak, akik a hasonló módon kiválasztott kedvenc könyveiket, egy természetvédelmi terület különböző pontjain rejtették el, bájos titkolódzások közepette. (Ez

a „könyvtár” a *Kamarás István – Nagy Attila* szervezte olvasótáborokra emlékezteti a magyar könyvtáros olvasót, azzal a különbséggel, hogy a brabantiak még nagyobb teret adtak a gyerekek önállóságának, és a könyvek fizikai mivoltukban is szerepet kaptak.) A fiatalok könyvtárát, a *Hormon-Könyvtár*at ugyancsak a fiatalok találták ki önmaguknak. A könyvtári tereket és a bennük lévő dokumentumokat a fiatalság tulajdonságai szerint alakították ki, külön sarkot kaptak a visszavonult elmélkedésre vágyók, más helyet a szerepelni kívánók, mást az agresszivitásra hajlók, a fülig szerelmes tinédzsereket pedig a „Szerelem és szex” szoba várta. A *Hotel Alfabét* könyvtár egy régimódi, jómódú ház meghitt könyvtárszobájára emlékeztet, hagyományos könyvállványokkal és süppedő bőrfotelekkel, azzal a különbséggel, hogy egy szálloda ad neki otthont, és bárki által látogatható. Ez a kísérlet a magánerőből létesített és fenntartott nyilvános könyvtárat modellezi. A *Túlélő Könyvtár* könyvei egy természetvédelmi terület különböző pontjain elrejtve találhatóak, *A Jövő Virtuális Könyvtára* pedig a technika mindenhatóságával szemben a kollektív értelem és emlékezet fontosságát hirdeti, némileg a sci-fikre emlékeztetve, elsősorban Bradbury „élő könyveire”.

Mi a közös ebben a kavalkádban? Először is egy hiány ötlik az olvasó szemébe: egy szó sem esik itt az új digitális információs technikáról, a napjainkban zajló könyvtári modernizációról, s a tervezők nem aggódnak a hagyományos könyv, a könyvolvasás, a személyes könyvtáros-olvasó kapcsolatok várható elsoványodása miatt. E vízió szereplői már természetesnek tartják a digitális úton mindenki számára közvetlenül hozzáférhető tájékoztatói lehetőséget, ugyanakkor nem kérdőjelezik meg a könyv, a könyvet olvasó ember, a szépirodalom továbbélését. Egy hasonlattal érvelnek: az ember nem hagyott fel a gyaloglással a kerékpár, az autó, a repülő felfedezése után sem, akár a compostellai utat is végigjárja. Nagyon sok ember nem tudja vagy nem akarja elképzelni a jövőjét könyv nélkül, miért engednénk meg, hogy a technika diktálja ellenünk a jövőt? Túllépve a modernizáció kérdésén, a brabantiak azt feszege-

tik: milyen szerep vár a könyvtárakra a megvalósult modernizáció után, az átalakult, urbanizálódott társadalomban. Ezek már a modernségen túli, posztmodern könyvtári víziók. (És tegyük hozzá, hogy az ismertett könyv tartalma, stílusa is a posztmodern művekre emlékeztet: logikusan felépített szerkezet helyett szerteszórt, játékos ötletek követik egymást, a konzervatív olvasó szemében mindez komolytalannak, már-már a blódség határát súrolónak tetszhet. Mindenesetre a könyv mélyebb mondanivalója csak a második olvasás után tárulkozik fel.)

Melyek ennek a Hollandiában megtervezett könyvtári jövőképek a legjellemzőbb vonásai?

Legszembetűnőbb a nagy és a kis könyvtárak ollójának végletes szétnyílása. A nagyok még nagyobbra nőnek, a kicsik karcsúbbakká, ezzel mozgékonyabbá válnak. E folyamatnak, amely napjaink könyvtári valóságában is jól megfigyelhető, itt a végpontjával találkozunk: a terv egyetlen monumentálissá növesztett szuperkönyvtárral számol („Brabant Könyvtár”), mely a tartomány valamennyi korábbi hagyományos könyvtárát magába szippantotta, s így szinte határtalan lehetőségekkel rendelkezik. A tér azonban nem marad üresen, falak nélküli új dinamikus kis könyvtárak csíráznak ki, olykor csak egyetlen feladathoz, érdeklődési körhöz, témához kapcsolódva. Az elképzelés kötődik a régió távlati települési tervéhez, mely szerint Brabant tartomány (mint egyébként egész Hollandia is) egyetlen hatalmas várossá válik, hetvenegy kisebb „városrészlet”. Az épület megtervezésére az ország egyik sztár-építészét kérték fel, Winy Maast (aki a hannoveri világkiállítás holland pavilonját is tervezte). Maas hatalmas üvegtoronyt képzelt el, egy ötven emeletes háznál is magasabbra nyúlót, melyben 17 km hosszú spirálban tekergőzik 4 millió könyv. A torony nemcsak könyvtár lenne, hanem a tartomány legtágabb értelemben vett információs központja és a kultúra palotája is, helyet adva előadásoknak, kiállításoknak, tanfolyamoknak, szakköröknek. Mindez kiegészülve éttermekkel, kávézókkal, kisebb speciális üzletekkel.

Dèjà vu, mondja a tervek könyvtáros olvasója, a

brabanti üvegtoronyban a könyvtár visszakapja azt a helyet, amiről a szakma egy-egy feltörekvő korszakban álmodott. Emlékezzünk pl. a Szabó Ervin-Lajta Béla féle tervre, a monumentális könyvtári és művelődési palotára, magasra szökő toronnyal, benne csillagvizsgálóval. A holland tervező nem is titkolja: az épület a könyvtár apoteózisa, hangsúlyozott monumentalitással a tartomány jelképévé kívánja emelni. Mindenkor megalkotta a maga legmagasabb építményét, egykor templomot, ma bankházat, a brabanti könyvtárosok optimistán hisznek benne, vagy akarják hinni, hogy egy jövőbeni korban a tudás, a műveltség és az azt megtestesítő könyvtár fog a legmagasabbra emelkedni.

Amíg a toronykönyvtár sok szállal kötődik a múltbeli álmokhoz is, a kis könyvtárak radikálisan elszakadnak a megszokott formáktól. A brabanti látomás szerint ezek nem lesznek állandó jellegű gyűjtemények, melyek falaik közé várják a betérő olvasókat, viszont a legváratlanabb helyeken is megjelennek, a társadalmi élet minden olyan szituációjában, mely igényli a könyvet. Állandóan mozgásban levő, változó, dinamikus kis könyvtárak ezek, az igényekre gyorsan reagáló, de még inkább figyelmet keltő akcióikkal. Ezekhez az amőba-lényekhez képest – melyeket a társadalom bármely tagja, egy baráti társaság, intézmény, akár egy szálloda is létre hívhat és működtethet – a mai, falak közé zárt könyvtárak merevnek, megdermedtnek tűnnek.

Ebben az új könyvtári vízióban a statikát jelentő nagy könyvtárra épülve a többi mind dinamikus mozgásban van. „És mégis mozog ...” A könyvekről és a szükséges dokumentumokról a nagy toronykönyvtár gondoskodik, mely az egész tartományra kiterjedő ellátórendszerként működik. Nem szűnik meg tehát a könyvtári hálózat, csak átalakul, a korábbi hierarchikus irányító funkciót az ellátói feladatok váltják fel.

Az új könyvtári képződményekben alapvetően megváltozik a könyvtáros-olvasó kapcsolat. Ezek már nem „olvasóbarát könyvtárak”, hanem az olvasók könyvtárai. A használó itt nem barátságosan fogadott kívülálló, hanem alakítója, működtetője, fejlesztője ezeknek a kis gyűjteményeknek,

amint azt a megvalósított modellek jól mutatják. A gyerekek és a fiatalok itt maguk gondolták el és alakították is ki saját könyvtárukat, egyszerre voltak ötletadók, könyvtárberendezők és könyvtárosok. A könyvtáros és az olvasók közötti határ átjárhatóvá válik, ami radikális szakítást jelent a múlttal, a használó személyisége új, rendkívül felértékelődött szerepet kap. (Aligha véletlen, hogy az olvasónak mint szuverén személyiségnek nyújtott maximális szabadság gondolata éppen Hollandiában fogalmazódott meg.)

Az olvasó aktivizálódása azonban nem vonja maga után a könyvtáros passzivitását. A könyvtár a brabanti tervek szerint „a használók tudásának és ismereteinek szervezője lesz” vagy még távlatosabban: „a társadalmi gondolkodás egyik organizátora”. A gyerekkönyvtáros pl. maga szervezi meg a gyerek és az irodalom élményszerű találkozását, mint azt a könyv példája mutatja. A könyv megjelenésével egy időben Hollandiában egy újabb gyerekkönyvtárt is szerveztek a brabanti elvek alapján: itt a központban már nem az olvasóterem van, hanem egy „műhely”, mely sokféle kreatív foglalkozásra ad alkalmat. „Itt tényleg mindent lehet csinálni, ami érdekes” – nyilatkozott az egyik kis látogató, és ezt tartották a szervezők törekvéseik legpontosabb megfogalmazásának, a legnagyobb elismerésnek. A könyvben olvasható elméleti írásokból kiderül, hogy a jövő könyvtárosai tudatosan vállalják majd az iskolai olvasástanítás problémái közepette „a fiatalok új alfabetizációját”, a külföldi népcsoportok olvasás-fejlesztését, az öregekkel való foglalkozást. Ebben a dinamikus könyvtárügyben a ma még inkább csak periférikus szociális feladatok a könyvtári tevékenység központjába kerülnek.

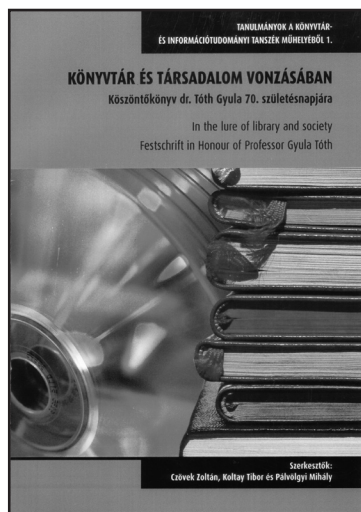
A könyv olvasójában mindvégig ott bujkál a kérdés, mi ebből a felvázolt jövőképből a bizarr vágyálom, és mi az, ami valóra is válhat? „Ez vajon a közkönyvtár búcsúdala vagy a jövő ígérete?” – kérdi egy recenzens. A könyv egyik kísérő tanulmánya részben válaszol e kérdésre. Ennek szociológus szerzője, M. Langeveld a holland társadalom várható jövőjével összevetve feszegeti a tervek megvalósíthatóságát. Nézete szerint a nyugati társadalom távlati jövőjének két forgató-

könyve képzelhető el: az egyik a jelenlegi, a termelés és profit érdekei által mozgatott társadalom továbbfejlődése a maga belső törvényei szerint, a másik lehetőség viszont az életminőség, a „lakható világ” megőrzése érdekében a környezetvédelmet, a szociális ellátást és a kultúrát előbbre soroló, a termelést és a profitot korlátozni is hajlandó jövő. Bár a szociológus szerint a brabanti jövővízió mindkét scenárióban megvalósítható, az utóbbi azonban összehasonlíthatatlanul kedvezőbb jövőt ígér a kulturális intézményeknek, így a könyvtáraknak is.

A brabantiak hagyománytörő kezdeményezése óta csaknem egy évtized telt el, hatása azonban máig érezhető, gondolataik részben beépültek az európai közkönyvtárak egyik-másikába. A Holland Közkönyvtárak Egyesülete elemeket emelt be belőlük az ország könyvtárainak távlati tervébe; a svájci Állami Könyvtár tervezésénél figyelembe vették a Brabant Könyvtár építészeti tervét; angol építészeti kiadványok, folyóiratok ugyancsak ismertették Maas elképzeléseit; a Partizán Könyvtár ideáit tükrözi a Heerhugowaardban (Hollandia) létrehozott új gyerekkönyvtár; a münsteri Városi Könyvtárban a brabantiakra hivatkozva átvették a kívülállókat is érdemben bevonó kollektív tervezés gyakorlatát. Mi magyarok egy külföldi kolléga, Georg Ruppelt előadásának keretében találkozhattunk a brabanti elképzelésekkel az elmúlt év MKE vándorgyűlésén.

De mond-e ez a brabanti álom valamit nekünk magyar könyvtárosoknak, akik a holland (angol, dán stb.) könyvtárak jelenlegi képét is szinte sci-fiként elérhetetlennek érezzük? Egyvalamit biztosan közöl: a jövő szabadon csapongó tervezése a résztvevő könyvtárosokat lelkesé, aktívvá, bizakodóvá tette, egységes szakmai csapattá formálta. A jövőbe vetett hit képes megváltoztatni a szürke rutint és a rezignációt, s a hollandok hite szerint ezzel magát a jövőt is. A brabanti vállalkozás szervezője, R. Bruijnzeels ezt így fogalmazta meg: „*Azt a jövőt, amit akarunk, nekünk magunknak kell megterveznünk, mert különben olyan jövőt kapunk, amit nem akartunk.*”

Katsányi Sándor

Könyvtár és társadalom vonzásában : köszöntőkönyv dr. Tóth Gyula 70. születésnapjára / [szerk. Czövek Zoltán, Koltay Tibor, Pálvölgyi Mihály]. – Szombathely : Savaria Univ. Press, 2008. – 220 p. – (Tanulmányok a Könyvtár- és Információtudományi Tanszék műhelyéből ; 1.)
ISBN 978-963-9882-03-4

Könyvtár és társadalom vonzásában: köszöntőkönyv Tóth Gyula 70. születésnapjára

A tudományos közéletből származik a dokumentumok sajátos típusának megnevezésére szolgáló német eredetű „*Festschrift*” elnevezés. Azokat a köteteket nevezik így a 19. század óta, amelyeket egy-egy iskolateremtő jeles tudós tiszteletére állítanak össze tanítványai, tisztelői az ünnepelt életének, működésének jeles évfordulóihoz kapcsolódva, de nem ritkán már az életút lezárulta után. A „*Festschrift*” mint kiadványtípus a magyar tudományos életben is nagy múltra tekint vissza, azonban szakmánk jeles személyeiről a korábbi évtizedekben alig-alig láttak napvilágot ilyen jellegű könyvek. *Hegyközi Ilona* kitűnő összeállításában, a *Könyvtárosok kézikönyve* 5. kötetében 2003-ban közreadott *Kalauz a könyvtár- és tájékoztatótudományi szakirodalomhoz* című segédletében tíz olyan pályatársunkról (*Berlász Jenő, Dányi Dezső, Fitz József, Fülöp Géza, Kovács Máté, Kovács Zoltán, Péter László, Petrik Géza, Rózsa György, Szentmihályi János*) tud, akiről emlékkötet készült. A műfaj népszerűségét, egyfajta reneszánszát jelzi, hogy ez a tiszteletreméltó névsor az elmúlt néhány évből jelentősen bővíthető, e sorok írójának emlékei (vagyis nem bibliográfiai kutatáson alapuló és így lehet, hogy hiányos ismeretei) szerint a közelmúltban *Bakonyi Géza* (2008), *Borsa Gedeon* (2003), *Csapodi Csaba* (2002), *Csűry István* (2001), *Hajdu Géza* (2007), *Kovács Máté* (2007) – a professzorról ez már a harmadik kötet volt – és *Szabó Sándor* (2005) köszöntésére, illetve emlékére jelentek meg méltó és tartalmas összeállítások.

Szakmánk ezen emblemikus képviselőinek köre *Tóth Gyula* személyében újabb celebritással bővült. (A félreértések elkerülése végett, mielőtt valaki arra gondolna, hogy *Tóth Gyulát* lezseren „celeb”-ezem: igen, annak tartom – a szó eredeti értelmében.

Ugyanis természetesen a latinból az angolba 'celebrity' alakban bekerült fogalomról van szó, és ebből rövidült napjaink hazai tömegkultúrájában a meglehetősen sajátos konnotációjú 'celeb'. Klasszikus, lúgozatlan jelentésében előfordul már *Szenci Molnár Albert* 1604-es szótárában, a 'celebritas' kifejezés mellett az olvasható: 'ditsérdi, hírnév', és hasonlóan szerepel 1767-ben *Pápai Páriz Ferenc* munkájának *Bod Péter* általi átdolgozásában: 'nagy embereknek összevgyűlések', 'hír név'. Sokszor használta egyébként *Jókai* is 'előkelő személyiség' jelentésben a *Jókai-szótár* tanúsága szerint.)

Tóth Gyula tehát celebritás, vagyis szakmánk hírneves, előkelő személyisége immár évtizedek óta. 2008-ban töltötte be hetvenedik életévét és a nevezetes évforduló alkalmából egykori munkahelye, a ma *Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja Könyvtár- és Információtudományi Tanszéke* néven működő szombathelyi képzőhely munkatársai, egykori tanítványai, tisztelői és barátai állították össze a *Könyvtár és társadalom vonzásában. Köszöntőkönyv dr. Tóth Gyula 70. születésnapjára* című kötetet.

A Festschrift – vagy a gyűjtemény szerkesztőinek szellemes és találó elnevezésével *Köszöntőkönyv* – írásai a műfaj klasszikus elveinek megfelelően sorakoznak öt részben. Az első a *Köszöntők – az ünnepelt munkásságáról*, ezt követi *A könyvtáros és információs szakemberképzés helyzete és távlatai*; a harmadik a *Komplex könyvtári kutatások, fejlesztések* címet viseli, a negyedik egység *Iskolai könyvtárak, fiatalok olvasása, művelődése* elnevezés alatt közöl dolgozatokat, míg az utolsó részben a *Könyv és könyvtártörténeti kutatások* olvashatók. Vagyis a laudációkat követő négy szerkezeti rész *Tóth Gyula* szakmai és oktatói munkásságának súlyponti területeiről ad számot új kutatási eredményekben, nem egyszer az ünnepelt tudományos munkásságára mint megkerülhetetlen kiindulási alapról építve.

Az első rész négy köszöntőjéből (*Pálvölgyi Mihály* és *Murányi Péter* közösen jegyzett írásából, valamint *Szabó Sándor*, *Katsányi Sándor*

és *Peter Vodosek*, a stuttgarti társintézmény oktatója laudációjából) kirajzolódik *Tóth Gyula* oktatói, kutatói tudományszervezői és emberi portréja. Szombathely úgy és azért válhatott a magyar könyvtárosképzés egyik meghatározó intézményévé, mert a tanszéket évtizedeken át vezető ünnepelt mind a maga, mind munkatársai oktatói munkásságában következetesen ragaszkodott két princípiumhoz. Az egyik alapelv annak felismerése és megvalósítása volt, hogy a magas színvonalú képzés fedezetét a tudományos elméleti munkásság és a szakma gyakorlati tudnivalóinak szintézise jelenti, vagyis – más szavakkal megfogalmazva – az oktatónak egyszerre kell képviselni az elméletet, de nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a hallgatók gyakorlati pályán fognak tevékenykedni és az elmélet gyakorlati alkalmazásának bemutatása sem lehet idegen a tanároktól. Ez csak állandó megújulással, a könyvtári világ mozgásának figyelemmel kísérésével, a kutatómunkával érhető el és azzal, hogy az oktató a szakmai közéletből is tevékenyen vegye ki részét. De mindezek csak akkor válnak valóban magas színvonalú oktatás- és hivatásszeretetet is közvetítő képzéssé, ha nem nélkülözik az etikai vonatkozásokat sem. A *Tóth Gyula* munkásságát átható és meghatározó második alapelv éppen ez az erkölcsi törvény, annak a tételnek felismerése és a hallgatóknak átadása, hogy a könyvtárnak és az intézményt működtető könyvtárosnak a gondolatok, az ismeretek szabad és minden korlátozástól mentes áramlását kell szolgálnia. Ahogy *Katsányi Sándor* levélformájú laudációjában az ünnepelt egyik, *Szabó Ervinn*ről írt tanulmánya kapcsán szép szavakkal megfogalmazza: „...e kérdésben már korai írásodban is a gondolat szabadságának, a kutatás szabadságának, az erkölcsnek alapértékeiből indultál ki, szembeszállva a manipulációt megengedő nézetekkel, bármilyen szakmai tekintélyek képviselték azokat.”

Az első rész nélkülözhetetlen összeállításá *Prejczer Paula* munkája, *Tóth Gyula* szakirodalmi munkásságának bibliográfiája. Közel 200 kötet, tanulmány, cikk szerzőjeként vált ismertté; első, nyomtatásban megjelent írása

1959-ben volt olvasható, és mintegy előre jelezte írója későbbi szakmai életútját. *Mit olvas az ifjúság?* volt a címe a *Vas népében* napvilágot látott közleménynek, és a szombathelyi Megyei Könyvtárban szerzett megfigyeléseiről, tapasztalatairól számolt be. Publikációi egy része az oktatáshoz közvetlenül kapcsolódó módszertani cikk, tanulmány, beszámoló; fontos csoportot képeznek a könyvtárpolitikai, könyvtárügyi kérdéseket friss szemlélettel és nagy szakmai erudícióval tárgyaló dolgozatok, Tóth Gyula szakmai pályafutásának megkerülhetetlen területe az iskolai könyvtárügy elméleti és történeti kérdéseinek beható vizsgálata, és számos alapvető, kifejezetten történeti tárgyú közleménye is napvilágot látott.

A tomus következő részei ezekkel a területekkel foglalkozó tanulmányokat közölnek. A képzéshez kapcsolódó blokkban öt közlemény olvasható, közülük négy írás szerzője külföldi szakember, azoknak a képzőhelyeknek munkatársai, amelyekkel a szombathelyi tanszéknek szakmai kapcsolatai voltak és vannak. Ezek a személyes tapasztalatszerésekben, közös kutatásokban és tantárgyfejlesztésekben egyaránt megnyilvánuló együttműködések régen kialakultak; még Tóth Gyula kezdeményezte őket és a nemzetközi kapcsolatok nem kis mértékben hozzájárultak a vasi képzés magas színvonalához. *Ragnar Audunson*, az oslói egyetem professzora a könyvtár- és információtudományi képzés előtt álló kihívásokat veszi számba a digitalizáció és multikulturalizmus korában; *Laif Kajberg* a dániai könyvtár- és információtudományi főiskola oktatási programjait ismerteti; *Maria Deissl-O'Meara* az eisenstadti (kismartoni) információs képzésről osztja meg gondolatait; *Ingeborg Simon*, a stuttgarti főiskola oktatója a német egyetemi könyvtárak e-mailes tájékoztató tevékenységét ismerteti írásában. Pálvölgyi Mihály és Murányi Péter dolgozata *A tervezett szombathelyi mesterképzés kutatás-fejlesztési alapjait* taglalja; azóta egyébként immár nemcsak terv az MA-képzés megindítása, hanem 2009 szeptemberétől valóság, mert – mint köztudott – 2008 őszén a tanszék is megkapta a mester-

képzés indítására vonatkozó akkreditációt. Tóth Gyula 1973-ban lett az alakuló szombathelyi főiskolai képzés vezetője, 25 évig irányította az ottani munkát, és ezeknek az évtizedeknek meghatározó szerepük volt abban, hogy a vasi megyeszékhelyen működő képzőhely egyike annak a hat tanszéknek, amely jogot szerzett a BA-szintet követő mesterképzésre.

A kötet következő szerkezeti egysége a *Komplex könyvtári kutatások, fejlesztések* című, melyben öt szerző tanulmánya kapott helyet. A dolgozatok aktuális kérdéseket járnak körül, és közös bennük az is, hogy az információfeldolgozás, információs technológia, valamint elektronikus tartalmak szolgáltatásainak különféle elméleti és gyakorlati kérdéseire fókuszálnak. *Téglási Ágnes* az *Elektronikus Információ Szolgáltatás (EISZ)* Magyarországon 2001-ben elinduló programját mutatja be; *Pallósiné Toldi Márta* írása azt a folyamatot ismerteti, amelynek részeként Vas megye közkönyvtárai a modern információs technológia szolgáltatására képes korszerű információs központokká válnak, illetve részben már váltak. *Barki Katalin* dolgozata – a szerző a 2007-ben az *Év könyvtára* kitüntetést elnyert *Savaria Egyetemi Könyvtár*, vagyis a volt *Berzsenyi Dániel Főiskola Könyvtára* vezetője – a megújult bibliotéka szerepét és feladatait tárgyalja a könyvtárosok képzésében. *Ördögné Kovács Mónika* az infokommunikációs eszközök felhasználásának egy lehetséges példáját elemzi az iskolai oktatásban. (A tanulmányban bemutatott *eMapps.com projekt* magyarországi koordináló intézménye a szombathelyi tanszék volt, és decemberben látott napvilágot a *Játékok és mobil technológia a tanulásban* című kötet, amely az *Európai Unió* egyik 2005–2008 közötti keretprogramja magyarországi megvalósulásának részletes bemutatása.) A blokk utolsó írásának szerzője *Koltay Tibor*, aki az 'információs műveltség' fogalom jelentésváltozatait és tartalmi jellemzőit vizsgálja.

Az *Iskolai könyvtárak, fiatalok olvasása, művelődése* című egységben három tanulmány olvasható. *Kovács Mária* az iskolai könyvtárak elmúlt két évtizedben bekövetkezett szerep- és

feladatváltásait elemzi; *Bognárné Lovász Katalin* azt a kérdést veszi górcső alá, hogy miként lehet a tudásmenedzsment elemeket az iskolai könyvtári munkába integrálni, *Nagyvárad Enikő* pedig német nyelvű közleményében *Nagy Attila* egyik művelődésszociológiai vizsgálatához kapcsolódva teszi közzé gondolatait a középiskolások olvasásáról.

A tomus utolsó tartalmi egységében három könyv- és könyvtártörténeti témájú dolgozat található. *Nagy Éva* a nyugat-dunántúli könyvnyomtatás 16–18. századi történetét mutatja be; *Pogányné Rózsa Gabriella* egy 17. századi angol szerző, *John Durie* 1650-ben napvilágot látott munkáját tárgyalja, melyben a szerző a könyvtárakról mai szemmel nézve is meglepően korszerű nézeteket vallott. *Rétfalvi Gábor* tanulmánya a hazai iskolai könyvtárosi szemléletmód változásait taglalja a dualizmus második korszakában.

Ismeretésemet azzal kezdtem, hogy *Tóth Gyula* szakmánk előkelő személyisége. A *Czövek Zoltán*, *Koltay Tibor* és *Murányi Péter* szerkesztette

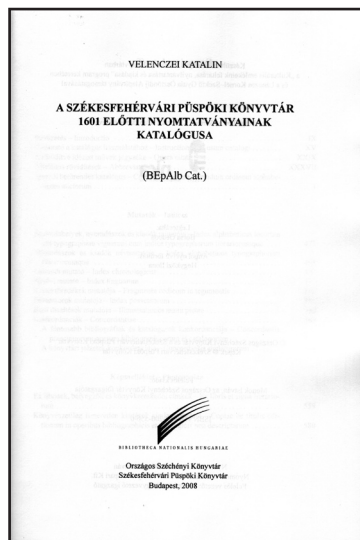
kötet méltó az ünnepeelt pályánkban betöltött szerepéhez, eddigi munkásságához és köztiszteletnek örvendő életútjához. A tomus a szombathelyi tanszék tudományos munkásságáról számot adó új sorozat, a *Tanulmányok a Könyvtár- és Információtudományi Tanszék műhelyéből* első darabja, így az ünnepeelt személye szervesen kapcsolja össze a vasi könyvtárosképzés 2008-ig eltelt évtizedeit az MA-szint indulásával kezdődő új feladatokkal. Ezeknek az új kihívásoknak azonban *Tóth Gyula* remélhetően nem passzív szemlélője lesz, hanem tanácsaival aktívan közreműködik majd a képzés és szakmánk megújulásában. *Szabó Sándor* köszöntőjének záró szavaival fejezem be ismertetésemet, aki – úgy gondolom – az egész szakma nevében fogalmazta meg kívánságát: „*Isten éltesse sokáig, hogy még sok-sok évet tölthessen családjá és barátai körében, s még újabb és újabb tanulmányokkal, baráti tanácsokkal gazdagítsa szakmánkat!*”

Pogány György

Bajban lesznek a jövő történészei, ha nem gondoskodnak megfelelően a digitális kordokumentumok archiválásáról – mondja az MTI 2009. január 27-i tájékoztatása. Az írás *Lynne Brindleyt*, a *British Library* igazgatóját idézi, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy „örökre elvesz a digitális kor öröksége, ha nem kapnak a honlapok és egyéb digitális dokumentumok a könyvekéhez hasonló védelmet. *Lynne Brindley* szerint a gyors technológiai fejlődés következtében veszélybe került kulturális örökség megmentése érdekében gondoskodni kell az e-mailek, honlapok, online videók, sms-ek, digitális fényképek, tehát a digitális eszközökkel létrehozott dokumentumok védelméről. Az archiválást nehezíti, hogy e dokumentumokból erősen kell szelektálni, „mert manapság sokkal több információ termelődik, mint bármikor korábban, és nem mindegyik érdemes arra, hogy megmaradjon az utókorak.”

(*IFLA–HUN*, 2009. jan. 27. *Haraszti Katalin* híréből)

VELENCZEI Katalin
A székesfehérvári Püspöki
Könyvtár 1601 előtti nyomtat-
ványainak katalógusa (BEpAlb
Cat.) / Velenczei Katalin. – Buda-
pest : OSZK, 2008. 582 p., ill.
ISBN 978-963-200-556-0

A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa

Az Országos Széchényi Könyvtár 1990-ben megjelent antikva katalógusának sikerét követően kezdeményezte *Klaniczay Tibor* a „*Kulturális emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása*” program keretében a Magyarországon fennmaradt 15–16. századi könyveknek példányleíró módszer szerinti közzétételét. A *Borsa Gedeon* irányításával kidolgozott egységes szempontok alapján indult meg a múlt század utolsó évtizedeiben a magyarországi gyűjteményekben található 1601 előtti nyomtatványok feltárása és közzététele.

E hatalmas szellemi vállalkozás újabb sikereként, a sorban harmadikként a 2008-as esztendő legvégén jelent meg *Velenczei Katalin* feltárásában a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa. Az ország negyedik legnagyobb ősnymtatvány és jelentős antikva állománnyal rendelkező gyűjteménye (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár 15–16. századi gyűjteményei mellett) válik mostantól a szakemberek számára ténylegesen megismerhetővé, kutathatóvá.

Viszonylag későn, a 18. század végén, az újonnan létrehozott püspökség székhelyén, Székesfehérváron a török megszállás miatt elpusztult középkori könyves kultúra helyén az egyház- és államjogban egyaránt jártas *Sélyei Nagy Ignác* (1777–1789) püspök gyűjteményével alapozta meg a mai püspöki könyvtárat. Korai halála miatt a gyűjtemény kiépítésével kapcsolatos elgondolásai nem valósulhattak meg. Az 1250 kötetből álló könyvtár nem rendelkezett ősnymtatvánnyal, s az 1601 előtti művek száma sem érte el a húszat. A kisebb hagyatékokkal bővülő gyűjtemény jelentős régikönyves gyarapodása a tudós *Pauer János* (1878–1889) nevéhez fűződik. Püspöksége alatt tudatosan gyűjtötte a régi köny-

veket és írásos emlékeket. Saját 11 ezer kötetes könyvtárát beolvasztotta a püspöki könyvtárba. Gondos válogatást követően rendelte meg neves hazai és nemzetközi könyvkereskedésektől a gyakorlati és elméleti teológiai irodalmat, biblia-kiadásokat, postillás köteteket, egyházatyák írásait, filozófiai és egyházjogi műveket. Nagy anyagi áldozatok árán, ilyen módon megszerezve Európa egyik legnagyobb ősnymtatvány gyűjteményének, a bécsi Hofbibliotheknek eladásra felkínált számottevő mennyiségű duplum példányát. Ezzel a vétellel jelentősen megváltozott a gyűjtemény jellege. A teológiai irodalom olyan jeles magyar szerzők műveivel bővült, mint Temesvári Perlbárt, vagy Laskai Osvát. Ekkor került a könyvtár állományába számos híres humanista által kommentált ókori szerző (Aiszóposz, Hérodotosz, Homérosz, Plutarkhosz, Catullus, Caesar, Plinius, Josephus Flavius) műve, a reformáció jeles képviselőinek írásai (Luther összes műveinek wittenbergi kiadásai; Károlyi Péter 1571-es latin nyelvű hitvitájának ugyancsak wittenbergi kiadása; tartalmi, formai és tipográfiai újításai okán évszázadok óta példát nyújtó Robert Estienne-féle genfi Biblia 1555-ös kiadásának példánya), valamint a humanista írók (többek között Erasmus, Petrarca, Regiomontanus stb.) kötetei. Nyomda- és kiadástörténeti céllal is gyűjtötte a könyveket. Bibliofil szempontú gyűjteményfejlesztő munkájának köszönhetően a székesfehérvári Püspöki Könyvtár országos hírnévre tett szert. Pauer nemcsak gyarapította a könyvtárat, hanem minden egyes általa megvásárolt kötetet tudományos igénnyel le is írt. Ezen túlmenően bejegyezte a szerzőre, a kiadásra vonatkozó megjegyzéseit. Pontosan feltüntette az előzéklapra a beszerzés forrását, és megadta a vételárat is. A régi könyvek gyarapodása szempontjából jelentős újabb bővülést már a 20. században *Shvoy Lajos* (1927–1968) püspök tudatos könyvtárpolitikája eredményezett. 1935-ben szakbizottságot állított fel azzal a céllal, hogy az egyházmegye területén található plébániák könyvanyagát írják össze, és a régi ritka könyveket meg iratokat a biztonságos megőrzés szándékával szállítsák be a Püs-

pöki Könyvtárba. Püspöksége alatt fejeződött be a könyvtár ősnymtatvány, antikva és régi magyar nyomtatványai különgyűjteményének kialakítása.

Velencei Katalin a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 15–16. századi állományának a *Klinda Mária* által készített katalógusában (Budapest, 2001.) alkalmazott módszert és szerkezetet követi. Maga is példányleíró katalógust készített. A gyűjteményben található 15–16. századi művek azonosítását szolgáló, a nemzetközi gyakorlatot követő rövid címleírason kívül leírása kiter a példány aprólékos egyedi sajátosságaira is: jelöli az adott példány terjedelmét, pontosan felsorolva a hiányzó füzeteket. A possessor-bejegyzések, továbbá az ex librisek alapján megállapítja az egykori tulajdonosokat, és feltünteti a bejegyzéseiket, ismerteti az egyedi kézi díszítéssel rendelkező köteteket, precíz meghatározását adja a korabeli eredeti és jelenlegi kötéseknek. A székesfehérvári Püspöki Könyvtár és a kezelésében lévő Szemináriumi Könyvtár 15–16. századi állományát is magában foglaló katalógus 1190 kiadvány (1149 kötet) részletes leírását tartalmazza.

Velencei Katalin feldolgozó munkája során nemcsak egy-egy kötet sorsának alakulását fejtette meg, de értő figyelme észrevette az elhasználandó eredeti kötésben megbúvó nyomtatvány-töredéket is. Ennek köszönhetően gyarapodott a püspöki könyvtár az 1563-ban Bécsben, Michael Zimmermann tipográfiájában nyomtatott kalendárium (654. tétel) töredékével, amelynek csupán kétlevélnyi, címlap nélküli töredéke volt ismeretes eddig a szakirodalomban (a naptártöredék a turócszentmártoni Matica Slovenska állományában található). Hordozókötetének (Caspar Casalius, Coimbra püspökének 1563-as velencei kiadású *De quadripartita iustitia libri tres* című munkája, 284. tétel) 1588-ban Forgách Imre Trencsén megyei főispán, Forgách Ferenc történetíró testvére, Zrínyi Miklós veje volt a tulajdonosa. Ő a kötetet nagyobb könyvadomány keretében az átadásról fennmaradt jegyzék (*Magyarországi magánkönyvtárak II.* Sajtó alá rendezte Farkas Gábor,

Varga András. Szeged, 1992. 3–9.) tanúsága szerint a trencsényi evangélikus egyház és iskola számára átadta. A nyomtatvány a 18. században még mindig Trencsénben volt. Ekkori tulajdonosa a nemesi származású, szenátori rangot viselő Zlattáry József volt. A címlapon található *Pilisszentkereszti Róm. Kath. Plébánia pecsétje. 1800.* jelzi a következő tulajdonost. Innen került az értékes kötet Shvoy Lajos rendelkezésének megfelelően a püspöki könyvtár állományába 1935-ben.

Velencei Katalin tudományos felkészültségű, magas szakmai igényű, gondos feltáró munkájának eredményeként olyan könyv- és könyvtártörténeti forrásgyűjtemény született, amely nagyban hozzájárul a magyar és az egyetemes egyház-, irodalom-, nyomdászat- és művelődéstörténet évszázadait átívelő összefüggések kutatásához. Ugyanakkor fontos módszertani

segédlete lehet mindazon muzeális állományt őrző gyűjteményeknek, amelyek a MOKKA-R keretén belül a régi nyomtatványok közös katalógusrendszerét kívánják kiépíteni a Kárpát-medence könyvtárai és felhasználói számára.

A katalógus használóit nyomdahelyek, nyomdászok és kiadók névmutatója; időrendi mutató; nyelvi mutató; kódex-töredékek mutatója; possessorok mutatója; kézi díszítések mutatója; fontosabb bibliográfiák és katalógusok, sőt még a könyvtári jelzetek konkordanciájának mutatója, valamint exlibrisek, bélyegzők és könyvkereskedői címkék; könyvészetileg ismeretlen kiadások címlapmásolatáról készült képmelléletek segítik. Angol nyelvű bevezetője pedig a külföldi kutatóknak könnyíti meg a katalógus használatát.

Bánfi Szilvia

BOBCATSSS – nemsokára újra Magyarországon

A könyvtárosképző intézmények éves rendezvényét, melyet idén Portóban tartottak, 2011-ben a szombathelyi Könyvtár- és Információtudományi Tanszék (Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központja) rendezheti meg együttműködésben olyan partnerintézményekkel, mint az eisenstadti Fachhochschulstudiengänge Burgerland és az oslói University College. A rendezvény helyszíne lehetővé teszi majd, hogy több hazai könyvtáros, tanszéki oktató és hallgató vegyen részt (akár szervezőként is) a szimpóziumon.

(Katalist, 2009. jan. 31. Murányi Péter híre alapján)

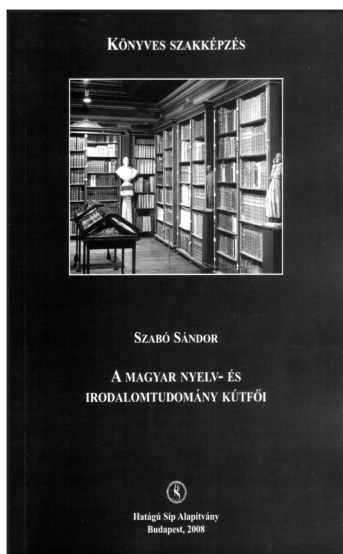
A Hatágú Síp Alapítvány legújabb kiadványai

Az elmúlt esztendő decemberében új kötetekkel jelentkezett a Hatágú Síp Alapítvány. A kiadott művek *A könyves szakképzés füzetei* sorozat 12–16. füzetként jelentek meg, és a könyves szakmában, a könyvkereskedelemben, az antikvár munkában résztvevő, illetve e tevékenységre készülő diákok, tanulók számára nyújtanak segítséget a társadalomtudomány egyes területei – így a magyar nyelv- és irodalomtudomány, a könyvkultúra, valamint a történelem, vallási irodalom – nélkülözhetetlen forrásainak, szakirodalmának megismeréséhez. A sorozat 13. füzete, melyben *Plihál Katalin* a térképnyomtatás történetét tárgyalja, CD-ROM-on jelent meg.

A sorozat célját legjobban a több kötetet is jegyző szerző, *Pogány György* fogalmazta meg: a sorozat „elsősorban a könyvkereskedelmi tanulmányokat folytatók számára készült. [...] A források és a szakirodalom bizonyos mértékű ismerete elengedhetetlen a könyv-kereskedelem mindkét nagy szektorában, a szortiment és az antikvár ágazatban dolgozók számára, hiszen a vásárlók a legkülönbözőbb igényekkel és elvárásokkal keresik fel a boltokat.”¹

Szabó Sándor: A magyar nyelv-és irodalom kútfői

A mű a magyar nyelv és irodalom forrásait és szakirodalmát mutatja be, természetesen a teljesség igénye nélkül. A szerző az előszóban világosan körvonalazza, hogy a kiadvány kiknek készült áttekintést nyújtani, majd meghatározza a tankönyv feladatát, mely szerint „a források és a szakirodalom különböző típusainak a megismertetése, továbbá a kategóriák legismertebb alkotásainak a bemutatása.”² Szabó Sándor hangsúlyozza, hogy a mű válogatás, s mint ilyen szubjektív: elsősorban a monografikus irodalmat veszi számba, s abból is a magyar nyelv- és irodalom kútfőit, s egyáltalán nem, vagy csak akkor foglalkozik elsősorban a latin nyelvű művekkel, ha azok az előzmények feltérképezése szempontjából megkerülhetetlenek (pl. a szórványok vagy a szövegemlékek is-

A magyar nyelv- és irodalomtudomány kútfői / Szabó Sándor. – Budapest, : Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 109 p. – . (A könyves-szakképzés füzetei ; 12.) ISBN 987-963-7615-52-8

mertetése során.) A tankönyv két nagy egységre tagolódik, a magyar nyelvtudomány és a magyar irodalomtudomány kútfőit külön-külön mutatja be, egyrészt megtartva az egyes egységeken belül az időrendet, tehát a legrégebb emlékektől halad a legújabbak felé, másrészt megkülönböztetve az egyes dokumentumtípusokat is.

A nyelvtudomány kútfőit a következő fejezetekben tárgyalja:

- A magyar nyelvemlékek
- Szótárak
- Frazeológiai gyűjtemények
- Nyelvatlaszok
- Nyelvtanok
- Nyelvtörténeti összefoglalások
- Nyelvtudományi kézikönyvek
- Nyelvtudományi sorozatok
- Nyelvtudományi folyóiratok és mutatók

Az említettek közül rövidebben foglalkozik – többek között – a nyelvemlékekkel, azok típusaival, valamint a nyelvatlaszokkal, nyelvtanokkal. Ebben a részben két terület van, amely nemcsak terjedelme miatt érdemes a kiemelésre: a szótárak és a nyelvtudományi kézikönyvek. A szerző a szótárak fogalmának ismertetése után rögtön tisztázza, hogy – jelen helyzetben – az egynyelvű szótárak különböző típusait ismerteti, hiszen nyelvészeti szempontból itt ezek a fontosak.

Mind a nyelvemlékek, mind az irodalomtudomány forrásainak ismertetésénél nagyon fontosnak tartom, hogy a tárgyalt fogalom magyarázatával, körülírásával kezdi, s csak ezután veszi számba az ide sorolható dokumentumokat. Pl. *„Nyelvemléknek tekintünk minden olyan írásos feljegyzést, tekintet nélkül annak tárgyára és céljára, mely a múlt nyelvi megnyilvánulásait rögzíti. A nyelvtudomány számára értékes anyagot szolgáltathatnak a történettudományi, az iroda-*

*lomtörténeti, néprajzi stb. feljegyzések is...”*³ A fogalom-magyarázat azért is fontos, mert megkönnyíti és egyértelműbbé teszi az elsajátítandó ismeretanyagot a tanuló, befogadó számára.

Az irodalomtudományi források, kútfők ismertetése során a szerző kiemeli, hogy a faktografikus segédleteket két nagy csoportra osztva tárgyalja:

- irodalmi szövegek, szövegkiadások, illetve
- az irodalmi jelenségeket, azok fejlődését, változásait elemző feldolgozások, az irodalomtudományi szakirodalom.⁴

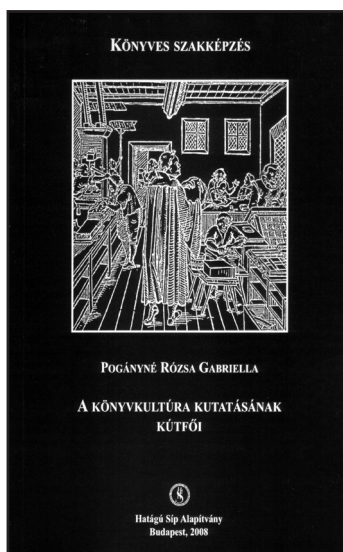
A feldolgozás szempontja hasonló, mint a nyelvészeti résznél, természetesen itt az irodalomtudományi szakirodalom a legbővebb. Érdekessége a tankönyvnek, hogy bemutat tudományos igényű szövegkiadásokat is, mint pl. a *Régi Magyar Költők Tára* sorozatot.

Nem hiányzik a kötetből a határon túli magyar irodalom történetének rövid áttekintése sem, bár úgy vélem, itt a szerzőnek komoly mértékű tartásra volt szüksége, mind terjedelmi okokból mind a célcsoport tekintetében, így elsősorban az általános műveket veszi fel. Külön fejezet foglalkozik az életrajzi gyűjteményekkel és irodalmi lexikonokkal, bemutatva itt is a magyar és határon túli magyar irodalom kézikönyveit.

A használatban jó segítséget nyújt, hogy lábjegyzetben közli a szereplő szerzők adatait, ezzel is segítve, hogy a használó az adott korban könyvnyelven elhelyezhesse őket.

Összességében a kötetet tartalmilag szerencsés összeállításnak ítélem, külön erénye, hogy rövidítések jegyzéke és részletes névmutató egészíti ki, mely megkönnyíti a műben való gyors tájékozódást. Talán meggondolandó lett volna egy rövid irodalomjegyzék közlése is, segítve ezzel a használó további tájékozódását.

A könyvkultúra kutatásának kútfoi : a könyv-, az írás-, a nyomdászattörténet, a könyvtártudomány és a könyvkereskedelem szakirodalmi forrásai / Pogányné Rózsa Gabriella. – Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 199 p. – (A könyves szakképzés füzetei ; 14.) ISBN 978-963-7615-54-2

Pogányné Rózsa Gabriella: A könyvkultúra kutatásának kútfoi

Ez a kötet öleli fel a legszélesebb tudományterületet, hisz – mint az alcím is mutatja – foglalkozik a könyv-, írás és nyomdászattörténet, valamint a könyvtártudomány és könyvkereskedelem szakirodalmi forrásaival. A szerző megfogalmazása szerint a kötet célja, hogy bemutassa „a könyv”-höz kötődő ismeretek történetét, valamint a legfontosabb – elsősorban hazai, de szükséglethez mérten a legnélkülözhetetlenebb külföldi – kútfoit [...] Míg az első három terület hangsúlyosan az információk [...] rögzítésének módszerére, annak történetére fókuszál, az utóbbi két tartalmi egység [...] az ismeretek hasznosításának történetét és a mindenkori jelenben alkalmazott módszereit veszi górcső alá.”⁵

A kötet hét fejezetet ölel fel, ezek a következők:

- A „könyves” kultúra forráscsoportjai;
- A könyvtörténet szakirodalmi forrásai;
- A nyomdászattörténet kutatásának forrásai;
- Kéziratok és régi nyomtatványok meghatározásának segédletei;
- A könyves kultúra történetének összefoglaló irodalma;
- A könyvkiadás és könyvkereskedelem kutatásának forrásai;
- A könyvtártudomány kutatásának forrásai.

Imponáló, hogy a szerző milyen részletességgel ismerteti az egyes területek kútfoit, segédkönyveit, néha a bőség zavarával küzdve.

Az első fejezet a maga mértéktartó módján összesíti a könyvkultúra tanulmányozásához szükséges legfontosabb forrásokat, míg a második fejezet a következő témákkal foglalkozik:

Írástörténet, latin paleográfia, görög paleográfia és bizantinológia, rovásírás, hazai kódexkatalógusok. Külön érdekessége a kötetnek, hogy a szerző úgy véli, jelen helyzetben foglalkoznia kell a rovásírás kérdéseivel, hisz kultúránknak részévé vált ez a terület, sokan foglalkoznak vele. Ezt figyelembe véve a fejezet anyagához szeretnék fűzni egy apró megjegyzést. Úgy vélem, hogy a latin paleográfia forrásait kissé jobban meg kellett volna válogatni, részben a nyelvi korlátok, részben a hozzáférhetőség nehézségei miatt. Szerencsés lett volna, ha a bőséges latin nyelvű források esetében a szerző megadta volna az egyes címek, források magyar fordítását is a tanulás megkönnyítése érdekében.

Az ismertetett fejezetek közül a legterjedelmesebbek a nyomdászattörténettel, illetve a könyves kultúra történetével foglalkozó részek, melyek tovább tagolódnak.

A nyomdászattörténet forrásait a kezdetektől, a 16. századtól tekintintjük át. Azonban nem csak a nyomtatott dokumentumokkal foglal-

kozik, e fejezetben tekinti át a levéltári anyagok és egyéb korabeli feljegyzések forrásait is.

Érdekesnek és jól tagoltnak tartom ezt a részt, ahol természetesen jól megfér egymás mellett a külföldi és magyar forrásirodalom, de azt is meg kell jegyezni, hogy e területen már lényegesen több magyar nyelvű anyag áll rendelkezésre, mint az előző időszakban, az okokra talán felesleges utalnunk.

A kéziratok és régi nyomtatványok meghatározásához szükséges irodalom ismertetésénél kitér a szerző a papírtörténet, a vízjelkatalógusok kutatásához szükséges segédletekre, foglalkozik a helyesírás történetének legfontosabb forrásaival, röviden megemlíti a kéziratok és nyomtatványok keletkezésével kapcsolatos kérdéseket, illetve a nyomdászjelvény-gyűjtemények vizsgálatával kapcsolatos irodalmat is.

A könyves kultúra történetével foglalkozó fejezet további alfejezetekre bomlik, s szinte a teljesség igényével kívánja feltérképezni a szakirodalmát. E fejezet nemcsak a tartalomhoz kapcsolódó irodalmat ismerteti, de kitér a könyvművészet legfontosabb területeinek forrásaira is: így foglalkozik a könyvtervezés, a tipográfia, a könyvillusztráció, a kódexfestészet, a nyomtatott grafika kérdéseivel.

Külön fejezetet szentel a sajtótörténet, az olvasáskutatás és a bibliofília forrásainak.

Az olvasáskutatás területén csak a legáltalánosabb irodalmat ismerteti, s bár említi, hogy ide tartozna az olvasás befogadásának vizsgálata is, hiányolom az ahhoz kapcsolódó munkákat, legalább az említés szintjén (elsősorban a legfontosabb olvasásszociológiai, illetve befogadással kapcsolatos publikációkra gondolok).

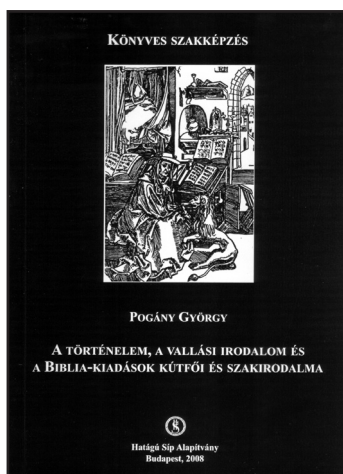
A könyvkiadás és könyvkereskedelem kutatásának, forrásainak ismertetésekor kitér a szerző a könyvtár mint intézmény definíciójára, majd külön foglalkozik a könyvtár funkciójával, illetve a könyvtárossággal kapcsolatos felfogásokkal, történeti megközelítésben is.

Feltérképezi a könyvkiadás és könyvkereskedelem kutatásához szükséges forrástípusokat és az ezekhez kapcsolódó segédleteket, s külön összegyűjti a cenzúrával kapcsolatos rendelkezéseket is.

A tankönyv utolsó része a könyvtártudomány kutatásával kapcsolatos források ismertetése. Az általános műveken túl bemutatja a nagy könyvtárak (OSZK, FSZEK, Egyetemi Könyvtár stb.) történetéről szóló műveket, s kitér az aktuális sajtótermékek ismertetésére is. Ez a fejezet talán kissé vázlatosnak tűnik, de mint a szerző is utal rá zárszavában, „nem lehet természetesen minden létező hazai és külföldi forrást [...] ekkora terjedelmű munkában a teljesség igényével összegyűjteni és bemutatni.”⁶

Összességében a kötetet a források, illetve a segédletek összegyűjtése és ismertetése tekintében jónak, mértéktartónak ítélem, úgy vélem, sikeresen tekintette át a felvállalt szakterület irodalmát, segédleteit, kapaszkodót adva ezzel az önálló kutatásokhoz, anyaggyűjtéshez, tájékozódáshoz. A kötet ez esetben is névmutatóval zárul, mely megkönnyíti használatát. Itt is szerencsés lett volna egy rövid irodalomjegyzék közlése, mely lehetővé tenné a további tájékozódást.

A történelem, a vallási irodalom és a Biblia-kiadások kútfői és szakirodalmja / Pogány György. – Budapest : Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 136 p. –

(A könyves szakképzés füzetei ; 15.)

ISBN 978-963-7615-53-5

Pogány György: A történelem, a vallási irodalom és a Biblia-kiadások kútfői és szakirodalmja

E kötet ismeretanyaga az általános műveltség része, elsajátítása tehát fontos és szükséges.

A kiadvány szerkezetileg két részre bontható:

⇒ Történeti forráskiadványok, történeti szakirodalom

⇒ Egyházi-vallási irodalom és Biblia-kiadások

A két egység közül az első a terjedelmesebb. E részben a történettudomány tárgya és fogalma, valamint a történeti forrás fogalmának ismertetése, meghatározása után rendszerezi az írásos forrásokat, de külön foglalkozik a történeti segéttudományok és forráskritika kérdéseivel is. Külön alfejezetben tekinti át a forrásgyűjtés, a forráskiadás és a történetírás kezdeteit Magyarországon a 16. és 17. században. Az egyes dokumentumok címét természetesen eredetiben adja meg, de szerencsésnek tarom, hogy zárójeles formában szerepelteti ezek magyar fordítását is. Ez komoly segítséget jelent a tanulásban, különösen akkor, ha valaki viszonylag szerény nyelvismerettel rendelkezik, legyen szó latin vagy német nyelvről.

Ahogy szisztematikusabbá vált a történetírás a 18. századtól, úgy tükröződik ez ebben a munkában is. Több fejezetet szentel a magyar történettudomány és forráskiadás fejlődésének, ehhez a magyar történelem legfontosabb eseményei, illetve fejlődési vonalai adják meg a határokat. Ezek a fejezetek a következők:

⇒ Történettudomány és forráskiadás a kiegyezésig

⇒ Történettudomány és forráskiadás a dualizmus korában

⇒ A két világháború között

⇒ Történettudomány és forráskiadás 1945 után.

Ehhez a részhez még két alfejezet kapcsolódik, egyrészt az 1945 utáni, illetve a rendszerváltás utáni szakirodalmat taglalja, míg a másik rész a történettudomány legfontosabb segédkönyveit térképezi fel.

A szerző természetesen nem törekedett, de nem is törekedhetett teljességre, ugyanakkor

felvette a legfontosabb forrásokat, amelyeket a megjelölt cél érdekében meg kell ismerniük a könyves szakma művelőinek.

A kötet második része az egyházi irodalom és Biblia irodalomforrásait és szakirodalmát veszi számba. Mielőtt azonban erről rátérne a szerző, röviden ismerteti az egyházi-vallási irodalom jellemzőit és műfajait. Pontosán meghúzza a vallási irodalom tematikai határait, eszerint *„mindig a keresztény, közelebbről a magyarországi (és erdélyi) történelemben és művelődésben meghatározó szerepet betöltő felekezetekhez (római katolikus, refor-*

mátus, evangélikus, unitárius) kapcsolódó műfajokról lesz szó. *Célunk a magyarországi könyves és gyűjtői gyakorlat megismertetése.*”⁷⁷ Nem tér ki a szerző azon keresztény felekezetek műfajainak és műveinek ismertetésére, melyek már a trianoni döntése előtt jelen voltak Magyarországon, mint ahogy nem foglalkozik az Ószövetséghez kapcsolódó zsidó-teológiai irodalommal sem. A források áttekintését kétségtelenül a Bibliához érdemes csoportosítani, így természetesen számba veszi azt a fejlődési-változási vonulatot, amelyen a Biblia végigment az évszázadok folyamán, külön figyelmet szentelve a magyar nyelvű fordításoknak, külön kitérve a katolikus és protestáns felekezeti tevékenységre. E fejezet legmeghatározóbb részei:

- ⇒ a 17. századi magyar bibliafordítások megjelenése
- ⇒ a 18. századi bibliakiadások és 19–20. századi revíziók.

Külön fejezetben tárgyalja a Biblia tanulmányozásának segédkönyveit, az indirekt és a direkt tájékoztatási eszközöket is.

Bár az adott kötet is meglehetősen sok címet és adatot tartalmaz, mégis könnyebb a befogadása, mert jó és élvezetes stílusban íródott, ugyanakkor a közölt információk egy része – természetszerűleg – talán nem ismeretlen a befogadó számára. A kötetet ez esetben is alapos névmutató egészíti ki, megkönnyítve ezzel is a tájékozódást.

A térképnymtatás művészete a kezdetektől a 19. század végéig. [elektronikus dok.] / Plihál Katalin.– Budapest : Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 1 CD-ROM. – (A könyves szakképzés füzei ; 13.)

ISBN 978-963-7615-55-9

Plihál Katalin: A térképnymtatás művészete a kezdetektől a 19. sz. végéig

A kiadvány a grafikai illusztrációk jobb használhatósága érdekében CD-ROM-on jelent meg. Témája a térképnymtatás áttekintése a kezdetektől a 19. század végéig. Tartalmát tekintve a következő fejezetekre tagolódik:

- ⇒ Beköszöntő
- ⇒ A térképi ábrázolás kérdése
- ⇒ Nyomtatási eljárások
- ⇒ Fontosabb magyarországi nyomdák, amelyek térképeket is nyomtattak
- ⇒ A legfontosabb kézikönyvek és adattárak jegyzéke

A CD *Klinghammer István* bevezetőjével (beköszöntőjével) jelent meg.

Szerinte a szerző *„munkája több mint sokszorosítási technológiák leírása. A bemutatott példákon keresztül az egykori officinákban (műhelyekben) nyomtatott térképek mögött megjelenik a kézműves metszők és nyomdászok iparművészetig terjedő gondossága. [...]*

*Az egykori metsző és nyomdász törekvése a művészi eredményre, esztétikai élmény nyújtására, harmónia elérésére. A régi térképek a műkereskedés tárgyát képezik.*⁸

Mint említettük, a mű négy nagy fejezetre tagolódik, ezek közül az első *A térképi ábrázolás kérdése*. Ebben a fejezetben a szerző a művészi alkotás és a térkép fogalma közötti különbséget világítja meg: „Míg a művész elképzeléseinek tág teret engedve alkothat, addig a térképészt köti ismeretanyagának koordinátarendszerben való elhelyezése, az ábrázolt jelenségeknek és tárgyakkal egymás közötti kapcsolata, értéke, és azoknak a méretarányhoz és a generalizáláshoz kötött mértéke.”⁹ A térkép fogalmát szintén Klinghammer István határozza meg: „*A térkép csak attól a pillanattól kezdve hasznos, amikor az olvasó az ábrázolt területet saját földrajzi tudatképében el tudja helyezni.*”¹⁰

A második fejezetben a nyomtatási eljárásokat ismerteti a szerző azok technikai jellemzőivel és a kapcsolódó példákkal együtt a 15. századtól kezdődően. Részletesen bemutatja a különféle nyomdai eljárásokat, a magas-, a mély- és síknyomást, sőt kitér a festékek készítésének technikájára is. „*Az egyedi nyomtatástól a tömegtermelésig*” című részben a tömegtermelés kialakulását tárgyalja, mely a 19. századra bontakozik ki. A fejezetben részletes áttekintést kapunk az egyes nyomdai eljárásokról, melyet bőséges magyar és külföldi példával illusztrál a szerző. Áttekinti a felhasználható eszközöket és anyagokat, és kitér azok előnyös és hátrányos tulajdonságaira.

A harmadik részben olyan fontosabb magyarországi nyomdák bemutatására kerül sor, amelyek térképeket is nyomtattak, elsősorban a 19. században. Az egyes nyomdák tevékenységét az általuk készített térképek megemlítésével, illetve bemutatásával hangsúlyozza.

A negyedik rész a legfontosabb kézikönyvek magyar és nemzetközi jegyzékét tartalmazza, amely az alaposabb tájékozódást segíti a témában.

Összességében a CD – legalábbis számomra – meglehetősen sok új információt adott, és ráadásul nagyon élvezetes olvasmány is volt. A CD-kiadás nagy előnye, hogy a szöveg utalásaira ráklikkelve további forrásokhoz jut az érdeklődő olvasó.

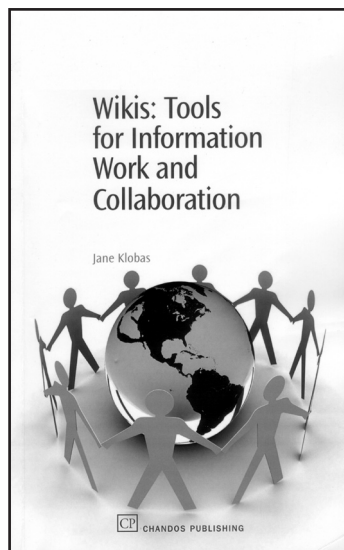
Az ismertetett dokumentumok nemcsak nagy mennyiségű ismeretanyagukkal nyújtanak fogódzót a tájékozódni vágyóknak, hanem az önálló kutatást is segítik a bemutatott szakterületeken. (Elgondolkoztatott viszont, hogy a felhasznált irodalom jegyzékét a CD kivételével egyik munka sem tartalmazta, ami bennem hiányérzetet keltett.)

A bemutatott munkák mindegyike rendkívül alapos, színvonalas munka, melyeket nemcsak a könyves szakképzésben, hanem a felsőfokú könyvtárosképzésben is eredménnyel használhatnak.

Kovács Mária

Jegyzetek

1. POGÁNY György: A történelem, a vallási irodalom és a Biblia kútfői és szakirodalma. Bp.: Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 7. p.
2. SZABÓ Sándor: A magyar nyelv- és irodalomtudomány kútfői. Bp.: Hatágú Síp Alapítvány, 2008.. 9. p.
3. Uo. 13. p.
4. Uo. 64. p.
5. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: A könyvkultúra kutatásának kútfői. Bp.: Hatágú Síp Alapítvány, 2008. 7. p.
6. Uo. 187. p.
7. Ld. 1. sz. jegyzet, 80. p.
8. PLIHÁL Katalin: A térképnyomtatás művészete a kezdetektől a 19. század végéig. Bp.: Hatágú Síp Alapítvány, 2008. Klinghammer István bevezetője.
9. Uo. A térképi ábrázolás kérdése c. fejezet
10. Idézi PLIHÁL Katalin- In:Klinghammer István: A kartográfia kialakulása napjainkig. (Akadémiai doktori disszertáció.) Bp. 1991. (Kézirat) 92. p.

KLOBAS, Jane
 Wikis : tools for information work
 and collaboration /
 Jane Klobas [et. al.]. – Oxford :
 Chandos, cop. 2006. – XXI,
 229 p. (Chandos information
 professional series)
 ISBN 978-1-84334-178-9

Wikik: eszközök az információs munkához és az együttműködéshez

2004–2005 táján jelentős változások mentek végbe az internettel kapcsolatban. Az emberek nemcsak olvasták a weben található anyagokat, de egyre nagyobb mennyiségben írták is azokat. Nemcsak más célra készült írások kerültek fel a webre, hanem kifejezetten az internetre szánt rövidebb, hosszabb szövegek is, és a nethasználók is egyre többször reagáltak egymás írásaira. A web már nemcsak az olvasás, de a „beszélgetés” helyévé is vált. Sokan próbálták megfelelő fogalommal kifejezni ezt az új jelenséget, végül a *Tim O'Reilly* és kollégái által kreált elnevezés, a web 2.0. terjedt el.

Az internet új módon történő használata során a tudásmegosztás terén is érvényesül a sokat emlegetett „hosszú farok-elmélet” (long tail), melynek lényege, hogy a világhálón található források 20%-a a felhasználók 80%-a számára értékes, a maradék 20% pedig a fennmaradó 80%-on osztozik. A csak kisebb érdeklődésre számot tartó, nagyszámú téma, információ is megjelenik a világhálón. Sok, a világ legkülönbözőbb részein élő tagokból álló, kisebb közösség is a világhálón ad-vesz egészen speciális árucikkeket, illetve kommunikál egymással különféle speciális kérdésekről.

Tim Berner-Lee már 1999-ben kifejtette: a web arra való, hogy az emberek kommunikáljanak és megosszák tudásukat, gondolatokat tegyenek fel és vegyenek le az internetről. A közösségi háló közösségi szoftverek jelenlétét feltételezi, amelyek közül a legismertebbek a közösségi osztályzási rendszerek, a blogok és a wikik. Az első olyan rendszert jelent, melyben több, közös érdek, vagy a közösség érzése által vezérelt felhasználó ugyanazt a taget használja egy internetes forrás megőrzésére. A blogok eredetileg egy-egy ember által írt webes naplók voltak, manapság azonban egyre több csoport és szervezet tagjai írják a blogok anyagát. Az alkalmazott szoftver kommunikációt tesz lehetővé egy szerző és sok olvasó között.

A wikik esetében még erősebb a szociális együttműködés. Míg a blogoknál – legalábbis megjelenésük idején – egy valaki hozott létre webes tartalmat sokak számára, addig a wikinél sokan sok embernek hoznak létre egy tartalmat. Másik lényeges különbség, hogy a blogban a kronológia a struktúráló tényező, míg a wikik esetében a tartalom határozza meg a szerkezetet. A tartalmat bárki

szerkesztheti és az eredmény azonnal látható. A wikik közös jellemzői a következők: webkeresőn elérhető oldalakból és egymással összekapcsolt oldalak együtteséből, azaz szájtokból állnak; a lapok könnyen szerkeszthetők, egyese-ken azonnal megjelennek a változások, másokon csak hitelesítés után; a webtartalmak kollektív szerkesztése miatt a szerzők lemondanak tulajdonjogukról; majdnem minden wikiben nyomon követhetők a változások, és a változtatók is azonosíthatók IP-címük, felhasználónevük, e-mail címük, vagy valódi nevük szerint; sok wiki szoftver RSS vagy más rendszer segítségével értesíti a felhasználókat a változásokról; a legtöbb wiki keresési lehetőséget nyújt a rendszeren belül; egyszerű engedélyezési rendszer határozza meg a rendszeradminisztrátor jogait.

A wikik elveit *Ward Cunningham*, az első ilyen rendszer, a Portland Pattern Repository létrehozója fektette le. Ezek legfontosabbika a rendszer biztonságának alacsony szintje, mely a használók iránti erős bizalmon alapul. Azon a meggyőződésen, hogy az emberek általában segítőkészek, és a pillanatnyi rossz szándékot mindig legyőzi a jó. A felhasználók egymást ellenőrzik és ez jobb eredményre vezet, mintha a rendszer maga vagy a rendszeradminisztrátor ellenőrizné a tartalmakat. Mivel a technológia kiszolgálja, segíti az ember munkáját, így a rendszer nagyon rugalmas: jól képes alkalmazkodni a valóság változásaihoz. A szerzők a wikit elsősorban olyan társas információs térnek tekintik, ahol az emberek egyszerűen és gyorsan megoszthatják gondolataikat, ismereteiket és információikat, tekintet nélkül arra, hogy a Föld mely részén élnek.

Az első wiki 1995-ben jött létre a szoftverfejlesztők információs igényeinek kielégítésére, és ma is létezik, jelentősen kibővített formában (www.c2.com/cgi/wiki).

Az első években a wikik szerkesztése megmaradt a számítástechnikában jártas emberek privilégiuma, hiszen a munkához szükség volt a jelölőnyelvek ismeretére. *Shunir Shah* 2000-ben megalapította a MeatballWiki-t (<http://www.usemod.com/cgi-bin/mb.pl>), melynek célja a

multimédiás eszközökkel történő együttműködést elősegítő közösségek létrehozása. 2001 januárjában *Jimmy Wales és Larry Sanger* útjára bocsátotta a Wikipédiát, melynek 2005 decemberében több mint 45 000 aktív közreműködője volt. A közösen fejlesztett weboldalak egyre ismertebbek lettek a szélesebb közvélemény előtt is. Napjainkra a wiki-motorok és a különböző alkalmazásukat elősegítő, kiegészítő szolgáltatások fejlesztése elérte azt a fokot, hogy a Gartner Group nevű kutatóintézet megállapítása szerint az érettség állapotába jutott.

A lendületes fejlődés nem kevés problémával is járt, melyek közül a két legfontosabb: vajon megfelelő szakértelemmel rendelkeznek-e az egyes tartalmak módosítói, illetve milyen problémák adódnak a közös szellemi tulajdonjogokból. A wikik használata igen széles körű, ha figyelembe vesszük, hogy a mindenki által közismert nyilvános wikik mellett rengeteg kisebb közösség által használt, a kutatásban és más területeken alkalmazott, hasonló elven működő szoftver segíti a mindennapi munkát, egy szakmai közösség működését.

A wikik mint információs források jelentős előnye a szakszerűség, a gyorsaság és az alaposág. Ha egy témát sok ember dolgoz ki, akkor a hibák hamarabb kiderülnek, több szempont is felmerülhet, mintha csak egy, bármennyire is jártas szakértő foglalkozik vele. Sok esetben az is hasznára válik egy szócikknek, tanulmánynak, stb. hogy nyomon lehet követni, ki, mikor, mit tett hozzá, vagy vett el belőle. A nyitottság ugyanakkor komoly veszélyeket is rejt magában. Elsősorban a szakszerűtlenségről van szó, amit egyes közösségek egy „mindenki fölött álló” adminisztrátor alkalmazásával próbálnak kiküszöbölni, akinek joga van javítani a tartalmakat. Az is javít a helyzeten, ha a szerkesztőknek regisztrálni kell magukat, mielőtt belenyúlnának egy szövegbe. A tartalmak minőségét növeli, ha a szöveg elején részletes tartalomjegyzék ad útbaigazítást. A wikik, mint információs források értékelési kritériumainak meghatározásakor az általános kritériumokból kell kiindulnunk: mi az információs forrás célja, szakterülete, jelen-

tósége, rangja, hitelessége, mennyire naprakész. Ezek az általános jellemzőkön kívül vizsgálni kell mint online információk forrásokat az alábbi szempontok szerint: alapvető szerkezet, a honlap, száj megjelenése (színek, elrendezés, stb.), a szövegen belüli navigáció lehetősége, a felhasználók olyan speciális igényei, mint a megfelelő nyelv és egyéb műszaki jellemzők. Kifejezetten a wikikre jellemző értékelési kritérium a gyakori változtathatóság miatti megbízhatóság, és az, hogy egy konkrét információ forrás mennyire használja ki a wiki-szoftverben rejlő lehetőségeket.

A wikik egy lehetséges felosztása a következő:

1. *Referenz jellegűek* (wikipedia, wiktory, wikinfo, Digital Universe – <http://www.digital-universe.net>, the Open Guide to London – <http://london.openguides.org>), 2. *Címtárak, indexek, listák és digitális könyvtárak* (pl.: The Choral Public Domain Library – <http://www.cpd.org/wiki>, wikibooks – <http://www.wikibooks.org>), a természeti katasztrófákkal kapcsolatos wikik (Radio Reference Hurricane Rita Wiki – http://www.radioreference.com/wiki/index.php/Hurricane_Rita), 3. *Hírekről szóló wikik* (pl. a Wikinews – <http://www.wikinews.org>), magukról, 4. *Wikikről szóló wikik* (ld. feljebb); 5. *Kisebbségi közösségek és érdeklődési körök rendszerei*: (pl.: Flu Wiki, a madárinfluenza veszélyeiről szóló tartalommal – <http://www.fluwikie.com>, a matematika terjesztését szolgáló Planetmath – <http://planetmath.org>), de olyan különlegességek is tartoznak ebbe a csoportba, mint a ukcider, az almanach brit kedvelőinek szájta – <http://ukcider.co.uk/wiki>), végül 6. az *információtechnológiai wikik* (pl.: HdolP Wiki – <http://hdwiki.i2cat.net>, Audacity Wiki – <http://www.audacityteam.org/wiki>).

A könyv harmadik fejezete a wikik és a wiki-tartalmak keresésével foglalkozik. Az általános keresőmotorok segítségével természetesen a tárgyalt közösségi oldalakat is meg lehet találni, a keresés hatékonyságát azonban korlátozza a metaadatok korlátozott megléte, az indexelési problémái és bizonyos esetekben az automatikus indexelés. Kevés szoftver biztosít olyan felhasználói

programot, mely lehetővé teszi metaadatok megadását. A wiki szó általában az első oldalon szerepel, néhány esetben pedig a címben. Ha pl. a Google-ba beírjuk azt a szót, hogy wiki, az első találatok a wikipediával foglalkoznak. Jobb eredményt, de távolról sem tökéleteset kapunk az alábbi kifejezések beírásával: [search term(s)] intitle:wiki. Ebben az esetben ugyanis azok az oldalak szerepelnek, amelyek címében szerepel a wiki szó, ezek közül viszont sok nem wiki, hanem azokról szól. A wikik megtalálását az is akadályozza, hogy a webtartalom indexelése késik a wikik változásához képest. Így előfordulhat, hogy egy új tartalom még nem található meg a keresőmotorokkal, de egy régi, ami a változtatás során már kikerült a szövegből, még szerepel az indexben. További zavart okoz, ha a wikiket a spam bot-ok is indexelik. A WorldWideWiki indexelését például 2005 óta letiltották. Az említett problémák miatt célszerűbb a wikiket a róluk készült listákban, címtárakban keresni. Ilyenek többek között: Wiki index – <http://www.wikiindex.com>; a switchWiki – <http://www.worldwidewiki.net/wiki/SwitchWiki>; a német nyelvűekről: Wiki Verzeichnis – <http://www.wikiservice.at/gruender/wiki.cgi?WikiVerzeichnis>. A Use Mod wiki-motort használó wikik listája az alábbi honlapon található: <http://www.usemod.com/cgi-bin/wiki.pl?SiteList>. Több mint 700 wiki nevét és címét tartalmazza a List of Wikia – http://wikia.com/wiki/List_of_Wikia. A wikikkel ismerkedő kezdőknek hasznos a Wiki TourBus – <http://www.usemod.com/cgi-bin/mb.pl?TourBusStop> és a WikiNode – <http://www.worldwidewiki.net/wiki/WikiNode>. Wiki-tartalmak keresésére egyrészt az általános keresőmotorok alkalmasak a már említett korlátozásokkal, másrészt a wikik bizonyos részének szövegei kereshetők a wiki-motorok segítségével. Ilyenek például: Metawiki Search – <http://sunir.org/apps/meta.pl>, a Wikisearch – www.wikisearch.org és a Qwika – <http://www.qwika.com>.

A negyedik fejezetben arról olvashatunk, hogyan használják ki a wikik lehetőségeit a könyvtár-és információtudományban. Amikor arról kérdezték a könyvtárosokat, hogy miért tartják fon-

tosnak szakterületükön a wikiket, a legtöbben azt hangsúlyozták, hogy így lehetővé válik a földrajzilag elkülönült munkacsoportok együttműködése. Mások megemlítették, hogy az olvasók is könnyen bekapcsolódhatnak bizonyos tartalmak kialakításába. Voltak, akik egyenesen az információmegosztás új paradigmájáról, egy dinamikusabb, együttműködésen alapuló információgyűjtési rendszerről beszéltek, de némelyek kételyeiket is megfogalmazták. Sok könyvtáros ódzkodik még az aktív részvételtől, attól tartanak, hogy nem lesz megfelelő az általuk létrehozott tartalom minősége, félnek az esetleges bírálatoktól. A könyvtáros szakemberek közössége az elmúlt években számos konferencián beszélt meg a wikik létrehozásának és könyvtári felhasználásának kérdéseit. 2005-ben és 2006-ban több wikit hoztak létre a könyvtár- és információtudományok területén és megalakították tanulmányokban írták le tapasztalataikat kollégáik számára. *Meredith Farkas*, a Library Success wiki alapítója szerint a wiki lehetőségei határtalanok. A legkevesebb az, hogy a gyorsan és könnyen végezhető, együttműködő munka színterévé váljanak, a legtöbbször pedig azt kell tekintenünk, hogy általuk a könyvtár váljon egy-egy helyi közösség online központjává. A könyvtárosok és az olvasók közösen alakíthatnának ki és tarthatnának naprakészen egy témajegyzéket, mely a leginkább tükrözi a könyvtárhasználók érdeklődését, de mód lehet arra is, hogy ebben a helyi wikiben közöljenek információkat a helyi sportolási lehetőségekről, éttermekről és egyéb speciális szolgáltatásokról.

A könyvtárosok érdeklődésére számot tartó fontosabb wikik és csoportosításuk a következőkben foglalható össze. Wikik információs szakemberek számára: 1. Library success, (<http://www.libsuccess.org>), mely a legsikeresebb könyvtárak gyakorlatát mutatja be. 2. LIS wiki (<http://www.liswiki.com>), ami enciklopédia formában tartalmazza a könyvtártudomány legfontosabb tudnivalóit, mintegy 25000 lap formájában. 3. IAwiki (<http://www.iawiki.net/IAwiki>), ami benne volt az első három wikiben, 2001. tavaszán

jött létre. A közreműködés bárki előtt nyitva áll, de minden látogatót arra buzdítanak, hogy a látogatói könyvben regisztrálja magát. 4. CMS (Content Management Systems) Wiki (<http://www.cmswiki.com/tiki-index.php>), ami a tartalom-menedzsmenttel foglalkozó szakemberek tudásbázisa. 5. DigiWik (<http://digiwiki.org/wiki>), ami a könyvtárakban és más kulturális intézményekben folyó digitalizálás kérdéseivel foglalkozik és bárki részt vehet benne. 6. LIANZA IT-SIG Wiki (<http://wiki.lianza.org.nz>), amit egy új-zélandi információtechnológiával foglalkozó intézmény, a Library and Information Association of New Zealand Aotearoa (LIANZA) Information Technology Special Interest Group-ja (ITSIG) hozott létre.

Wikik a könyvtárosok és információs szakemberek, könyvtárhasználók oktatásához: 1. ZSR Microtext and Government Docs (http://www.seedwiki.com/wiki/zsr_microtext_and_govdocs), ami Lauren Pressley nevéhez fűződik a Lake Forest Universityn. 2. Info Teach (<http://www.infoteach.org/wiki>), melyet a könyvtárosok képzésével foglalkozó egyetemi oktatók használhatnak a nagy-britanniai Northampton Universityn. 3. Library Instruction Wiki (<http://libraryinstructionwiki.org>), a könyvtárhasználók képzését szolgáló wiki, melyet az Oregon Library Association működtet. Megtalálhatók benne különböző kézikönyvek, tananyagok, tanítási ötletek, és sok hasznos link is.

Konferencia wikik: 1. ALA Chicago 2005 (<http://meredith.wolfwater.com/wiki>). Ezt a már korábban említett Meredith Farkas indította el abból a célból, hogy az American Library Association 2005-ös konferenciájára érkezők praktikus információkkal rendelkezzenek a tanácskozásról, a helyszínről, a chicagói közlekedésről, éttermekről és sok más dologról. 2. ASIST 2005 Annual Meeting Wiki (<http://www.ils.unc.edu/asist2005/wiki>), ami az American Society for Information Science and Technology konferenciájára készült az előzőhöz hasonló tartalommal.

Wikik együttműködéssel készült és működtetett projektek számára. Ebbe a csoportba azok tartoznak, melyeket helyi, országos, vagy nemzetközi együttműködéssel hoztak létre és tartanak fenn. 1. OCLC User-contributed Content Pilot (<http://www.oclc.org/worldcat/open/usercontent>). Ez a WorldCat-ben közreműködő könyvtárak számára teszi lehetővé, hogy megjegyzéseket fűzzenek egymás állományához. 2. OAI Best Practices (http://oai-best.comm.nsdlib.org/cgi-bin/wiki.pl?OAI_Best_Practices). Az Open Archives Initiative wikije, mely az intézménynek a digitális könyvtárakról és más elektronikus tárhelyekről dokumentumokat szolgáltatók számára készült. 3. colLIB (<http://collib.info>) Ezt egy norvég egyetemista, *Magnus Enger* indította el 2005-ben, célja pedig egy együttműködési platform kialakítása a könyvtár- és információ-tudomány területén született nyílt hozzáférésű dokumentumok számára.

A könyvtárhasználók számára készített wikik némelyikét csak a könyvtárosok módosíthatják, míg mások esetében egyes lapokhoz a használók is hozzáférhetnek. 1. Ohio University Libraries Biz Wiki (<http://www.library.ohiou.edu/subjects/bizwiki>), amely a wikipédiával azonos szerkezetű és gazdasági témájú, a könyvtáron keresztül elérhető információs forrásokról szóló anyagokat tartalmaz. 2. SJCPL's Subject Guides (http://www.libraryforlife.org/subjectguides/index.php/Main_Page) Az Indiana Állam-beli Szent József megye közkönyvtárának wikije, mely tájékoztató anyagokat tartalmaz az olvasók számára. 3. A kanadai University of Winnipeg könyvtára az egyetem más szervezeteivel összefogva hozta létre a LibWiki-t (<http://wiki.winnipeg.ca>), melyben sokféle tudnivalót gyűjtöttek össze az egyetemi és ezen belül a könyvtári számítógépes technológia használatáról, a tanulmányírás kérdéseiről, arról, hogy milyen szervezet hol található az egyetemen és még sok minden másról. 4. LITS (<http://wiki.library.vanderbilt.edu/lits>) A Library Information Technology Services (Vanderbilt University, Jean and Alexander Heard Library, Nashville) által működtetett wiki

a könyvtári technológia használatáról.

A könyvtárosok számára készült wikik közül a legfontosabbak a következők:

1. University of Minnesota Libraries Staff Website (<http://wiki.lib.umn.edu>)

Mint a név is mutatja, ebben az esetben az egyetemi könyvtár belső honlapja, intranetje wiki formában működik. Megtalálható benne a szervezeti séma éppúgy, mint más, a dolgozóknak szóló hivatalos információ.

2. A Miami University Libraries olvasószolgálatának wikije egészen gyakorlati információkat tartalmaz.

Mikor, ki van szolgálatban, milyen problémák merültek fel a tájékoztatás és kölcsönzés során, jól működtek-e a különböző technikai eszközök, stb. A rendszert Rob Witers írja le cikkében, mely a College & Research Libraries News 2005. 11. számában jelent meg. 3. NSDL Evaluation Wiki (http://eval.comm.nsdlib.org/cgi-bin/wiki.pl?THE_NSDL_EVALUATION_WIKI), ami a felsőfokú oktatást elősegítő National Science Digital Library kifejlesztéséről szóló anyagokat mutatja be a megalapítás évétől (2000) az alapító National Science Foundation számára készült jelentésig (2006).

Az üzleti életben használt wikik főbb jellemzői a következők. Nincs előírt szerkezetük, mint pl. a projekt menedzsment szoftvereknek, amelyek esetében a használóknak előre megtervezett adatlapokat kell kitölteniük. Ez a rugalmasság a kifinomultság hiányaként is értelmezhető, viszont így mód nyílik a korlátozás nélküli, informális személyes hangú kommunikációra. Rendkívül egyszerűek, a szakértő használók és kezdők ismeretei között nincs sok különbség, ami az informatikában kevéssé járatos gazdasági szakembereket is vonzza. A vállalati wikikben a tartalom a lényeg, a megjelenés háttérbe szorul és rendkívül könnyen hozhatók létre linkek. Ha egyáltalán van valamilyen korlátozás a használatot illetően, akkor az az, hogy a wikik adminisztrátorai meghívják az új használókat, utána azonban már mindenki sza-

badon olvashatja és szerkesztheti a tartalmakat. A könyv három vállalat esetét hozza fel a wikik célszerű használatára. A Ziff Davis Mediának, a technológiai magazinok kiadójának számítógépes játékokkal foglalkozó részlegénél, az 1UP.com-nál Tom Jessiman vezérigazgatónak elege lett az e-mailekből. Az átlagosan napi 100, mellékletekkel ellátott csoport-e-mailek között nehéz volt eligazodni. A csoportmunka megkönnyítésére vezették be a Socialtext wikit 2003-ban, először a stratégiai tervekről szóló anyagok megvitatása céljából. Később azonban kiderült, hogy a szoftver jól használható a mindennapi irányításban is informális beszélgetések, ötletbörzék lebonyolítására. A vezérigazgatónak 25%-kal kevesebb időt kellett fordítania a projektek megvalósítására. A Michelin China már 2001-ben alkalmazott egy Twiki szoftvert a projekt-információk megosztására, amikor vegyesvállalatot (joint venture-t) alapított. Az akkor még meglehetősen újnak számító információmegosztó eszköz a tudásmegosztást szolgálta. Ily módon minden dokumentáció, a különböző eljárások leírása és más információk is teljesen nyilvánossá váltak a team résztvevői számára. Ahogy a cég terjeszkedett Kínában, úgy a wiki használóinak száma és tartalma is növekedett: 2004-re elérte a 900 főt és az 1600 oldalt. A Dresdner Kleinwort Wasserstein egy befektetési bank londoni és frankfurti székhellyel, számos irodával tizenkét országban és 6000 alkalmazottal. A pénzügyi intézet 1997-ben indította el első wikijét más információmegosztó eszközökkel (blogok, üzenetközvetítő programok) együtt a földrajzilag egymástól távoli munkahelyeken dolgozó, különböző kultúrájú munkatársak közösséggé formálásának elősegítésére. Később aztán több wikit is létrehoztak, az Equity Delta 1 részleg a túl sok e-mail kiváltására indította el a sajátját. Ezekben az esetekben tehát új információk közzétevése és vállalaton belüli terjesztése volt a fő cél.

Az oktatásban a wiki-technológiának főleg két funkciója érvényesül: információs forrás és közösségi információs hely. Az előbbiről a má-

sodik fejezetről írottakban már volt szó, most az utóbbi funkcióra hozunk néhány példát. 1. Our Changing Times (<http://www.seedwiki.org/wiki/ourchangingtimes/ourchangingtimes.cfm>), melynek témája, hogy milyen volt gyerekként lenni 2004-ben és az azt megelőző 100 évben. 2. Matt Barton TikiWiki, amit a St. Cloud University (Minnesota) tanára az angol nyelv tanításához használ. A honlapon található wikiket, blogokat és fórumokat a hallgatók töltik meg tartalommal. 3. Wiki for IS Scholarship (<http://isworld.student.cwru.edu/tiki/tiki-index.php>), melybe a Case Western Reserve Universityn belül működő Weatherhead School of Management Informatikai Rendszerek Tanszékének doktoranduszai írják cikkeiket és vitatják meg egymás írásait. A szakképzést szolgáló wikik közül érdemes megemlíteni a távoktatásban szerepet játszó elektronikus portfóliókat, szakértői véleményeket (peer reviewk) és szakmai közösségeket működtető szoftvereket. A felnőttek oktatását, művelődését szolgálja az Adult Literacy Education (ALE) Wiki (<http://wiki.literacytent.org>) és a hálózati tanulás elméletéről, a konnektivizmusról szóló Connectivism (<http://www.connectivism.ca/wiki>), melyet az elmélet megalkotója, George Siemens indított el. A könyvtáros tanárokat kívánja tömöríteni a Teaching Librarians Meeting Space (<http://www.groups.edna.edu.au/course/view.php?id=5>). Az oktatási anyagok fejlesztését szolgálja a Lesson Plan Sandbox nevű wiki (http://avc.com.nsdlib.org/Education/lesson_plan_sandbox.shtml). Tevékenységük sajátosságai miatt jól tudják használni a wiki technológiát egy fejlesztési segélyekkel foglalkozó cégnél. A Veronica Research Group munkatársai földrajzilag igen távol dolgoznak egymástól, így a legegyszerűbben egy wiki segítségével értesülhetnek munkatársaik tevékenységéről. A közösségi web oktatásban történő használatával foglalkozó szakemberek webkonferenciák tartására indították el a HigherEd BlogCon-t (<http://higheredblogger.com>).

A könyv utolsó két fejezete a wikik létrehozásának és működtetésének technikai kérdéseivel

foglalkozik. Először megismerkedhetünk a telepítés hatféle lehetőségével, attól függően, hogy a szoftvert webtárhely szolgáltatótól (pl. Seedwiki, Wikia, JotSpot) vagy alkalmazás-szolgáltatótól (pl. Socialtext) szerzi be valaki, illetve, hogy számítástechnikai ismereteinek megfelelően az egyszerű, vagy a bonyolultabb installálást választja. Sok honlap közli a webtárhely-szolgáltatók listáját, ilyenek pl. a Google Wiki Farms Directory (http://directory.google.com/Top/Computers/Software/Groupware/Wiki/Wiki_Farms), vagy a Wiki Farms (<http://c2.com/cgi/wiki?WikiFarms>). Az installáláshoz rendelkezésre álló védett, azaz „fizetős”, vagy nyílt forráskódú szoftverek listája a WikiWikiWeb’s Wiki Choice Tree (<http://c2.com/cgi/wiki?WikiChoicetree>) oldalon található. Egy wikinek lényegében négy fontos része van: a valamilyen programozási nyelven írt wiki motor, a felhasználók által létrehozott tartalom, az ennek megjelenítésére szolgáló sablon és maga a wikioldal, melyet a motor hozott létre a sablon és a tartalom segítségével. Az egyes wiki motorokat sokféle jellemzőjük megkülönbözteti egymástól: milyen a karakterkészletük, be tudnak-e építeni az egyes tartalmakba videókat és más média-fájlokat, hogyan kezelik azt a konfliktust, hogy két felhasználó egy időben kívánja módosítani ugyanazt az oldalt, mit kezd a spamekkel, mennyire standard, vagy egyéni sablonokat használ, mennyire képes integrálni az e-maileket, weblogokat és más közösségi szoftvereket, készít-e biztonsági mentéseket, stb. A wiki-motorok listája technikai jellemzőikkel együtt sok weboldalon megtalálható és összehasonlítható, pl.: WikiMatrix (<http://www.wkimatrix.org>), Wikipedia List of Wiki Software (http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_wiki_software).

A wikik menedzselésének, működtetésének feladatai életciklusuk szakaszaihoz igazodnak. A tervezés fázisában meg kell határozni a wiki célját, a rendelkezésre álló, vagy hiányzó anyagi és más (idő, technológia, a szakemberek képzettsége) erőforrásokat. Célszerű elkészíteni a működtetés dokumentációját is, melynek fontos része, hogy kik lesznek/lehetnek a wiki olvasói, szerkesztői, és adminisztrátorai. Rendkívül lényeges, hogy meghatározzuk a tulajdonosi viszonyokat és a szellemi tulajdon kérdéseit. A létrehozás során a már tárgyalt feladatokon kívül meg kell határozni az egyes lapok kinézetét, a tartalom alapvető jellemzőit, stílusát, azt, hogy legyen-e „homokverem”, avagy „homokozó” (sandbox), ahol a leendő szerkesztők gyakorolhatnak. Biztosítani kell a wiki tesztelését és ki kell alakítani a hozzá kapcsolódó közösséget, melynek tagjait esetleg oktatásban is kell részesíteni. A fenntartás során folyamatosan figyelni kell a szerkesztői közösség alakulását, foglalkozni kell a problémás felhasználókkal, akik nem tartják be a tartalmak létrehozásával és szerkesztésével kapcsolatos, korábban meghatározott normákat. A wikiben található tartalmakat és az egész működést a teljes életciklus alatt megfelelő kritériumok szerint értékelni kell. Ennek eszközei lehetnek a wikiről szóló statisztikák és a felhasználók körében végzett közvélemény-kutatások.

A könyv végén a bőséges bibliográfia után két függelék is találunk: az egyik a weboldalak és a wiki-szajtók tulajdonságait, sajátosságait hasonlítja össze, míg a másik az értékelés kritériumait foglalja össze címszavakban.

Dévai Péter

